

Els Clark

COLLECCIÓ
LO MARRACO

279

Els Clark

JOSEP M. QUINTANA

Pagès editors
LLEIDA, 2014

© Josep M. Quintana Petrus, 2013
Autor representat per Sílvia Bastos, SL
Agència literària www.silviabastos.com

© d'aquesta edició: Pagès editors, SL, 2014
Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida
www.pageseditors.cat
editorial@pageseditors.cat
Primera edició: febrer de 2014
ISBN: 978-84-9975-448-2
DL L 178-2014
Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, SL
www.bobala.cat

◀ imprès a **lleida** ▶

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.

*Als companys que, durant vint anys, han estat al meu costat al
capdavant dels Amics de s'Òpera de Maó*

“Com més fredament calculeu més lluny anireu —havia sentenciat la vescomtessa—. Colpegeu, doncs, sense pietat i sereu temut. Heu de considerar els homes i les dones només com a cavalls de tir que deixareu rebentar a cada posta i així aconseguireu tots els vostres desigs.”

El pare Goriot, HONORÉ DE BALZAC

TENIA LA IMPRESSIÓ QUE EL MÓN S'ENCABIA A PARÍS quan, després d'acabar els estudis de dret i de lletres a la Universitat de Barcelona, el dia primer d'octubre de 1913 vaig llogar una petita mansarda a la Rue de l'Abbaye. Era un vell edifici del barri de Saint Germain-des-Prés.

En evocar aquella tardor, potser hauria d'esmentar el Sena amb els seus ponts, els grans bulevards, la catedral de Notre-Dame, el Jeu-de-Paume, el museu del Louvre... O tal vegada Montmartre i Montparnasse, els Jardins de Luxemburg i fins el proper Bois de Boulogne. I no mentiria si ho fes, però he de confessar, ni que sigui a costa del meu amor propi, que una de les coses que més em cridà l'atenció de París va ser la descoberta del cinema, una de les grans novetats que s'obrien camí a començaments d'aquest segle. Per això vaig acudir més d'un cop al Palais Gaumont, un edifici aixecat a la Rue de Caulaincourt amb motiu de l'Exposició Universal de 1900, on s'oferien tota mena d'espectacles rere una bella façana d'estil Beaux-Arts.

Feia poc que aquella meravella de la ciència i de la tècnica havia adoptat el nom de Gaumont-Palace, i allí vaig veure projectades pel·lícules mudes americanes de Mack Sennett, Charlie Chaplin, Buster Keaton i Harold Lloyd, i films de realitzadors francesos com Abel Gance o Germaine Dulac. Però

el dia en què es va produir el primer episodi dels fets que vull relatar s'hi havia projectat un dels èxits primers del cinema francès: el serial *Fantomas*, dirigit per Louis Feuillade.

En sortia admirat quan, a punt de creuar a l'altra vorera del bulevard de Clichy, vaig sentir un home que em cridava per darrere dient:

—Monsieur! Monsieur!

—És a mi? —vaig demanar tot girant-me.

—Em sembla, mestre, que us heu deixat el daixò-aquest a la sala.

—Caram! —vaig dir en veure que em mostrava la meva bossa de mà.

—Daixò..., jo m'asseia a prop vostre i l'he clissat tot d'una en aixecar-me. Llavors us he vist que sortíeu i m'he apressat per agafar-vos.

—Oh, gràcies —vaig fer—, sou molt amable... Havia sortit tan absort per la pel·lícula, que me n'he oblidat.

Vaig observar el singular personatge que tenia davant meu. Era alt, lluïa un bigoti retallat sobre els llavis, duia els cabells engominats i tenia un cert aspecte de dandi. Ara que, si el miraves de prop, ben aviat t'adonaves que el seu vestit no era tan nou com aparentava de lluny.

—De visita a París?

—Sí —vaig respondre—, hi he vingut a passar una temporada. És, diuen, la ciutat més bella del món.

La frase era ben poc enginyosa, però em va semblar una bona manera de correspondre a la cortesia d'aquell personatge tan pintoresc.

—És ben cert, és ben cert! I vós, mestre... No! —va fer de cop sobte—. No em digueu pas d'on sou! Vós... daixò..., vós sou d'alguna zona d'Itàlia. Del sud, oi?

—No, sóc espanyol.

—Espanyol? —Es va sorprendre—. Doncs no ho hauria dit mai, perquè... Daixò! N'he conegut d'altres que tenien un

deix molt diferent al vostre. Vós... vós parleu un francès molt lloable, senyor.

—Oh, gràcies! Sou molt generós —vaig respondre mentre pensava que ell sí que tenia un francès afectat—. Però no us heu de sorprendre, perquè a Menorca parlem català. És l'illa on vaig néixer, Monsieur...

—Legrand..., daixò..., Nicolas Legrand —l'home em va respondre. I de seguida va treure una targeta de la cartera on hi havia escrit:

Legrand & Legrand
Agence de détectives

—Oh! —vaig exclamar, perquè no m'esperava aquella informació—. Doncs jo em dic Roger Codina, i m'agradaria correspondre a la vostra amabilitat convidant-vos a prendre un te..., o un refresc..., o... vaja!, el que us vingui de gust, Monsieur Legrand.

Ell va acceptar de seguida la meva oferta i ens asseguérem plegats a la terrassa d'un cafè al mateix bulevard de Clichy, on vam parlar sense pressa fins ben entrada la nit. Aquell home va ser una troballa per a mi, perquè coneixia com ningú els racons de París. A més, no deuria tenir gaire feina al despatx, perquè es va oferir d'acompanyar-me on volgués i quan volgués. “Res no m'agrada tant —va dir— com mostrar la meva ciutat a qui la vol conèixer de veres. Acompanyar-vos, doncs, serà, com aquell que diu, tot un plaer.”

Vam quedar per veure'ns un altre dia, i amb ell vaig accedir a racons que mai no se m'hauria acudit visitar, com per exemple l'Hippodrome d'Auteuil, on vaig descobrir la passió que Monsieur Legrand tenia per les carreres de cavalls; i gràcies a ell se'm van obrir les portes de cafès, de caus i de tuguris que, sol, m'hauria estat impossible conèixer. I quins passeigs més divertits, els que vam fer per entre les parades del mercat

de Les Halles! Sí, va ser Monsieur Legrand qui, de fet, em va mostrar París, qui em va apropar directament a l'ànima d'aquella urbs irrepètible.

—Daixò..., us agrada el teatre? —em va demanar quan passàvem un dia davant la Comédie-Française.

—Psss... —vaig respondre—. Em sembla que no hi sóc gaire aficionat.

—Com, així no estimeu el teatre! —el to va ser d'admonició.

—Doncs..., no sé què us hauria de respondre, perquè..., bé, suposo que a un altre nivell, però... també a Maó se'n representa sovint. Tenim un teatre italià molt bonic. Val a dir que hi he anat ben poc.

—Doncs... cal conèixer Molière, mestre!

—I vós —vaig fer—, hi aneu sovint?

—Oh, no! No hi vaig gairebé mai —va respondre en un to divertit—. Però això, mestre, no té res a veure amb el que us acabo de dir.

Aquella resposta, pròpia d'un personatge peculiar, em va fer riure, però també em va incitar a conèixer alguns dels principals teatres de París. No sols la Comédie-Française, on vaig veure *L'École des femmes*, de Molière, i el Théâtre du Châtelet, sinó també el Palais Garnier, a la Place de l'Opéra, i, finalment, l'Opéra Comique, on per primer cop vaig veure una òpera.

Un dia de finals d'octubre Nicolas Legrand em va dir que havia reservat dues entrades per anar a veure el *Werther* de Massenet, precisament a l'Opéra Comique. Feia un any que havia mort el compositor francès —“un dels més grans”, precisà—, i amb aquest motiu el teatre programava la que era, segons em va dir, la seva òpera més emblemàtica. Però el mateix dia de la representació vaig rebre una nota de Legrand on em feia saber que, a causa d'un constipat, no m'hi podria acompanyar. Tanmateix, m'animava a anar-hi tot sol amb l'entrada que adjuntava a una nota signada que deia: “Divertiu-vos i ja m'ho explicareu. Legrand.”

Vestit de vint-i-un botó, aquella nit vaig entrar a l'Opéra Comique disposat a escoltar atentament el *Werther* i em vaig asseure a la butaca que em va correspondre —era l'últim seient, el més lateral d'una fila al pati de butaques—. S'apagaren els llums, el director va saludar el públic des del fossat de l'orquestra i començà la representació.

Dúiem ja més de mitja hora contemplant les desventures del jove Werther quan, de sobte, em va caure a la falda un guant blanc. El vaig agafar de seguida i, en aixecar el cap maquinalment, els meus ulls van topar amb els d'una dama que s'havia inclinat sobre la barana de la llotja del primer pis. La seva mirada reflectia un desconcert comprensible, però era tan viva i expressiva que em va torbar. Aleshores jo, amb un gest més aviat maldestre, li vaig fer veure que no s'amoïnés pel guant. Li'l retornaria a l'entreacte.

Tot va succeir de manera molt ràpida, i un cop passat l'incident vaig provar de tornar-me a ficar en la història, però estava tan encuriosit que no vaig poder evitar d'acostar-me al nas aquella peça de roba tan suggerent que desprenia una dolça fragància. I potser induït per l'atmosfera romàntica de l'obra, vaig sublimar tot seguit la seva desconeguda propietària, els ulls desperts de la qual tenia gravats en els meus. Qui podria ser aquella dona tan enigmàtica i plena d'encís?

Capficat, doncs, en l'aura sentimental de la novel·la de Goethe, que els llibretistes de Massenet havien revestit d'un innegable regust parisenc, vaig forçar tant la imaginació, que l'acte se'm va escurçar; i amb prou feines havia començat a pair la meva fantasia quan va sonar el darrer acord, el teló va baixar i s'encengueren els llums de la sala.

De seguida vaig anar a rentar-me les mans i, davant el mirall, em vaig ajustar al cos la pitrera de la camisa. També em vaig revisar curiosament el frac i, coratjós, vaig enfilem les escales que duïen al primer pis. De fet, vaig romancejar més del compte, decidit a evitar que la dama en qüestió pensés que

aquella visita m'inquietava (i com m'inquietava!), però jo era conscient dels meus nervis i em volia calmar.

Quan a la fi vaig ser davant la porta, la vaig colpejar amb els nusos d'una mà mentre amb l'altra m'ajustava el llacet al coll. Aviat em va obrir una senyora de posat cordial que em va fer passar. Creuàrem la petita avantsala i em convidà a entrar dins la llotja.

—Madame —vaig dir alhora que feia una lleugera inclinació amb el cap. I ella, sense aixecar-se de la butaca entapissada de vermell, em va acostar la mà amb un gest delicat i una mica decadent. Després, pregà que m'assegués i em va agrair la gentilesa.

Quina dona més distingida! Quins gestos més mesurats!

Des de la llotja, tenia una vista esplèndida sobre el pati de butaques, aleshores mig buit perquè la gent havia sortit de la sala i deambulava pels passadissos del teatre, però a mi no m'interessava la gent i només tenia ulls per a aquella dama que, asseguda davant meu, em parlava lentament i, amb una veu tènue, havia encetat una conversa de cortesia sobre coses més aviat convencionals: que si l'òpera li agradava, que si hi anava sovint, que si la producció escènica era o no l'adequada...

Abans, però, d'iniciar la conversa, la dama del guant es va presentar dient que era Madame Lambert. “Stéphanie Lambert”, va precisar. I tot seguit em va fer saber que la seva companya de llotja era Mademoiselle Fisac. Res no em van dir els seus noms, d'altra banda corrents a França. Però si aquests eren més aviat habituals, no ho era, en canvi, la distingida i captivadora elegància de les dames. De manera especial, la de Madame Lambert, una dona blanca i enigmàtica que em parlava envoltada d'un aire misteriós. I quins ulls! Lluïen com si fossin diamants.

Jo també em vaig presentar, i ho vaig fer amb ben poca traça perquè... què podia dir de mi que no fos absolutament vulgar? Dir-li que era advocat em va semblar el mínim impres-

cindible, i ho vaig preferir a presentar-me com el que era realment: un jove que, després d'acabar els estudis, havia decidit celebrar la seva llicenciatura passant un mes a París.

Com que tot plegat era ben poca cosa, li vaig dir també que m'interessava la política i, posat a remarcar virtuts, vaig afegir a la meva descripció el que, en realitat, era una falòrnia: que *La Veü de Menorca*, un diari que s'editava a Maó des de feia més de trenta anys, m'havia encarregat d'escriure una sèrie d'articles sobre el París de la Tercera República.

—Ah! —Va fer Madame Lambert, que es posà sobtadament una mà davant la boca, com si volgués ofegar amb aquell gest la sorpresa que les meves paraules li van provocar.

—He dit... res d'inconvenient, senyora? —vaig fer una mica perplex.

—Oh, no! —em va respondre Madame Lambert, que va recobrar tot d'una el seu to—, és simplement que m'ha sorprès que vostè sigui també periodista. Que interessant!

En escoltar la seva expressió de sorpresa, em vaig sentir afaflagat. Però també inquiet, perquè aquella exclamació tan favorable procedia d'una dama que em semblava la més bella que havia vist mai. És cert que deuria tenir deu o quinze anys més que jo, però l'edat no menyscabava el seu encant. Em captivava.

—Així, doncs, vostè és espanyol —va puntualitzar.

—Sí, Madame.

—I periodista, a més d'advocat.

—Bé..., en realitat... —de sobte vaig veure que havia de plegar veles si no em volia complicar la vida—, i per ser més precís he de dir que no em dedico professionalment al periodisme, encara que m'agrada escriure als diaris.

—Periodista! —es va exclamar novament Madame Lambert, que no semblava haver comprès la meva puntualització—. M'encanten els periodistes, tot i que Monsieur Lambert, el meu marit, els critiqui sovint.

Així, doncs, hi havia un Monsieur Lambert!

—Diu vostè, Madame, que el seu marit critica sovint els periodistes? —vaig demanar encuriosit.

—Oh, sí! Però no n'ha de fer cas. El meu marit ha estat polític i ocupa ara un alt càrrec diplomàtic. Comprendrà, doncs, que no admeti la crítica fàcilment.

—És clar, és clar —vaig fer sense saber gaire per què.

—Monsieur Lambert és l'actual ambaixador de França al Regne Unit. Potser fins i tot el coneix o n'ha sentit parlar —va afegir coqueta.

Òbviament, Monsieur Lambert era per a mi un desconegut i em dolia haver de confessar la meva ignorància. Però la sort em va ser una aliada perquè, en aquell mateix moment, va sonar el timbre de l'escenari.

—Excusi'm, Madame —vaig dir—, he de tornar al meu seient.

Va ser aleshores quan, amb gran sorpresa meva, Madame Lambert em proposà que em quedés a la llotja.

—Si és que està sol, senyor Codina, per què no s'asseu amb nosaltres? Pot veure l'òpera des d'aquí.

No res d'especial va passar aquella nit, tret que vaig parlar intensament amb Madame Lambert i amb la seva companya durant els següents entreactes. Però alguna cosa nova i estranya devia remoure aquella dona a dins meu, que no em vaig poder concentrar. Ella estava atenta a l'òpera, però girava contínuament els seus ulls cap a mi i allò em contorbava. S'havia posat novament els guants, i en veure com movia les mans de manera tan vaporosa, em vaig demanar si aquella bonica peça de roba m'hauria caigut a la falda de manera casual o si hauria estat l'esquer d'una juguesca per atreure'm al seu costat. Tot era possible, però he de reconèixer que la hipòtesi, intrigant i desitjable, tenia poc fonament.

Embrancat, doncs, en les meves cabòries, la representació del *Werther* em va passar com un alè; tant, que si algú

m'hagués preguntat l'opinió sobre l'òpera que acabàvem de veure, ben poca cosa li hauria pogut dir, abstret com estava per la bellesa singular de Madame Lambert, a qui, acabada la funció, no em vaig atrevir a demanar on vivia perquè hauria estat descortès. Ella, en canvi, no va parar de fer-me preguntes, i plena de curiositat em va demanar què em semblava París, “la ciutat —va dir— de què ha de parlar als seus articles”, i em va demanar també que li expliqués les meves ambicions professionals. Però el diàleg es va haver d'interrompre finalment quan, drets al carrer, davant mateix del teatre, Madame Lambert i Mademoiselle Fisac van pujar al cupè que els havia de dur a casa seva. Vaja! Que la trobada que els déus m'havien propiciat aquella nit d'òpera no donà més de si, tret que jo no vaig oblidar fàcilment l'aroma del guant, ni tampoc la figura d'aquella bellíssima dama.

De fet, no la vaig oblidar, i fins em vaig fer la idea que m'havia de trobar amb ella novament, com si això fos probable en una ciutat com París. I amb aquesta il·lusió acudia als teatres cada nit, on l'espectacle de l'escenari m'excitava molt menys que el desig de vigilar les llotges, amb l'esperança que en alguna hi descobriria Madame Lambert.

Uns dies més tard, en tornar a casa, vaig trobar Monsieur Legrand dret davant la porta. Com sempre, duia un bastó a la mà que emfatitzava el seu aspecte de dandi.

—M'esperàveu?

—Sí, daixò..., us esperava, perquè... Mireu, la vida és, com aquell que diu, una sorpresa, un vertader atzar. Resulta que ara us necessito.

—A mi?

—Sí, a vós, i és ben estranya la cosa, mestre! Però la realitat és que avui un client m'ha encarregat una feina que, quan us l'expliqui, no em creureu. I us l'explicaré tot seguit; però no aquí, dret al portal de casa vostra. Anem a un cafè.

La desimboltura d'aquell home de somriure artificial, però simpàtic, va fer que jo acceptés de grat d'acompanyar-lo fins a un cafè, on vam mantenir una conversa tan inesperada com sorprenent.

—Em vau dir que éreu advocat, oi, mestre? —començà dient.

—Sí, en efecte.

—I que us agrada... bé, daixò..., que també us agrada la història...

—No recordo haver-vos-ho dit, però és probable que sortís a la conversa. De fet, sí, m'agrada.

Legrand féu aleshores un gest d'afirmació amb el cap i es va fregar el bigoti amb l'índex i el polze. Finalment va dir:

—Així doncs, vós sou... com aquell que diu, un investigador, oi?

—Depèn de com ho mireu —vaig fer—. Però si arribem a la conclusió que l'estudi de la història implica haver d'investigar, aleshores podem dir que sí; que, com vós, sóc també un home que indaga.

—És el que jo m'he dit.

—Ah, sí?

—Doncs sí! I m'heu d'ajudar. Primer, perquè, daixò..., mestre, jo no tinc un despatx d'envergadura, ja que Legrand & Legrand és, com aquell que diu, una estratagema comercial. De fet, no n'hi ha cap altre, de Legrand. Però em va semblar que si ho posava d'aquesta manera a la targeta de visita, el nom em feia... daixò..., com us ho he de dir? Vaja!, que em feia més respectable. Suposo que m'enteneu.

—Sí, és clar que us entenc, però no sé on voleu anar a parar.

—Doncs que el món és un mocador, perquè daixò..., si no us hagués conegut casualment fa un parell de setmanes, avui no hauria pogut acceptar l'encàrrec d'aquest client. I ho dic així de clar perquè jo, abans de conèixer-vos, amb prou

feines hauria sabut situar l'illa de Menorca en el mapa. I ves per on! Oblideu una bossa al cinema... *et voilà!* Us conec, congeniem, intercanviem opinions i, uns dies més tard, casualment, un client em parla d'un afer que té relació directa amb un paisà vostre. I això a París! Heu vist, mestre, quina cosa més estranya? Es tracta... bé, es tractava —va puntualitzar—, d'un paisà que ja és mort, un personatge singular que no em sorprendria que l'haguéssiu conegut. Un home que va deixar pendent un deute, diguem que personal, que incita el meu client a investigar sobre la seva persona. Aleshores, acut a mi i em demana si conec cap advocat que, a Maó, ens pugui fer la feina. Collons, mestre! No m'ho podia creure. Heu vist mai, daixò..., un fet més casual? I jo va i li dic, "I tant que conec un advocat! En conec un que és, a més, historiador i periodista".

—Jo no sóc periodista! —el vaig interrompre.

—Bé em vau dir, mestre, que escrivíeu als diaris!

—Monsieur Legrand, jo em vaig llicenciar en lletres i en dret, però no sóc ni he estat mai periodista. Llevat... —vaig fer com dubtant de mi mateix— que es pugui intuir aquesta professió només pel fet d'haver publicat alguns articles en un diari local. Però jo no recordo haver-vos explicat aquest detall.

—Senyor Codina —va fer aleshores Legrand mentre aixecava el bastó amb indignació fingida—, vós oblideu que sóc un detectiu, un investigador privat..., i que la meva feina no és tan sols indagar, és també intuir. I daixò..., mestre, si jo sé que sou un home d'estudis inquiet i culte —que ho sou—, forçosament he d'intuir que també us agrada escriure. Un raonament lògic. O no?

L'actitud d'aquell home em posava cada cop més nerviós, però les coses que deia (i tot em feia veure que érem només a l'inici del que em volia explicar) no sols em sorprenien, sinó que m'intrigaven d'allò més.

—Bé, no sé...

—Doncs que m'heu d'ajudar. I no sols com a advocat, perquè aquest cop he d'apel·lar també al periodista curios i tafaner que estic segur que sou. Ho veieu ja més clar?

—Si us he de ser franc, la resposta és que no, que no ho veig clar, Monsieur Legrand. Em sembla que només un home que tingués el do de la clarividència podria respondre afirmativament la vostra pregunta. No sé si em compreneu.

Legrand esclatà de riure i, amb un gest amical, em va tustar l'espatlla.

—Oh, sí, mestre! És clar que us entenc.

—Doncs si voleu que continuem parlant, si teniu ganes de prosseguir la conversa un cop ja m'heu dit el que heu *intuït* de mi, aleshores us haureu d'explicar molt més. Vaja! Que us haureu de sincerar una mica. I dic una mica perquè ja m'he adonat que serà difícil que us sincereu del tot.

—Ha, ha, ha! —Legrand va riure—. No temeu per això, mestre, que em sinceraré! I ara, si és que hem de seguir-ne parlant, per què no cridem el *garçon* i li demanem que ens serveixi un aniset?

El bon humor d'aquell home era proverbial, però la seva brometa constant m'embafava. Aleshores em va dir:

—Us sona el nom de Daniel Clark?

La pregunta em va confondre, perquè era el darrer que esperava escoltar de la boca de Legrand.

—Us referiu al... al...?

—Sí, mestre, sí! —em va interrompre—. Em refereixo al... daixò..., al polític, a l'empresari, al banquer... Perquè si he de fer cas al que m'han explicat d'aquest home, no sé molt bé com definir-lo. Però sí! És la persona en qui esteu pensant; l'home que va morir fa uns mesos a París. Un peix gros, aquest Clark!

En escoltar aquella referència a la mort de Daniel Clark, que jo sabia que havia succeït en estranyes circumstàncies, em vaig posar a la defensiva.

—A Maó tothom coneixia Daniel Clark, Monsieur Legrand. I vós, que fa l'efecte que ho sabeu tot, penso que també hauríeu de saber que, quan Daniel Clark va morir, jo no era a París, era a Maó, a casa dels meus pares.

—Veig, daixò..., veig per on aneu, amb aquesta resposta, i us asseguro que m'interpreteu malament. Estigueu, doncs, tranquil, perquè sé perfectament que no éreu a París quan va morir Daniel Clark.

—Monsieur Legrand! —vaig exclamar excitat—. Com punyetes sabeu si jo era o no era a París quan va morir Daniel Clark? I a què ve això d'intentar relacionar-me amb la seva mort?

—Oh no! Jo no us vull relacionar amb la mort d'aquest home, de qui no havia sentit parlar fins aquest matí. Només que m'hi he hagut d'interessar, com aquell que diu, professionalment, i he pensat que potser vós m'ajudaríeu. D'altra banda, mestre, si heu conegut, ni que sigui de lluny, Daniel Clark, i si el personatge era com a mi m'han contat, em sembla impossible que no us sentiú intrigat a conèixer-lo encara més.

—Intrigat jo? Per quins set sous m'hauria d'intrigar la vida... o la mort de Daniel Clark?

—És ben senzill, mestre: vós, com ell, sou natural de Maó; vós... daixò... també, com ell, escriviu als diaris...

—Tornem-hi amb això d'escrivure als diaris! —vaig fer, però la meva protesta no va interrompre el discurs de Legrand.

—... vós sou advocat i, a més, em dieu que us agrada la història i la política. Collons! En aquest aspecte sou, d'en Clark, com aquell que diu, una ànima bessona! Us sorprèn encara que a mi em sembli que us ha d'atreure per força indagar sobre ell? Penseu-hi una mica amb tranquil·litat i responeu-me després aquesta pregunta: no se us faria atractiu escrivure, com aquell que diu, una biografia d'aquest home que ha estat periodista, polític (sembla que un dels més remarcables que la vostra illa ha donat), empresari i banquer? I daixò..., si és que voleu que

parli d'altres virtuts, puc esmentar també la seva intel·ligència, la sagacitat, el bon gust per les dones... Continuo?

La veritat és que en començava a estar tip i marejat, però no podia tancar en aquest punt la conversa.

—Suposo —vaig dir— que sabeu que estem parlant d'una persona que..., segons diuen..., va morir d'una manera... Bé, no sé com us ho hauria d'explicar...

—D'una manera ben estranya? És això que voleu dir?

—Sí, és això.

—Doncs tranquil, perquè això li importa un rave al meu client. Què hi fa si va morir d'un atac sobtat al cor o bé d'una hemorràgia interna? Què hi fa si la Policia sospitava en principi que s'havia suïcidat? Bé, daixò..., no hi ha dubte que, com vós acabeu de dir, va ser una mica estrany el que degué succeir en aquella habitació del Ritz. Però vaja! Res d'això menysté l'atractiu del personatge. En tot cas li afegix un toc de morbositat.

—De morbositat?

—Oh, sí! No sabia, si no, com definir-ho.

—A veure, Monsieur Legrand, teniu per ventura una versió de la mort de Daniel Clark que sigui diferent de l'oficial?

—No, ja us he dit que el meu client no la qüestiona. De fet, no qüestiona res, simplement...

—Simplement què, Monsieur Legrand?

—Doncs, cony! Que a ell ja li va bé, el que va concloure l'autòpsia!

Aleshores, Nicolas Legrand va treure de la butxaca un retall de diari. El va desplegar i me'l va donar perquè el llegís. Era una gasetilla tretada de la pàgina de successos de *Le Figaro*.

París. 3 de gener de 1913. Aahir, una cambrera va trobar mort Daniel Clark en una habitació de l'hotel Ritz. El senyor Clark tenia setanta-dos anys i era de nacionalitat espanyola. Ateses les circumstàncies que envoltaven el cadàver, el jutge va ordenar la pràctica de l'autòpsia, encara que la Policia creu que es tracta d'una mort natural.

Daniel Clark havia nascut a Maó, illa de Menorca (Espanya) el 1840. Periodista i empresari, va ser el cap de la delegació espanyola que va assistir a un conferència internacional sobre la crisi financera, celebrada a París durant la tardor de 1873. Caiguda la República i restaurada novament la Monarquia en la persona del rei Alfons XII, el senyor Clark es va exiliar al nostre país durant un temps. El 1877 tornà a Espanya i, després de fixar a Maó la seva residència, va destacar com a industrial i banquer. D'aleshores ençà va viure apartat de la política.

Un cop hagin culminat els tràmits legals, les despulles del senyor Clark seran repatriades i rebran sepultura al cementiri de la seva ciutat natal. Descansi en pau.

—És el que van publicar els diaris —va fer Legrand.

—I és el que jo tenia entès.

—Doncs... daixò! Ni el meu client ni jo hi tenim res a dir! A més, ja us he advertit que ens importa ben poc saber com va morir Daniel Clark. El que de veritat ens interessa són aspectes de la seva vida.

Ara sí que m'havia perdut del tot.

—A veure, Monsieur Legrand, digueu-me on voleu anar a raure amb aquesta història, perquè jo no ho sé; i tinc la impressió que ja ho hauria de saber. Hi ha massa coses que no entenc. Però primer vull que em digueu qui us envia i què preteneu exactament de mi.

Legrand va fer el somriure críptic de sempre.

—Daixò..., mestre, heu de comprendre que no us digui qui m'ha contractat —i en dir-me aquests mots es va posar més seriós; de fet, era el primer cop que s'hi posava—. Però us puc assegurar que el meu client té motius raonables per voler conèixer a fons Daniel Clark.

—I vós també heu de comprendre que, amb tan poca informació, el més prudent és que donem per acabada la nostra conversa. M'enteneu, oi, Monsieur Legrand?

—Us entenc, senyor Codina —i en dir això em vaig fixar que, de sobte, aquell home havia recuperat el meu nom—, però crec que us equivocaríeu si ara la donéssim per acabada i, amb un adéu, trenquéssim... daixò..., la nostra relació.

El to en què va dir aquests mots encara em va inquietar més.

—Per què dieu que m'equivocaria?

—Doncs perquè em sembla que el fet de dedicar uns mesos de la vostra vida a esbrinar qui era i com era Daniel Clark, no sols no us ha de destorbar, sinó que fins i tot se us pot fer apassionant.

—Apassionant?

—Sí, exacte, perquè la figura de Daniel Clark, qualsevol que fos la causa de la seva mort, que —us ho repeteixo— m'importa un rave, té un valor... Com ho diria?

—Un valor *per se*?

—En efecte, un valor *per se*! Perquè en aquest cas no estem davant una vida vulgar com, per exemple, la meva. No, la d'ell és, *per se*, digna d'estudi. Encara més: penso fins i tot que, si volguéssiu, en podríeu fer una esplèndida biografia. I res no tindria d'estrany que algun escriptor —i per què no vós mateix?— en fes més endavant una novel·la. Així de clar.

—Veig que encara us hauré d'agrair el meu èxit futur, ja sigui com a investigador o, potser, com a novel·lista —vaig dir sorneguer.

—Probablement, si és que accepteu la meva proposta. A més...

—Encara més coses?

—Doncs... daixò..., que el meu client està disposat a pagar-nos els serveis. Res de l'altre món, és cert, perquè no és una persona de grans mitjans, però alguna cosa ens ha de caure. I jo no solc fer fàstics davant un munt de francs. Però només puc acceptar l'oferta si m'ajudeu, perquè vós reuniu les virtuts que em manquen a mi per fer la feina. Heu nascut a

Menorca i a ningú no ha de sorprendre que un home inquiet com vós s'interessi per la figura de Daniel Clark. És que no us n'adoneu? Vós coneixeu el medi i la gent, parleu la seva mateixa llengua i, el que és encara millor: sou un d'ells. Què, mestre, em jugaria el coll que ja us moriu de curiositat per conèixer a fons el personatge!

—Veig que intuïu moltes coses de mi.

—N'intueixo només les suficients per creure que col·laborareu. A més, ho teniu fàcil, perquè... daixò..., que tindria d'estrany que un home com vós, preocupat per la història, en tornar a Maó decidís escriure, com aquell que diu, una biografia de Daniel Clark?

Tenia raó Nicolas Legrand quan em deia que podia ser atractiu aprofundir en el coneixement d'un home com Daniel Clark amb qui, per raons d'edat, mai no havia tingut tractes. L'havia conegut de vista, com tanta gent, i en vaig sentir parlar molt quan, el 1911, la banca que ell havia creat va ser la gran protagonista d'una fallida que arrossegà fins a l'abisme els estalvis de molts petits inversors i dipositants. Maó n'havia anat ple, de comentaris, sobre el que tothom (el meu pare el primer) va qualificar com “la gran estafa”, o com “l'estafa del segle”, perquè no sols va comportar la fallida de la Banca Clark, sinó també de molts altres bancs més petits que no van poder suportar les conseqüències del crac.

Esbrinar el rerefons d'una matèria com aquesta era, doncs, llaminer per a qualsevol apassionat de la Història, ja que la crisi marcà el destí de moltes persones i afectà, de manera directa i indirecta, tota la societat. A pesar d'això, no se m'havia acudit quan el crac es va produir. Potser perquè jo encara residia a Barcelona i només em preocupava dels meus estudis; tal vegada perquè encara no havia madurat prou. No ho sé.

El meu pare no va perdre gran cosa amb el crac, però sí un oncle meu, germà de la mare, que es va arruïnar. De fet,

va haver de vendre una casa per proveir-se de liquiditat, i la seva desgràcia va ser comentada amb dolor al si de la nostra família. Però la meua inquietud d'aleshores no havia passat de la compassió.

Va ser, doncs, Legrand qui va despertar en mi l'interès per conèixer la trajectòria de Daniel Clark, però no era pròpiament aquest interès que m'incitava a allargar la meua estada a París, sinó el desig de veure novament Madame Lambert, que no em podia treure del cap per més que fos absurd viure neguitós per una dona que em duia més de deu anys i era l'esposa d'un ambaixador francès; una dona que, a més, no sabia com l'havia de trobar després d'haver compartit la seva llotja a l'Opéra Comique. De fet, Madame Lambert havia desaparegut com desapareix un somni quan et despertes. I això no obstant, la volia veure, la volia besar, la volia... I tanmateix, la meua estada a París tocava a la fi d'acord amb el que havia acordat amb el pare, a qui vaig escriure per demanar-li una pròrroga. Però vaig cometre un error quan, en demanar-li que em deixés quedar a París unes setmanes més, li vaig dir que era per tractar unes qüestions relacionades amb la mort de Daniel Clark.

La resposta va ser, de fet, un ultimàtum: "Què són, fill meu, aquestes cabòries? (...) A què ve això d'investigar la vida d'un home com en Clark? Què s'amaga darrere aquest sobtat interès que a mi se'm fa incompreensible? Què t'empeny a ajornar encara més el propòsit d'obrir el nou despatx?" Després d'aquests interrogants venien algunes frases més dolces que volien tocar la meua fibra sentimental: "Saps, fill, que ta mare i jo ens hem sacrificat tota la vida perquè tu poguessis tenir uns bons estudis i t'establistis finalment a Maó. T'hem comprat una casa per instal·lar el nou despatx i tot és a punt perquè et converteixis en un home admirat i de prestigi. Ara no ens pots decebre. No, això no ens ho pots fer." I a la fi deixava caure l'amenaça: "Nosaltres t'ho hem donat tot. No t'ha mancat,

doncs, un duro per fer el que volies i tu —això no ho he de negar— sempre ens has correspost. Però no estem disposats a abocar més diners perquè et diverteixis a París o facis no sabem què relacionat amb la vida d'aquell bandarra. Confiem, doncs, en el teu bon criteri i t'esperem a Maó. Una besada de la teva mare, que t'enyora, i una abraçada molt forta del teu pare, que espera el millor de tu.”

Era, doncs, evident que no podia allargar la meva estada a París llevat que obtingués alguns diners, i l'únic que podia proveir-me'n era Legrand, si és que jo acceptava la seva proposta. Per tant, havia d'aprofitar les hores i parlar novament amb ell.

—No és que necessiti els diners —vaig començar dient-li, fent el possible perquè no notés que mentia—, però si accepto la vostra proposta, quina quantitat m'oferiu, Monsieur Legrand?

Ell va somriure mentre s'acariciava el bigoti.

—Ja us he dit, mestre, que no parlem de cap suma important. Potser... i a tot estirar..., posem que us podria donar mil... o mil cinc-cents francs.

La xifra em va decebre. Però l'alternativa era tornar a casa de seguida. Si volia seguir un temps més a París era a l'única cosa que em podia agafar.

—Daixò..., amic Codina —va fer aleshores Legrand—, sé ben cert que vós no m'ajudareu per aquests pocs francs. Ho fareu, n'estic ben segur, perquè el projecte us apassiona.

—Em sembla que em sobrevaloreu, Monsieur Legrand, perquè si bé és cert que investigar la vida de Daniel Clark pot ser llaminer per a qualsevol persona que tingui una mica d'inquietud social o política, dubto molt que em pugui motivar tant com els diners. Perquè heu dit mil cinc-cents francs, oi?

Ell va riure i es limità a repetir la xifra:

—Sí, he dit mil... o mil cinc-cents francs. Tot fa a casa pobra.

—Sí, en efecte —vaig fer, una mica molest per aquella ironia—. I vós, què en traureu?

—Daixò..., jo cobraré uns mil... o mil cinc-cents francs més.

—Sense fer res.

—No, mestre, no... Jo us he trobat a vós.

La resposta era enginyosa i vaig somriure.

—Digueu-me, però, una cosa: qui, a París, pot estar disposat a pagar dos... o tres mil francs per una investigació sobre Daniel Clark?

—Jo..., daixò..., no puc respondre aquesta pregunta, perquè la meva força és... vaja, radica, com aquell que diu, en el secret. Ja que només guardant-lo, puc obtenir uns francs per una feina que fareu vós, mestre. Així de clar. D'altra banda, no us ha de sorprendre que hi hagi persones que vulguin conèixer determinats aspectes relacionats amb la vida de Daniel Clark: potser un editor, potser una antiga amant... Vés a saber si un adversari polític...

—Aquí, a París?

—Qui us ha dit que estem parlant de gent de París?

Aquella resposta em va desconcertar.

—Dubto, Monsieur Legrand, que algú de Maó hagi escollit un professional com vós per dur a terme un encàrrec d'aquesta naturalesa. I encara em semblaria més rar que us hagués ofert dos... o tres mil francs per la feina. Ara que... del que no hi ha dubte és que l'encàrrec deu ser real, perquè d'altra manera no em parlaríeu d'aquests francs, que jo us exigiré per endavant si accepto l'oferta.

—Home! Tant com pagar-vos per endavant em semblaria un abús —em va respondre Legrand amb un somriure a la boca—. Seria, com aquell que diu, començar la casa per la teulada. Bé, mestre, jo pensava oferir-vos només tres-cents francs en acceptar. Dos-cents més quan vegi que la investigació avança, i la resta quan em lliureu el daixò..., vull dir el treball, la biografia... no ho sé... Suposo que m'enteneu.

D'entrada vaig quedar pensatiu, però finalment vaig respondre.

—Sí, és clar que us entenc.

—Doncs endavant, mestre! I si en teniu necessitat, us puc avançar els primers tres-cents francs. —En dir això, es va treure de la butxaca un sobre que no vaig agafar—. I disposeu de mi. No heu d'oblidar que anirem, com aquell que diu, a mitges en el negoci. La nostra comunió ha de ser, doncs, total. Vaja! Que no em sorprendria que el nom que figura a la meua targeta esdevingués, finalment, una realitat. Perquè daixò..., mestre, vós sereu l'altre Legrand, l'home que donarà plenitud a la meua targeta de visita.

A pesar que l'optimisme de Legrand era proverbial, vaig acabar aquell vespre malfet i confós en un tuguri de Montmartre. Allí, davant d'un got d'absenta, potser amb l'esguard tan perdut com el de la model de Degas, vaig voler posar una mica d'ordre a les meves contradiccions internes.

Havia assumit feia temps que el meu futur (el que havia traçat el pare) no passava certament per la investigació de la història ni, encara menys, per l'exercici del periodisme, sinó per l'obertura d'un despatx d'advocat a Maó, dels que es veuen obligats a tractar qualsevol mena d'assumptes, perquè els quaranta mil habitants de l'illa no permetien cap mena d'especialització. Però és cert que l'estudi de la història m'atreia. A la facultat de lletres m'hi havia especialitzat i tenia l'esperança de seguir aprofundint en la matèria, ja que hi havia dedicat força hores d'estudi durant els meus anys universitaris. A més, contràriament al que era habitual a l'illa, on gairebé tots els historiadors se sentien atrets per l'arqueologia i la prehistòria —Menorca és, de fet, una mena de museu arqueològic a l'aire lliure—, jo volia estudiar a fons el segle en què havia nascut, perquè tenia el convenciment que tot el XIX havia estat, a Menorca, un segle de reculada, si més no respecte del

segle XVIII. I això a pesar dels avenços tecnològics que, entre el 1800 i el 1900, s'havien produït entre nosaltres.

Més enllà, doncs, de percebre la suma de mil... o de mil cinc-cents francs per fer una feina que entrava netament dins els meus anhels i em permetria allargar unes setmanes la meua estada a París, el cert és que la proposta de col·laborar en una investigació sobre la vida de Daniel Clark tenia interès per ella mateixa. Sobretot per a un jove com jo que, a les assignatures d'història, m'havia esmerçat a estudiar els processos electorals que s'havien produït a Menorca des de la revolució de 1868 fins a la restauració de la monarquia d'Alfons XII, una època —la del Sexenni i de la Primera República— que m'havia encuriósit intel·lectualment.

En realitat, Daniel Clark, a qui ara lamentava no haver conegut més de prop, no era un home dels qui desapareixen del tot amb la seva mort, ja que ell encarnava com pocs (tant per a bé com per a mal) l'esperit d'un temps i d'una societat que, lentament, era a punt de desaparèixer. Clark havia sorgit de la Revolució del Seixanta-vuit, s'havia desclòs políticament amb l'adveniment de la Primera República i, en tornar a Menorca després de l'exili, s'havia dedicat a fer diners, ofici en el qual sempre va excel·lir, malgrat la desfeta final. La biografia de Clark era, per tant, la d'un personatge atractiu i alhora complex que, per a més inri, havia trobat la mort en una habitació luxosa de París, diguem que d'una manera aparentment poc clara. Tenia, doncs, raó Monsieur Legrand quan afirmava que amb la vida de Daniel Clark es podia fer un bon llibre. I jo era un home que, segurament, no m'hauria d'enfrontar a cap problema insuperable per dur a terme aquesta investigació, abans o després d'iniciar la meua vida professional com a advocat. A més, si és que finalment acceptava aquells francs, els podia justificar com un encàrrec —el primer— del despatx.

Tanmateix, a mesura que el got d'absenta es buidava, els interrogants creixien en la meua confosa ment. Perquè... quin

era el mòbil real de la recerca? Legrand m'havia assegurat pel dret i pel revés que no es tractava d'esbrinar les causes de la mort de Daniel Clark; menys encara d'encetar una investigació que pogués contradir o alterar el resultat de l'autòpsia. I en aquest punt Legrand tenia raó perquè, si d'això darrer es tractava, no haurien acudit a mi sinó a la Policia o al ministeri fiscal. Tot i aquests raonaments, jo tenia la impressió que la biografia de Clark era tan sols una excusa, un element de diversió que encobria el que en realitat volia saber la persona que havia contractat els serveis de Monsieur Legrand.

Però més encara que el desconeixement dels motius que impulsaven aquella investigació, em contorbava la impossibilitat de conèixer qui s'hi amagava al darrere, i d'esbrinar com Monsieur Legrand havia arribat fins a mi. A París, jo no havia fet cap coneixença significativa, tret..., tret, és clar, que l'encàrrec provingués de Madame Lambert.

Només de pensar això, em vaig exaltar. Tot jo tremolava. Però era altament improbable que fos Stéphanie Lambert la persona que hagués pensat en mi per dur a terme aquella tasca tan suggestiva, i això perquè els diners oferts per la feina no eren dignes d'una dona com ella, que hauria pogut acudir a qualsevol despatx d'advocats de París. A més, si bé era cert que jo hi havia mantingut una conversa llarga i distesa, res no feia pressuposar que aquella dona, l'esposa de l'ambaixador de França al Regne Unit, hagués tingut cap mena de relació amb un personatge com Daniel Clark.

Confós, vaig demanar un altre got d'absenta, i en fer-ne el primer glop se'm va acudir el nom d'una altra persona que, per mor d'un contacte esporàdic i casual que hi havia tingut, també coneixia la meva estada a París: Jordi Clark, el fill segon de Daniel Clark.

Jordi, que deuria tenir gairebé vint anys més que jo, s'havia llicenciat en dret i era pianista (en això, doncs, havia seguit una de les grans aficions del seu pare i de la seva àvia mater-

na, Bruna Nikolaidis). Però mai no havia exercit el dret ni s'havia volgut establir a Menorca després d'acabada la carrera; i a diferència de Víctor Clark, el seu germà gran, que no tenia estudis i havia viscut sempre a Maó dedicat als negocis de la família, Jordi havia fixat la seva residència a Barcelona on, segons uns comentaris maldients, vivia dels diners que li enviava el seu pare. Les males llingües afegien també que era homosexual i que tocava el piano en un club de dubtosa reputació.

A mitjan gener de 1913 (per tant, un parell de setmanes després de la mort de Daniel Clark) m'havia topat amb Jordi a bord del vapor correu que feia la ruta de Maó a Barcelona. Jo anava a reprendre els meus estudis passades les vacances de Nadal quan, en una nit freda i molt calma, després d'haver contemplat com el vaixell deixava enrere els espadats de la Mola, a la sortida del port de Maó, m'hi vaig creuar.

Ben poca relació havíem tingut abans, però a Maó es coneix tothom i, quan ens vam veure cara a cara, vaig creure que l'havia de saludar i expressar-li el meu condol. Com és natural, la trobada va provocar una conversa. Tanmateix, vaig ser jo qui va parlar més aquella nit, perquè Jordi desviava hàbilment la qüestió cada cop que li demanava alguna cosa personal. Aquell vespre, en efecte, li vaig explicar que, en acabar els estudis a la Universitat de Barcelona, em prendria un temps de descans que volia passar a París (l'excusa era de reblar el meu francès), abans de posar-me a treballar. De fet, no vaig ser gaire explícit en aquest punt, ni tampoc ell es va interessar gaire pels detalls. Però és cert que vam parlar molt de París, una ciutat que, com ell em va confessar, el fascinava. Va ser arran d'aquest comentari que li vaig dir que volia llogar una habitació pels voltants de Saint Germain-des-Prés.

Jo recordava molt bé el que havia parlat amb Jordi Clark, però no tant el que havia dit a Madame Lambert. Li havia explicat que m'agradava escriure, que sentia passió per la història, que la política m'atreia i que, de fet, no tenia gaire in-

terès per obrir un bufet a Maó ni per treballar com a advocat. Però l'atractiu d'aquella dona, l'impacte que havia provocat en mi, m'impedia precisar res més.

Sigui com vulgui, i per gran que fos la meva confusió, el que no podia qüestionar era la fermesa d'aquella proposta, perquè algú s'hi jugava un bon feix de francs. Algú, doncs, estava interessat a conèixer millor Daniel Clark i m'involucrava a mi en aquesta investigació. Però qui?

Liquidat ja el segon got d'absenta, amb els ulls encara més vidriosos que els de la famosa model de Degas, vaig arribar a la conclusió que només dues persones havien pogut formular aquella proposta: l'atractiva i enigmàtica Stéphanie Lambert o Jordi Clark.

L'endemà seguia tan confós com la nit anterior i, a més, se m'acabaven els diners si no em decidia a prendre els que m'oferia Legrand. Tanmateix, i encara que la meva situació començava a ser compromesa, vaig decidir d'anar a l'Opéra Comique on es representava *La vie parisienne*, d'Offenbach, amb l'esperança que potser trobaria novament Madame Lambert. Però ella no era a la llotja que havia ocupat el dia que la vaig conèixer, ni tampoc a cap altra llotja del teatre. De fet, les vaig repassar totes amb la vista una vegada i una altra, però l'escorcoll va ser endebades perquè la meva idealitzada Stéphanie Lambert no va aparèixer enlloc, com d'altra banda era previsible. I la recerca d'aquella dona que havia entrat i sortit de la meva vida tan ràpidament com un dels trens que, a París, creuen el Sena, i la inquietud que m'havia provocat la proposta de Monsieur Legrand, van fer que no estigués gaire atent a l'opereta que es desplegava davant meu.

Des de la meva butaca no podia veure bé la llotja que havia ocupat aquell dia Madame Lambert, per això, tan aviat com s'abaixà el teló a la fi del primer acte, dret al passadís central del pati de butaques, vaig aixecar els ulls cap aquell indret i ai!, el miracle es va produir: la dona més bella de París,

l'única que m'havia pertorbat, era asseguda a la llotja, vestida com una reina, d'on contemplava distreta com la gent abandonava la platea en el descans de la funció.

El meu cor s'accelerà de sobte perquè res de més gran em podia succeir en aquells moments. Jo cercava Madame Lambert i ella era allí. Sola! Perquè no es veia ningú més en aquella llotja folrada de vellut vermell. O jo no hi veia ningú. Per això vaig accelerar el pas per sortir de la sala i, un cop als passadissos del teatre, em vaig haver de recolzar en una paret per fer de calmar-me una mica. Amb aquell estat emotiu no podia abordar Madame Lambert.

Em vaig quedar quiet uns instants intentant apaivagar la meva inquietud fins que vaig creure que em trobava en condicions per pujar a la llotja i abordar-la. Les escales encatifades del teatre se'm van fer, però, molt llargues i el passadís em va semblar un laberint. Em sentia el cap espès i em trobava mancat de facultats, però aquelles sensacions eren irrealis i el meu engarrotament físic purament imaginari. A la fi vaig picar a la porta, i després d'escoltar un "passeu, endavant!" molt dolç, hi vaig entrar. I en efecte, tenia davant meu aquella dona alta, bella i de mirada serena, amb un vestit de seda blau que li arribava fins als peus i deixava les espatlles i l'inici del pit al descobert. Uns guants blancs li cobrien les mans i part de l'avantbraç, i al coll lluïa un discret collar de perles.

Madame Lambert em va convidar a seure, i també ella s'assegué davant meu en un dels sofàs de la petita avantsala, i en veure-la de prop, em vaig sentir com un col·legial que s'ha enamorat de la seva jove mestra. No és que jo no hagués tingut aventures amoroses durant els meus anys universitaris, quan més d'un cop havia visitat les meuques al carrer de Robadors, i fins havia sortit amb una estudiant de lletres, anarquista i partidària de l'amor lliure, amb qui m'havia enllitat més d'un cop. Però res no s'assemblava al que jo sentia aleshores en contemplar aquella dona que, vés a saber per què, m'encenia de

desig i alhora em feia sentir distant, fins al punt de creure-la inassolible.

Madame Lambert em demanà com m'ho passava a París i si ja havia escrit els meus articles, i jo anava responent a totes les seves preguntes de la millor manera que podia, però em sentia incapaç de demanar-li res.

En un moment deliciós m'agafà la mà i jo vaig atreure la seva fins als meus llavis per besar-la. I ella, coqueta, no sols va deixar que la petonegés, sinó que em va acaronar la cara dient coses tan dolces com “*Oh, mon petit, mon petit ami!*”. Jo tenia prou feines a contenir-me, perquè ho hauria donat tot per posseir Stéphanie Lambert sobre el sofà de l'avantsala de la llotja. I res no hauria estat més romàntic que fer-la meva escoltant les notes del segon acte d'aquella deliciosa òpera bufa d'Offenbach. Tant la desitjava, que fins em vaig creure que el miracle podia succeir. Per això vaig acostar decidit els meus llavis als seus, però ella, sempre rient i mostrant-se molt superior a mi, va impedir-ho amb un gest suau de la mà. “Psss... —digué—, no corris tant, *mon petit.*”

I en escoltar l'avís que indicava l'inici del segon acte es va justificar:

—Com pots veure, ningú no m'acompanya aquesta nit i no seria correcte que et quedessis amb mi a la llotja. Si més no per evitar el què diran. Retorna, doncs, al teu seient i espera'm a la sortida. Deixaré que m'acompanyis a casa.

Vaig sortir de la llotja inflammat de desig i decidit a no abandonar la idea de fer meva aquella dona, que havia estat capaç d'encendre la meva passió com cap altra, encara que ja sabia aleshores que ben poc podia esperar de la nostra relació. I mentre això pensava, intentant que el meu sexe recuperés momentàniament la pau, vaig fer el possible per seguir l'òpera d'Offenbach, però amb prou feines havia pres aquesta determinació quan, amb la ment fixada en aquella llotja que no podia veure des del seient, em vaig adonar que érem ja al seu bulliciós final.

Acabada l'òpera, vaig abandonar de seguida el teatre i em vaig quedar dret al carrer davant la porta, mirant com la gent sortia amb la cara somrient i alegre, convençuda d'haver passat una bona vetllada escoltant els compassos d'una música feta bàsicament per divertir. Aleshores la vaig veure i em vaig adonar que Madame Lambert em feia un senyal que la seguís fins als cupès que, aturats a l'altra vorera, esperaven els clients d'entre la gent que abandonava el teatre. Ella va pujar a un dels cotxes i jo la vaig seguir. I encara no m'havia assegut quan vaig percebre la fragància del seu inconfusible perfum.

Era un somni per a mi seure al costat d'aquella dona que, tan aviat com el cotxe va ser a un altre carrer, em va somriure després d'agafar-me dolçament les mans.

—*Mon petit* —va fer.

I jo, que estava encès de desig, vaig intentar besar-la allí mateix, però ella es decantà suaument i, amb una veu suggestiva, em va demanar:

—Què és, Roger, el que t'atreu de mi?

Quina pregunta més absurda!

—Jo... jo... —vaig balbucejar, però no sabia què li havia de respondre, ja que volia evitar de fer el ridícul o, encara pitjor, de dir alguna bestiesa. Per això vaig acabar confessant que no sabia com expressar els meus sentiments—. M'agradeu tant! —vaig dir.

—Ha, ha, ha! —ella va riure i jo vaig pensar, com temia, que els mots que acabava de dir eren ridículs. De fet em va semblar que ella estava jugant amb mi.

—Sí, m'heu agradat —vaig fer—, o potser *t'hauria* de dir —de sobte vaig adoptar el tuteig— que m'has agradat des que et vaig veure aquell dia a la llotja.

—Ah, la nit del guant! També a mi em vas agradar. A més, sense aquell incident no t'hauria arribat a conèixer.

—Sí és cert.

—M'agrades, *mon petit*. M'agrada la teva joventut, la passió com expliques les coses, el teu enamorament de París, la decisió que has pres d'escriure sobre aquesta ciutat meravellosa... Bé... no sé què dir-te. Només que tu m'agrades i em sento bé al costat teu. Però no et facis il·lusions, *mon petit*, perquè jo sóc una dona casada. Felïçment casada, com se sol dir.

Em va semblar immoral aquell discurs, però m'importava ben poc la mena de joc hipòcrita que ella dugués a terme. Per això em vaig decidir a jugar fort i en acostar els meus llavis als seus, ella no es va fer enrere. Aleshores la vaig besar acaloradament.

Jo havia pujat al cupè perquè desitjava besar Stéphanie Lambert, i perquè desitjava arribar fins on em fos possible en aquell joc, el més estimulants i atrevit que havia viscut mai. És cert que també m'interessava saber si ella tenia cap relació amb Nicolas Legrand, però això havia passat a un segon terme. L'únic que aleshores desitjava era aprofundir en aquell frec a frec amb Madame Lambert, sens dubte la dona més atractiva de París. Potser també la més immoral, i segurament una de les més frívoles, però això m'importava ben poc. Més encara, formava part del seu gran encís.

—Perdona'm —va fer, però, de sobte, com volent decantar-se de mi—. Veig que he estat molt imprudent convidant-te.

—Imprudent? —Era el darrer que esperava sentir quan, de fet, jo l'havia abraçat i, encès de passió, li besava el front, les galtes i els llavis. Ella, però, em va separar.

—Vas massa de pressa, vas massa de pressa, *mon petit*.

—Et desitjo —vaig protestar.

—També jo et desitjo, però avui no pot ser. No, avui no és possible —va repetir—. El meu marit és a casa aquesta nit. Només em pots acompanyar fins aquí.

Era el més dolorós que podia sentir, però jo no volia rendir-me.

—I si avui no pot ser, quan et podré veure?

Stéphanie va fer d'amollar-se i en el gest em va semblar que hi havia un bri de penediment.

—Baixa, si us plau, baixa del cupè aquí. No puc córrer més riscos. Però si em dius on vius t'enviaré una nota. Jo cercaré el dia i el lloc per veure'ns.

La podia creure? No, jo sabia que aquella dona no em cri-daria mai; simplement, es desembarassava de mi.

—Baixa, si us plau, però deixa'm l'adreça —va repetir.

Jo em resistia, però vaig veure que no tenia altre remei que obeir-la.

—7, Rue de l'Abbaye —vaig dir. I altre cop li vaig demanar—: De veritat em cercaràs?

—Sí, t'ho prometo.

—No et crec —vaig dir.

Ella, però, em va besar d'una manera molt tendra.

—Sí. Et vindré a cercar.

Quan damunt l'empedrat del carrer em vaig trobar sol i amb la cua entre les cames, em va semblar que era l'home més desgraciat del món. A més, tenia la impressió que havia estat un ninot en mans d'aquella dona magnífica que, probablement, només havia volgut jugar amb mi. Res tan bell i decebedor alhora, perquè era fantàstic aconseguir que una dona com Stéphanie s'hagués sentit atreta per mi, però el rebuig final havia estat deplorable. I era encara pitjor el sentiment de fracàs que m'havia generat, convençut en el fons que no la tornaria a veure.

Em sentia, doncs, malament pel fiasco amorós que acabava de sofrir, i també per la impossibilitat d'esbrinar si aquella dona era la persona que s'amagava rere la proposta de Nicolas Legrand. I, finalment, pel que ja veia com a irremeiable: hauria de tornar a Maó llevat que acceptés uns diners que, en el fons, rebutjava.

Abatut i capcot, vaig entrar en un cafè del boulevard Saint Germain decidit a ofegar els meus dolors en absenta. Embor-

ratxar-me no serviria de res, però em desfogaria; i és probable que em desfogués, però l'endemà al matí estava tan confós com la nit anterior i amb una insuportable ressaca.

Per uns instants, se'm va acudir si no seria el mateix Nicolas Legrand la persona interessada en la investigació, i aquell interrogant em va mantenir en suspens durant unes hores. Però, no... no era Legrand, no podia ser ell. Era més versemblant que fos Stéphanie Lambert (si és que descartàvem Jordi Clark), ja que tot el procés s'havia posat en marxa a París i jo sabia que, als entreactes del *Werther*, havia parlat amb ella a bastament. A més, era tan gran l'excitació que m'havia provocat aquella dona, i tantes les ganes que tenia de quedar bé davant seu, que no em sorprendria que li hagués explicat bona part de la meua vida i alguns dels meus projectes, reals o imaginats. Per tant, vaig decidir que no abandonaria París sense intentar veure novament Stéphanie Lambert.

Descartat, però, Legrand com a interlocutor, i convençut que no convenia que tingués coneixement de la decisió que acabava de prendre, vaig pensar que potser el camí més dret era d'acudir al Ministeri d'Afers Exteriors per fer-me amb alguna informació sobre la persona de Monsieur Lambert. Allí havien de conèixer per força el "qui és qui" de la vida diplomàtica francesa, i no seria gens estrany que, d'aquella visita, en pogués treure alguna sucosa informació.

Em vaig preparar a consciència abans d'anar al Quai d'Orsay, i quan em vaig decidir a entrar-hi, no sols duia el passaport a la mà, sinó també un carnet de la Universitat de Barcelona. De fet, amb aquests documents vaig poder travessar sense problemes la barrera de seguretat d'aquell bell edifici aixecat davant mateix del Sena, en el cor de París. I no em va ser gens difícil presentar-me com un doctorand que preparava una tesi de política internacional relacionada amb el Segon Imperi, en el marc d'una investigació més àmplia que el meu departa-

ment havia programat sobre les relacions franco-espanyoles durant l'època de Lluís Napoleó. Tanmateix, no vaig poder creuar la porta que conduïa al despatx del secretari d'Estat, perquè a l'avantsala d'aquest em va atendre un funcionari.

De seguida es va interessar per la matèria, però m'exigí que concretés una mica el que volia saber i començà a fer-me preguntes. En escoltar-les, vaig creure que era a punt de ficar-me en un embolic, però me'n vaig sortir prou bé, encara que jo recelava dels meus arguments i, el que és encara pitjor, temia que se m'acabessin aviat. Potser per això se'm va ocórrer demanar si l'ambaixador al Regne Unit era encara Monsieur Lambert, "a qui, en una ocasió, vaig conèixer personalment. L'hi demano —vaig dir— perquè, si ell encara ho és, el voldria visitar a Londres, i m'agradaria que vostè em digués com puc concertar una visita des de París".

El funcionari es va sorprendre amb aquella pregunta que no esperava i, encara més, amb la confiança que li acabava de fer.

—Oh! —va exclamar—. No sé què li hauria de respondre. És clar que, si vostè diu que coneix el comte de Plessis, aleshores... bé, no ho sé... penso que hauria de dirigir un escrit a l'ambaixada i demanar directament una entrevista amb l'ambaixador. D'entrada no hi veig cap inconvenient. A més, vostè ja sabrà que el comte..., vull dir que Monsieur Lambert, és un home atent i força amable.

Aleshores vaig ser jo el desorientat.

—És clar..., sí..., té raó, un home atent i força amable —vaig repetir—, encara que... Bé, de fet, jo no vaig parlar gaire amb ell. El vaig saludar cortesament i poca cosa més. En canvi, sí que vaig tenir ocasió de parlar extensament amb la seva esposa, amb Madame... la comtessa. Va ser a l'Opéra Comique, en ocasió del *Werther* de Massenet.

—Oh, Madame! —va respondre el funcionari—. També jo he sentit parlar de la comtessa, però no tinc el gust de conèixer-la personalment.

—Li asseguro que també és molt amable... Madame Lambert. Abans de venir al Quai d'Orsay, he passat per casa seva per veure si, casualment, els comtes eren a París, però...

—Eren a Londres, oi?

—En efecte, eren a Londres, però jo ho havia d'intentar.

De sobte, encuriosit i una mica perplex, el funcionari va dir:

—Així, doncs, vostè ha estat al *petit palais*...

Aquell comentari em va fer saltar el cor, perquè em donava una informació molt valuosa, encara que insuficient.

—Oh, no! —vaig fer—, com que l'ambaixador no hi era, no vaig passar de l'entrada.

—Sí, és clar... Un palauet ben galdós, el dels comtes! De fet, sempre me'l miro quan hi passo pel davant, i em demano com és possible que encara el conservin. Avui, molts edificis d'aquell carrer ja formen part del patrimoni de l'Estat. Segurament, el comte es manté fidel als seus principis... conservadors.

—Deu ser això —vaig assentir.

—Doncs bé, senyor Codina —va fer aleshores el funcionari—, si després del que hem parlat, vostè vol demanar una entrevista amb el meu superior, deixi'm una targeta i jo em posaré en contacte amb vostè per dir-li quan el pot rebre. Intentaré que sigui el més aviat possible, si és que vostè ha de deixar París aviat. Però si el que vostè pretén és anar a Londres per parlar amb l'ambaixador, doncs... em sembla que no caldrà que fem cap gestió des d'aquí.

Vaig sortir excitat i enutjat alhora d'aquella entrevista perquè em va venir d'un no res conèixer la ubicació exacta del *petit palais* dels comtes de Plessis. Però sabia per la informació que m'acabava de donar el funcionari que, forçosament, s'havia de trobar en el nucli antic de la ciutat i en un carrer on molts dels antics edificis havien passat ja a mans de l'Administració pública.

D'allí vaig anar directament a la Biblioteca Nacional per cercar informació bibliogràfica sobre els edificis antics de París, i no vaig trigar més d'una tarda a descobrir en aquella magnífica sala oval, tota plena de llibres, que el palau del comte de Plessis era un edifici del segle XVII situat a la Rue de Varenne. Era ja tard i em sentia cansat, però aquell mateix dia vaig enfilem aquest carrer de París i, amb els nervis desbocats, em vaig plantar davant del *petit palais*. Però era conscient que no podia picar a la porta sense més i demanar per Madame Lambert. D'altra banda, era molt probable que Stéphanie —jo no tenia cap motiu per anomenar-la d'una altra manera— hagués tornat a Londres, on deuria residir habitualment, com molt bé m'havia explicat el funcionari del Quai d'Orsay.

I si la trobava i em volia rebre, què havia de fer? Què li havia de dir? Havia d'entrar a escac i mat i demanar si era ella la que havia promès uns milers de francs a aquell pallasso de Legrand per fer d'intermediari en una investigació que jo havia de dur a terme? No, el repte no era fàcil. No sols perquè es tractava d'una matèria delicada sinó també perquè hi havia la possibilitat que jo hagués incorregut en algun error. I no m'ho podia permetre.

És lògic, doncs, que em trobés confós fins al punt de no saber què desitjava més: si tornar a veure Stéphanie o seguir la investigació, oblidant-me, però, de Legrand i dels francs. De fet, el desig de conèixer a fons la figura d'aquell home que, després d'una llarga trajectòria periodística, política i empresarial, havia fet saltar tota la banca de Maó, d'aquell home que el meu pare menyspreava tant, començava a ser tan fort com el desig que sentia de trobar-me amb Stéphanie, la qual, si és que no havia partit cap a Londres, segurament devia ser entre aquelles velles parets del *petit palais*. Tot i així, la proposta de Legrand podia amagar algun parany, i això m'obligava a ser prudent i, per ventura, desconfiat.

Una mica atordit, em vaig dirigir a la meva habitació de la Rue de l'Abbaye i, després d'obrir la finestra d'aquella mansarda, vaig contemplar absort les teulades de París, el zinc envellit de les canonades, el campanar i la volta de Saint Germain... Però si *Paris vaut bien une messe*, com va dir Enric IV, també jo havia de fer un darrer esforç per trobar aquella dona que, des que la vaig conèixer a la llotja de l'òpera, no em deixava dormir.

“Li enviaré unes flors”, em vaig dir. “Potser unes orquídiades o... tal vegada unes roses.” No ho sé. Ho deixaria a l'albir del florista o ho decidiria segons el que trobés a la parada. Però l'important no eren les flors, sinó el text de la nota que acompanyaria el ram.

Cher Madame la comtesse..., vaig començar a escriure en un paper. Però no, de seguida vaig ratllar allò de *comtesse*. Ella no s'havia presentat com a tal i no podia tractar així una dona que jo havia besat apassionadament dins un cupè. Havia d'iniciar la carta d'una altra manera, escrivint una cosa més simple, com per exemple *Cher amie Stéphanie*. Però... podia dir-li amiga a consciència només per la relació que hi havia mantingut? Era dubtós. I encara més: podia dir-li “estimada”? És clar que, en francès, és corrent iniciar la frase amb un “estimada amiga”. Però això denotava una proximitat que, probablement i a pesar de tot, jo no tenia amb Stéphanie Lambert. Potser per això vaig cercar una fórmula intermèdia com *Cher Madame*. Dir-li “estimada senyora” no implicava ni proximitat ni llunyania. A més havia de fer com si no recordés l'episodi del cupè, encara que, tant per a ella com a per mi, era forçosament inoblidable. I no podia enviar-li flors sense demanar, alhora, *rendez-vous* amb ella, perquè era precisament una cita allò que jo volia concertar. Per tant, les flors estaven bé; eren l'ham rere el qual s'amagava el desig que li havia de provocar les ganes de rebre'm. Així doncs, li enviaria les flors amb una nota encapçalada per un nítid *Cher Madame*, que aniria seguit

d'un text curt, però clar, dient-li que la volia veure abans de tornar a Espanya.

Au, doncs, endavant!

Escrit això, vaig pensar que el text era correcte, però no podia dir-li tan sols que la volia veure, perquè, si realment era ella la qui havia contractat Legrand per convènce'm de tornar a Menorca amb l'encàrrec d'escriure la biografia de Daniel Clark, alguna cosa havia d'insinuar a la carta que li cridés l'atenció o que la intrigués fins al punt que també ella tingués ganes de rebre'm. Aleshores vaig escriure el següent: "No sols m'agradaria tornar-la a veure —vaig optar pel "vostè", que em va semblar indispensable en el llenguatge escrit—, ja que també li voldria comentar una qüestió que és per a mi de vital importància, que confio que amb el seu ajut podré resoldre satisfactòriament". Però en llegir aquest text em va semblar extret d'una novel·la de Jane Austen, i de sobte em vaig imaginar Madame Lambert llegint la nota vora el foc que cremava en una xemeneia. La llegia dreta, sospirava, s'asseia en una butaca, es posava la mà davant la cara i plorava amargament.

Però no! No érem al segle XVIII sinó al segle XX. La nota, per tant, havia de perdre l'aura romàntica d'altres temps i ser més directa i sincera. Per això, finalment, em vaig decidir per escriure aquest text:

Estimada senyora: Tinc tan bon record dels moments que he passat a prop seu, que desitjo poder saludar-la novament abans de tornar a Espanya. Deures professionals que no puc obviar m'obliguen a donar per acabada la meva estada a París. D'altra banda, i ja que vostè em va dir que li agradava el periodisme, li voldria mostrar algun dels articles que penso publicar. Seria, doncs, per a mi un plaer que em volgués rebre i, per darrer cop, em permetés saludar-la abans de partir.

Llegit i rellegit el text una i mil vegades, vaig decidir que era prou correcte, però aleshores venia el pitjor: l'acomiadament.

Jo sabia molt bé que els francesos són molt mirats i formals en els acomiadaments. *Veillez agréer, Madame, l'assurance de mon respectueux dévouement...*, hauria estat una fórmula possible. Però no, era absurdament formal i també massa freda. *Je vous prie, Madame, de croire à mes sentiments distingués...* n'era una altra, però tampoc m'agradava. *Adieu, chère Stéphanie, je vous embrasse de tout mon cœur.* Això és el que hauria volgut escriure, però em semblava imprudent, si és que ella havia reflexionat i volia, finalment, mantenir les distàncies. *Daignez agréer, Madame, l'hommage de mon profond respect...* Però la fórmula era extremadament cursi; per tant, no la podia utilitzar, ja que l'acomiadament havia de ser correcte, però proper... encara que sense abusar de proximitat. Finalment, vaig optar per una expressió curta. No era la que a mi m'hauria agradat, però em va semblar la més apropiada: *Bien cordialement à vous*, vaig escriure; i convençut del text final, el vaig traslladar en un paper en blanc. Després el vaig llegir de cap a peus i em va semblar que la nota era prou correcta. Quedava bé.

Els dies següents van passar amb una lentitud abassegadora i només el desig de retrobar Stéphanie ocupava el meu temps, que transcorria vagarejant per les sales del Louvre. Però era incapaç de veure cap imatge, cap retrat, cap dibuix que no em recordés el de la dama a qui havia enviat una dotzena de roses blanques, les més belles que havia trobat en una floristeria del boulevard Haussmann. Les havia fet posar en una capsa de cartró amb el sobre que contenia la meva nota. Damunt aquest, amb una lletra molt clara, havia escrit: "Per a Madame Stéphanie Lambert, comtessa de Plessis." La nota anava signada de manera força intel·ligible, amb la meva adreça al peu.

Havien passat tres dies d'aquell enviament quan el porter va deixar anar sota la porta de la meva habitació un sobre que m'anava dirigit. Era ja havent sopat quan el vaig trobar i, només de veure'l, el cor em va batre com un cavall desbocat. El vaig

obrir tremolós amb un petit ganivet, perquè no volia trencar una penyora tan delicada, i en vaig extreure un full doblegat en dos plec. La nota estava escrita en un paper vulgar, sense distintius impresos a la capçalera. Dels que la gent usa habitualment. Amb això vaig veure que ella prescindia de tots els formalismes i, com era previsible, s'abonava al tuteig. Un cop més, doncs, jo n'havia fet un gra massa i m'havia ofegat en els meus escrúpols. El text de la carta, que encara guardo, era aquest:

Mon petit ami: He rebut amb plaer el ram de roses blanques que t'has dignat enviar-me. Res no m'havies d'agrair, perquè m'ha fet molt feliç la teva companyia els dos vespres que ens hem vist a l'Opéra Comique. Lamento que hagis de deixar París tan aviat, però ho comprenc, i envejo la possibilitat que tindràs de contemplar els blaus maragdosos de la Mediterrània, els mateixos que jo he conegut algun cop a la Côte d'Azur.

El meu marit continua a Londres mentre jo segueixo a París per resoldre certes qüestions familiars ineludibles. Per això no he rebut visites durant aquest temps. Però t'he de dir que, també a mi, em serà plaent saludar-te abans que parteixis definitivament cap a Maó. Per tant, si és que et va bé, vine a casa meva el proper dijous, 8 de desembre, a les 8 de la nit.

Stéphanie Lambert.

“Dijous!” vaig exclamar entresuat i encara convuls; tant era l'entusiasme que experimentava. I dijous era l'endemà mateix! Com dormiria, per tant, aquella nit?

Aleshores, jo no pensava ni podia pensar en la causa última que m'havia empès a demanar un *rendez-vous* a Stéphanie Lambert. De fet, m'importava un borrall saber si era ella la qui havia mogut el complicat mecanisme d'investigació en què mitjançava Legrand, perquè el que verament m'atreia era la possibilitat de trobar-me a soles amb aquella enigmàtica dona que havia conegut gràcies a la pèrdua —benaurada pèrdua!— d'un guant a l'Opéra Comique.

Era ja de matinada i jo encara no havia aclucat un ull pensant en la vetllada de l'endemà quan, ja més asserenat, vaig recordar que havia promès mostrar-li algun dels meus articles sobre París, cosa que era impossible perquè no n'havia escrit cap. I allò em contorbà, ja que no volia malmetre la trobada acordada al *petit palais* de la Rue de Varenne. Però no havia d'oblidar que un dels objectius de la trobada era també el d'esbrinar si Stéphanie era la persona interessada a conèixer diferents aspectes de la vida de Daniel Clark i per què. I difícilment podria mantenir cap diàleg fluid amb ella si no duia escrit res que s'assemblés a un article per publicar en un diari, ni que aquest fos *La Veu de Menorca* que, òbviament, mai no havia destacat cap corresponçal a l'estranger.

Coneixedor del meu petit drama, vaig observar que damunt la taula de l'estudi hi havia un llibre de Judith Gautier, *Souvenirs d'une parisienne*, que havia comprat l'endemà de la meua arribada a París. Es tractava d'una edició en tres volums, el darrer publicat l'any 1909, que havia adquirit en una llibreria del boulevard Saint Germain. L'havia anat llegint aquells dies i sabia que, al llarg de les seves pàgines, podia trobar informació sobre París: els records que l'autora evocava de la seva infantesa, el coneixement d'escriptors il·lustres de l'època, com per exemple Baudelaire, Flaubert o Dumas fill..., i també els retrats d'alguns personatges remarcables de la vida intel·lectual, política i artística de la França del Segon Imperi, com Gustave Doré, Puvis de Chavanne o Théodore de Banville, entre d'altres. Jo disposava igualment de materials diversos sobre la ciutat i conservava els programes dels espectacles a què havia assistit. I una mica d'aquí i una mica d'allà, a les nou del matí vaig posar punt final a un article que duia per títol "París, capital de la literatura i de l'art". Era un títol convencional i més aviat ridícul per a un text mancat d'originalitat. Però a aquelles hores estava exhaust i el meu cervell ja no donava més de si. Per això em vaig vestir de qualsevol manera per baixar al

carrer, on vaig prendre un bon desdejuní. Després, en tornar a l'habitació, em vaig estirar damunt el llit i vaig dormir com un soc fins gairebé les dues del migdia.

En sortir al carrer aquella tarda em va sorprendre una pluja molt forta, acompanyada d'un poderós aparat elèctric que retronava sobre la ciutat. El temps havia canviat ben de sobte i, una mica molest, em vaig apujar el coll de la jaqueta abans d'entrar en un *bistrot*. Ja era tard per dinar, però encara em van servir un parell de sandvitxos i una amanida, que vaig acompanyar amb una cervesa que em va fer sentir bé. Érem a punt d'encetar l'hivern, el cel de París s'havia fet fosc ràpidament i el fred s'intensificava; per això vaig tornar a la meua cambra decidit a passar les hores que mancaven per a l'anelada trobada llegint els diaris que, aquells dies, parlaven de les tenses relacions franco-alemanyes i de com s'enfosquia també el panorama polític europeu. Tot sovint, però, em distreia mirant les teulades de París i pensant com havia d'abordar Stéphanie Lambert aquella nit. Era primordial no equivocar-me, no sols amb el meu comportament, sinó també a l'hora de fer les preguntes. En cap moment l'havia de ferir, perquè si ho feia, segurament provocaria una ruptura que ho malbarataria tot.

Suposo que a causa dels nervis, de sobte em va semblar que era una gran bogeria el que anava a fer, perquè... quina relació podien tenir una comtessa parisenca menor de quaranta anys i un home septuagenari com Daniel Clark? Què podien tenir en comú l'esposa d'un ambaixador de França i un empresari maonès? Era una follia voler descobrir-hi un lligam. A més, tan sols el fet de furgar en la vida privada de Stéphanie podia implicar una ruptura dolorosa; la fi, per tant, d'una relació tan bella com apassionant.

Havia deixat de ploure quan vaig abandonar la Rue de l'Abbaye per dirigir-me a peu fins a la Rue de Varenne. M'havia vestit per a l'ocasió, com si hagués d'assistir a una

sessió d'òpera al Palais Garnier, convençut que era l'etiqueta mínima que calia respectar en aquella visita a la comtessa. I em vaig cobrir amb un abric perquè ja feia molt de fred.

Gairebé era fosc del tot quan vaig partir decidit a abordar una aventura que només la sort i el bon criteri em podien ajudar a dur a terme. Vaig creuar ràpidament els carrers molls de París i aviat vaig ser davant del *petit palais*, a la Rue de Varenne, al qual s'accedia a través de la porta enreixada d'un atri diminut. La vaig obrir i, després de tancar-la darrere meu, vaig avançar uns metres fins al portal de la casa. Vaig estirar suau-ment la corda de la campana i se sentí un dring a l'interior. Tremolava. I a penes havien transcorregut uns instants quan vaig sentir les passes d'algú a través de la porta. Després, el crac-crac del forrellat abans d'obrir.

Jo havia meditat molt sobre la manera de presentar-me al servei que sortiria a rebre'm i no sabia prou bé com ho havia de fer. Confiava tan sols en el meu bon criteri i en la improvisació, però va ser la mateixa Stéphanie que obrí la porta.

—Oh! —vaig fer.

—Et sorprenç? —em demanà.

—No... no... —vaig mentir.

—Recorda que, a la nota, ja et feia saber que em trobava accidentalment a París i que no rebia visites. Per això, a casa no hi ha ningú. Només una vella cuinera i el cotxer. Tots dos ja s'han retirat a les seves dependències.

—És clar, és clar...

—Endavant, doncs, i benvingut a casa, *mon petit*.

Aquella rebuda tan poc esperada m'evità de prendre decisions. De fet, ja era dins i tenia davant meu la bellíssima Stéphanie Lambert que, després d'obrir-me la porta, em va oferir delicadament la mà. La hi vaig prendre suaument i, després d'apropar-me-la als llavis, hi vaig dipositar un bes que, per a ella, devia ser a penes perceptible, però que va evocar en mi el record d'un mai oblidat perfum.

Stéphanie Lambert s'havia recollit els cabells en un monyo i duia un vestit de seda d'estil oriental, amb les faldes que imitaven la forma dels pantalons que coneixem a les odalisesques, cenyits als turmells i molt drapejats a la cintura. Anava maquillada discretament, els ulls amb unes petites ombres i els llavis vermells. Semblava una ballarina de les que jo havia vist feia poc al Palais Garnier, a la representació que el Ballet Rus havia fet de *Sherezade*, de Rimski-Kórsakov.

La vaig seguir per l'ostentosa escala que conduïa al pis de dalt, i d'allí vam entrar a una sala de dimensions mitjanes, que els comtes devien tenir habilitada per fer-hi vida ordinàriament. Dos grans finestrals donaven al carrer, on vaig veure que hi tornava a ploure. Els guarnien uns domassos pesants que dos cordons subjectaven a cada lateral de la balconera i deixaven veure com l'aigua regalimava pels vidres. Un parell de sofàs i dues butaques envoltaven una taula baixa de palissandre, i una gran xemeneia, vorejada de marbre blanc, ressaltava a la paret oposada a la dels finestrals. Sobre la graella de ferro hi havia un foc encès.

El terra de la sala era de fusta i unes grans estores turques de llana el cobrien gairebé tot. Però el més remarcable d'aquella habitació era el gran retrat que penjava damunt la xemeneia. Era d'una dama vestida com ho feien les senyores del Segon Imperi. A la paret de davant, entre els dos finestrals, unes fotografies emmarcades reposaven damunt una consola de caoba. En una d'aquestes vaig reconèixer Raymond Poincaré, aleshores ministre d'Afers Exteriors, dret al costat d'un home condecorat, que vaig suposar que era el comte de Plessis. Tots dos anaven vestits de rigorosa etiqueta. N'hi havia una altra on aquest mateix personatge, a qui jo vaig fer un mínim de seixanta anys, s'inclinava davant l'egregia figura de Jordi V d'Anglaterra, semblava que en una recepció oficial. També hi ressaltaven un parell de canelobres de plata amb les espelmes de cera apagades. Una gran cornucòpia daurada amb un mirall cobria el pany superior de la paret.

A la tauleta baixa hi havia parada una safata amb vasos i copes de cristall, una altra amb pastes de te. També diverses ampolles amb brandi, porto i d'altres begudes refrescants.

En aquells moments, l'aranya que penjava del sostre era apagada, només hi havia encesos uns llums a les parets que imitaven les velles espelmes de cera i sostenien unes bombetes elèctriques. I com que des de fora ja no entrava gens de llum, la flama cruixent del foc que cremava a la xemeneia tenyia la sala d'un color vermell grogós molt sensual.

En observar la cara de Stéphanie, vaig veure que tenia les galtes enceses, i aquestes ressaltaven encara més els ulls negres, que eren d'una brillantor gens corrent. Il·luminada pel foc, em va semblar molt bella, però tenia un aire diferent, potser més trist, tal vegada menys natural, que la nit en què la vaig conèixer a l'Opéra Comique. Quan ens asseguérem tots dos, ella em va demanar què volia beure i jo vaig escollir el vi de Porto, que també va servir a la seva copa. Després em va acostar les pastes de te.

Com que no sabia molt bé per on començar, ni tampoc volia equivocar-me, vaig treure de la butxaca l'article que havia escrit la nit anterior i ella em va demanar que l'hi llegís. "M'agradarà escoltar-lo de la teva veu", va dir; uns mots, per cert, que em van acalorar. De seguida, però, em vaig posar dret vora la xemeneia per iniciar la lectura del text.

—Com pots comprendre, l'he escrit en la meua llengua —vaig dir—, te l'aniré, doncs, traduïnt.

—Oh, és clar... —ella va fer.

Mentrestant, Stéphanie, que s'havia girat una mica de costat per veure'm més còmodament, recolzà el braç sobre el respall de la butaca i m'escoltà en silenci.

—Bravo! —va dir en acabar—. Eloquent i brillant! Els teus lectors et llegiran amb plaer.

Jo m'adonava que el clima de la sala s'havia escalfat, i no ho dic tan sols per la calor que desprenia la xemeneia. Ales-

hores vaig observar dissimuladament els retrats que reposaven sobre la consola i em vaig fixar en la figura d'aquell home d'aspecte seriós i pulcre, que lluïa una vistosa calba i tenia uns ulls petits i atents, dessota els quals penjaven unes bosses. L'edat no perdonava. Indubtablement, el comte deuria tenir uns vint-i-cinc anys més que la dona suggestiva i incitant que era davant meu.

Feia més d'una hora que parlàvem de manera pausada i els nostres ulls es creuaven de tant en tant, però de seguida els desviàvem, incapaços de sostenir-nos la mirada. De fet, el nostre comportament mesurat i distant era impropï de dues persones adultes que —d'això n'estava segur— es desitjaven. Tanmateix, el més inquiet era jo, perquè a mesura que la nit avançava, em notava cada cop més torbat, però em contenia decidit a no espifiar-la i espatllar-ho tot. A més, no m'atrevia a comentar res del que li havia vingut a dir, perquè de cap manera volia trencar aquell ambient, fet tot de suavitats, de pastes de te i de copes de porto. Però si jo era conscient del desig que sentia, també Stéphanie havia de notar per força algun impuls estimulants; com a mínim, aquella espurna de passió que li havia notat a la llotja de l'Opéra Comique i que, uns dies més tard, s'havia accelerat dins el cupè.

De sobte es va fer el silenci, i aquell buit de paraules ens va deixar sentir el cruixit de les flames. Sense dir res, Stéphanie va agafar aleshores l'ampolla de porto i n'abocà una mica a la meva copa, i jo, encara que indecís i tremolós, em vaig atrevir a fregar-li dolçament la mà. "Ja està bé —vaig dir—, gràcies." Incapaç, però, de seguir avançant en aquella acció, em vaig sentir tan violent que, d'una revolada, em vaig posar dret, d'esquena a ella. Era un signe inequívoc que la situació se'm feia insostenible.

Mirant cap dret a la consola, vaig observar a través del mirall que penjava damunt seu com ella també s'aixecava del sofà i s'acostava cap a mi. El foc que li cruixia a l'esquena deixava

en penombra la seva cara, però jo veia com Stéphanie seguia avançant lentament, els passos petits, sobre la gran estora turca.

Quins moments més excitants! Com em va estimular aquella espera!

I el miracle es va produir a l'instant, perquè Stéphanie m'envoltà amb els braços i vaig notar de seguida com el seu cos s'acoblava suaument al meu dors. Aleshores vaig tancar els ulls, incapaç de mirar a través del mirall, tot esperant que ella reposés tendrament el cap sobre la meva espatlla. I ho va fer. Déu meu, ho va fer! Per res del món no volia trencar la bellesa de l'instant. Per això vaig agafar les mans de Stéphanie amb les meves i les vaig prémer contra el meu pit. Després, lentament, em vaig girar per abraçar-la i la vaig besar.

Però aquella dolça experiència es va interrompre de sobte quan, com penedint-se un cop més del que estava fent, se separà de mi i es va seure novament al sofà. Sorprès i decebut, la vaig mirar des d'on jo era i vaig descobrir que el seu rostre havia perdut el color. Les galtes vermelles havien empal·ludit, semblava més vella. Després s'inclinà damunt ella mateixa, envoltà els seus genolls amb els braços i, apartant de mi la mirada, la va dirigir plorosa vers el foc.

—Deixa'm, si us plau, deixa'm —va fer—. Mai no havia de permetre que em vinguessis a veure. Quin error, Déu meu, quin error!

Però jo no estava disposat a suportar un altre rebuig. N'havia tingut prou amb el de la nit del cupè a la sortida de l'òpera. Per això la vaig subjectar amb força, fins i tot amb violència, i la vaig atraure novament cap a mi.

—Deixa'm! —anava repetint—, tingues tu el seny que m'ha faltat a mi aquest vespre.

Però jo no podia fer cas d'aquell nou accés de covardia i vaig retenir Stéphanie. No estava disposat a deixar-la anar. Callia, per tant, ajudar-la a superar aquell nou rampell de por. Per aconseguir-ho, la vaig mirar directament als ulls i, agafant-la

fort per les espatlles, vaig fer que s'aixequés per abraçar-la. Ella, però, seguia acotxant el cap, encara que sense gaire convicció, perquè de seguida vaig veure com un rubor ardent ascendia pel coll de Stéphanie i s'apoderava del seu rostre. Va ser un moment d'incertesa molt bell perquè les llàgrimes li baixaven galta avall com la pluja llenegava també per les vidrieres que donaven al carrer. Però els vidres devien ser freds com un glaç; en canvi, les galtes de Stéphanie cremaven. Aleshores, un rull del seu monyo es va desfer i li quedà penjant damunt l'espatlla. Era massa temptador; per això, sense deixar que Stéphanie s'apartés del meu cos, amb una mà li vaig desfer els ganxos que li subjectaven els cabells, que se li van desplegar a l'esquena. A la fi, quan ens vam rebolcar sobre l'estora, els seus fantasmes es dissiparen completament.

Quant de temps vam passar allí, units i fent l'amor? Se'm fa difícil de saber perquè les hores no comptaven i era llarga i acollidora la nit. A més, el silenci havia cobert la sala i els nostres cossos, abraçats vora el foc, es van acabar condormint. Era ja de matinada quan, ofegat el desig, Stéphanie i jo vam tornar a la realitat de les coses. Aleshores ens vam vestir i aviat les nostres cares van recuperar el to circumspecte que havíem tingut en començar la vetllada.

Que estrany va ser, per a tots dos, aquell moment!

—El que hem fet és una bogeria, Roger —va dir ella de sobte.

—No.

—Sí, és una bogeria que no s'ha de repetir. La sort no es pot temptar dues vegades.

—Què dius! La sort comença ara, Stéphanie.

Ella, però, em posà un dit sobre els llavis, com dient-me que callés.

—T'equivoques, la sort és estranya i esquerpa. Extremadament esquiva.

—No, Stéphanie, no saps el que dius.

—Sí que ho sé. I ara... vés-te'n, si us plau.

—Stéphanie —vaig fer aleshores—, si tu m'ho ordenes, me n'aniré i no ens tornarem a veure. Abans, però, t'he de demanar una cosa.

Ella s'adonà del canvi que havia experimentat la meua veu i es va mantenir en silenci.

—T'he de demanar... t'he de demanar...

—Digues-m'ho sense por —ella em va interrompre.

—T'he de demanar si ets tu la persona que hi ha rere l'encàrrec de Nicolas Legrand.

En escoltar aquest nom, Stéphanie empal·lidí i el seu rostre va fer un gest estrany. No s'esperava la pregunta; i a mi em va semblar que el silenci, el llarg silenci que es va fer, la traïa.

—Ets tu, oi? —vaig insistir.

Però si Stéphanie s'havia sorprès amb la meua pregunta es va recompondre aviat.

—No sé de què em parles, Roger. Qui és aquest Nicolas Legrand?

—Realment no ho saps?

Jo la mirava fixament, però em vaig sentir incapaç d'interpretar els seus gestos. No podia saber si em deïa la veritat o em mentia. Potser per això em vaig atrevir amb una altra pregunta.

—I Daniel Clark? Coneixies Daniel Clark?

—Però de què em parles, Roger? A què ve ara aquest interrogatori?

La rotunditat d'aquells mots em van fer veure que era davant d'una paret.

—També m'has de dir una altra cosa: el guant, Stéphanie, aquell guant que, a l'Opéra Comique, em va caure a la falda, va caure per casualitat?

—Para ja, Roger! Prou de preguntes absurdes!

La cara de Stéphanie havia passat de la sorpresa a la fermesa. I d'aquesta saltà ràpidament a la hilaritat. Aquell riure em va desarmar.

—A veure, Roger, si m'aclareixo. O si t'aclareixes tu, perquè no sé qui dels dos està confós. Què són ara aquests dubtes? I a què vénen les preguntes de si conec aquest un o aquell altre, o bé no sé què del guant que em va caure? Roger —i en dir el meu nom adoptà novament un posat seriós—, el guant em va caure. O potser has cregut que jo te'l vaig llençar? I per què havia de llençar-te'l? M'ho podries dir?

De seguida em vaig adonar de l'error de fer aquella pregunta i me'n vaig penedir. Era a punt de perdre Stephanie per sempre.

—Perdona'm —vaig fer—, no sé el que em dic.

—Això em sembla a mi.

Tan gran era el meu desconcert i la por de malmetre aquella relació, que em vaig posar les mans al cap i vaig seure.

—No et trobes bé?

—No..., bé, sí... La veritat és que no sé què em passa.

—Potser han estat massa emocions, les d'aquesta nit. Au, doncs, asserenat i explica'm qui és aquest Daniel... Legrand has dit?

—No, Clark: Daniel Clark. Nicolas Legrand és una altra persona.

—Bé, com sigui. Qui són aquesta gent? Què tenen a veure amb els dubtes que expresses sobre la caiguda del meu guant?

—Res, no hi tenen a veure. Només que...

—Digues, parla sense por.

—Només que, després d'haver-te conegut, un detectiu d'estar per casa, Nicolas Legrand, em va fer una proposició estranya: em va demanar si volia escriure una biografia sobre un paísà meu que va morir a París encara no fa un any. I fins m'oferí uns bons francs per la feina. Comprendràs que no és creïble que algú contacti amb mi a París per a un encàrrec com aquest. Aquí no em coneix ningú, Stéphanie, per això vaig pensar en tu. I se'm va ocórrer que potser la caiguda del guant havia estat interessada. Només és això.

Ella es posà a riure i em va agafar les mans. Aquell gest valia més que mil paraules, perquè em feia entendre que el malentès ja s'havia superat.

—I faràs la feina?

—És probable, però no pels mil... o mil cinc-cents francs que m'ha ofert aquest personatge d'estar per casa, sinó perquè ha aconseguit intrigar-me amb la figura de Daniel Clark, un tipus que va arruïnar molta gent de la meva terra; una persona que vaig conèixer de vista, però que no vaig tractar mai. De fet era molt major que jo i, pel que estic veient, devia ser un brivall d'alta volada. I aquesta mena de personatges tenen molt d'atractiu per al biògraf o l'historiador.

—Això és fantàstic, *mon petit!*

En escoltar aquestes paraules d'ànim la vaig abraçar.

—Així, doncs, no estàs molesta amb mi?

—No, per què hi hauria d'estar?

—No sé... tal vegada...

—Ni estic molesta amb tu ni el guant va caure amb males arts.

Aleshores vaig veure que era el moment de recuperar la conversa en el punt on érem abans del malentès.

—Doncs... si com tu m'assegures, el guant va caure per casualitat, no és cert que la sort sigui esquiva, com m'has dit fa uns moments.

Aquests mots van fer riure Stéphanie, que em convidà a seure novament al seu costat. Després, m'agafà les dues mans amb les seves i va dir:

—Potser tens raó, *mon petit*, perquè si bé el guant va caure per casualitat, el que jo no m'esperava és que me'l tornaria un jove ple d'ideals que, en entrar a la llotja, em va mirar com feia temps que no em mirava ningú. Un jove que començà a dir-me coses i més coses i que no parava de parlar i d'esplaiar-se, segurament per amagar el seu propi atordiment. Mira, Roger, era tan gran la sorpresa que em va provocar aquella trobada,

que no me la podia creure. I tu, de seguida et vas... bé, anava a dir que et vas enamorar de mi, però la paraula té massa sentit perquè jo ara l'evoqui. Diguem, doncs, simplement, que et vas deixar eclipsar per mi. Sí, eclipsar —va repetir posant tot l'èmfasi en aquest darrer mot—, i em vas explicar tot el que vas poder de tu mateix: que si eres advocat, que si escrivies als diaris, que si t'apassionava la història i la investigació... No sé, una infinitat de coses. I jo, escoltant-te, em vaig sentir tan captivada per la teva innocència que vaig creure que em podies ajudar a resoldre el meu neguit.

—El teu neguit?

—Sí, perquè no conec altre nom per descriure la immensa soledat que sento... a pesar del matrimoni.

Aquella confessió em va semblar terrible; no sols pel que significava per a ella, sinó perquè d'alguna manera deixava veure que jo havia estat només un instrument.

—Per això, en veure'm, vas fingir que t'agradava.

—No, t'equivoques una vegada més —aquell cop Stéphanie em va contradir amb un to de veu desapassionat i fred, neutre—. Perquè els petons que ens vam fer dins el cupè, després de l'òpera, no eren el fruit de cap joc, com tampoc ha estat un joc el que ens ha succeït aquest vespre. El meu comportament amb tu ha estat sincer, tan sincer com irresponsable. Però no ho dubtis, Roger, el plaer i el goig que tu m'has donat no els puc trobar en el meu matrimoni. —I dit això, aixecà el to de veu i parlà força més excitada—. Sí, Roger, necessito sovint que algú m'estimi. Vull dir que em faci l'amor així, físicament! Com tu me l'has fet aquest vespre. Necessito que algú em faci sentir dona i satisfaci el meu desig. Perquè també jo vull ser una mica feliç, Roger, i la felicitat no es compra, es troba; i aquesta nit l'he trobada al costat teu.

En dir això darrer Stéphanie plorava.

—Dius que la felicitat no es compra, oi?

—Sí.

—I també que has estat sincera amb mi aquesta nit.

—Sí, ho he dit.

—Aleshores no et sorprendràs si et dic que també a mi m'ha agradat fer l'amor amb tu, i que em doldria que això hagués estat tan sols una simple aventura.

—Roger, *mon petit*, posa els peus a terra i veuràs que no podem anar més lluny. Jo em dec al meu marit i no puc deixar-lo per tu. A més, tu ets encara molt jove i has de tornar a la teva terra. Allí coneixeràs aviat alguna noia, si és que ja no la tens...

No em trobava prou serè per acceptar aquelles afirmacions, però no tenia força per seguir insistint.

—Em permetràs, però, que t'escrigui i que, si és que torno a París, et pugui veure?

Ella m'agafà per les dues espatlles i em va fer un bes al front.

—*Mon petit*, escriu-me si vols. Et donaré l'adreça d'un apartat de la Poste, on aniré a recollir les cartes..., que potser seran càlides i molt seguides en un primer moment, però que, amb els dies, s'aniran espaiant i espaiant... cada cop més. Ho comprendre i no m'importarà, perquè només desitjo que siguis feliç, Roger, tant com feliç m'has fet a mi aquests dies i, especialment, aquesta nit. Ah! I no deixis mai que les cabòries et vencin.

—És que...

—No, no vull saber res més. Deixa que jo em quedi amb el record del millor de tu. I ara vés-te'n, si us plau, i procura oblidar-me, ni que sigui lentament. I si és que no m'oblides del tot, doncs escriu-me. Això farà que em senti viva. Em permetrà saber que jo també he estat feliç.

Era ja de matinada quan vaig deixar Stéphanie Lambert sola a casa seva, embolcallada per l'immens silenci d'aquell casalot del segle XVII, i, abatut, em vaig dirigir a la Rue de

l'Abbaye. Tenia bitllets per al tren que sortia l'endemà a Barcelona i encara havia de recollir les meves coses.

Que estrany havia estat tot! La trobada amb Nicolas Legrand, el seu enigmàtic suggeriment d'investigar sobre la persona de Daniel Clark, la coincidència amb Stéphanie Lambert, la sobtada passió que havia sentit per aquella dona que em contorbava l'esperit i em confonia... I també la curiositat intel·lectual que havia despertat en mi Daniel Clark, l'home de qui tan malament havia parlat el meu pare a la carta on m'ordenava tornar a Maó. Un conjunt de circumstàncies que no esperava trobar en aquella estada a París, un viatge que havia concebut com una festa i que va ser una infinitat de coses més.

A mig matí vaig anar a veure Nicolas Legrand al seu petit i rònc despatx de Montmartre. Estava sol, com de costum, i fumava assegut rere una taula plena de papers. En què treballava aquell home?

—Heu pres ja una decisió, mestre?

—Sí —vaig fer.

—I?

—No us negaré que heu aconseguit d'intrigar-me, però em sembla que, per fer el que m'he proposat, m'hauríeu d'oferir més francs dels que em podeu donar. A més, he de tornar a casa i no puc acceptar el vostre encàrrec, encara que assumeixo el compromís d'entrar (encara no sé com) en la vida de Daniel Clark. Però ja no m'intriga saber qui s'amaga darrere la proposta que em va fer. Digueu, per tant, al vostre client que es pot quedar amb tots els francs que us havia promès perquè no heu trobat el soci que buscàveu —aquest altre Legrand de qui em va parlar—. Tot i així, amic meu, us he de dir que estic content d'haver-vos conegut i d'haver escoltat les vostres explicacions sobre aquesta ciutat que tant estimeu i tan bé m'heu ajudat a conèixer. I us asseguro que, si després d'investigar la figura de Daniel Clark, n'acabo escrivint una biografia, us l'enviaré dedicada. Em compreneu, oi?

—Oh, sí! Daixò..., és clar que us comprenc. I creieu-me si us dic, mestre, que també estic content d'haver-vos conegut. La nostra trobada va ser, com aquell que diu, una sort.

Aquella mateixa nit vaig agafar el tren a l'estació Austerlitz amb direcció a Barcelona, per saltar d'allí en el vaixell correu fins a Maó. En aquells moments tenia el cap fet un bolic i recordo que experimentava sentiments contradictoris. L'únic que sabia del cert és que, alhora que començaria a treballar com a advocat, maldaria també per investigar la vida d'aquell home que, essent jo a París, havia penetrat dins la meua d'una manera tan estranya. En aquells moments no podia saber del cert si seria un personatge d'altura o si, com jo havia avançat a Madame Lambert, m'hauria d'enfrontar amb un brivall d'alta volada. Però del que estava segur és que el repte que m'havia imposat no em deixaria indiferent, perquè la vida de Daniel Clark enllaçava directament amb la història dels Nikolaidis, una de les famílies burgeses més conegudes de la ciutat. I això perquè Daniel era l'únic fill que havia engendrat Bruna Nikolaidis. Nét, per tant, de Jordi Nikolaidis i besnét de Iorgos Nikolaidis, el grec.

BRUNA NIKOLAIDIS

EL MEU RETORN DE PARÍS VA COINCIDIR amb les festes de Nadal, que van ser les més tristes que he viscut mai. Havia deixat una part del meu jo en aquell casalot de la Rue de Varenne on vaig estimar Stéphanie i on havia abandonat l'esperança de prosseguir una relació amb aquella dona que m'havia enlluernat i, probablement, seduït, per dir-me després que era impossible establir qualsevol mena de vincle sentimental amb ella. En el fons no tenia importància saber si la cosa havia anat així o d'una altra manera, però el cert és que m'envaïa un sentiment de buidor que no havia sentit mai. I això mentre havia de suportar com el pare m'amonestava dient-me que era un privilegiat.

I de fet ho era, perquè tenia tota una vida per endavant i una bona professió que, si bé no m'apassionava, em podia donar una gran independència i em permetria dur a terme d'altres aficions que no volia abandonar. Per tant, havia de fer un esforç per sobreposar-me de la nostàlgia que m'havia deixat París i havia d'intentar oblidar Stéphanie.

D'altra banda, també m'era difícil oblidar la confusa manera com s'havia despertat en mi l'interès d'investigar Daniel Clark, aquell home de negocis tan controvertit, la

mort del qual havia generat a Maó un gran enrenou; inevitable, si és que teníem en compte la petitesa de la ciutat i la naturalesa dels fets. I a l'últim, em neguitejava no saber exactament què pintava Legrand en aquell trencaclosques. Però a mil quilòmetres de distància, difícilment podria resoldre un enigma que vaig ser incapaç de desentrellar a París, on no sols ho havia intentat interrogant Nicolas Legrand, sinó també fustigant perillosament Stéphanie.

Fos com fos, en retornar a Menorca havia tancat una etapa de la meua vida tan curta com intensa, que em deixava, però, carregat d'incerteses i ple d'interrogants. Tanmateix, el meu deure era un altre. O havia de ser un altre. No sols perquè em trobava a punt d'iniciar l'exercici d'una nova professió, sinó també perquè, en tot el que feia referència a Daniel Clark, havia d'oblidar Legrand i les seves propostes, alhora que havia de fer el possible per descobrir la vertadera personalitat d'aquest home que, ja amb un altre cognom, havia estat el continuador dels Nikolaidis, una saga de navegants i comerciants que havia tingut gran relleu a la segona meitat del segle XVIII i als inicis del XIX.

El dia que vaig estrenar el meu despatx, als baixos del número 10 del carrer de ses Moreres (havia fet habilitar el primer i el segon pis per viure-hi), vaig convidar els qui serien els meus companys en l'exercici de l'advocacia i els notaris de Maó a un petit refrigeri que la mare m'havia ajudat a preparar. Allí vaig conèixer Pere Ballester, un advocat amb llarga experiència amb qui de seguida vaig veure que podia compartir aficions i sentiments. Apassionat del dret civil, Ballester havia publicat diversos opuscles i, a més, havia intervingut professionalment en la fallida de la Banca Clark. Per tant, era l'home que calia visitar en primer lloc, no sols amb l'excusa de demanar-li consell per iniciar amb el peu dret l'exercici de la meua professió, sinó també per

fer-li conèixer les meves inquietuds i la decisió que havia pres d'escriure la biografia de Daniel Clark.

—M'ajudarà, doncs?

Ballester em va mirar encuriosit.

—Em sorprèn —va respondre.

—Per què?

—No és corrent que algú vulgui escriure la biografia d'un personatge tan proper en el temps. Això té avantatges i també inconvenients. Suposo que n'ets conscient. D'entre aquests darrers, el fet que tothom l'hagi conegut i... bé, ja saps que la gent no és... no sé com dir-t'ho... Vaja!, que no és gaire generosa.

—El comprenc —vaig dir—, però hi estic decidit. Encara que no sé molt bé per què. Potser... potser per com han anat les coses. Però tinc la impressió que, estudiant la vida d'aquest home, he de trobar alguna cosa que el transcendeixi. Vull dir que tingui interès més enllà de la seva vida privada com a ciutadà.

—Quan dius que potser estudiaràs la figura d'en Clark “per com han anat les coses”, a què et refereixes? A les circumstàncies de la seva mort?

—No exactament, encara que l'estranya mort de Daniel Clark va ser el primer que em va cridar l'atenció. Perquè... tots sabem que la seva mort no va ser, precisament, gaire normal. Però no és això el que m'atrau més d'aquest home, sinó el fet que, des del meu punt de vista, Daniel Clark sigui una mena de paradigma del segle XIX; si més no, de la segona meitat d'aquest segle.

—Per a bé i per a mal —va afegir Ballester gairebé sense pensar-s'ho.

—Sí, probablement. I si és així, no li sembla que val la pena que algú intenti llegir la segona meitat d'aquest segle complex i mogut que ens ha tocat viure per mitjà de la figura de Daniel Clark?

Ballester em va somriure.

—És una manera molt bonica de dir-ho.

—Tant com difícil de fer.

—Sí, perquè ningú no et parlarà d'en Clark innocentment.

Els qui el van conèixer i el van tractar ho faran sempre de manera molt esbiaixada. Potser fins i tot visceralment. Per tant, hauràs de passar pel sedàs les informacions que t'arribin.

—Doncs les passaré pel sedàs. Fins el tinc a punt per passar-hi les que em doni vostè.

Ballester va deixar anar una gran riallada. Però no picà l'ham.

—Dius que vols conèixer la vida d'en Clark perquè enclou la segona meitat de segle. Doncs bé, aquest punt de vista em sembla interessant. I també original. Sí, original! —va fer—. És una bona idea. Però em sembla que difícilment coneixeràs en Clark si comences la investigació per ell mateix. Jo et recomano que facis un esforç i que, en primer lloc, vagis una mica endarrere, perquè no entendràs en Clark si no saps qui va ser Bruna Nikolaidis, la seva mare. Ella és la baula que uneix Daniel Clark amb la saga dels Nikolaidis. La qui el lliga amb aquesta família que, al meu entendre, és clau per comprendre la història recent de la nostra ciutat.

—Així, doncs, m'ajudarà.

—Sí, però no oblidis que, com ja t'he dit, també jo tinc d'en Clark una idea esbiaixada. Per tant, faràs bé si, com em dius, prepares el sedàs.

—El problema amb què m'enfronto és, senyor Ballester, que no sé molt bé com començar. Menys encara després del que vostè m'acaba de dir sobre Bruna Nikolaidis.

—Jo te'n podria fer cinc cèntims; però hi ha un home que ho sap tot, d'aquesta dona, i és, a més, assequible, encara que ja té més de noranta anys. T'has de donar pressa a veure'l si és que no et vols perdre un testimoni indispensable. Més encara, essencial.

Vaig visitar per primer cop Josep Tudurí un capvespre d'hivern. Era un vellet d'ulls blaus, gairebé transparents, amb la cara solcada pels dies, que em va rebre assegut en una cadira de rodes rere els vidres d'una saleta d'estar que badava sobre la cala Mesquida, la platja més bella de Maó. Si bé la tarda era clara, l'oratge que arribava del mar era fred i clenxinava els arbusts que vorejaven la casa. Quina solitud, la d'aquell habitacle amb vistes! Només s'escoltava la remor del vent i el frec esmorteït de les ones que besaven l'arenal.

—Potser no et podria explicar allò que vaig fer ahir o abans d'ahir —començà dient-me—, però tinc fresc com una rosa el record d'aquells dies joiosos que ja no tornaran.

—No li sembla que és massa pessimista? —vaig fer.

—Pessimista? Què pot ser un home quan és a punt de complir noranta-dos anys i les cames ja no el duen? Ho ha de ser forçosament.

Trencat el gel dels primers moments i desoïnt els consells de Pere Ballester, vaig plantejar la conversa amb una clara referència a Daniel Clark. L'intent, però, va ser inútil.

—D'ell no li'n puc parlar gaire —va dir—, perquè no vaig treballar mai a les seves ordres. Jo només vaig servir la senyora Nikolaidis, que no va deixar la direcció dels negocis fins que Daniel va tornar del seu exili a París. Durant aquest temps, primer Joan Tudurí, el meu pare, i jo uns anys més tard, vam tenir la seva absoluta confiança. De fet, jo la vaig servir fidelment fins a la seva mort, el 3 de febrer de 1879. Tenia setanta anys. No oblidi, senyor Codina, que Daniel no va agafar, pròpiament, la batuta dels negocis fins el 1878, un cop es va convèncer que, amb la restauració de la monarquia, la seva carrera política havia acabat. Però jo no vaig tenir mai amb ell la relació que em va unir a la seva mare. No és que no ens entenguéssim, no. Ni tampoc que haguéssim topat per alguna qüestió determinada. Però de seguida vaig veure que Daniel provocaria un canvi radical

a la direcció dels negocis; bo, segurament —va puntualitzar Josep Tudurí—, però era un canvi que jo no em veia ja capaç d'entendre i, encara menys, de copilotar. El temps no passa debades, senyor Codina.

—Un canvi, diu? Podria ser més precís?

—Daniel va creure que calia invertir a la indústria, i escoltant els seus punts de vista vaig saber de seguida que el meu temps s'havia acabat. Jo era un comerciant, senyor Codina, no un industrial. I encara que era prou jove per intentar fer un esforç, el canvi va coincidir amb unes febres tifoides que em van tenir molt arriat durant mesos i, en refer-me'n, no em vaig sentir amb forces per seguir treballant com ho havia fet abans. No és que fos un home ric, però tampoc era pobre. La senyora Nikolaidis sempre m'havia pagat molt bé, i fins havia pogut adquirir unes terres, que vaig comprar a un fadrí amb deutes de joc. Aquell home volia diners frescos i me'n vaig aprofitar. La finca no tenia gaire valor perquè no era de terra endins sinó veïna al mar. I com vostè sap molt bé, les finques de vora mar no se solen adjudicar a l'hereu, i es lleguen normalment als altres fills en concepte de llegítima. I aquesta on ara vostè i jo estem parlant prové del llegat d'un fill segon. Agrícolament no és gaire productiva, però és bella i té vistes precioses sobre la Mediterrània. I jo dec al mar tot el que sóc, senyor Codina, tot. Per això m'hi vaig fer construir una casa, i la vaig voler aquí, en aquest promontori amb vistes a la cala. Ja ho veu, no n'hi ha d'altra en tot l'entorn.

—Així, doncs, vostè no va tenir a penes relació amb Daniel...

—No, encara que, en retirar-me de la direcció de l'empresa comercial i naviliera on havia treballat tants anys, no em vaig deslligar de la família i vaig seguir duent la comptabilitat dels assumptes personals de la senyora Nikolaidis durant el poc temps que encara va viure: li controlava els bancs, els

lloguers, les rendes dels censos..., també li escrivia les cartes i l'aconsellava en les petites inversions que volia fer. Això fins al darrer dia. No se sorprendrà, doncs, si li dic que, en perdre-la, em va semblar que perdia una mare i vaig tenir la sensació de sentir-me orfe durant molt de temps. En aquell precís moment es va acabar la meva relació amb els Nikolaidis que, de fet, ja havien donat pas als Clark; i això significava un canvi d'època. En aquesta jo no hi tenia res a fer. D'aleshores ençà he viscut de les meves rendes i no he treballat més. No vaig tenir fills barons del matrimoni amb la meva esposa; només una filla, que té cura de mi, sobretot darrerament, perquè no em puc valer gaire tot sol. Els néts, però, em conforten, i un d'ells m'acompanya cada dia fins aquesta casa, on, si fa bo, m'assec dessota la porxada; si no, em quedo dins aquesta saleta, com avui. I d'un lloc o de l'altre, contemplo el moviment de les ones. Sap, senyor Codina? Sempre vaig creure que moriria jove, perquè la meva salut mai no ha estat res de l'altre món, però ja ho veu, encara sóc aquí.

—Són coses que passen —vaig dir—, i no sap prou bé com ho agraeixo, ja que és la seva llarga vida la que ha permès que ara li pugui demanar el que vull saber.

—I què vol saber?

—En primer lloc qui va ser Bruna Nikolaidis. Després, quin paper va tenir en la formació de Daniel Clark. Vull saber moltes coses, senyor Tudurí.

Ell va riure.

—Jo n'hi puc explicar moltes de la senyora Nikolaidis. En realitat, gairebé tot, perquè no tenia secrets per a mi; com tampoc en va tenir per al meu pare. Però no puc dir el mateix de Daniel, perquè el vaig tractar molt poc. Recordo, això sí, les llargues hores que feia a la sala de dalt estudiant el piano, sempre guiat per la mare, que estava obsessionada a fer d'ell un pianista dels grans. Jo, senyor

Codina, vaig passar molts capvespres a la casa del carrer d'Anuncivay arranant papers i copiant la correspondència. I de vegades em distreia, no sols a causa de la música, que no parava mai, sinó també escoltant les converses que tenien mare i fill sobre la partitura que Daniel interpretava. Sempre em va impressionar la relació que, entorn d'aquell piano, tenien tots dos.

—Bé, parli'm, doncs, de la senyora Nikolaidis i d'aquestes relacions. I comenci el relat per on vostè vulgui, senyor Tudurí.

—Vaig néixer l'any 1822, en ple Trienni Liberal —començà dient Josep Tudurí—, quan Jordi Nikolaidis (l'avi de Daniel) feia i desfeia a l'Ajuntament de Maó. De petit, vaig aprendre l'ofici de comerciant sota el guiatge del meu pare, Joan Tudurí, que era alhora fill de Nicolau Tudurí, l'home que sempre va fer costat a Iorgos Nikolaidis i va ser, probablement, el seu únic amic. Jo tenia només setze anys quan, el 1838, va morir Jordi Nikolaidis, cònsol aleshores de Rússia a Maó, el qual, des que era vidu de la consolessa Caterina, vivia pràcticament retirat de tot, tret dels negocis. Sabia pel meu pare que la mort de Caterina Font l'havia deixat abatut, i això que vivien en habitacions separades i amb prou feines es parlaven en privat. La ruptura venia de lluny, però algun lligam molt profund els devia unir encara, perquè la llarga i dolorosa malaltia que va precedir la mort de l'esposa, va empènyer Jordi Nikolaidis a una desesperació que només s'apaivagà amb el retrobament de Bruna, l'única filla que havia engendrat del matrimoni amb la consolessa.

Aquella filleta desconeixia la complexa i difícil relació que mantenien els seus pares: una parella perfecta de cara a fora, però que havia trencat la seva relació matrimonial. Ell feia vida a la planta baixa, on tenia el seu gabinet, i ella al primer pis, on hi havia les saletes d'estar i la gran sala del

piano. Aquestes eren les estances que habitava Caterina Font gairebé en solitari i on la petita Bruna va créixer i s'educà.

Jordi Nikolaidis no havia pensat mai que un dia Bruna agafaria el timó dels negocis de la família, però un inesperat canvi de rumb es va produir en aquella vida tan tendra arran de la mort de la mare, que una tisi maligna es va endur d'aquest món. Va ser aleshores quan ella no va tenir altre remei que baixar per la majestuosa escala que duia a la planta baixa, per trobar-se amb un pare que amb prou feines coneixia, perquè Caterina Font l'havia apartat conscientment del seu entorn vital.

Bruna Nikolaidis tenia només onze anys i amb prou feines arribava als pedals del piano que, a principis de segle, Jordi Nikolaidis havia fet construir a Franz Otter i Johan Kyburtz per a la seva esposa, quan va enterrar Caterina Font. I l'endemà mateix, un dia lluminós del més de juny de 1820, tancades les portes i barrades les finestres a causa del dol, la gran casa del carrer d'Anuncivay es despertava terriblement fosca.

Que nou era això per a Jordi Nikolaidis! Però aquell matí no podia seguir callat i sol a la planta de baix, com havia fet sempre. Havia de pujar, forçosament, al primer pis i entrar a l'estudi on dormia la petita Bruna, que, morta la mare, havia quedat sota la seva única protecció. Jordi pujà un a un els graons d'aquella escala solemne, creuà el passadís i acostà finalment l'orella a la porta de l'estudi, que havia deixat mig oberta la nit anterior perquè el besllum de la llàntia de parafina del passadís hi entrés suaument a través del cortinatge. Tot era en silenci quan Jordi Nikolaidis va escoltar un gemec ofegat que venia de l'alcova.

Quina sensació més estranya! Perquè mai no havia entrat a dir bon dia a aquella filla sagaç i intel·ligent, el gemec de la qual escoltava a través de la cortina. Però què havia de fer davant el seu plor? Com havia de comportar-se?

Era evident que, aquell matí, la seva mare ja no aniria a despertar-la, ni tampoc l'amanyagaria com sempre havia fet des que havia vingut al món. Per tant, Jordi Nikolaidis havia d'actuar, no podia seguir escoltant immòbil aquell plany que el punxava com un ganivet.

Per això va empènyer la porta delicadament i guaità dins l'alcova de manera discreta. Va ser aleshores quan escoltà entre sanglots unes paraules que no recordava haver sentit gairebé mai: “Pare, pare...”

Únicament aquests mots, dolços i trencats pel dolor, anava repetint la filleta, i ho feia amb una veu molt prima, els ulls plens de llàgrimes i un cor segurament destrossat. I ell s'hi acostà empès per un sentiment desconegut, per una força ignorada fins aleshores, però que li sortia del més endins.

“Bruna, Bruna —va dir—, la meva petita Bruna!” I d'una revolada, Jordi Nikolaidis la va treure del llit i l'abraçà amb totes les seves forces. Déu meu, quina sensació de plaer! Quin goig, d'estrènyer amb els braços aquell cos, la tebior del qual el trasbalsava!

Les llàgrimes d'ell —quant de temps feia que no havia plorat?— s'escamparen de seguida per la cara de Bruna i es van mesclar amb les de la nena, que besava i tornava a besar: a la cara, als ulls, a la boca... Sí! Jordi Nikolaidis necessitava omplir de petons aquell ésser que, de sobte, se li havia revelat com una filla, com carn de la seva carn.

També ella va sentir de seguida l'escalf del seu pare aquell matí dolorós i s'hi aferrà tenaçment, perquè sabia —o potser només intuïa— que, morta la mare, aquell era l'únic far que la podia guiar. Però en el fons no entenia gairebé res. Tenia només onze anys i no sabia per què els papers del pare i de la mare havien estat sempre tan estrictament repartits. No entenia per què la mare li havia estat tan propera i exclusiva, mentre que el pare se li havia mostrat tan llunyà. Tampoc entenia per què un capvespre

d'hivern la tia Alexandra se l'havia endut a la seva casa del Cós —“només seran uns dies”, li havia dit—, lluny per tant d'aquella dona gràcil i tendra que un corc invisible destruïa de manera implacable.

Bruna també s'havia negat a comprendre per què un altre dia, ja calorós, quan l'estiu era a punt d'arribar, l'havien fet vestir de negre i, amb la tia Alexandra i els seus cosins grans, havia acompanyat el pare a la parròquia de Santa Maria, una església curulla de gent on el rector havia fet aixecar un gran túmul enmig de la nau per a una cerimònia que, tot i el dolor que ella sentia per la mort de la mare, va trobar bellíssima. Llarga i tenebrosa, és cert, però bella, perquè a la litúrgia de difunts, quan el funeral era de primera classe, sonava l'orquestra, i l'orgue també feia sentir la seva veu. Quina força, la d'aquelles partitures melodramàtiques, escrites per a orquestra i cor! Com les òperes que, al teatre, veia amb la seva mare!

Als onze anys, ella no entenia prou bé el perquè de tot plegat, però aquella mena d'orgia musical que es produïa dins una església que li semblava enorme, tota boirosa d'encens, il·luminada per dotzenes de ciris i amb un gran túmul enmig de la nau era, sens dubte, un espectacle brillant. Però tot era estrany aquell dia, perquè Bruna anava vestida de negre, s'havia cobert el cap amb una mantellina del mateix color, i no havia entrat a l'església donant la mà a la mare, com era costum, sinó al seu pare, un home que amb prou feines hi posava mai els peus i que sempre li havia semblat molt llunyà. A més, tothom tenia llàgrimes als ulls, perquè la ciutat sencera plorava la mort de la jove consolessa. Sí, Caterina Font havia pujat al cel, segons deia i repetia el canonge Papelcudi dalt la trona, revestit amb la sotana vermella, el pit cobert amb la mussa d'ermini i un bonet negre al cap.

Però l'espectacle de mort, de música, de dolor i, alhora, de bellesa ja havia passat, i en aquella hora del matí només

s'escoltaven els plors d'un pare abatut i d'una filleta que se li aferrava perquè sabia que només en ell es podia refugiar. Va ser en aquell moment tan especial i únic quan Jordi Nikolaidis passà la mà pel cap de la nena i acarona els seus rulls, i el tacte dels cabells li va ser com una fuetada.

De sobte notà que li importava ben poc que fos una dona aquell ésser tan meravellós. No, no li importava gens! I copsà d'una revolada que tot començava de nou per a ell; que res no s'havia acabat encara. La saga, doncs, tal vegada podia continuar amb aquella filla que estrenyia amb els seus braços. Què coi, podia continuar! Continuaria! Ves si n'havia tingut, de raó, la vella Nora Vitelli quan, sorpresa pel disgust que ell va fer explícit en veure que havia tingut una filla i no un fill, li etzibà amb duresa aquell *Cosa importa, signore, se è un ragazzo o una ragazza!* Sí, és cert, no tenia cap importància que fos una dona l'ésser que abraçava amb tendresa, un sentiment que fins aleshores no havia experimentat mai!

Jordi sortí de l'estudi duent en braços la petita Bruna i es va dirigir a la sala del piano, la dels sostres decorats. Allí va deixar-la dempeus i obrí tot seguit les persianes que donaven al carrer. Volia que la llum entrés novament dins la casa. Ja n'hi havia prou, de mantenir les persianes tancades! Prou —exclamà— de vestir de negre aquella criatura que tenia tota una vida per endavant! Prou, de guardar dol per la consollella! Perquè Bruna era... Sí, era com ell una Nikolaidis!

Tot, doncs, començava de nou sense necessitat d'alterar la ruta que, per a aquella filla, havia traçat Caterina Font. Bruna, per tant, seguiria estudiant el piano com havia decidit la seva mare, i treballaria la música amb els mestres de capella de Santa Maria, que la cultivarien també en les belles arts. Però estudiaria alhora gramàtica i matemàtiques, i ho faria amb els mestres més preparats que hi hagués a

Maó. Sí! El món seguiria avançant, i el segle XIX —d'això n'estava segur Jordi Nikolaidis— sabia desfer-se aviat del rei Ferran VII, d'aquell ésser infame i estúpid que ocupava el tron a Madrid. Prou, doncs, de sentir un enyor malaltís del passat gloriós de la família, ja que el futur augurava novament un temps d'esplendor. Ell faria de Bruna Nikolaidis una dona completa i preparada, la més solvent que aquella ciutat hauria conegut mai. Perquè en ella confluirien per igual l'amor a les belles arts —l'herència genètica de la seva mare—, amb la passió pel comerç i pels negocis que ell, com a pare, li sabia transmetre. Jordi Nikolaidis li transferiria, doncs, el mateix fervor que ell havia rebut de Iorgos Nikolaidis. I aquest, d'Athanasios Nikolaidis, mentre navegava a bord del *Dimitra* pels blaus verdosos de la mar Jònica. Bruna, doncs, encarnaria totes les virtuts d'aquell grec de Cefalònia que havia arribat a Maó feia vuitanta anys, convençut que el món era tan sols patrimoni dels intrèpids, dels qui eren capaços d'arriscar i de vèncer les dificultats.

L'octubre de 1827 va entrar com solen entrar tots els mesos, en silenci i sense escarafalls. Les aigües del port eren planes i el sol de l'est s'hi reflectia com en un espill. Bruna havia fet divuit anys i, acabats ja els estudis, baixava als molls de Maó decidida a incorporar-se a una tasca per a la qual Jordi Nikolaidis l'havia preparat acuradament. Era un cas singular entre els armadors de la ciutat, però no a la seva família on Elena, la filla major de Iorgos Nikolaidis, seguint els passos del seu pare, havia també introduït el petit Jordi, el seu germà menor, en els afers econòmics i comercials. Durant el primer any, Bruna passà per tots els llocs de treball d'aquella societat familiar que pilotava el seu pare amb la col·laboració incondicional del meu, Joan Tudurí. I així, lentament, va conèixer els vaixells que

els Nikolaidis armaven i els capitans que pilotaven les naus que, amb les veles desplegadas, creuaven la Mediterrània; les mercaderies que transportaven d'un cap a l'altre d'aquest mar, el nòlits que s'havien d'abonar per al transport, els albarans que documentaven les compres, els dipòsits on s'amuntegaven els articles, els clients que tenien a Maó i també els repartits per tots els ports que les seves naus visitaven, les monedes amb què havien de traficar, els preus de les matèries primeres i la manera de dur una comptabilitat rigorosa d'aquell negoci força complex. De fet, Bruna anà descobrint tots els secrets que un bon comerciant ha de saber, i va prendre consciència que els temps s'havien tornat molt difícils des que, el 1820, “els seus” —Jordi Nikolaidis havia dit, en realitat, “els nostres” en referir-se al govern dels liberals— semblava que haguessin decidit declarar la guerra als mercaders maonesos barrant-los el pas al comerç de cereals. Quin mal va fer aquell decret de 5 d'agost de 1820! De sobte esfondrava un negoci en el qual s'havien esmerçat molts esforços i arriscat força capitals.

Ningú no dubtava que aquella mesura proteccionista afavoriria la formació d'un mercat nacional —un dels grans objectius polítics dels qui havien governat durant el denominat Trienni Liberal, de 1820 a 1823— i seria també favorable als productors castellans que acumulaven cereals en els enormes graners de Castella. Encara que, de rebot, també afavoria els industrials catalans, que d'aquesta manera vendrien més fàcilment al mercat espanyol la seva producció tèxtil; però era terrible per al port de Maó, on encara ningú no havia instal·lat cap indústria i la riquesa marítima depenia d'una navegació que, en gran mesura, es dedicava al transport del blat.

Aquell decret de 1820 no va suposar, però, la ruïna immediata de la marina maonesa, encara que sí un declivi irremeiable que Jordi Nikolaidis esquivà recorrent al contra-

ban. De jove, havia practicat amb èxit el cors, i no cediria fàcilment a les pressions d'un govern que no protegia els seus interessos i el posava de sobte als peus dels elefants. Oblidaria, doncs, els ports espanyols i acudiria a Marsella i a Portvendres per comprar el blat a preus baixos i revendre'l després a Maó. I amb això aconseguí que el negoci continués productiu i pròsper.

Un any més tard, Bruna ja dictava cartes als escrivans, preparava les compres, feia les comandes, opinava dels sous que cobrava el personal, discutia amb el seu pare els avantatges i les inconveniències de cada operació, i aprenia dels errors propis i aliens. I cinc anys després d'haver-se iniciat en els negocis, coneixia a fons tots els secrets de l'empresa i la seva opinió era escoltada. Encara més, va ser decisiva en el contracte que els Nikolaidis signaren per proveir de queviures la base naval que els nord-americans tenien al port de Maó. Dues mil persones, entre mariners i oficials, no eren una bagatel·la. Ben al contrari, podien ser una font de diners molt gran.

El mes de maig de 1830 arribà a Maó amb un cel color de plom, que es va esquerdar de sobte, produí un temporal de llamps i trons i abocà sobre l'illa una pluja molt forta. Però el vent es va calmar i les fragates amarrades als molls quedaren en un pacífic estat de repòs, perquè acabada la tempesta, s'obriren clarianes al cel de ponent i el dia acabà amb una lluïssor tènue del sol, com si aquest no volgués ser un simple convidat de pedra.

La primavera havia arribat, doncs, amb ganes de viure, però els temps que corrien eren plens de dificultats per a aquella illa abocada a la recessió, on l'augment demogràfic assolit en els anys de bonança es tornava de sobte un obstacle molt greu a causa del bloqueig del comerç. La pobresa va fer, doncs, acte de presència i molts menorquins van haver d'emigrar.

Bruna sabia que aquest no era el cas del seu pare, que no havia de témer, certament, per una subsistència que tenia assegurada, però havia de lluitar de valent si volia mantenir el negoci viu i puixant.

Un matí de maig —d'aquell mes de les flors, les roses flairoses del qual omplien l'altar de l'església de Santa Maria i curullaven d'aroma festiva tota la nau—, Bruna decidí que havia de parlar directament amb l'almirall Wilson. Era el comandant en cap de l'esquadra que romania arrecerada a la base naval que la U. S. Navy tenia a Maó des que, l'any 1825, el govern de Cea Bermúdez l'havia autoritzat a establir-s'hi.

Lewis J. Wilson era un home que ranejava els cinquanta anys, alt i de bona planta, ambiciós i força preuat d'ell mateix, que solia passejar per l'albereda els dies d'estiu i vivia a la nau capitana. Jordi Nikolaidis no creia que l'almirall accedís a rebre la seva filla al despatx que tenia a la popa del vaixell, però aquest no posà cap objecció a la visita, que es va programar per al 18 de maig. Aquell matí, Jordi observà la seva filla quan baixava per les escales de casa seva, al carrer d'Anuncivay, i va saber que ella encarnava l'essència més genuïna de la saga familiar.

Bruna s'havia posat un vestit prou senzill de setí de color pruna, en el qual destacaven uns volants fets de punta que deixaven a la vista les corbes vistoses dels seus pits, duia els cabells recollits al clatell i acabava de cobrir-se el cap amb un barret, també de setí i decorat amb plomalls. Sortí al carrer, pujà al carruatge que l'esperava davant la porta de casa, saludà el cotxer i baixà tot seguit al port.

—Espera'm aquí fins que torni —va dir—. No sé el temps que trigaré.

—No us heu de preocupar, senyora. Us esperaré a l'ombra dels magatzems de la duana. Allí em trobareu.

Bruna havia visitat aquella nau un altre cop, quan el comandant en cap de l'esquadra va rebre les autoritats i els armadors

més influents de Maó, poc temps després de la seva arribada a l'illa. Aleshores s'havia fixat en l'aspecte de l'almirall, més aviat fastuós, i en el to greu i agradable de la seva veu quan va fer un petit discurs de conveniència. També havia reparat en el piano que reposava en un racó de la sala i recordava la pregunta que aleshores es va formular: era pianista l'almirall? Un interrogant que havia quedat sense resposta i la intrigava, perquè en la seva manera de veure les coses no encaixava la figura d'aquell oficial superior de la marina nord-americana interpretant al piano partitures de Scarlatti o de Gluck.

Després de pujar al vaixell per la passarel·la, la va atendre a la borda el tinent ajudant, que l'acompanyà fins a la mateixa sala on havia estat aquell dia amb el seu pare. I mentre s'hi acostava pel llarg passadís interior, escoltà uns sons que li eren familiars: els que feien les notes del piano que algú tocava. Bruna i el tinent entraren a l'estança de manera discreta, ja que l'almirall seguí interpretant la partitura sense descompondre's. El tinent es girà llavors a Bruna Nikolaidis, li féu senyal que esperés, i ella es quedà dreta i sense moure's a quatre passes de la banqueta on seia l'almirall, que continuà impertèrrit la interpretació d'aquella partitura fins a la darrera nota. Després deixà les mans suspeses damunt el teclat, com absort i en silenci. Finalment, s'aixecà i, en girar-se, Bruna li féu una lleugera reverència.

—Senyor almirall —va dir.

—*Nice to meet you, Miss Nikolaidis*, i perdoneu que us hagi fet esperar, però no podia deixar inacabada aquesta versió per a piano de l'obertura d'*Il barbiere di Siviglia*.

—Veig que sou un bon pianista, almirall —va fer Bruna Nikolaidis.

—Ho dieu de veritat?

—No hi ha dubte, senyor, només que... Vaja!, que a mi em semblava que no era l'obertura d'*Il barbiere* que vós

interpretàveu, sinó de *La gazza ladra*. Però veig que m'he equivocat.

L'almirall se la mirà amb uns ulls brillants.

—Sou perspicaç, Miss Nikolaidis, i entesa —va dir, complagut—, perquè era, en efecte, el final de l'obertura de *La gazza ladra*; no d'*Il barbiere*, com us he dit amb prou mala intenció. És una petita trampa que faig normalment per veure si els meus visitants són tan sols aduldors o persones que, com vós, Miss Nikolaidis, coneixen i estimen la música.

—Gràcies —va fer ella acalant lleugerament el cap.

—No us avergonyiu, Miss Nikolaidis, que us ho dic de tot cor. A més, em sembla..., i no sé per què ho dic, que deveu cantar com un àngel. M'equivoco?

—Oh, sí, almirall, us equivoqueu! Jo no canto bé, encara que estimo la música. El que faig és tocar una mica el piano, però no tan bé com vós.

—M'encanta! —va fer—. I què toqueu?

—Doncs... una mica de tot.

—Us atreviríeu a interpretar amb mi alguna peça a quatre mans?

—Oh, sí! Bé..., puc intentar-ho.

L'almirall Wilson no va saber aleshores si havia forçat massa les coses i abusava de la seva incorregible vanitat. Però ella havia recollit el guant i calia dur endavant la proposta. Per això s'acostà al piano i buscà entre les partitures que reposaven damunt la caixa.

—Aquesta —va dir, i n'agafà una de Schubert—. La coneixeu?

—No, senyor; mai no l'he interpretat.

—I... us atreviríeu?

—Ho intentaré, si és que vós sou indulgent.

Wilson admirà encara més el coratge d'aquella jove esplèndida i immaculada que s'assegué al seu costat.

Quan acabaren d'interpretar Schubert, ell li va besar la mà fent una reverència.

—M'admireu, Miss Nikolaidis, i em quedaria aquí tot el temps per interpretar música amb vós. O potser tan sols per escoltar-vos com la interpreteu. Però deixem ara la música, asseiem-nos en aquelles dues butaques i digueu-me per què heu vingut.

Bruna l'obeí, creuà el gabinet amb parsimònia i s'assegué.

—Us escolto —va dir l'almirall.

—Aniré directa al gra, com em sembla que a vós us agrada.

—Molt bé.

—Vós, senyor, heu de proveir de queviures tota l'esquadra que teniu destacada en aquesta base naval, i nosaltres, i en dir “nosaltres” em refereixo a la comercial i naviliera que regenta el meu pare, creiem que us podríem servir amb millors condicions que cap altre proveïdor. I és aquest el motiu de la meua visita: us vull convèncer d'això.

Wilson la mirà entre admirat i sorprès.

—Mai no m'havia trobat un comerciant amb faldes... —va dir—; que, a més... és un pianista excel·lent.

—*Una* pianista —ella el va corregir.

—Sí, en efecte, *una* pianista, com molt bé dieu.

—Reconec que no és habitual. Ja ho sé. Però a la nostra empresa res no ho és. Tot té... Com us ho diria? Diguem que té un punt de qualitat molt peculiar. És el que ens fa diferents dels altres.

—Veig que no necessiteu cap mena d'ajut a l'hora d'exposar les vostres virtuts —i en dir això va voler precisar—: em refereixo, com suposo que heu ben entès, a les vostres virtuts professionals, és clar.

—Òbviament us he entès i no m'ofèn la vostra observació. És la meua feina, almirall.

—Una feina, Miss Nikolaidis, que difícilment algú pot millorar. Ho he de reconèixer. Ara bé, comprendreu que

les vostres paraules a mi no em basten, caldrà també que em convenceu... Com us ho diria? Diguem que... amb més arguments.

El to de l'almirall s'havia tornat subtil i els gestos que feia amb les mans i els ulls no eren fàcilment interpretables. Fins al punt que a Bruna li va semblar veure un deix luxuriós en la seva mirada. No era la primera vegada que la miraven així. Per tant, l'almirall no la intimidava.

—Quan us dic que a la nostra empresa tot té un punt més de qualitat, em refereixo, és clar, als serveis comercials que us podem prestar. I tant com més exclusiva sigui la nostra feina a l'hora de proveir la U. S. Navy, perquè només parlem d'això, almirall —precisà Bruna Nikolaidis—, més gran serà el vostre estalvi. I... per què no dir-ho ja d'entrada?, també el vostre guany personal.

—Heu dit el meu guany personal, Miss Nikolaidis? —demanà l'almirall, que de seguida va veure que entrava en el moll de la conversa.

—És clar, senyor. No pensareu que només nosaltres ens volem lucrar amb el negoci! Els Nikolaidis, és cert, ens guanyem la vida treballant, però no ens importa gens —encara més, ens satisfà— que també els nostres clients es beneficiïn amb les transaccions que fan amb nosaltres.

—Us deueu referir a les transaccions... professionals —puntualitzà subtilment.

—Sí, és clar, però no em refereixo només al servei i als bons preus, almirall.

—I doncs... a què us referiu Miss Nikolaidis?

—Em refereixo al benefici personal que poden obtenir els nostres clients, quan han pres una decisió que ens és favorable.

L'almirall Wilson mirà Bruna Nikolaidis amb uns ulls inquisidors. Intuïa que la noia era a punt de fer-lo caminar per la corda fluixa. I que ho havia de fer sense protecció.

Per això Wilson va pensar que potser era prudent acabar la conversa i convidar aquella dona esplèndida i intel·ligent, els ulls de la qual el miraven amb un estrany magnetisme, a sortir del seu despatx. Però l'atreïa la seva figura jove i esvelta, i decidí que seguiria avançant i assumint-ne el risc, com ho fan els funàmbuls.

—Us entenc, Miss Nikolaidis —va dir—, però no sé com jo en podria sortir beneficiat, d'aquesta relació amb vostès.

—És molt senzill —Bruna va respondre, i ho va fer sense immutar-se—: recuperant un dos per cent del valor de les compres.

Wilson començava a marejar-se.

—Dieu que... un dos per cent?

—Sí —ella va respondre—, i els números són clars. Voleu que us els faci?

—És clar —va respondre l'almirall, amb un cert neguit.

—Jo he calculat pel cap alt que la despesa anual de l'armada nord-americana que està sota les seves ordres deu assolir els cent cinquanta mil dòlars; i ho he calculat en dòlars perquè us sigui més entenedor. Comptat i debatut, la part dels queviures que nosaltres us podríem servir deu fregar els cinquanta mil. En aquest cas, la base naval dels Estats Units s'estalviaria uns cinc mil dòlars respecte del que li costa proveir-se avui. Per tant, hauríeu aconseguit una proesa amb l'estalvi. I per compensar aquest esforç, nosaltres abonaríem al vostre compte personal un import net de mil dòlars. El dos per cent. Els Nikolaidis hi guanyem, la U. S. Navy també hi guanya i vós obteniu un plus que frega el trenta per cent de la vostra paga anual. Què es pot objectar a una proposta com aquesta, almirall?

Wilson se sentia tan captivat que, després d'uns instants de silenci, féu d'acostar-se a Bruna Nikolaidis, però aquesta s'apartà delicadament.

—Ara parlem de negocis, admirall. Mantinguem, doncs, la nostra relació en aquest camp. Després cultivarem l'amistat i... si és del vostre grat, ho farem a través de la música, que és per a mi —i suposo que també per a vós— una font immensa de plaer. No us sembla?

Wilson va tornar enrere, torbat.

—Sí, teniu raó. Perdoneu-me, Miss Nikolaidis.

—Oh no! No us he de perdonar res. I ara que ja estem d'acord —afegí amb un somriure pervers que desfeia la tensió que havia generat el darrer tram de la conversa—, què us sembla si ens asseiem al piano i interpretem a duo una altra partitura a quatre mans? En teniu alguna de Gluck, admirall?

A mitjan mes de setembre de 1833, Bruna baixà al port, entrà al despatx del seu pare i li va dir:

—Ferran VII està greu. Les notícies que arriben de Barcelona són fidedignes i els diaris donen per fet que no se'n sortirà.

—Que els dimonis se l'emportin! —cridà venjatiu Jordi Nikolaidis.

—Sí, que els dimonis se l'emportin, però no ho dic per això, pare, ho dic pel carregament del *Cala d'Or*.

Ell la va mirar arquejant les celles.

—No —va fer—. És massa perillós. Ja has vist què li va passar al nostre competidor, el capità Fedelich, quan el van capturar amb aquell carregament de blat que volia entrar de contraban. No sols l'hi van decomissar, sinó que l'han multat durament i ha anat a parar a la presó. Jo el vaig fer, el contraban, quan no hi havia més remei, i gairebé sempre amb uns resultats esplèndids, però ara em fa por. Les forces del governador patrullen totes les cales.

—Sí, però estaran desprotegides el dia del funeral. Sé pel rector de Santa Maria que ell, l'ajudant del general, un canonge de la cúria i un representant dels gremis i les

confraries han celebrat ja diverses reunions per preparar-lo. Volen que sigui un dels més sonats.

—On s'és vist mai, per un fill de mala mare!

—Sí —va fer Bruna—, per un... digues-li com vulguis, però que nosaltres utilitzarem d'escut i ens farà guanyar diners a cabassos.

Ell va somriure.

—N'estàs segura?

—Sí, pare. Fa dies que el mestre de capella prepara el cor i l'orquestra per a la missa de rèquiem. I la llista de convidats no acaba mai. Tot l'exèrcit destacat a Maó serà a Santa Maria. Ningú no pensarà aquell dia en la custòdia de les cales ni, encara menys, en el contraban.

—Ets molt agosarada, filla.

—A més, ells tenen la impressió que la captura del vaixell del capità Fedelich ha fet retreure tots els intrèpids, però no ha de ser així. Aquesta és la nostra, pare, si és que tu m'autoritza a dirigir l'operació.

Jordi Nikolaidis mirà la seva filla i sentí un goig indescribable en veure que tenia el coratge que, de jove, ell havia tingut i ja li mancava. El mateix que sempre havia mostrat el seu pare, Iorgos Nikolaidis. Però també aquest s'havia sabut retirar a temps, i ell no volia córrer riscos innecessaris. Tanmateix...

—No sé què dir-te, Bruna. El teu projecte és temptador, però...

—Però què, pare? Au! Llegeix la carta que he escrit al nostre corresponsal de Marsella perquè carregui el *Cala d'Or* fins dalt. El nòlit serà a compte nostre i la nau sortirà, teòricament, amb destí al port d'Otranto. Pare, si aquesta carta surt avui —pensa que, d'ací a una hora, salpa un vaixell rumb a Marsella—, amb els vents que bufen aquests dies, arribarà a temps perquè es donin les ordres oportunes per preparar la càrrega. Cal només que el cònsol d'Espanya estigui atent i comuniqui tot seguit la notícia de la mort del rei al

nostre corresponsal. Aleshores serà el moment de preparar la sortida. La travessa es farà durant els dies de preparació dels funerals, i farem la descàrrega durant la missa de rèquiem. Unes hores abans, els nostres bots sortiran a camí de la nau, que els esperarà a unes milles de la costa. Mentrestant, els carros estaran a punt a l'arenal de Mongofra, on repartirem els sacs. Després, es dirigiran carregats a Son Cardassar. Allí tenim lloc suficient per guardar el blat sense problemes.

Jordi Nikolaidis va mirar la seva filla i, sorprès, va dir:

—De dia? Penses fer la descàrrega de dia?

—Sí, i aquesta és l'aposta, pare. Els fardells i les saques de contraban sempre es descarreguen de nit, ho sé; i serà de nit que, en tot cas, els soldats es mantindran a l'aguait. Només un foll s'atreveria a fer una descàrrega de dia.

—Sí, exacte! Un boig!

—No oblidis que el cel és dels orats, pare.

—I l'infern és ple de bones intencions.

—La meva intenció no és bona. És excel·lent, pare.

Jordi Nikolaidis va riure la vanitat sobtada de la filla.

—I tu on seràs aquell dia?

—A Santa Maria, naturalment! No voldràs que em perdi la missa de rèquiem —va dir—. La darrera gran missa que recordo va ser per la mort del bisbe Ceruelo. Ara fa tres anys.

—Ceruelo és aquell a qui van extreure el cor per guardar-lo en un vas de vidre?

—Sí, aquell.

—Que bèsties són els capellans!

—Però estimen la música.

—La música! Sempre la música! —va fer— En això, mai no vaig entendre la teva mare i tampoc t'entenc a tu.

—No desviïs la conversa i respon-me: aproves el meu pla?

Jordi Nikolaidis no li va respondre de seguida. Se sentia insegur d'autoritzar una operació que podia ser ruïnosa si acabava malament. Finalment, va dir:

—Només una cosa, Bruna: ningú dins el *Cala d'Or* ha de saber qui és el destinatari real de la càrrega. A cap de les cartes que enviïs ha de constar el nostre nom. Ni tampoc les saques han d'estar marcades. Encripta, per tant, els missatges. Fins el capità del veler ha d'ignorar el nom del qui li ha de recollir la mercaderia. La donarà a contra consigna. En escoltar la contrasenya que només ell i el segon de bord coneixeran. M'has entès?

—Sí, pare, és el que jo havia previst. Tot el que m'acabes de dir consta ja a la carta.

El 29 de setembre de 1933 moria a Madrid Ferran VII i es tancava amb aquest decés una dècada funesta per a qualsevol partidari de les llibertats. *El Felón* havia convertit la Constitució de Cadis en una mòmia per ser exposada en els museus, i ningú no es recordava ja del Trienni Liberal.

La notícia s'escampà com es propagaven aleshores les notícies: lentament, i no arribà a Marsella fins tres dies més tard. Joubert, que així es deia el consignatari que havia de carregar de blat el veler, esperà encara quinze dies a preparar la nau, seguint les instruccions rebudes de Bruna Nikolaidis; també les del cònsol, que li va advertir que, a les ciutats, els funerals pel rei trigarien a celebrar-se aproximadament un mes. Va ser, doncs, a primers de novembre quan el *Cala d'Or*, comandat pel capità Pitard, salpà amb una càrrega de blat que, d'acord amb els papers de la consigna i el nòlit satisfet, anava destinada a un consignatari d'Otranto. La nau va sortir del Vieux Port de Marsella rumb a l'illa de Menorca un dia de llum opaca i cel grisós. El vent era del nord, però bufava moderadament, de manera que, amb les veles desplegades, la nau solcava veloç les aigües de la Mediterrània que el tallamar fendia com un ganivet. Ni un incident es va produir durant la travessa fins que el vaixell albirà les costes de Menorca. Allí, el capità donà

ordre d'arriar les veles i quedà al paire, a l'espera dels senyals convinguts.

Jordi Nikolaidis va deduir que el rei era mort quan, un matí, el van despertar uns trets de salva que detonaven cada quart d'hora. Provenien de la gran esplanada que s'obria davant la caserna que, feia cent anys, havien aixecat els britànics a la zona alta de Maó. Cap al migdia, cansats ja d'escoltar-les, pare i filla dinaren plegats al menjador de casa seva, al carrer d'Anuncivay, i brindaren amb un vi de Bordeus l'aventura que havia endegat aquella dona jove i intrèpida. Però ell no havia oblidat les seves pors, conscient dels perills que assetjaven l'operació, encara que s'havia proposat no exterioritzar-les. Guardaria silenci i esperaria atent.

Durant els dies que seguiren, Bruna Nikolaidis acudí cada vespre a l'església de Santa Maria, on el mestre de capella assajava intensament amb l'orquestra i el cor, un cop els sagristans deixaven de fer soroll amb el muntatge del túmul dalt el presbiteri. El diumenge dia 10 de novembre tot era a punt i els preveres cantaren la missa major a l'altar de Nostra Senyora de l'Esperança, perquè el túmul aixecat inutilitzava l'altar major. Era tan gran i fastuós que fins cobria tot el retaule i el cor.

Els preparatius havien estat encara més espectaculars que els duts a terme pel funeral del bisbe Ceruelo, perquè el rector, que sempre havia vist en el rei Ferran un baluard contra els enemics de Déu i de l'Església, va decidir convertir-lo en un magne decorat; talment com si, davant seu, s'hi hagués de representar una òpera. De fet, la litúrgia de difunts era, a Maó, com una òpera de les grans.

El dilluns dia 11, les campanes de la parròquia i dels convents del Carme i de Sant Francesc tocaren a mort cada mitja hora durant tot el dia. Amb aquell toc cadenciós i somort, preparaven els fidels per al gran funeral. I arribada la nit, mentre les campanes guardaven silenci en espera de

la magna cerimònia, trenta carros procedents de finques diverses havien enfilat el camí de Favàritx i pujat fins a Mongofra, d'on baixarien més tard fins l'arenal. El pagès de la finca els va servir a tots un sopar, abeurà degudament les bèsties i acollí els trenta carreters, que van dormir al paller sobre unes màrfegues que, prèviament, havia fet preparar. Joan Tudurí, que també s'havia desplaçat fins a Mongofra per dirigir l'operació, es va retirar al seu estudi cap a les deu de la nit. Ell, i només ell, sabia la contrasenya amb què s'havia d'identificar al capità Pitard.

Mentre a les tres i mitja del matí el silenci planava sobre les valls ondulades de Mongofra, a l'església de Santa Maria començava l'ofici de difunts. I era evident per a tots els fidels que s'hi havien aplegat, que estaven davant un acte solemne. Abans de començar, el mestre de capella havia situat l'orquestra en una mena de cadafal a la capella del Roser, i tan bon punt va començar la cerimònia, el cant de les matines es va fer volgudament llarg, amb intervencions musicals escrites per a l'ocasió. Bruna Nikolaidis, que estava asseguda en una cadira amb reclinadori que havia fet dur a l'església el dia abans, escoltà amb delectació el *Venite* i els llargs responsoris que havia compost Joan Vidal. També els del pare Benet Andreu, el jove mestre de capella. I a la fi el *Miserere*, que no fou per a ella cap novetat perquè era el mateix que, des de feia uns anys, s'interpretava a la processó del Dijous Sant.

Bruna Nikolaidis sortí de l'església cap a les vuit del matí. Necessitava menjar i fer-se la toaleta. Després es vestiria tota de negre, es cobriria el cap amb una mantellina i tornaria a Santa Maria per assistir a la missa de rèquiem que començava a les deu.

Quan una mica abans d'aquesta hora s'obrí pas entre la gent per dirigir-se a la seva cadira amb reclinadori, tots els balcons de l'església i la part posterior de la nau eren plens

de fidels i curiosos que contemplaven el túmul i esperaven atents la gran cerimònia, mentre que la part més propera a l'altar era buida, preparada per acollir la gent que, tot seguit, havia de sortir en processó.

Il·luminat per cinc fileres de ciris encesos, el túmul era fet de tres cossos, l'un damunt l'altre, que formaven un gran monument piramidal. Als quatre costats hi havia gerres amb encens, i s'havien desplegat davant seu les banderes dels regiments militars radicats a l'illa. Dues làpides de marbre amb inscripcions *ad hoc* remarcaven les virtuts del rei que acabava de desaparèixer.

De sobte, sonà la campana i va sortir de la sagristia una gran processó que, obrint-se camí per les capelles laterals, arribà fins al fons de l'església i avançà, després, pel passadís central fins a l'altar que s'havia aixecat sobre un cadafal davant mateix del presbiteri. La presidia el canonge Papelcudi, ajudat per dos preveres, tots revestits amb ornaments negres i el bonet sobre el cap. Obrien la desfilada processional vuit escolans que duïen fanals encesos, als quals seguien els representants de les principals confraries, cadascú amb una atxa de quatre blens, i un petit cos de música amb timbal i clarins. Els seguien les comunitats de religiosos i els capellans amb benefici a la parròquia amb ciris encesos a la mà. I darrere d'aquests, els sapadors del regiment d'infanteria, que precedien un seguici de militars amb candeles enceses. A l'últim, els jurats que escortaven el general governador. Tancaven la processó dos granaders amb el sabre desembeinat, que, durant la missa, es van situar dalt el presbiteri, un a cada costat del túmul.

Mentre l'orquestra entonava el *Dies irae* i els cors el cantaven dirigits pel mestre de capella, els carros de Joan Tudurí s'havien acostat al límit de la platja i esperaven allí que arribessin els bots que havien salpat de bon matí rumb al *Cala d'Or*, que s'havia acostat al màxim a la costa després

que el vigia observés la claror que desprenia la foguera que el pagès de Mongofra havia encès al puig més alt de la finca.

Joan Tudurí va ser el primer que pujà al *Cala d'Or* i tot seguit va començar la descàrrega. Els sacs eren arriats amb afany dins els bots que, a rem, tornaven a la platja. I d'allí, els nostres homes els transportaven als carros amb l'ajut dels pagesos d'aquells encontorns, que van rebre una paga generosa. Cinc hores més tard, la descàrrega era feta i Joan Tudurí pagava el preu convingut al capità Pitard. Després es donaven la mà i, uns minuts més tard, el veler enfilava la proa cap a Marsella. Mentrestant, els carros es dirigien, l'un darrere l'altre, a Son Cardassar.

Gairebé a la mateixa hora, tots els regiments a l'illa de Menorca es trobaven formats al pla de la Parròquia per escortar el governador fins al seu palau. I un cop les autoritats van haver sortit ordenadament, els militars abandonaren la plaça. També Bruna Nikolaidis, que la va travessar amb parsimònia, la mantellina encara sobre el cap i el llibre d'oracions entre les mans. Atenta, anava saludant la gent, que comentava amb elogis la magna cerimònia. Enfilà de seguida el carrer Nou, creuà la plaça Reial i seguí caminant pausadament fins al carrer d'Anuncivay. En arribar a casa, obrí la porta, va deixar el devocionari sobre la consola i es va treure els guants i la mantellina, que donà juntament amb l'abric a una de les cambreres de sala. Llavors respirà profundament i es dirigí al gabinet que ocupava el seu pare. Es notava els nervis a flor de pell.

—Tot en ordre, pare? —va demanar.

—Em sembla que sí, Bruna. Acaba d'arribar un emissari amb aquest missatge de Joan Tudurí. “El blat és al sac i està ben lligat. Feliciteu de part meva la senyora Nikolaidis.”

Acabada la primera visita a Josep Tudurí, tenia ganes de trobar Pere Ballester per explicar-li els avenços que havia fet en la meua feina.

—Estic una mica aclaparat pel testimoni del senyor Tudurí —li vaig confessar—. La vida de Bruna Nikolaidis és tan apassionant, que dubto que la pugui superar la del seu fill Daniel.

—Recorda que t'ho vaig advertir. M'imagino, doncs, que no t'en penedeixes.

—En efecte, no me'n penedeixo. És per això que li en parlo. Quin personatge, Déu meu!

—Només amb els amors va ser desgraciada.

—És el que també m'ha dit Josep Tudurí.

—Primer amb l'administrador de rendes, més tard amb el militar nord-americà... Res no li va sortir bé. La vida, ja ho saps, té aquestes coses.

Quan Pere Ballester em va fer aquest comentari vaig pensar de seguida en Stéphanie. Perquè jo també estava vivint el meu infern particular i sé com l'enyorava, com m'hauria agradat veure-la novament i passejar amb ella pels Champs Élysées, creuar el Sena i recolzar-me al seu costat a la barana del Pont des Arts. Ningú no podia saber fins a quin punt la trobava a faltar i com em sentia, de sol, a Maó quan, en tancar el meu despatx al capvespre, pujava al pis de dalt i em recloïa a casa entre el silenci d'aquelles parets.

Havia intentat escriure-li més d'un cop però mai em vaig atrevir a dipositar la carta al correu, i això que m'hauria agradat explicar-li alguns aspectes de la investigació que duia a terme, en la qual encara no m'havia acostat a Daniel Clark, però sí a la seva mare, la persona que més havia influït en la seva formació. Una dona forta com un roure, Bruna Nikolaidis, que, si bé havia estimat intensament, l'amor sempre se li havia mostrat esquerp i miserable. Tenia raó, doncs, Pere Ballester quan em deïa que, pel que fa a l'amor, res no va sortir com ella esperava, començant per aquell festeig que havia començat uns mesos abans del Nadal de 1835.

—El 26 de desembre de 1835, segona festa de Nadal, Jordi Nikolaidis convidà a dinar, com cada any, la seva germana Alexandra, vídua de Jacques Renan, que aviat faria vuitanta anys —em va dir Josep Tudurí al llarg de la nostra segona conversa—; també els fills d'aquesta i els que havia tingut Maria Nikolaidis amb el doctor Albertí, morts ja tots dos. Era bonic de veure'ls tots asseguts entorn de la taula que Bruna havia aparellat com ho hauria fet la seva mare Caterina. Amb el mateix afany.

Bruna no tenia cosins de la seva edat. La major part d'aquests ja eren casats i tenien fills. Fins algun nét de Jordi Nikolaidis, fill dels cosins majors, corria per la casa, però tots l'agombolaven i l'estimaven molt, especialment la tia Alexandra, que havia tingut cura d'ella abans i després de la mort de Caterina Font.

—Au, Bruna! —li va dir Jordi Nikolaidis quan eren a les postres—. Dóna'ls la notícia.

Els cosins van callar i Bruna envermellí una mica, cosa que en ella no era freqüent.

—No és res de l'altre món —va fer—. Només que m'he promès.

De sobte esclatà una gran cridòria entorn de la taula.

—Tres “hurra” per Bruna! —cridà un dels cosins, que de seguida va fer:

—Hip, hip!

—Hurra! —els altres van respondre.

—Hip, hip!

—Hurra!

—Hip, hip!

—Hurra!

I tota la família va prorrompre en aplaudiments.

—Oh! —va exclamar tot seguit la tia Alexandra—. Vine al costat meu i ens ho expliques, que no em vull perdre res.

Bruna estava bella com sempre, amb els ulls vius i les galtes una mica enceses a causa del xampany que havien begut durant el dinar, i també al foc que, encès a la llar, escalfava el menjador.

—I l'afortunat és...? —preguntà en veu alta un dels cosins grans, com si fos un presentador de fira.

—No sé si en serà, d'afortunat —precisà Bruna Nikolaidis.

—Què dius!?! —la va contradir la tia Alexandra—. Ves si en serà, d'afortunat, l'home que es casi amb tu!

—Bé —va fer ella—, deixem-nos ja de conjectures. M'he promès amb Antonio García del Corral.

El nom deixà tothom una mica sorprès, com si ningú no afnés prou bé de qui es tractava. Però un dels cosins Albertí va dir finalment:

—Amb García del Corral, l'administrador de rendes?

—Sí —va fer ella—. Us sorprèn?

—Deixa anar si ens sorprèn i explica't —digué la tia Alexandra, verament encuriósida per saber el com i el perquè de tot plegat, mentre Jordi Nikolaidis somreia maliciosament.

Antonio García del Corral havia arribat a Maó com a administrador de rendes de l'Estat feia una mica més d'un any. Venia d'una ciutat castellana i aquesta era la segona destinació que ocupava. Ranejava els quaranta-cinc anys i s'havia mantingut solter fins aleshores. No havia anat a Maó gaire convençut, ja que no sabia prou bé què significava viure en una illa a la qual s'arribava tan sols per mar, i per mar se'n sortia. Ell només havia conegut les planes de Castella i la ciutat de Madrid, on havia cursat la carrera de dret. Però l'Administració de Rendes a Maó estava ben dotada econòmicament i aviat va saber que aquell destí esdevindria un pas intermedi per a la seva carrera professional, que tenia Madrid com a meta.

Mai no explicà, però, aquest objectiu a Bruna Nikolaidis, que Antonio va conèixer en acompanyar el seu pare a l'Admi-

nistració de Rendes per pagar uns impostos. Pocs dies després d'aquella visita, que l'administrador va fer durar més del compte donant explicacions innecessàries en un castellà florit —l'única llengua que Antonio coneixia—, aquest envià un ram de flors a Bruna Nikolaidis amb una nota, el text de la qual era elegant i molt refinat. I ella se sentí atreta de seguida, o potser hauríem de dir que es va sentir agraïda, o més aviat encuriosida per l'interès i les atencions d'aquell home tan agençat i polit, que es vestia una mica a l'antiga. Solia dur uns pantalons ajustats fins damunt les botes, una levita molt cenyida a la cintura que deixava veure una armilla més aviat cridanera, i una camisa amb un gran mocador per corbata al coll. Antonio mai no oblidava el bastó quan sortia al carrer, ni tampoc un capell de copa, estret i força alt, que duia lleugerament inclinat. Lluïa a la cara una petita barbeta per dessota el mentó i un bigoti negre ben pentinat sobre els llavis.

Bruna no es va enamorar verament de l'administrador, però es va deixar fer complaent i agraïda, potser perquè no veia altre camí que el matrimoni per infantar una descendència legítima, i també perquè la seva pròpia exquisidesa —virtut que admirava més que qualsevol altra— no li permetia trobar entre els més pròxims algú que estigués a la seva alçada.

A Jordi Nikolaidis no li feia fred ni calor aquell funcionari elegant i encantat d'haver-se conegut, que més aviat trobava distant i una mica ridícul. Però sabia que Bruna no s'enamoraria fàcilment. A més, tenia vint-i-sis anys i aquesta era una edat que la majoria de dones ja eren mares, i no podia, per tant, posar objeccions a aquell funcionari que, si bé no es faria mai ric, era un professional respectat.

Tots els cosins celebraren la notícia i li van desitjar molta sort, però la tia Alexandra volia saber més detalls de la boda.

—No hem fixat encara la data —Bruna li va respondre—, però el més probable és que sigui dins l'any vinent. Cap a l'estiu i a Son Fraulí.

—Sí, a Son Fraulí —va fer la tia amb un gest d'enyorança—. Recordo aquell dia per a mi tan llunyà, de 1781, com el més feliç de la meva vida. Però fa tant de temps... El teu pare era un nen, encara.

—També ho serà per a mi, el més feliç —confirmà Bruna Nikolaidis, mentre agafava la tia amb dolcesa i la besava al front—. Oi que sí tia, que serà també per a mi el més feliç?

La tia li agafà les mans, que va estrènyer entre les seves, blanques i arrugades.

—És clar, filla, és clar que ho serà.

Durant tot aquell any, Bruna i Antonio van dur a terme un festeig d'allò més formal. Tant, que Jordi Nikolaidis va dubtar que fossin reals, aquells personatges, perquè res no els acuitava i fins semblava que el sexe —aquest desig innat i tan poderós que és capaç d'empènyer els homes a l'engany i la traïció per satisfer-lo— no els urgia. Ella seguia treballant tot el matí en els negocis de la família i passava els capvespres tocant el piano. Antonio solia visitar-la en sortir del seu despatx i s'asseia pacient en una butaca escoltant les partitures que interpretava. Després, sortien a passejar per Maó agafats del braç, i sopaven finalment a la casa del carrer d'Anuncivay amb Jordi Nikolaidis. Ja de nit, Antonio s'acomiadava fins al proper horabaixa, i era llavors quan Bruna i el seu pare despatxaven els assumptes més urgents i planificaven els negocis que, amb tanta cura i encert, dirigien plegats.

Tot va semblar que rutllava com una seda fins que un dia, pocs mesos abans de l'estiu, Bruna proposà al seu promès la compra d'una casa per anar a viure-hi de casats.

—No ho veig necessari —li va respondre—. La del teu pare és prou gran. I si ell no hi té inconvenient, podríem compartir-la. Per viure-hi tan sols uns mesos, ens podem arranjar.

—Uns mesos? —va fer Bruna Nikolaidis, que es va sorprendre en escoltar aquelles paraules.

—Encara no ho puc precisar, però em sembla que enguany o, com a tard, dins la primera meitat de l'any vinent, obtindrè una plaça a Madrid, al Ministeri, el somni de tot funcionari de l'Administració de l'Estat. I és allí on comprarem una casa, que serà, n'estic segur, l'enveja de tothom. Sí, Bruna, a Madrid seràs una dona admirada i respectada, una de les més cultes i elegants. A més, tindràs els teatres als teus peus i, quan vulguis, podràs anar als concerts i a les òperes. A què més podem aspirar?

Aquelles paraules deixaren parada Bruna Nikolaidis que, incrèdula, semblava incapaç de reaccionar. Finalment ho va fer.

—Dius... dius que ens n'anirem a Madrid?

—Sí, no sé de què t'espantes. Quin lloc hi ha millor que Madrid per viure-hi?

—Mira Antonio, jo no sé si n'hi ha cap. Ni m'importa. El que sé és que el meu lloc és aquí, a Maó, on la família té organitzada la vida des de fa gairebé cent anys. Perquè és aquí on els Nikolaidis tenim els negocis i on jo puc desplegar l'activitat que més m'agrada; una activitat, per cert, que em procura uns guanys molt superiors als teus. Per quins set sous, doncs, hauria d'anar jo a Madrid si tu tens aquí una bona feina? És que m'hi veus, tu, a Madrid fent la viu-viu i badallant com una simple mestressa de casa? M'hi veus, tu, rentant el cul als fills i esperant asseguda que tornis a casa els capvespres? Au, digues: m'hi veus, tu, de visita amb senyores desenfeinades que mai no han fet res?

—No sé per què t'esveres tant —li va respondre Antonio, incapaç d'entendre la reacció de la seva promesa—. Perquè tu no en rentaràs cap, de cul. Tindràs les mainaderes que vulguis. Amb els meus ingressos i el dot del teu pare podríem viure com a marquesos cinquanta anys. A més,

molt abans l'hauràs heretat. És llei de vida. Per tant, no sé a què ve tanta por.

—Por!?! Has dit por!?! —Bruna s'indignà en sentir d'aquells llavis prims una paraula que era proscribida entre els Nikolaidis—. De quina por em parles, Antonio? Qui és que té por? Jo? Per ventura sóc jo que tinc por?

—Era tan sols una manera de dir —va fer ell una mica atabalat—. Però se'm fa difícil entendre't. De veritat no t'agradaria viure a Madrid?

Tot es girà de cop i volta en aquella relació entre dues persones que descobrien de sobte que no s'havien entès mai. Perquè era evident que Antonio no havia entès res si pensava que Bruna Nikolaidis deixaria la ciutat on va néixer i havia forjat la seva vida. Per què, doncs, havia de traslladar-se a Madrid? Què significava aquella proposició tan irracional i fora de lloc?

—No em diràs —insistí molt sorprès i una mica espantat— que pensaves seguir fent el comerç després de casar-te!?

—I què et pensaves, doncs, que havia de fer?

—No t'he d'amagar que em va fer gràcia veure't tan compromesa amb el que estaves fent aquí, perquè no ho havia vist mai. I em va semblar ben curiós. Però no són coses de fer per a una dona, i tu ho saps. No ho són, si més no, si aquesta és la meva, la d'un alt funcionari de l'Estat, que mai no acceptarà que algú li pugui dir mantingut.

Aquells mots feren saltar Bruna Nikolaidis.

—Bé has parlat ara mateix del dot i de l'herència del meu pare. O és que ja no te'n recordes?

—No mesclis les coses! —va fer—. Perquè el dot és el dot, i l'herència, l'herència. No és el mateix.

—I l'estupidesa és l'estupidesa; de la mateixa manera que *qui neix ase ho és sempre* —va deixar anar Bruna, aquest cop en català.

—¡Háblame en cristiano, por favor! —va cridar ell ofès. I va ser aquella frase, aquella exigència que comportava la incomprensió absoluta d'un món, d'una societat i d'una manera de ser peculiars, el que va fer que Bruna Nikolaidis engegés a fer punyetes aquell funcionari pretensions i fatxenda que ja duia uns anys a Maó i encara no havia entès res. Potser ni s'havia adonat que la gent del país parlava una altra llengua.

Aquell va ser el punt final d'una relació que deixà molt fred l'administrador García del Corral i que, en canvi, afectà profundament Bruna Nikolaidis que, sense estar-ne enamorada, creia que havia trobat una persona capaç de comprendre-la, d'estimar-la i d'acceptar-la plenament. Després d'aquell dia, Bruna no tornà veure mai més el seu antic promès que, al cap de mig any, marxà destinat a Madrid, al cap i casal, al *punctum saliens* d'un imperi que ja es feia vell i que, cinquanta anys més tard, el 1898, acabà ensorrant-se.

El desconcert que provocà en la vida de Bruna Nikolaidis aquell error tan lamentable es va traduir en un preocupant enduriment del seu caràcter. Saltava a la primera, responia malament, estava enrabiada amb ella mateixa i, per damunt de tot, s'indignava amb el rum-rum maldient que corria per Maó de boca en boca i feia la delícia dels seus enemics.

Tan greu va ser el malestar que l'assotava, que el seu pare va creure que un viatge per Europa l'ajudaria a calmar-se i a superar aquell incident. Escamparia la boira, es trobaria amb un món que sempre havia desitjat conèixer i potser acabaria oblidant.

Res no feia preveure durant l'estiu de 1837, quan ella preparava el viatge, que Jordi Nikolaidis moriria de sobte un any més tard. Ho faria, és cert, amb la consciència tranquil·la d'haver format molt bé la seva filla, però també amb el corc (mai no expressat formalment, encara que

ben perceptible) que Bruna no hagués trobat un marit que assegurés la continuïtat de la família. Però ningú no podia pensar en això quan, aquells dies, Jordi Nikolaidis havia tancat un negoci formidable gràcies a la desamortització dels béns eclesiàstics que havia dut a terme el govern. Havia comprat per quatre rals un lot de terres que procedien dels horts del convent del Carme que valdrien una fortuna quan la ciutat s'expandís en aquella direcció.

La sort, doncs, li seguia fidel, però Bruna continuava soltera i res no feia veure que, després d'aquell fracàs, podria enamorar-se de ningú. Qui, a Maó, gosaria acostar-se a aquella dona rica i esplèndida, que assaboria el plaer d'interpretar Mozart al piano i vivia envoltada d'art a la casa del carrer d'Anuncivay? Qui podia acostar-se a una dona com ella que, cada matí, baixava al port per ajudar el seu pare en els negocis derivats del comerç, i cap al migdia pujava fins al pla de la Parròquia per controlar de prop els moviments de la casa d'emprestits propietat de la família?

La senyora Nikolaidis va emprendre aquell viatge el mes de setembre de 1837 acompanyada d'una cambrera i d'un cotxer. Va ser l'única condició que li va posar el seu pare, que no va voler que afrontés el viatge tota sola i que ella acceptà. D'entrada, va passar una setmana a París, i d'allí marxà a Viena, on es va estar tot l'octubre allotjada en una *suite* de l'hotel Bristol, davant mateix de la Wiener Staatsoper. Allí Bruna Nikolaidis va recobrar el bon to i la il·lusió de viure. Potser perquè va ser en aquella ciutat on, en una petita sala de concerts, escoltà per primera vegada com un jove i excel·lent pianista interpretava algunes de les sonates de Ludwig van Beethoven, un músic que havia mort feia deu anys i tot Viena idolatrava, però del qual ella no havia sentit parlar mai. Bruna, que estimava Haydn i Mozart, de seguida es va sentir captivada per la força d'aquelles sonates que la van emocionar com cap altra partitura fins

aleshores. Però no van ser tan sols les sonates que feren de Bruna Nikolaidis una seguidora incondicional de Beethoven. També hi va influir poderosament el concert de l'Orquestra Filharmònica que, al Kärntnertortheater, interpretà la Novena simfonia coral d'aquell geni de la música. Mai no havia assistit a un espectacle tan grandios, tan immens, tan... Bruna no tenia paraules per expressar les emocions que va sentir, els calfreds que experimentà, les sensacions de tota mena que la van posseir en escoltar aquella obra tan extraordinària; sobretot el quart moviment, inusual i xocant per a l'època, escrit a partir d'un poema de Schiller que no va entendre en oir-lo en alemany, però que la va comprendre igualment. El cercaria, doncs, traduït a una de les llengües que ella coneixia i, si no el trobava, el faria traduir directament. I l'endemà mateix va encarregar una còpia d'aquelles partitures que, en tornar a Maó, capvespre rere capvespre, asseguda al piano va estudiar i interpretar amb tot el rigor de què era capaç.

Bruna sabia que era una privilegiada, un punt i a part en aquella societat que, a mitjan segle XIX, veia com la política borbònica, cada cop més uniformadora i provinciana, anava destrossant el que, vuitanta anys enrere, havia estat una sòlida elit cultural. Eren pocs els obrers de Maó que havien tingut accés a l'ensenyament primari, però gairebé tots coneixien i estimaven la música —l'òpera especialment—, i seguien addictes als compositors italians. Però Sarti, Cherubini i Paisiello havien cedit ja la preferència a d'altres autors més moderns, com Rossini, a qui Bruna havia descobert en assistir a l'estrena d'*Il barbiere di Siviglia* i de *La cenerentola* a Maó, l'hivern de 1830. Perquè les òperes de Rossini eren, juntament amb les de Donizetti, les que, aquells dies, més èxits recollien entre el públic.

A Bruna Nikolaidis també li agradava l'òpera i adorava la música d'aquests compositors, però no es podia explicar

per què ocupaven gairebé amb exclusivitat el cor dels maonesos, que amb prou feines coneixien Mozart i mai no havien sentit parlar de Beethoven, aquest geni que ella havia erigit com el seu déu.

Jordi Nikolaidis era, aquells dies de 1838, un home poderós i ric, estimat i odiat a parts iguals, com també ho havia estat el seu pare, el grec Iorgos Nikolaidis. I un cop afrontada la realitat de la seva mort, no va sorprendre a la societat maonesa que una dona de vint-i-nou anys, fadrina, bella i cultivada, el substituís al capdavant dels negocis que havia regentat, perquè ja feia anys que ella treballava al costat seu. Però sí que els va xocar que s'impliqués tan directament en les relacions comercials i en les decisions que aquestes exigien, fins al punt que tots els gestos de Bruna Nikolaidis eren observats amb atenció. D'una manera especial els que es relacionaven amb el món dels negocis, però també els que afectaven la seva vida quotidiana. Vet aquí per què es va produir tant d'enrenou quan, en una nit a l'òpera, Bruna Nikolaidis va conèixer Daniel Clark.

Daniel Clark era un jove tinent que acabava d'arribar a Maó, destinat a la base naval dels nord-americans. Alt, ros i ben plantat, estava assegut a les butaques de platea del teatre quan va dirigir els seus ulls a la llotja d'aquella dona d'espatlles lleugerament rodones que, vestida de seda, mostrava un somriure nerviós, ja que ella també l'havia clissat i el mirava.

Quina fila que feia amb l'uniforme de gala i les condecoracions al pit! Però Daniel Clark no era tan sols l'home elegant i plantós que Bruna Nikolaidis veia assegut en una butaca de platea mentre Albina Stella cantava aquella ària de la follia que va convertir *Lucia de Lammermoor* en una de les òperes més estimades del públic maonès. Era molt més que tot això, perquè Daniel Clark tenia un passat que

l'acompanyava i que mai no podria abandonar. Però els ulls de Bruna desconeixien aquest aspecte interior i s'havien desviat de l'escenari per fixar-se exclusivament en la figura d'aquell tinent dels marins que, poques hores després de la representació, ja li havia robat el cor.

Tot va anar tan ràpidament i es desplegà d'una manera tan intensa i apassionada, que l'idil·li de Bruna Nikolaidis amb "l'americà" va ser aviat el tema de moda a tots els rotlles, que gairebé mai en parlaven de manera benèvola. Va ser, de fet, un amor que els amics no van entendre i que els adversaris de la jove comerciant van titllar d'escandalós. Però Bruna, que mai no havia dat crèdit als xerrims de la gent, desafia al·tiva les maledicències i va continuar la seva relació amb aquell militar ben plantat al qual va obrir fins i tot les portes de casa, al carrer d'Anuncivay, on va conviure amb ell obertament.

Arribada la nit de cap d'any, els empleats del teatre havien retirat les butaques de platea i encerat la tarima de roure d'aquell magnífic espai amb forma de ferradura. També havien guarnit els balcons de les llotges i decorat el gran lampadari central de la sala, que van baixar per fer net i, ple de garlandes, pouaren després fins al lloc que ocupava vora el sostre. Dalt l'escenari havien baixat el teló i situat davant seu les cadires de l'orquestra que havia d'amenitzar el ball més selecte de l'any. I a la part més alta de la boca havien penjat un cartell amb unes lletres molt grans que expressaven el motiu de la vetllada: "Feliç 1839."

Les famílies més poderoses havien reservat dies abans les llotges de platea, mentre que les menys adinerades es conformaven amb les del primer i segon pis. Al costat esquerre del *hall*, engalanat fastuosament per a la gran ocasió, s'havia instal·lat una gran barra de begudes, que era atesa per cambrers amb esmòquing, mentre que d'altres esperaven que

s'obrissin les portes del teatre per atendre les peticions que, des de les llotges, s'anirien fent al llarg de la nit.

Tan bon punt es van obrir, començà a entrar la gent al teatre. Els homes amb jaqué i copalta, les dones amb vestits que havien confeccionat les millors modistes de Maó. Cada model era únic i un dels secrets més guardats d'aquelles sastresses que feien l'agost amb el ball de cap d'any, el més elegant dels que feien a la ciutat.

L'orquestra havia començat la seva llarga actuació i les llotges eren plenes de gent adinerada que s'anava saludant cortesament amb lleugeres inclinacions de cap, i es desitjava un bon any mentre observava de reüll els collars i les diademes de les senyores; i sobretot, els vestits, l'elogi dels quals feien sempre de manera educada, tot reservant-se per a la llotja el comentari en privat.

De seguida, la festa va prendre volada i els valsos vienesos emplenaren de parelles la pista de ball, mentre els mandrosos contemplaven l'espectacle des de les llotges, se saludaven els uns als altres, es desitjaven bona sort i bevien xampany.

Eren ja gairebé les dotze quan, vestida com una reina, Bruna Nikolaidis va arribar al teatre acompanyada del tinent Clark, que l'agafava pel braç. Deixaren tot d'una els abrics al guarda-roba, i després de vorejar les llotges pel passadís exterior, obrien la porta de la número 3 de les de platea, que prèviament havia reservat. El *crec-crec* que va fer en obrir-se no va ser percebut per ningú, perquè el ball estava ja molt animat, però sí la presència de la parella a la llotja quan Bruna i Daniel hi van entrar. Aleshores, totes les mirades del teatre es van concentrar en aquell petit habitacle que de sobte es va convertir en el pol d'atracció d'uns ulls, l'avidesa dels quals era fàcil d'entendre. Però Bruna no en va fer cas. Sabia que era inevitable aquella curiositat, i també els comentaris que seguien en veu baixa.

No l'havien d'amoïnar. Ja s'acostumarien a veure-la amb l'home que estimava.

Ben aviat deixaren la llotja i van entrar a la pista de ball, plena de parelles dansaires que esperaven atentes que el rellotge sobreposés les dues agulles al punt més alt de l'esfera i el músic que a l'orquestra s'encarregava de la percussió toqués les dotze campanades picant amb la maça el tub pertinent de les campanes tubulars. Però l'entrada a la pista de Bruna i Daniel provocà un trasbals que ningú no esperava i les mirades de tothom convergiren de sobte en aquella jove bella i altiva que dansava vestida de seda amb l'atractiu militar nord-americà. I sense dir res, tots els que eren a la pista de ball van començar a retirar-se als costats, vora les baranes de les llotges. Alguns ho van fer decidits; d'altres, en veure que la majoria de gent es decantava, sense saber molt bé per què. I aviat el buit que es va produir va ser tan immens, tan silenciosament cridaner, que l'orquestra va notar que alguna cosa greu succeïa sobre les fustes brunyides de la platea i deixà de tocar.

Faltaven tan sols uns instants perquè les agulles se sobreposessin i el músic toqués les dotze campanades que marcaven l'hora zero d'aquell any nou, quan Bruna i Daniel es van veure ben sols enmig de l'entarimat, sota el pes de totes les mirades. Conscients del buit que els envoltava, Bruna es va separar de Daniel, mirà amb uns ulls que punyien com dards la gent que la condemnava i odià amb totes les forces la hipocresia d'aquella societat. Llavors agafà pel braç el seu amant i li va dir en veu alta: "Anem-nos-en a casa, que aquí no hi hem de fer res." Creuaren tot seguit l'espai que els separava de la porta de sortida, recolliren els abrics que havien deixat al guarda-roba i van sortir del teatre. I ja a fora, escoltaren com, amb uns minuts de retard, dins la sala sonaven les dotze campanes, l'orquestra endegava la música i prosseguia el ball.

Tot i això, res no va alterar la força de Bruna Nikolaidis, que se sentia feliç; ja que els mesos passaven, els negocis seguien prosperant i ella notava com un ésser nou i meravellós s'anava forjant dins el seu cos. Sí, havia de ser mare! Tindria un fill del *seu* Daniel estimat.

L'hivern passà, la primavera florí i Bruna anava passejant provocativament el fruit del seu ventre per la ciutat fins que un matí de calor xafogosa del mes d'agost de 1839, en entrar als magatzems del port, el meu pare li va indicar que volia parlar amb ella. Amb un somriure als llavis, la senyora Nikolaidis li va dir que parlés obertament allí mateix, però ell li va suggerir que entressin al despatx. Era una matèria que exigia reserva.

—Bruna —començà dient el meu pare en un to prou serè, que no amagava però la gravetat de les seves paraules—, Daniel... més ben dit... el vaixell on serveix Daniel... ha salpat aquesta nit rumb a Nova York.

La cara de Bruna Nikolaidis es va transformar.

—No! Això no és cert! Ell em va dir que estava de servei i que havia de passar la nit a la fragata, però que aquest vespre tornaria. I tornarà!

Els ulls del meu pare eren ja plens de llàgrimes.

—No, Bruna, no tornarà.

Amb un gest violent la senyora Nikolaidis li va arrabassar de les mans la carta que Daniel havia fet arribar al meu pare amb un mariner; i en llegir-la, també els seus ulls es van negar de llàgrimes. Després s'ensorrà. Aleshores el meu pare va intentar consolar-la. No cal dir que vanament.

Els mesos que seguiren a aquell desconsol van ser terribles, amb Bruna Nikolaidis tancada a casa seva corroit-se de dolor mentre la notícia passava de boca en boca, omplia la ciutat de comentaris, l'emplenava de somriures maliciosos i fins de perverses manifestacions. Només la gent que es

movia entorn seu maldava per fer-li costat i guardava silenci. Entre aquests, el meu pare, fidel entre els fidels, que sempre va estar convençut que el temps ofegaria les maledicències i que la sòlida posició de la jove Nikolaidis acabaria per deixar en silenci els amants de la murmuració. Però s'equivocava, perquè érem tan sols als prolegòmens d'un escàndol que es faria encara més gran.

Durant aquelles setmanes, el rector de Santa Maria va visitar assíduament Bruna Nikolaidis maldant per aconsellar-la.

—Cal que trobis —li deia— un home de bona voluntat que accepti casar-se amb tu i assumeixi la paternitat de l'infant que ha de néixer.

En escoltar aquests mots, Bruna se'l va mirar espantada.

—Us he entès bé, mossèn? Em demaneu, per ventura, que em casi només per cobrir les aparences? És això el que dieu?

—No, Bruna, no; no és tan sols per això. Perquè no es tracta només de cobrir les aparences. Ho dic pel teu fill, que necessita el suport d'un pare i d'una mare, i també del sagrament del matrimoni, que esborra fins i tot les seqüeles del pecat. *Tanta est vis matrimonii —filleta—, ut qui antea sunt geniti, post contractum matrimonii legitimi habeantur.* Sí, Bruna, sí, que ho diu ben clar el dret canònic: és tan gran la força del matrimoni, que fins i tot legitima els fills concebuts abans de contreure'l, si és que neixen després que els pares s'hagin casat.

—Estalvieu-vos aquests llatinòrums, mossèn, perquè no us haig de fer cas. Meu és el pecat, si concep un fill de l'home que estimes ho és; encara que, a mi, em sembli incompreensible. Per tant, mossèn, eviteu-vos també el sermó, perquè el fill que he concebut és meu i jo n'he d'assumir les conseqüències...

—T'equivoques! —el rector la va interrompre—. I no diguis bestieses, si us plau! Perquè et cega l'orgull i ara des-

barres. És que no te n'adones, Bruna, del mal que faràs al teu fill? Serà un fill natural! Què dic, natural, serà il·legítim! Déu meu, quin estigma! Ser fill il·legítim d'un home casat! Perquè encara que tu m'ho amaguis, Bruna, jo ho he sabut i tu també ho sabies. I per si això fóra poc, Daniel Clark no sols és un home casat. És també un jueu!

Bruna Nikolaidis es va indignar.

—Sou vós qui desbarreu, mossèn! —cridà secament—. I a més, què n'heu de fer, vós, del meu fill! No res!

—Que estic desbarrant?! Que no n'he de fer res?! Digues més aviat que tu estàs obcecada i que et negues a veure-hi clar!

Però Bruna Nikolaidis va decidir que ja n'hi havia prou, de conversa, en veure que el rector no rectificaria aquella manera de pensar, feta d'apriorismes que deixaven de banda la pròpia consciència. I forta com un roure, va decidir que viuria plenament la seva maternitat. Tindria, doncs, aquell fill sense haver de casar-se amb cap home. Ella en seria, per tant, el pare i la mare, l'educaria amb la màxima atenció i en faria un home de profit.

La ruptura amb el rector va ser decisiva perquè Bruna Nikolaidis recuperés la fe en ella mateixa i decidís tancar definitivament la qüestió. I un cop va prendre aquella decisió tan difícil com valenta, pujà a la seva cambra, es féu la toaleta, va treure de l'armari el vestit més elegant que tenia, es posà un capell d'ales amples amb plomalls de color violeta i baixà fins al port caminant amb el cap alt i desafiant tothom amb la mirada.

—Què hi ha de nou per aquí, estimat Joan? —va demanar al meu pare, com si res no hagués succeït les darreres setmanes. I ell, que es va alegrar de trobar-se novament amb la seva mestressa, va respondre:

—Oh! No hi ha res de nou. I com m'alegra, Bruna, de veure-la novament entre nosaltres.

El 10 de gener de 1840, Daniel Clark va néixer en aquell estudi amb el sostre decorat amb una al·legoria del Somni on també Caterina Font havia donat a llum. Al mateix llit on havia nascut Bruna Nikolaidis.

—Sabeu ja com es dirà?

La comare va fer aquesta pregunta després de rentar el cos del nadó i d’haver-lo embolcallat amb unes robes blanques impol·lutes.

Ella, però, es va quedar pensativa.

—Perdoneu si he estat indiscreta, senyora —es va excusar.

—Oh, no! De cap manera. Perquè el nen es dirà... Sí, es dirà Daniel. Daniel Clark.

En sentir el nom que Bruna Nikolaidis acabava de dir, es va fer el silenci i només s’escoltà un “ah!” mig ofegat de la llevadora. Però Maria Caimaris, la vella cuinera, va trencar el gel.

—El nom d’un profeta! —va dir.

En escoltar això, Bruna Nikolaidis la va mirar dolçament i, des del llit, li va somriure.

—M’agrada, Maria, el que acabes de dir. Sí, el nom d’un profeta. —I aleshores va afegir, com recitant—: Isaïes..., Jeremies..., Ezequiel... i Daniel! I ara digueu-me: no són els profetes els qui pregonen la veritat?

El nadó es va dir, per tant, Daniel, Daniel Clark Nikolaidis; una notícia que va córrer ràpidament per tota la ciutat. I així se’l va conèixer sempre, encara que el cognom patern no se li va atribuir legalment fins a la promulgació de la Llei del Registre Civil, dos anys després de la Revolució de 1868. Només aleshores Daniel es va inscriure com a Daniel Clark Nikolaidis en aquell registre públic on, amb grans protestes de l’Església catòlica, el govern obligà que constessin totes les dades referents a l’estat civil de les persones, qualsevulla que fossin les seves creences personals.

Incapaç, però, de veure que, amb la seva actitud, havia posat una barrera infranquejable entre ella i el rector, i d'entendre que la negativa de casar-se amb un "home bo" la marginava d'una Església que dictava les normes de la bona societat, un matí xamós del mes de juny de 1841 Bruna Nikolaidis va demanar al rector de Santa Maria que bategés el seu fill. El xoc va ser inevitable.

—No et deus pensar —va fer aquest— que jo puc oferir les aigües del baptisme a un infant que ha nascut d'un pecat que, als ulls de Déu, és irremeiable, oi? —La pregunta era, en realitat, una resposta contundent, dura i també inesperada, que Bruna Nikolaidis no estava disposada tan sols a escoltar. Però el capellà va seguir la seva admonició—: I no ho dic pel pecat d'adulteri, no. Ho dic pel pecat que tu has comès contra la religió. —Després, s'aturà un moment i afegí—: Creus, Bruna, que, sense que tu et penedeixis, puc batejar el fill d'un jueu?

Ningú no hauria pogut ferir més durament el cor d'aquella dona que, vexada en el més íntim i preuat del seu ésser, va sortir plorant de la parròquia. Però el més dolorós no era haver escoltat les terribles paraules del rector, sinó la ràbia que, de sobte, va notar que vessava contra ella mateixa per haver decidit entrar a la sagristia. "Estúpida de mi!", es cridava, conscient que, només que hi hagués reflexionat una mica, hauria d'haver intuït que res de compassiu no podia esperar d'aquell prevere.

Tan ferida estava, que no tingué forces per respondre-li, ni tan sols per maleir-lo. Només sentia vergonya d'haver-se rebaixat tant, d'haver estat incapaç de veure que el camí que tenia davant seu no podia —ni havia de— ser diferent del que, vuitanta anys enrere, havia emprès el seu avi, Iorgos Nikolaidis: el mateix que traçà al seu fill quan, a punt d'embarcar-lo amb Nicolau Tudurí, li va recordar que la vida i la mort són dues realitats que cal afrontar sols i

de cara. “Ets tu —li havia dit aleshores—, només tu, qui pot i ha de salvar-se enmig d’un món que, o el domines, o t’acabarà devorant.”

I d’aquell dia ençà, Bruna Nikolaidis va viure acuitada tan sols per dues obsessions: la continuïtat dels negocis que havia heretat de la família i l’educació de Daniel. Duria els negocis amb l’ajut del meu pare, Joan Tudurí; però l’educació de Daniel seria un repte personal i se n’ocuparia ella mateixa. Exclusivament.

A la dècada dels quaranta, l’economia de l’illa havia superat, no sense sofriment, la crisi que, per al comerç, va representar el decret de l’any 1820, que prohibí la importació de cereals. Per tant, el port de Maó tenia encara possibilitats, a causa sobretot de la base naval nord-americana que tants fruits havia rendit a la família Nikolaidis. També, gràcies a l’impuls que, per al consum, provocava la construcció de la fortalesa d’Isabel II a la península de la Mola, una obra faraònica que s’inicià l’any 1847 i va dur a l’illa centenars d’obriers que procedien d’altres territoris.

Aquells dies, alguns empresaris —els més clarividents— van considerar que els calia una diversificació de la seva activitat econòmica. Per això, Bruna Nikolaidis, amb l’ajut indispensable i fidel del meu pare, va organitzar l’empresa d’una manera moderna i racional, amb un arxiu i un registre acurat de tots els seus proveïdors, i sense mai tancar les portes a cap mena de comanda. Els seus homes, per tant, haurien d’estar sempre disposats a navegar fins a qualsevol indret que els pogués proveir dels productes que el mercat demanava. I ben aviat, els vaixells de Bruna Nikolaidis van reprendre el comerç de blat i farina entre diversos ports de la Mediterrània. Marsella, Orà, Alexandria, Gènova, Liorna i Esmirna van ser destinacions que els seus capitans coneixien com el palmell de la mà. Però calia també que s’obris

a d'altres mars, sobretot a l'Atlàntic, on Espanya posseïa les colònies de Cuba i Puerto Rico, que produïen sucre i aiguardent.

Va ser a principis dels anys cinquanta quan Bruna Nikolaidis també va establir relacions comercials amb Suècia, Noruega, Finlàndia i Lituània, d'on va importar fustes de primera qualitat per a la fabricació de mobles, un cop la indústria de construcció de naus al port de Maó havia anat a mal borràs i els mestres d'aixa eren cada cop menys productius. També va iniciar la compra de vins i xampanyes a França, de carbó de coc a Anglaterra i de bacallà a Sant Joan de Terranova. Finalment, transportà cuirs i llana de l'Argentina i cotó de Nova York.

Un matí de juny de 1856 —aquells dies Daniel estudiava com a alumne intern en un col·legi de Suïssa— Bruna Nikolaidis arribà a Nova York a bord del *Great Britain*, un dels primers paquebots transatlàntics a vapor, de casc de ferro i hèlix, que feia la travessa regular de l'Atlàntic des del port anglès de Portsmouth. Jo l'acompanyava com a secretari personal. Va ser la meva primera feina seriosa al costat de la senyora Nikolaidis, que havia organitzat amb cura aquell viatge als Estats Units amb un objectiu que no em va explicar.

Vam sortir de Maó el 10 d'abril en un vaixell a vapor, el *Côte du Sud*, que acabava d'inaugurar una ruta entre Marsella i Portsmouth, amb escala a Maó, Cadis i Porto. I a Portsmouth, embarcàrem en el *Great Britain* que, en un temps rècord per a l'època, cobria la ruta entre Europa i els Estats Units.

El viatge en aquell vapor luxós per als passatgers de primera classe va ser un somni per a mi, que em vaig sentir a gust plenament, tret d'uns dies de mal temps que vaig passar a la cabina amb mareigs francament desagradables.

El mar, però, va fer bondat la major part dels dies i vam navegar còmodament.

Bruna Nikolaidis, que tenia aleshores quaranta-set anys, mantenia encara ben vius molts trets de la dona elegant i atractiva que havia estat sempre. Jo la recordo recolzada a la borda del vaixell, o bé asseguda amb un llibre a la mà en una d'aquelles *chaises-longues* de fusta de teca arrencades damunt la coberta. Molts vespres d'aquella llarga travessa per l'Atlàntic, on només s'escoltava la remor sorda dels motors, que era, però, gairebé imperceptible a la zona protegida de la primera classe, sopàvem a la taula de Mr. Penniman, el capità, que sempre es mostrava loquaç i era feliç contant aventures de quan era un jove aspirant a oficial. Des del primer dia vaig ser presentat com el secretari particular de la senyora Nikolaidis i sempre vaig mantenir el capteniment que el meu càrrec demanava, maldant per fer-ho patent als ulls de tothom perquè, com m'havia advertit el meu pare, havia de ser conscient que no hi havia al vaixell cap senyor Nikolaidis i no havia de donar lloc a falses i desagradables murmuracions.

Vam arribar a Nova York un matí que s'endevinava assolellat i calorós, i quan ens acostàvem a terra després de dies de no veure més que aigua per tots costats, vaig notar que la senyora Nikolaidis sentia una emoció incontenible. A més, el panorama que la natura ens oferia era molt bell. La nau s'endinsava lentament per la gran badia de Nova York, que s'anava estrenyent una mica entre el cap de Fort Hamilton, a estribord, i el de Fort Worth a babord, i va seguir navegat fins atracar a l'illa d'Ellis, on van desembarcar més d'un centenar d'emigrants que, després d'haver navegat en tercera classe, esperaven trobar fortuna al nou continent. Més tard, el vaixell va prosseguir la travessa fins a l'East River, al sud de Manhattan, on va atracar suaument.

Al peu de l'escala ens esperava Mr. Stoone, correspon-
sal dels Nikolaidis a Nova York, amb qui negociàvem les
compres de cotó. Era un home de mitjana edat alegre i
rialler que duia un frac ben galdós, caminava fent petits
saltirons i s'aguantava el barret de copa amb la mà. Amb
ell afrontàrem els tràmits de la duana, que van ser ben
senzills, perquè aquell home semblava que coneixia tothom
i a tot déu donava conversa. I a la sortida, pujàrem a un
cotxe de cavalls que ens va dur pels carrers de la ciutat fins
a Washington Square. Allí, al costat nord de la plaça, en
una d'aquelles cases de maó vermell d'estil neoclàssic amb
l'entrada flanquejada per columnes jòniques i balustrades
de marbre, Mr. Stoone ens havia reservat dues habitacions.
Era en un petit hotelet que regentava Mrs. Agnew Morris
on, segons ens va assegurar Mr. Stoone, hi trobaríem totes
les comoditats.

I tenia raó, perquè Mrs. Morris, que era una dona
molt desimbolta, havia construït aquella casa amb el seu
marit cap al 1840, però mort aquest, l'havia convertit en
un hotelet per a persones amb mitjans que fossin decents i
recomanades. A cadascuna de les estances, el terra era cobert
d'estores, hi havia una llar de marbre blanc, un canterano i
una consola de caoba. També un joc de sofà i cadires d'estil
sheraton, entapissades de seda.

Les dues habitacions amb salonet privat i amb dret a
ús de la sala gran del primer pis i també del menjador, que
havia reservat Mr. Stoone per a nosaltres, tenien finestres
oberts sobre Washington Square, que era aleshores un lloc
molt tranquil. Els dos dormitoris disposaven d'una petita
terrasa accessible des d'on es podia observar esplèndida-
ment la zona central d'aquell indret espaiós i pacífic, molt
arborat i ple de vegetació. A poques passes de la casa, en
tombar la cantonada, s'entrava en un barri que, aquells
dies, ja deixava entreveure el que havia de ser ben aviat:

un dels més respectables i rics de Nova York, perquè allí s'iniciava la Cinquena Avinguda on, com ens va explicar Mrs. Morris, aviat començarien les obres del que havia de ser el Fifth Avenue Hotel, que no sols es convertiria en el més gran i elegant de la ciutat, sinó també en un centre que pretenia aglutinar entorn seu l'elit social, cultural i política de Nova York.

De fet, la Nova York que Bruna Nikolaidis va conèixer va ser només aquesta, la de la gent elegant. Una gent en la qual la decència i el decòrum havien configurat decidivament els patrons de la moda. Perquè a Nova York, com també succeïa a Maó, la respectabilitat s'havia convertit en la pedra de toc de la societat educada.

A mesura, doncs, que els criteris victorians havien començat a imposar-se —i la Nova York que visitàvem n'era un exemple refinat—, la imatge que els homes volien projectar era d'una masculinitat austera; i les dones, d'una feminitat circumspecta. El mateix criteri guiava la forma d'actuar de Bruna Nikolaidis, que no va sortir mai de l'hotel sense posar-se algun dels vestits de seda que posseïa, cenyits tots a la cintura, amb àmplies faldilles que subjectaven els mirinyacs.

El coronel Clark era aleshores un home respectable que no vivia lluny de Washington Square. Era també un home tranquil que, com a militar, havia passat a la reserva i, durant el bon temps, cultivava rosers al jardí de casa seva, però que, a l'hivern, preferia passar les hores del dia llegint diaris, jugant a escacs o conversant amb els amics en un club d'oficials.

Abans d'iniciar aquell viatge, Mr. Stoone havia dut a terme una acurada investigació, el resultat de la qual havia passat prèviament a Bruna Nikolaidis. D'acord amb aquest, el coronel Clark, que tenia aleshores cinquanta-cinc anys, era casat amb la senyora Catherine Clark, de soltera Svinsky,

hereva única d'un jueu polonès que havia emigrat a Nova York a finals del segle XVIII i havia fet fortuna dedicant-se a la construcció. La senyora Clark tenia aleshores una renda anual de vint mil dòlars i posseïa terres que la febre constructora de Nova York urbanitzaria aviat. El matrimoni havia tingut quatre fills: Rebeca, Daniel, Ezequiel i Sara, tots educats en el sant temor de Déu. Com és natural, Mr. i Mrs. Clark eren creients, amables i de costums ordenats, i assistien cada setmana amb tots els seus fills a la celebració del Sàbat a l'Anshe Chesed, una sinagoga que havia fundat un grup de jueus alemanys, holandesos i polonesos l'any 1828.

Dos dies després d'arribar a Nova York, Mr. Stooone va dur al coronel Clark una carta de Bruna Nikolaidis. Li va lliurar a mans en el club d'oficials perquè, com ella li va advertir, no convenia que la rebés a casa seva. L'havia redactat curosament i posat després dins el sobre, sense que ningú més que ella en sabés el contingut. Aviat, però, vaig intuir de què tractava, i si en un primer moment vaig témer que allò fos la causa d'un perillós altercat, de seguida vaig pensar que no era creïble que Bruna Nikolaidis hagués programat aquell viatge a Nova York per dur a terme una venjança. Coneixent-la com jo la coneixia, el més probable era que ho hagués fet per tancar algun negoci important, no per promoure un incident. Tanmateix, em vaig equivocar, perquè el viatge no perseguia ni una cosa ni l'altra. Bruna Nikolaidis només volia dur a terme el que, si no hagués estat una dona, n'hauríem dit un "pacte de cavallers".

L'endemà mateix d'haver enviat la carta al coronel Clark, un missatger va entrar a l'hotel amb un sobre lacrat dirigit a la senyora Nikolaidis, que després d'haver-ne llegit el contingut va respondre allí mateix amb una nota escrita del seu puny i lletra, que introduí en un sobre que també va lacrar i donà després al missatger, que s'havia esperat al

rebedor dret i en silenci. Jo mai no vaig fer cap pregunta sobre aquella qüestió, però vaig saber aviat què es duia entre mans, perquè aquell mateix vespre ella em cridà per revelar-me el motiu real del viatge a Nova York; explicació que vaig escoltar sense fer comentaris. Dos dies més tard, era al seu costat quan, a l'hotel, rebia la visita del coronel Clark.

Bruna Nikolaidis ho havia planificat tot detalladament, però no sabia prou bé quina actitud havia d'adoptar en aquella difícil trobada. Jo li vaig suplicar que em dispensés de ser-hi, perquè em semblava que tindrien més intimitat sense la meua presència. Però ella va rebatre tot d'una l'argument.

—No hem vingut fins aquí —precisà— per ser protagonistes d'una trobada romàntica. Tampoc d'una *vendetta*. Hem vingut només a tancar un negoci dels que no tenen contingut econòmic, però que tindrà per a mi un enorme valor moral.

No li vaig replicar. Mai no ho feia quan ella fixava el seu criteri. I a les cinc en punt de la tarda, mentre esperàvem asseguts en els sofàs de la sala de dalt, observàrem a través de les grans balconeres com el coronel Clark baixava d'un cupè que s'havia parat davant mateix de la porta de l'hotel. Vestia un frac i caminava de manera pausada. Coixejava una mica del costat dret i duia un bastó a la mà.

Mrs. Morris, que estava previnguda de la visita, va acompanyar el coronel fins la sala on l'esperàvem, jo més incòmode que mai.

—Hola Daniel —va dir ella. Només dues paraules que, per com les va dir, semblaven esculpides amb un cisell.

—Bruna... —va balbucejar el coronel.

—Sí, Bruna, la mateixa que vas conèixer fa disset anys a Maó.

De sobte, en un gest confós, el coronel em va mirar.

—No, no és ell —Bruna objectà ràpidament—. No és el teu fill. Josep Tudurí és el meu secretari. El teu fill només té setze anys. No ha passat tant de temps, Daniel.

Tot seguit va indicar al coronel que s'assegués en un d'aquells sofàs entapissats de diferents colors, que contrastaven amb el vermell de les parets i dels cortinatges. Ell, que la va obeir, aprofità l'ocasió per deixar els guants i el capell de copa en terra, com era costum a Nova York. Tremolava. De fet no era estrany, perquè de sobte s'havia trobat amb un món que considerava inexistent o que havia donat per desaparegut. Amb un passat que semblava renéixer quan ell menys ho esperava.

—Bruna... —va repetir, però la seva boca era incapaç d'expressar res coherent. Encara més, tot ell semblava fet d'incoherències. Finalment, es va sobreposar i pogué encadenar alguns mots que tenien sentit—: sé... sé —va dir— que em vaig portar com un canalla..., i que em mereixo qualsevol mena d'humiliació que tu em vulguis infligir. Però... no podia... no podia... Bruna, quan jo vaig ser a Maó ja era casat... i tenia una filla, Rebeca. I Catherine, la meva dona, estava embarassada del segon.

—També jo esperava un fill —el va tallar Bruna Nikolaidis. La mirada impassible, freda com un gel.

—Sí, és cert... també tu esperaves un fill. Això..., precisament això... em va fer veure com n'havia estat, de gran, el meu error.

—I vas fugir.

—Sí..., no tenia forces per afrontar-ho... i vaig fugir.

—I mai més no has pensat en nosaltres.

—En això... en això t'equivoques. Hi he pensat cada dia. Cada dia m'he refregat per la cara aquell pecat... al qual mai no he tingut el coratge de fer front. Mai, Bruna, mai no he sabut com et podria rescabalar del mal que et vaig fer.

—Vas preferir la fugida a haver d'enfrontar-te amb l'enemic.

—No, Bruna, no... Tu no eres..., tu no has estat mai... l'enemic. Potser et sonarà fals el que ara et diré, però no ho és. L'amor... l'amor que vaig sentir per tu era amor. Potser l'únic que he sentit en la vida. Només que vaig ser covard...

—I miserable —novament el va interrompre.

—Sí, també miserable. Sé que el meu comportament... no pot esperar el perdó de tu.

—Ni l'oblit, Daniel, ni l'oblit. Perquè em vas tractar com només es tracta... anava a dir una meuca, però no; perquè a mi em vas tractar pitjor. En canvi, jo t'ho vaig donar tot perquè t'estimava.

El coronel Clark l'escotava capbaix, mirant les estores turques que cobrien el terra d'aquella sala endomassada, i no semblava que tingués forces per seguir el combat que tan durament, però de forma educada, ella impulsava.

—Bruna... —va dir finalment el coronel amb una veu trencada per l'emoció—, no sé què t'he de dir... només que em perdonis fins on et sigui possible. Però alhora et demano... et demano, si us plau, que no em destrossis la vida, ara que he trobat la serenor. Tinc esposa i quatre fills. Rebeca, la major, es va casar fa un any i també n'espera un... Digue'm, però, com et puc rescabalar, ni que sigui una mica, del mal que et vaig fer. És que necessites diners?

Ella s'enrojolà de ràbia.

—Diners! Diners! Els homes sempre creieu que tot ho podeu resoldre amb diners! Com pots pensar que jo he creuat l'Atlàntic només per demanar-te diners o, encara pitjor, per malmetre el teu matrimoni i per avergonyir-te davant dels teus fills? Per qui em prens, Daniel? Per una meuca? Per una xantatgista? Tant baix m'avalues, Daniel?

La tensió es podia palpar i el silenci es va fer encara més eloqüent després d'aquells impropis.

—Bruna, si us plau, perdona'm... perdona'm una vegada més. No sé el que em dic.

En efecte, el coronel Clark no sabia què es deia, completament abatut davant aquella dona alta, bella i rígida, que el tenia contra les cordes.

—No són diners el que vull, Daniel, ni cap altra cosa que et pugui fer mal. Et vaig estimar massa per ara venjar-me'n. A més, em vas deixar un fill; em vas deixar, doncs, una part —potser la millor— de tu a dintre meu; i aquest fill és avui el meu consol i la meva joia. Tant és així, que li vaig imposar el teu nom... i també el teu cognom. El meu fill es diu Daniel Clark, com tu, com l'home que un dia vaig estimar bojament i em va arraconar perquè tenia por de ser lliure. Així, doncs, no m'he perdut res estant sola, encara que em va costar d'acceptar-ho, Daniel.

—Si us plau, Bruna, no em mortifiquis més, i digues què vols de mi.

En aquell moment, ella va cercar els ulls del coronel i aquest no li va poder aguantar la mirada.

—Només vull una cosa de tu. Vull que reconeguis la paternitat del meu fill, i que ho facis en un document que tingui fe pública. T'asseguro que no l'utilitzaré mai contra tu i que aquí, a Nova York, tret del fedatari que autentifiqui la teva declaració, ningú no en tindrà coneixement. Podràs, doncs, seguir cultivant els teus rosers, donant consells de pare assenyat als teus fills i bressolant els néts que aquests et donin. Però el faré servir a Maó, Daniel, davant la justícia per reivindicar aquesta paternitat i evitar... bé, ja sé que el meu Daniel mai no deixarà de ser un fill il·legítim, perquè és així com les lleis defineixen aquesta mena de fills. Però almenys tindrà pare. Sí, un pare conegut que li haurà donat el nom. No vull res més que això, Daniel, res més.

Sorprès, en alçar els ulls, el coronel va fer d'acostar-se-li, però ella el va aturar amb la mirada i amb un gest sec i clar.

—No! No te m'acostis. T'ho demano per favor. No podria suportar novament el contacte amb la teva pell. Pel que fa a tu, Daniel, el meu cor s'ha tornat de pedra i és incapaç de gestar cap sentiment amable. Per tant, no t'acostis.

Ell va recular discretament, el cap cot i en silenci. Finalment va dir:

—Faré el que em demanes. És el mínim que et podria concedir. Acompanya'm, doncs, demà mateix al despatx dels meus advocats i allí signaré aquest reconeixement.

—Gràcies, però no em necessites a mi per fer una declaració de voluntat. T'acompanyarà el senyor Tudurí, que recollirà el document un cop els teus advocats l'hagin adverat d'acord amb la legislació vigent a Nova York. I ara vés-te'n, si us plau. Vés-te'n, que no et vull veure mai més.

El coronel Clark va recollir els guants i el capell de copa i, fent una lleugera inclinació de cap, com la que solen fer els militars però menys marcada, es va retirar. El vaig acompanyar fins al rebedor i allí acordarem el lloc i l'hora en què, l'endemà, havíem de trobar-nos. Després ens vam acomiadar educadament i vaig pujar cap dalt per felicitar Bruna Nikolaidis. Estava atònit i li volia dir com l'admirava per la fermesa i la serenitat que havia sabut mantenir en tot moment. Però en agafar el pany de la porta de la sala em va alertar un clam ofegat que no m'esperava. Per això vaig mig obrir la porta i, en guaitar-hi delicadament, vaig veure Bruna Nikolaidis asseguda al sofà, cargolada damunt ella mateixa i amb les mans davant la cara. Sanglotava de tant de dolor i plorava com una magdalena. Mai no havia vist una dona tan ensorrada, tan destrossada moralment. Per això vaig tancar la porta de manera silenciosa i, amb discreció, em vaig retirar a la meva habitació.

El dia que vaig donar per acabades les entrevistes a Josep Tudurí feia fred, i des de casa seva, a Sa Mesquida, podia observar com les ones batien embravides l'arena i les penyes que hi ha als dos costats de la platja.

Les nostres converses s'havien produït amb una serenitat i franquesa admirables. Josep Tudurí havia estat, en efecte, un

home clau per conèixer Bruna Nikolaidis, tal com m'havia predit Pere Ballester. Amb ell, doncs, gairebé podia donar per tancava la primera part de la meva feina, la que precedia la investigació específica sobre Daniel Clark, l'home que em podia donar algunes claus per entendre la nostra història recent, la que ens ha abocat a aquest segle xx que semblava haver iniciat el seu camí amb bon peu i que, a Menorca, va fer trencadissa ben aviat amb la fallida de la banca.

Acabades aquelles converses vaig saber que Monsieur Legrand havia encertat en dir-me que la biografia de Daniel Clark havia de ser, per força sucosa. I això encara que, d'ell, Josep Tudurí no me'n va dir gairebé res. Per què tanta reserva?

—No entenc—li vaig confessar abans d'acomiar-me'n—que no me'n pugueu fer una pinzellada, perquè... si estàveu tan a la vora de la senyora Nikolaidis, bé devíeu veure'l contínuament, bé us hi devíeu trobar.

Josep Tudurí va somriure. Era un somriure irònic, de gat vell. El d'un home que està acostumat a dir només el que vol dir, d'una persona que ha viscut molts anys i que ningú no ha agafat mai en falta. Ell, però, em repetia i m'assegurava que a penes l'havia tractat. I amb aquest argument justificava el silenci. En primer lloc, perquè en tornar a Menorca després d'acabar els seus estudis, Daniel no es va posar al capdavant dels negocis. I no per manca d'idees, perquè en tenia, però no hi estava interessat. A més, la seva mare es bastava i ell va preferir el piano, el diari i, sobretot, la política.

—Miri, senyor Codina—va puntualitzar Josep Tudurí—, Daniel era un home jove, ric, ambiciós i amb ganes de treballar. També era un protegit de la seva mare que, com ha pogut veure, tenia una forta personalitat. De fet, tots dos en tenien, i apartant-lo del negoci, ella potser va voler evitar que un dia es produís un topada. Però no era

només això. La senyora Nikolaidis havia après del seu pare que la classe social que ells representaven no s'havia de conformar amb el poder econòmic que havia aconseguit amb un esforç col·lectiu de molts anys; també havia d'assolir el poder polític, indispensable per transformar la societat. Ella s'havia hagut de limitar a dirigir les empreses que havia heretat, però al seu fill corresponia prosseguir la carrera política encetada per Jordi Nikolaidis que ella, per la seva condició de dona, no havia pogut continuar.

—Però Daniel es va fer periodista i creà un diari, *El Constitucional*. És que preferí el periodisme a la política?

—Jo no entenc de política, senyor Codina, per tant no puc ser el seu interlocutor en aquest camp, però dubto molt que, per a Bruna Nikolaidis, el periodisme on s'inicià Daniel fos una activitat deslligada de la política. Ella havia programat la carrera del seu fill amb Teodoro Làdico, que necessitava un diari que donés suport a la causa republicana, i aquest va ser *El Constitucional*. És, doncs, impulsant-lo a exercir el periodisme que la senyora Nikolaidis volia forjar la carrera política del seu fill, carrera que no em sorprendria que hagués planificat amb detall i que hauria pogut ser brillant. Si més no, tant com la de l'home al costat del qual el situava, si no fos perquè va caure la República. Però no em faci parlar de política, ni tampoc de la carrera de Daniel com a empresari, perquè no sabia dir-li res més. Sí que li puc contar, en canvi, l'esforç que va fer la senyora Nikolaidis per introduir-lo en el coneixement de la música. Recordo encara com l'obligava a estudiar el piano, i com ell s'hi va dedicar. Cosa estranya, perquè Daniel no era un noi dòcil... ni fàcil —va precisar—. Encara que, si a algú se sotmetia, era sempre a la seva mare.

Era evident que Josep Tudurí no em volia parlar de Daniel, però calia aprofitar l'esclatxa que m'obria en parlar-me dels estudis de piano. I li vaig demanar que me'n digués

alguna cosa. Només el que bonament recordés. Ell hi va reflexionar una mica i, finalment, em va dir:

—La mort del seu pare va deixar un buit molt gran en el cor de la senyora Nikolaidis, tant si més no com el que, anys enrere, li havia provocat la pèrdua de la mare; un espai deshabitat que només omplia tocant el piano a casa seva i treballant intensament en els negocis de la família amb l'ajut de persones com el meu pare o com jo, uns anys més tard. I si deixem de banda el parèntesi que representaren els mesos que va conviure amb el tinent Clark, cal dir que, un cop aquest va desaparèixer, la senyora Nikolaidis es va replegar damunt ella mateixa i abandonà completament la vida social. Es dedicava tan sols als negocis, a la música i, més tard, a fer del seu fill l'home que ella, si hagués estat home, hauria volgut ser. I anant al que vostè em demana —digué aleshores Josep Tudurí—, li diré què recordo... suposo que devia ser l'any 1858 o, a tot estirar, el 1859, quan, un matí de primavera en què jo havia de repassar uns albarans al despatx que la senyora Nikolaidis tenia a casa seva, em vaig sentir impulsat a escoltar com corregia aquell fill intel·ligent, capritxós i obstinat, que era assegut davant el piano. Daniel deuria tenir aleshores disset o divuit anys i era ja tot un home.

El gabinet de la senyora Nikolaidis era al primer pis, i si jo deixava la porta oberta podia escoltar perfectament, no sols el so de la música, sinó també les converses que tenia la mare amb el fill. Va ser un cop sec i sorollós el que, aquell dia, va atreure la meva curiositat. Un cop que es va produir quan Daniel tancà rabiüt la tapa del piano.

—Prou! —va cridar— Ja n'hi ha prou! Mai no podré tocar com tu!

Ella, però, va fer de calmar-lo.

—Au!, obre novament el piano perquè ets a punt d'assolir el secret.

Jo vaig acostar-hi l'orella, sense poder-ho evitar.

—Tara-ra-rà... tara-ra-rà... tara-ra-rà... així, així... legatíssim! —va dir la senyora Nikolaidis, i Daniel interpretà novament l'inici d'aquella peça que jo desconeixia.

—Sí, molt bé! Així, així! És això! Això! Perquè Beethoven, fill meu... Beethoven segueix viu entre nosaltres!

Aleshores Daniel seguí interpretant la peça, suposo que intentant que la música que estimava des que la seva mare l'havia fet seure per primer cop al piano —ell tenia aleshores cinc anys—, brollés amb tota la seva esplendor.

—La música, fill, tracta realment de la totalitat..., de la naturalesa més íntima de la condició humana..., i suscita la necessitat de... Vaja!, t'empeny fins al límit... Sí!, la música no defuig els extrems..., perquè del caos, del conflicte... sempre en sorgeix un nou ordre. No sé si m'entens...

Després va callar i deixà que Daniel seguís tocant. I la música s'escampà ràpidament i omplí aquella sala amb els sostres decorats, que donava al carrer d'Anuncivay.

—Bravo! —escoltà finalment Daniel, el rostre humit i la tensió a flor de pell—. Bravo! —va repetir Bruna Nikolaidis—. N'has fet una construcció meravellosa, perquè en aquesta obra hi ha molts elements..., hi ha molts matisos que són difícils de mostrar: les modulacions..., també les variacions rítmiques... Però si tu parteixes d'una estructura musical molt estricta, i aquest és, em sembla, el teu cas, aleshores és necessari que cerquis també les possibles esclatxes de llibertat... perquè segur que hi són, en aquesta estructura teva, encara que això et sembli una paradoxa.

—Però t'ha agradat realment, mare? —va demanar Daniel, i a mi em va semblar que, en aquells moments, l'opinió de la seva mare era l'únic que, de veritat, li importava.

—Sí, és clar que m'ha agradat. Molt! Tanmateix..., bé, em sembla... que encara et manca d'irrompre de ple en un món que ja s'endevina en els compassos inicials de la sonata,

en aquests lents compassos que no tenen res a veure amb la realitat. Sí, Daniel, has de ser capaç en interpretar-los..., has de saber desvetllar la sorpresa..., l'esglai que sorgeix d'aquest món irreal de so i de música.

—No sé, mare, em sembla que sempre vas més enllà del que realment exigeix la partitura.

—No, no t'ho creguis! Quan interpretes una sonata com aquesta cal que siguis capaç d'enfrontar-te al que té d'irreal, a aquella cosa que és impossible d'explicar d'una manera naturalista... No sé si em comprens... És... és una cosa semblant a l'arribada de l'estàtua en el segon acte de *Don Giovanni*... El mateix acord, la mateixa sorpresa, el mateix tipus d'efecte...

Després de relatar aquell episodi, Josep Tudurí va fer una pausa.

—No sé explicar-ho prou bé —es va excusar— perquè jo no entenia aquell llenguatge, però era palès que la senyora Nikolaidis havia decidit transmetre a Daniel tota la seva personalitat, tot el bagatge cultural i humà de què era capaç. Però no s'enganyi, senyor Codina —acabà dient-me Josep Tudurí—, no era només la música que ella va inculcar en el cor del jove Daniel. També li va infondre el delit pels negocis, perquè ella era, com ja li he dit, un ésser complex. Per això, quan vaig veure que, finalment, Daniel aixecava les mans del teclat del piano després d'haver interpretat aquella música, vaig saber que el noi se li assemblava. Encara no havia fet vint anys i era un dels joves més afortunats de Maó. També un dels més rics. Bruna Nikolaidis havia obert davant seu tot un ventall de possibilitats. Era el moment just perquè ell s'obrís camí. Perquè comencés a desplegar plenament la seva vida.

Després d'escoltar-li aquests mots, vaig saber que no trauria cap més informació a Josep Tudurí. Tanmateix, li

vaig demanar que m'indiqués el nom de les persones que més podien orientar-me. Ell, però, va ser molt caut.

—Que l'aconselli, diu? Doncs no és fàcil, perquè molts dels qui l'han conegut ja no són entre nosaltres. No sé, per tant, a qui l'hauria d'adreçar. Tal vegada... tal vegada podria parlar amb algun dels qui van ser els seus amics, com per exemple...

Josep Tudurí em va dir, finalment, alguns noms, i m'advertí que no tots els qui havien estat amics de Daniel Clark ho seguien essent quan va morir.

—L'hi dic, senyor Codina —em va remarcar el vellet—, perquè, darrerament, a Maó tenia tants amics com enemics, i això que molts d'aquests havien fet tabola amb ell abans de criticar-lo... Bé, són coses que passen, sobretot amb personatges controvertits i grans. I em pot ben creure si li dic que ell va ser precisament això: un personatge gran i controvertit.

ACABADES LES CONVERSES QUE HAVIA TINGUT amb Josep Tudurí, vaig planificar amb Pere Ballester la investigació que havia de dur a terme sobre Daniel Clark. L'advocat, que era un pou de coneixements pel que fa referència a la societat menorquina de l'època, m'indicà aleshores quines eren les persones amb qui havia de concertar una entrevista, i em va insistir que parlés amb Enric Borràs, que havia treballat amb Daniel a la redacció d'*El Constitucional*, el periòdic que va fundar amb Teodoro Làdico. També amb Diego Albertí, un dels moderns industrials que, de jove, va ser amic de Daniel, però que va trencar amb ell a causa de la gran ensulsiada de la banca.

Aquells dies, el pare no podia entendre de cap manera que esmercés tantes hores en aquesta passió, que ell qualificava d'inútil i perjudicial per als meus interessos com a advocat, però els seus advertiments van ser inútils, perquè jo estava convençut que temps hi hauria per dedicar-me al dret després de resoldre, si no tots, almenys algun dels enigmes que envoltaven Daniel Clark.

Això em va dur a buidar el diari que ell va dirigir, que vaig poder consultar a la biblioteca de l'Ateneu de Maó, i entre una cosa i l'altra, em vaig fer ben aviat una idea respecte d'aquell jove despert, intel·ligent i ambiciós que Bruna Nikolaidis ha-

via volgut forjar a imatge i semblança seva. Un jove, però, que, més enllà de la influència materna, també va saber forjar la seva personalitat.

Les primeres preguntes que em vaig formular en enfrontar-me a la figura de Daniel Clark van ser aquestes: per què després de la seva estada a Manchester amb Diego Albertí —vell amic d'estudis i, com ell, fill d'una família de naviliers i comerciants—, no es va posar a treballar en els negocis de la família al costat de la seva mare? Per què ella el va empènyer a fundar i dirigir un diari, que no tenia assegurada la preeminència entre els que es publicaven a la ciutat? Fins on arribà en la seva carrera política? Quan i per què l'abandonà?

Pere Ballester, a qui jo havia convertit en una mena de conseller àulic, em va prevenir abans de visitar Diego Albertí. “No em sorprendria que et despatxés amb una sonora portada, perquè ell i Daniel, que, de joves, havien estat carn i unglà, van acabar molt malament.” Tot i aquest advertiment, el vaig anar a veure decidit a parlar amb ell, perquè estava segur que el seu testimoni era important. I, no sé si perquè ho havia premeditat o perquè se'm va escapar, de seguida li vaig dir que m'havia proposat escriure una biografia de Daniel Clark.

La resposta d'Albertí va ser ràpida i càustica, però, contràriament al que temia Pere Ballester, no em va estampar la porta al nas:

—Una biografia? És això el que m'ha dit? Carai! No m'ho puc creure! Encara que... Posats a fer-ho, tinc la impressió que el personatge no reclama una biografia sinó una enciclopèdia. I prengui nota del títol, jove: “L'enciclopèdia dels espavilats!”, perquè si d'alguna manera l'hem de definir, difícilment trobarem un qualificatiu més exacte: Daniel Clark o l'espavilat. O l'au fènix, si tant vol, perquè va ser un mestre en l'art de sobreviure: era l'home que, quan la nau s'enfonsava, sabia cridar com ningú allò d'“els nens i les dones primer!”. Però el vaixell encara era ple i ell ja s'havia esvanit com un fantasma. I els

altres? Doncs que els bombin! Però que els bombin d'altres, no ell. No sé si m'entén el joc de paraules. Sí? Doncs segueixo, perquè si vol que li expliqui el que jo sé d'en Clark, potser que agafi una cadira, jove, perquè el més probable és que ens toquin les dotze i encara estiguem parlant.

L'entrada de Diego Albertí, de setanta-quatre anys, fill de Marc Albertí i d'Elisenda Jover, va ser un terrabastall. De fet, ell era un terrabastall. Encara no li havies demanat res i ja rajaven a doll les paraules.

De fet, Daniel i jo vam ser molt amics i vam viure plegats durant un temps, quan érem a Suïssa per aprendre l'alemany i el francès; primer a Berna i, més tard, a Ginebra. Junts vam anar també a Manchester per veure com s'organitzaven les fàbriques de teixits. Allí, senyor Codina, ens adonarem que el progrés no vindria de la mà del comerç sinó de la transformació de les matèries primeres. “Les fàbriques són el futur! —em deia en Clark—. Són el futur!” Per això aconsellà la seva mare que invertís algun capital excedent a La Industrial Lanera, una tèxtil ubicada al port de Maó que treballava la filatura i el tissatge. “L'època dels Nikolaidis s'ha acabat, Diego, s'ha acabat! Ara és l'hora dels Clark!”, recordo que em deia amb una copa de ginebra a la mà, recolzats tots dos a la barra d'un d'aquells pubs de Manchester. Perquè nosaltres bevíem ginebra, sap? I de la bona! La que es destil·lava al mateix port de Maó. Doncs el que li dic, va ser a Manchester on vam visitar moltes fàbriques per veure com aquella gent fabricava el tèxtil, com organitzava la producció, com contractava els obrers i com duia la comptabilitat de les empreses. I per damunt de tot, intentant descobrir quines eren les màquines millors. Sí, les màquines. La gran conquesta del segle XIX!

Daniel i jo érem, tots dos, fills de casa bona. Potser jo més que ell, perquè jo tenia pare i mare, encara que —ho he de reconèixer— la seva mare valia tant com els meus dos progenitors junts. A més, Daniel era un Nikolaidis i, a Maó,

davant d'un Nikolaidis la gent es treia el barret. També és cert que alguns els odiaven. Però és natural, i fins em sembla que és bo que t'odiïn una mica, o que t'envegin, perquè, si no tens enemics, això vol dir que no ets ningú. M'entén, oi? I si no ets ningú no arribes enlloc. Però en Clark i jo érem algú, i amb això no vull fer només un joc de paraules. Els nostres pares s'havien enriquit fent el comerç i també nosaltres ens enriquiríem, perquè només els rics són algú en aquest món. La pobresa, no sé si m'entén, és signe d'idiotesa, un simple passaport vers el no-res.

De joves, nosaltres ho enteníem així, tal com li dic. I ell sempre es va mantenir fidel a aquesta filosofia de vida; mai no hi va renunciar. Per tant, no l'ha de sorprendre que jo també l'odiï tant com l'admiro. I és perquè l'admiro, encara que l'odiï, que li'n parlaré.

Potser no em creurà —va seguir pontificant Diego Albertí, que no admetia pràcticament cap mena de pregunta en aquell discurs que exposava amb èmfasi— si li dic que, a nosaltres, el que ens feia més il·lusió no era heretar la fortuna dels pares, no! Nosaltres volíem fer diners i ens sentíem capaços de fer-ne. I això perquè la felicitat no la donen les pessetes; el plaer, senyor Codina, és fer-ne més i més i més...; i de joves, nosaltres compartíem aquest sentiment amb els nostres majors, perquè en això coincidíem amb els pares. Per tant, amb Bruna Nikolaidis, aquella espècie de reina Victòria que mai no deixà que el seu fill toqués un cèntim de l'empresa fins gairebé al final. Per això ell es va dedicar a la política (o així ho vaig creure aleshores), una activitat que, de sobte, el va apassionar. Encara que potser vaig errar i no era aquesta la causa darrera que el va empènyer a fundar un diari, primer, i a ocupar més tard un càrrec diplomàtic a París. Ell va descobrir aviat que la política era un trampolí ideal per fer-se un lloc a la vida, per assolir una bona posició. Ves si ho va veure, això, en Clark! Sí! Era un home llest i ràpid d'idees, subtil i astut en

la manera d'actuar. Desenganyi's, senyor Codina, en Clark era d'aquests que, quan els altres es desperten, ell ja fa hores que s'ha aixecat. I li parlo en un sentit metafòric, no sé si m'entén. Perquè res no el destorbava del seu objectiu: ni les dones, ni els amics, ni les idees; perquè les dones, els amics i les idees eren coses secundàries, coses que van bé quan van bé —novament, senyor Codina, un joc de paraules—, però que a voltes destorben. Aleshores s'han de bandejar.

Nosaltres vam tornar d'aquell viatge a Manchester convençuts que el futur no passava —o no passava només— pel comerç; passava per la indústria. I això exigia inversions de capital. Vull dir de capital a gran escala, el que no pot recollir un home sol. A Manchester vam veure ben clar que el futur exigia la constitució de societats anònimes, de societats que, amb l'esforç de petits accionistes, podien reunir diners suficients per organitzar grans empreses amb l'objecte de transformar les matèries primeres en productes elaborats. Doncs bé, nosaltres seríem capaços de fer això, i ho faríem pagant salaris modestos a obrers que trauríem del camp, on no es guanyava pràcticament res. Abaratiríem, per tant, els productes amb la producció en massa, crearíem riquesa i obtindríem generoses plusvàlues, amb les quals faríem créixer el nostre patrimoni. I amb aquest, la nostra respectabilitat. Perquè, desenganyi's, senyor Codina, és el patrimoni el que dóna la respectabilitat. Però la senyora Nikolaidis no ho va veure prou clar, això d'invertir en negocis dels quals no en tindria un control absolut. Sí que ho va veure, en canvi, el meu pare que, l'any 1855, va tancar a Londres la compra d'un vaixell de vapor que va tenir un cost de 5.500 lliures esterlines. El vam batejar amb el nom de *Mahonés*, i el vam adquirir amb la idea que fes la ruta Maó – Alcúdia – Barcelona, perquè amb això donàvem una fàcil sortida als productes que s'elaboraven a l'illa: el tèxtil i el calçat especialment.

El *Mahonés* era un vaixell esplèndid. Tenia una eslora de 40,4 metres, 5,5 metres de mànega, un casc de ferro que des-

plaçava un total de 194,6 tones, i una màquina de vapor que desplegava 124 CV efectius. Fabricat a Glasgow, ens van caure les llàgrimes en veure'l salpar per primer cop al port de Maó. I ara vostè es demanarà per què li parlo de mi i no d'en Clark, però ho entendreà de seguida si li dic que ho faig perquè aquest va ser el primer moment que els nostres camins van divergir. No tant perquè tinguéssim idees contraposades, que no en teníem aleshores, sinó perquè els nostres interessos no coincidien: jo pretenia treballar en el negoci de la família per ajudar a transformar-lo i fer-lo cada cop més poderós. Daniel, en canvi, va decidir fer-se poderós ell mateix abans de dedicar-se als negocis, convençut que, si ho acabava essent, tindria net el camí per fer el que volgués.

Li explico això, senyor Codina, perquè jo estava convençut aleshores que Daniel prenia un camí equivocat, però ara veig clarament que el qui anava errat era jo. Perquè jo sempre vaig creure que la idea d'en Clark de fer política era tan sols un caprici, un *divertimento* tot esperant que la mare li deixés pilotar la nau. Però no, fer política no era cap joc, era una estratègia ben meditada que va dur a terme al costat d'un personatge molt singular, Teodoro Làdico, amb qui va organitzar el Partit Republicà.

En un primer moment —després d'encetades les converses amb Diego Albertí— em va semblar que, amb la decisió de fer política, Daniel havia volgut evitar un possible enfrontament amb Bruna Nikolaidis, però Albertí em va treure aquesta idea del cap. Assegurava que el salt a la política que va fer Daniel Clark era premeditat i decidit de comú acord amb la seva mare. I Pere Ballester em va corroborar aquesta versió.

Cap al 1860, les idees del segle havien avançat en moltes direccions, i és molt probable que Daniel filés més prim que el seu avi, Jordi Nikolaidis, a l'hora de veure que l'objectiu fonamental de la burgesia era d'aconseguir el poder polític

després d'haver assolit l'econòmic. I filava més prim a causa, probablement, dels avenços que s'havien produït dins la segona meitat del XIX. A més, en aquella segona meitat del segle, les ideologies ja havien fet plena eclosió en la vida política i la lluita al país s'havia de lliurar indiscutiblement entre els partits que representaven els diversos posicionaments ideològics. Més concretament, entre els progressistes i els conservadors, si és que descartàvem els moviments carlins, que enyoraven encara un retorn a l'antic règim.

Bruna Nikolaidis havia tingut una cura extrema en la formació de Daniel, i sabia que, per triomfar en els temps que venien, no era suficient posseir diners i tenir una bona intuïció per als negocis. Calia també estar format tècnicament i armat amb una sòlida base ideològica. Per tant, el primer que havia d'aconseguir Daniel era una bona preparació en tots dos camps. Temps hi hauria més endavant per dedicar-se a fer diners i ampliar la fortuna de la família. De moment, ella sola es bastava per seguir.

En aquesta dècada es van difondre ràpidament les innovacions industrials, la màquina de vapor transformà la producció en massa i sorgiren pertot empreses industrials, comercials i financeres. I això, mentre la burgesia emergent s'anava perfilant i definint en funció de les noves realitats. Amb aquests canvis, els nous burgesos que agafaren el timó del país exigiren del poder que els garantís, per damunt de tot, el guany i la seguretat en els negocis. El guany era un principi irrenunciable; la seguretat, un mitjà imprescindible perquè no hi hagués entrebancs a l'enriquiment.

Des de la seva topada frontal amb l'Església, Brun Nikolaidis havia abdicat de totes les creences religioses, s'havia allistat a les files republicanes i es trobava molt lluny del moderantisme que havia presidit la política espanyola durant la major part del regnat d'Isabel II. Eren els anys que Daniel havia dedicat a l'estudi, primer a Maó i després a Suïssa, sense

deixar mai d'exercitar-se en el piano que, per a la seva mare, era el signe elitista que els identificava, l'atribut que els distingia dels qui sabien fer diners però eren negats per a l'art i no entenien la pintura ni la música. Tanmateix i paradoxalment, sota l'imperi de la Constitució censatària i conservadora de 1845 —un temps de mediocritat i moderantisme polític que Bruna Nikolaidis menyspreava—, els negocis de la família havien progressat de manera exponencial, sempre protegits per aquell marxamo d'ordre i de seguretat que, censurable ideològicament, garantia, però, a la burgesia uns guanys incomparables. Per tant, no era el moment de posar el fill a treballar en els negocis, sinó d'emplenar-li el cap d'idees i d'obrir-li els ulls per poder afrontar una realitat que, probablement, evolucionaria més ràpidament del que ells podien entreveure.

Pere Ballester havia arribat a aquesta convicció, perquè coneixia molt bé l'època i també perquè havia mantingut una estreta relació amb Teodoro Làdico, que li havia explicat més d'un cop com va conèixer Daniel Clark.

Daniel havia retornat d'aquell viatge a Manchester carregat d'idees, però a Maó es trobà amb una mare que no el va deixar intervenir encara en els negocis. Ben al contrari, el va empènyer a seguir el compromís polític encetat pel seu pare Jordi Nikolaidis, les idees del qual Daniel va rebre farcides amb l'anticlericalisme visceral de Bruna Nikolaidis. I aquest no conduïa sinó a l'home que n'havia agafat el relleu a la política maonesa: Teodoro Làdico Font, descendent com ella d'una família de comerciants grecs provinents de Cefalònia que s'establí a Maó dins la primera meitat del segle XVIII.

Republicà i menjacapellans, Teodoro Làdico administrava una fortuna important, posseïa una sòlida formació econòmica i reduïa l'essència del seu pensament al que ell en deia el progrés de les idees i l'èxit dels negocis. Partidari decidit de la via política per transformar el món, sostenia teories econòmiques molt particulars que exigien, però, inexorablement,

la instauració a Espanya d'un ordre polític i econòmic nou presidit per un govern republicà.

Havent-ho acordat prèviament amb Bruna Nikolaidis, aquell home alt, de posat aristocràtic, amb la pell molt blanca i un bigoti ros que li cobria lleugerament el llavi superior, va acceptar de rebre Daniel a la lògia maçònica *Los Amigos de la Humanidad*, de la qual n'era un membre remarcable.

Daniel no hi havia entrat mai i el va sorprendre la decoració d'aquella sala en forma de quadrilàter allargat i entapissada de vermell on el gran mestre el va rebre amb un sorprenent "Benvingut al temple de la raó. Benvingut a la lògia". Dibueixades les inicials dels punts cardinals a cadascun dels costats, la part on hi havia la porta d'entrada es deia Occident; i ben a la vora d'aquesta, s'aixecaven dues columnes de bronze, d'ordre corinti, amb els capitells ornats amb magranes a mig descloure. En el fust de la columna de la dreta podíem llegir-hi la lletra J, i en el de l'esquerra la B.

—Passeu, passeu sense por —li va dir el gran mestre—, sou a casa vostra. No havíeu entrat mai en una lògia, senyor Clark?

Ell va fer que no amb el cap, una mica desorientat pel barroquisme d'aquella sala on, al bell mig, s'havia desplegat un gran llenç sobre el terra, amb una sèrie de símbols pintats que no va saber interpretar. Al fons, s'hi aixecava l'estrada dels cerimonials encerclada amb una balustrada de fusta. En aquell lloc, que es deia Orient, hi destacava el setial on, durant les cerimònies, s'asseia el Venerable.

—Pel vostre silenci he d'interpretar que us sorprèn —va dir el gran mestre—. Doncs no, no us hauria de sorprendre. Mireu —va fer aleshores indicant la taula massissa que hi havia damunt l'estrada—, d'això en diem l'altar; i d'aquest setial, el tron.

Ell ho mirava sense fer comentaris i observava el dosser de vellut vermell que penjava damunt del tron, tot esquitxat

d'estrelles d'argent, amb un triangle al centre que duia impresos els signes hebraics de Jehovà.

—És el Delta Sagrat —va dir el gran mestre, en veure que Daniel volia interpretar aquelles lletres estranyes. Llavors afegí—: del que hi ha a l'esquerra en diem el Sol, i del que hi ha a la dreta, la Lluna. Del conjunt, les Glòries.

Damunt l'altar s'hi exposava una esquadra, una maça, un compàs, un sabre de ferro forjat (era l'Espasa Flamígera que simbolitzava el poder que el Gran Arquitecte de l'Univers ha conferit al Venerable), el llibre dels estatuts generals, el ritual del grau i un canelobre de tres braços.

—És l'altar dels Juraments —va seguir dient el gran mestre—. Però no, no temeu res —va afegir tot seguit—, que no heu de jurar res aquesta nit.

Aleshores va fer passar Daniel per un passadís estret que tenia uns finestrons oberts a l'exterior, els vidres dels quals el vent feia batre mentre avançaven gairebé a les fosques. Finalment, van topar amb una porta tancada, que el gran mestre va obrir i entraren en una sala on hi havia diverses persones. Allí l'esperava Teodoro Làdico, el gran líder dels republicans.

—Gràcies per haver acceptat la invitació —va fer aquest mentre li donava la mà.

—Sóc jo qui us he de donar les gràcies —va respondre Daniel amb emoció, alhora que inclinava lleugerament el cap. Tot seguit, Teodoro Làdico li va presentar les set o vuit persones que l'acompanyaven.

Certament, no era un acte iniciàtic que el líder havia programat. Era només una mena d'exhibició que havia volgut fer davant aquell jove que l'anava a conèixer. Però de fet en va ser, d'iniciàtic, perquè significà l'entrada de Daniel en l'aventura política que aquells menorquins anaven forjant a la recambra d'una lògia, en els ritus de la qual ell mai no va participar.

No, no el va seduir gens la parafernàlia maçònica, que trobà fora de lloc. Tant com la litúrgia catòlica; a la qual, però,

reconeixia més tradició. Per això va creure que ho havia de fer saber tot d'una a Teodoro Làdico, a qui va anar a veure a casa seva uns dies més tard.

—Vull agrair que em convidéssiu a la lògia —va començar dient—, una institució que, sens dubte, fa de contrapès a la gran influència que té l'Església catòlica entre nosaltres, convertida avui en un monstre de set caps que és encara més ultra que el règim isabelí. Però us he de confessar d'entrada que no em van els rituals iniciàtics. Sóc agnòstic i no em diuen res les cerimònies religioses o parareligioses. A mi, senyor Làdico, només em sedueix la política i, suposo que, com a vós, el que més m'esperona és derrocar la monarquia per instaurar a Espanya la república federal.

Làdico va somriure davant aquella confessió de principis tan directa com ben elaborada.

—Sí, és clar —va fer, i deixà que Daniel seguís exposant les seves idees. Li agradava la força i el convenciment d'aquell jove abrandat.

—I no serà amb cerimònies iniciàtiques que destronarem la reina, senyor Làdico, sinó fent política, i això passa per tenir un diari que faci costat a la nostra ideologia, que tingui ben clars els nostres principis i que utilitzi la força de la paraula en defensa dels interessos pels quals lluitem.

Làdico el va mirar amb interès i esbossà un somriure. Llavors li posà una mà damunt l'espatlla i va dir:

—M'agrada, m'agrada molt la teva proposta. És una idea que jo també havia pensat, perquè l'expansió del partit demana un mitjà periodístic que faci sentir la nostra veu, un diari que sàpiga contradir les opinions de la competència i creï un estat d'opinió favorable al nostre ideal. T'atreveixes a crear-lo, Daniel?

—Que si m'atreveixo? I tant!

—Doncs en marxa, si és que acceptes que t'imposi una condició.

—Digueu-la.

—Doncs que jo pagaré el diari, però tu hi faràs la feina de franc.

Va ser a Anglaterra on Daniel va comprendre la importància de la premsa i la influència d'aquesta en la societat. Ja no es tractava de fer un d'aquells diaris antics, de petit format, escrits en una sola columna i d'aspecte avorrit, com els que s'havien publicat fins aleshores. Calia elaborar un diari diferent, un diari nou que defensés sense embuts una determinada concepció política i donés suport a un líder i a un partit; un diari, però, que també desplegués una tasca informativa que interessés de veritat els lectors. Aquest era, sens dubte, la mena de diari que ell havia d'endegar sota el patrocini de Teodoro Làdico.

Durant les setmanes que van seguir a la trobada amb aquest, Daniel cercà un local per muntar-hi la redacció del periòdic i negocià la impressió d'aquest en una de les millors impremtes de la ciutat. Alhora buscà la complicitat dels caps pensants més destacats de la vida maonesa i va contractar dos col·laboradors fidels: un era Antoni Taltavull; l'altre, Enric Borràs.

Em vaig reunir dos cops amb aquest i no ho vaig poder fer amb Antoni Taltavull perquè, malauradament, havia mort feia més de deu anys. I en primer lloc li vaig demanar quina va ser la relació entre Teodoro Làdico i Daniel Clark.

—D'entrada, vostè ha de tenir clara una cosa —em va respondre el vell periodista—: que l'èxit personal de Daniel a la política depenia exclusivament de la victòria dels republicans.

—Per tant, de Teodoro Làdico —vaig puntualitzar.

—Sí, en efecte. I si una cosa va tenir sempre molt clara Daniel és que mai no faria una mala jugada a l'home que l'havia admès en el partit i havia dipositat en ell la seva confiança. I aquest era Teodoro Làdico, líder indiscutible aleshores del Partit Republicà.

—Així doncs, he d'entendre que mai no van tenir discrepàncies.

—No —em va respondre—, Daniel no va tenir mai cap topada amb Teodoro Làdico, si és això el que vostè em demana. No li sabia dir si perquè aquesta és l'excepció que confirma la regla en les relacions entre els polítics ambiciosos i de caràcter fort o perquè la seva experiència política va ser tan curta que no hi va haver temps material per a la col·lisió. No ho sé. Però el que ningú no dubta és que Daniel Clark devia la seva carrera a Làdico, i ell ho sabia, com ho sabia també la seva mare, Bruna Nikolaidis, que sempre va tenir sobre el seu fill una ascendència notable. En aquest sentit, li puc assegurar que, si bé és cert que Daniel Clark era un home que feia sempre el que li passava pel cap, mai no s'hauria atrevit a enfrontar-se directament amb la seva mare. D'altra banda, no obli di que la seva carrera política va durar poc temps. Primerament, com a director d'*El Constitucional*, fins que el diari va tancar les portes en caure la república; després, a París, on va presidir una missió diplomàtica quan Làdico era ministre d'Hisenda; càrrec, però, que li va durar tan sols uns mesos perquè, de fet, i com vostè sap molt bé, aquella república va ser un vist i no vist.

”Tanmateix, va ser emocionant l'experiència de fer aquell diari. No es produïa a la ciutat cap notícia que no fos recollida a les seves pàgines amb un comentari que tendia a magnificar-la o a menysvalorar-la segons que fos favorable o perjudicial als interessos del partit. Qualsevol gest polític que poguéssim detectar es divulgava amb elogis quan afavoria els republicans i amb dures crítiques quan era de signe liberal o conservador. I el diari va prendre força aviat fins al punt de fer ombra a la competència. Cada dia, Daniel hi publicava un editorial que marcava la línia política, amb la qual maldava per incidir en la vida pública, i deixava als seus col·laboradors més directes el tractament de les notícies que feien referència a la política local i nacional. De la primera se n'ocupava Antoni Taltavull, un

agut articulista que signava els articles amb un curiós pseudònim: «Clar-i-net», àlies que aviat va donar peu a algunes burles damunt la premsa conservadora, que, jugant amb el cognom de Daniel, deia coses com aquesta: «Com sona de clark, avui, el clarinet!» O bé «Quan bufa el clarinet, sempre sona clark!» I m'encarregà a mi la política nacional.

La tarda era molt agradable i la llum del sol ja s'havia dissipat quan Enric Borràs em va dir aquestes paraules, asseguts tots dos en un cafè del carrer Nou, no gaire lluny de l'església de Santa Maria. Tan ell com jo érem conscients que havien passat ja molts anys d'aquella dècada (en realitat va ser una mica més d'una dècada, perquè la vida del diari s'allargà fins a principis de 1874) durant la qual Enric Borràs va treballar a les ordres de Daniel Clark. A pesar, doncs, d'haver passat tant de temps, mantenia ben vius els records de la seva experiència.

—Pel que veig, vostè va conèixer bé el senyor Clark.

—Sí, era inevitable, perquè en treballar al costat seu en la redacció del diari que ell dirigia per força m'hi havia d'aproximar.

—Podríem dir fins i tot que hi va tenir una certa amistat?

El vell periodista va fer una mena de somriure que no vaig saber interpretar exactament.

—Una certa amistat amb ell sí que la vaig tenir. Aleshores tots dos érem joves, estàvem implicats en la confecció del mateix diari (encara que amb diferent responsabilitat) i compartíem opinions sobre moltes coses. Per tant, no veig inconvenient a reconèixer que hi vaig tenir una certa amistat. Diguem, però, que ell..., ell era, no sé com dir-ho, un home que sempre mantenia les distàncies. I no només amb mi, també amb Antoni Taltavull i amb les altres persones amb qui treballàvem plegats. Tingui en compte que n'era el director, el qui marcava la línia; nosaltres simplement l'havíem de seguir i ho fèiem tan bé com podíem. Li asseguro —va seguir dient— que aquell equip de professionals, que es dedicava cada dia a

fer el periòdic sense haver d'atendre cap altra preocupació, va situar ben aviat *El Constitucional* en un lloc de privilegi, perquè era el diari més informat dels que es publicaven a Maó. El trobaves als cafès i als llocs públics de la ciutat, a les consultes dels metges i fins a moltes cases particulars. Perquè, amb habilitat, Daniel va saber ampliar les seccions per tractar de qüestions ben diverses, que res no tenien a veure amb la política, però que també interessaven els lectors. El diari s'ocupava de les regates que es feien al port, parlava de moda, duia reportatges que recopilava de la premsa espanyola o estrangera, parlava dels preus dels queviures i fins tenia una secció de política internacional. Però l'èxit es va produir en gran part per la publicació de novel·les per entregues, que aviat van fer les delícies dels lectors. Daniel, és cert, no disposava a Maó d'un Balzac o d'un Dumas, però va creure que res no li impedia d'agafar novel·les com *El comte de Monte-Cristo* o *El pare Goriot* i publicar-les per capítols, conscient que d'aquesta manera acontentava molta gent.

Parlant amb Enric Borràs, amb Pere Ballester i amb altres que l'havien conegut, vaig comprovar que Daniel Clark admirava Teodoro Làdico i l'admirava de veritat. No sols per l'ascendència grega d'aquest, que en això coincidia amb la dels Nikolaidis, sinó perquè era el prototipus d'home triomfador que sap jugar totes les cartes: liderava els republicans, que avorrien tot el que feia olor d'encens i de monarquia, però res no li havia impedit de casar-se a la parròquia de Santa Maria de Maó amb una bella aristòcrata que li aportà un títol nobiliari i 6.300 lliures en moneda del país.

També ell s'hauria de casar algun dia, encara que Daniel no creia en el matrimoni, que li semblava un últim recurs, diguem que inevitable, imposat per una societat que esdevenia incapaç de lluitar contra els convencionalismes. Ell, doncs, també s'hi hauria de plegar. I és aquest el punt del relat on entra en joc Maria Carbonell.

El més probable és que mai no sapiguem si el que va succeir a la festa de presentació en societat de Marianna Soler Lochner, un dia de maig de 1870, va ser fruit d'un projecte minuciós o si les coses es van produir per casualitat, però aquell dia Daniel va prendre una decisió de gran transcendència. Marianna era la filla segona de Pere Soler, un comerciant que havia exercit la vida diplomàtica en ocupar el càrrec de cònsol d'Espanya a Trípoli i que, en tornar a Maó, s'havia fet construir una esplèndida casa d'estil neoclàssic a la dita aleshores plaça del Príncep. Tenia dues façanes: la més noble mirava a la plaça, i l'altra al carrer d'Anuncivay. Aquells dies, la jove Marianna acabava de fer divuit anys i els seus pares havien decidit presentar-la en societat amb una festa que es duria a terme als salons de la primera planta i, de manera especial, a la gran sala de ball que el cònsol s'havia fet construir a casa seva, la més esplendorosa de la ciutat.

El cònsol Soler i la seva esposa havien convidat la gent més selecta de Maó i el més granat de l'aristocràcia de Ciutadella, una classe amb la qual els maonesos no podien competir. Entre els convidats hi havia el fill del marquès d'Albranca amb la seva promesa, el baró de Lluriac amb la seva dona i el pietós i solitari duc d'Almenara Alta que, sorprenentment, havia acceptat la invitació. També hi eren presents la baronessa de Monpalau, una dona alta i de posat sever, i el seu marit, Miquel Carbonell, un home petit i més aviat ridícul que la gent coneixia amb el sobrenom de *baronet*. Els acompanyava la seva filla Maria, que acabava de complir vint anys.

Els convidats voltaven distrets per les àmplies estances del primer pis i entraven i sortien de la gran sala de ball, on una petita orquestra de cambra havia començat a tocar valsos i minuets, mentre els cambrers servien xampany francès i pastes salades. Ben aviat, un clima tot fet de suavitats i delicadeses s'apoderà d'aquell solemne habitacle on les parelles dansaven en un ball elegant que s'allargaria fins ben entrada la nit.

Tothom anava de vint-i-un botó. També Daniel, que duia un frac acabat d'estrenar, la pitrera blanca i el llacet al coll, quan entrà dins la gran sala, on de seguida va veure l'esvelta figura de la jove Maria Carbonell —futura baronessa de Moncada—, que ballava divertida amb un nebot de l'amfitrió, el jove Antoni Soler. Entre els convidats hi havia també Teodoro Làdico i molts homes de negocis, la majoria propers al partit republicà, que convivia de manera harmoniosa amb els seus adversaris monàrquics, units tots per una sòlida i comuna posició econòmica i social.

Daniel s'acostà aviat a Maria Carbonell i aprofità per saludar-la mentre conversava distesa amb el jove Soler. Duia un vestit de setí amb un escot ample i generós, la cintura estreta i una falda bufada per mor de la crinolina que, aquells dies, ja s'havia començat a córrer una mica cap endarrere i provocava un suggeridor eixamplament de la falda que feia el cos de la noia encara més esvelt.

En veure la gràcia d'aquella jove, Daniel la contemplà com qui contempla un fruit prohibit, conscient tanmateix que Maria deuria tenir vetat d'acostar-se a un home com ell, republicà i menjacapellans, amb fama de conquistador i faldiller. I la mirà tan obertament i descarada, que Maria es va torbar en no poder sostenir l'esguard d'aquells ulls vius i seductors. La baronessa, però, que era a l'aguait —“Maria, estimada, vols venir un moment?”— la va rescatar de la boca d'un llop que, maliciós, semblava que volgués devorar-la.

Però la feina principal ja era feta i a Daniel li calia tan sols esperar. “Temps hi haurà de tornar-hi”, es va dir mentre deixava ferida la presa, convençut que aviat la tornaria a veure. De sobte, aquell ésser tan bell i tan tendre, tan protegit de la mà de Déu, s'havia convertit en un objectiu.

Un matí de tardor, mentre el canonge Camilo Mojón —l'home que havia fet esbocar les muralles de Ciutadella i presidia el Partit Liberal d'aquella ciutat— celebrava la missa

conventual a l'altar major, els canonges van abandonar, l'un rere l'altre, el lloc que ocupaven al cadiram del cor. Va ser un fet insòlit d'indisciplina canònica que —ningú no ho dubtava— havia estat provocat per un sucós comentari d'*El Constitucional* sobre les gravíssimes acusacions que Esteban Renard, expresident del Comitè Republicà de Ciutadella, acaba de fer en un libel publicat sota el títol pompós de “Pastoral Republicana dirigida de abajo a arriba contra la vida escandalosa del ex-monje Bernardo, actualmente ¡Canónigo Mojón!”.

L'aparició d'aquell pamflet i els comentaris del diari havien atiat les ires dels canonges i de tot el món catòlic, molt contrariat per les posicions liberals del canonge magistral. Per això, els capitulars el van deixar sol aquell matí davant l'altar, amb el consegüent escàndol dels fidels que, en entrar a l'església, s'havien trobat a la cadira un fulla solta que insultava el canonge liberal i demanava la seva excomunió.

L'endemà mateix d'aquella campanya tan ben orquestrada, Mojón va ser destituït del seu càrrec per una direcció del Partit Liberal que, acovardida, va témer que la presència entre ells d'aquell home fos un problema per a la unitat d'un partit que havia decidit col·ligar-se amb la dreta monàrquica i conservadora per fer front a l'embranchida, cada cop més forta, del Partit Republicà.

L'objectiu d'aquella campanya apuntava, però, més enllà, perquè ningú no podia evitar que acabés ferint de ple la santa bàrbara de la coalició de dretes, que van perdre les eleccions generals. Va ser la primera gran victòria dels republicans.

—Quin partit, el Republicà! Quina tropa! —s'exclamava Diego Albertí després d'explicar-me aquesta juguesca, que ell atribuïa bàsicament a Daniel Clark—. Era un aplec de gent rica i poderosa que, amb la coartada de destronar la reina Isabel i de treure poder a l'Església, es presentaven com a líders del progrés. I com els feia costat Bruna Nikolaidis! Tant com odi sentia envers els capellans!

Daniel sabia perfectament que Làdico havia d'obtenir el suport de molta gent per guanyar aquelles eleccions a diputats. I era necessari acabar amb la dreta catòlica i ultramuntana si volien assegurar una victòria contundent de l'únic partit que podia conduir el país vers la república. Calia, doncs, vèncer una dreta que, ferida i esquarterada, mostrava símptomes clars de debilitat en decidir, davant les properes eleccions, que el candidat no seria el fill del marquès d'Albranca sinó un personatge de segona fila: el baronet Miquel Carbonell.

Iniciada la companya, després que el baronet hagués defensat en un míting la doctrina catòlica contra “aquests nefastos liberals que professen idees tan perilloses com la llibertat de pensament i de cultes”, va tornar a casa seva satisfet. I quan hi anava a entrar, es va trobar amb la seva esposa que en sortia. La baronessa duia posat un abric d'entretemps i un discret capell al cap.

—Però... on vas a aquestes hores? —li va demanar sorprès.

—He de fer una visita.

—És que algú ha pres mal?

—Encara no ho sé. Jo no ho voldria.

—Vols que t'acompanyi?

—Si ets prou atrevit...

Aquella resposta el va sobtar.

—Què vol dir això de si sóc prou atrevit?

—Ja t'he indicat que no sé molt bé on vaig ni què hi trobaré —va respondre, indolent, la baronessa.

Dit això, va treure un sobre de la bossa i mostrà el remitent al baronet. Era tan sols una adreça: Sant Cristòfol, 23.

Miquel Carbonell va saber de seguida què amagava aquella lacònica adreça i mirà la seva dona amb incredulitat. Però ella no es va donar per al·ludida.

—Què, doncs —va fer—, m'hi acompanyes?

—Sí —va respondre agraïment el baronet.

Tots dos van travessar en silenci els carrers estrets i empedrats de Ciutadella fins que arribaren al de Sant Cristòfol i s'aturaren davant del número 23.

—Bona nit, senyor Carbonell —va dir una criada en obrir la porta—. La senyora l'espera a la saleta de dalt.

Decidida, la baronessa s'avançà al seu marit, que la va seguir a disgust, sense saber molt bé per què havia acceptat d'acompanyar-la.

Eren a punt d'enfilar l'escala quan una jove sortí de la saleta de dalt. Plorava a raig fet i deia a crits:

—Jo no ho volia! Jo no ho volia, Miquel!

Però la baronessa no es va immutar.

—Ha estat ell! Ha estat ell! —seguia cridant.

—Sí, vaig ser jo... —la va interrompre Daniel Clark, que, amb els braços creuats i un somriure burleta als llavis, va aparèixer al replà—... vaig ser jo qui li va dictar la carta.

—Ell em va amenaçar dient que, si no li enviava la carta, divulgaria la nostra relació per mitjà del diari. —Es va defensar la jove entre sanglots. Després mirà el baronet i afegí—: També que jo hauria d'abandonar Ciutadella i que la teva filla es moriria de vergonya quan tothom sabés què està passant.

—I què està passant? —va demanar serena la baronessa.

—Doncs... que mentre el pallasso que teniu per marit predica la moralitat i la decència, es beneficia aquesta mossa amb els vostres diners —va respondre Daniel.

El baronet s'indignà.

—Aquest home és un brivall, Dolça. Un republicà que ment tant com parla! Au, anem-nos-en d'aquí!

—Calla, si us plau, Miquel! —Ordenà amb autoritat la baronessa. Després s'adreçà molt serena a Daniel—: El meu marit té raó quan diu de vostè que és un brivall. I jo encara hi afegiré que és també un fastigós xantatgista, però si he vingut fins aquí és per saber què pretén vostè i quines són les seves condicions. No ho he fet per admirar aquesta mossa.

—Són molt simples, senyora, perquè no hi ha diners pel mig. Només demano que el vostre marit renunciï a la candidatura. —I amb un punt de cinisme afegí—: Com que perdria, li vull evitar que passi una mala nit.

—El denunciaré! Faré que l'empresonin! —vociferà, terriblement irritat, el baronet.

—Calla, Miquel! —li ordenà, autoritària, la baronessa, sense perdre el capteniment.

El baronet va callar de cop sobte i tots escoltaren, enmig del silenci, el lament ofegat de la jove, que, plorant, anava repetint “i a mi què em passarà?”, com si fos una lletania.

—Compteu, senyor Clark, amb la dimissió del meu marit —va dir la baronessa—. Demà mateix es desfarà d'aquesta candidatura absurda.

—I vós, senyora, compteu també amb la meva discreció. Els diaris no diran res del que ha succeït aquí.

Aleshores, la baronessa de Moncada es va girar al seu marit i, amb una veu assossegada, li va dir:

—Véns, Miquel? Penso que és hora de tornar a casa.

—Quan, un any més tard, vaig saber que Daniel Clark es casava amb Maria Carbonell de Moncada, no m'ho podia creure! —em va dir fent una ganyota Diego Albertí—. No ho podia creure ningú! —afegí—. És cert que la baronia no era gran cosa. Comprenia algunes finques rústiques del terme de Ciutadella i la casa dels Moncada, que no anaven llargs de diners. Tot i així, quin personatge, el baronet! De jove n'havia fet de verdes i de seques, però en casar-se amb la baronessa es va tornar missaire i ultraconservador. Fins es va voler dedicar a la política, però en va sortir forçat per la baronessa i, l'endemà mateix, vés a saber si pel disgust, va i es mor! Sí, així! Sense dir ase ni bèstia. De cop. És clar que ningú no hi va perdre gran cosa, tret del rector, que va deixar de tenir un addicte feligrès a la parròquia. I el que són de vegades les coses: quan semblava

que la baronessa en podria descansar, d'aquell brètol, va i arreplega unes febres malignes i, tres setmanes més tard, també puja al cel.

Aquells dies, senyor Codina, Marieta Carbonell de Monpalau, la jove i flamant nova baronessa, tenia vint i pocs anys i feia temps que en Clark li havia posat l'ull damunt. Molt abans que morís el beneit del seu pare, que mai no hauria consentit a la seva família un matrimoni civil. Però en Clark va tenir sort —ell sempre en tenia— i en quedar sol aquell dolç ocellet, el gran seductor la va convèncer de casar-se al jutjat. Ves quin gest més revolucionari! Perquè la gent del 1868 havia parit aquella llei del matrimoni civil i n'havia fet una icona. I en Clark va ser el primer d'aprofitar-se'n. Tenia aleshores trenta-dos anys. I això que no creia en el matrimoni. Bé, no hi creïem cap dels dos. Perquè... com li ho diria? Per a nosaltres, la dona sempre ha estat... no ho sé... diguem que un concepte genèric. No sé si m'entén, senyor Codina. Vull dir amb això que ben poc ens importava que fos prostituta declarada, ramera camuflada, deessa coronada, criada de la casa o mestressa de la llar. Nosaltres només buscàvem sexe en la dona, i em comprendrà si li dic que el matrimoni mai satisfà aquest desig.

Només una dona exclòia en Clark d'aquest punt de vista: Bruna Nikolaidis, un ésser que, en la ment de Daniel, estava per damunt del bé i del mal. Ella era la dona perfecta, la intocable, la que encarnava una intel·ligència viril. Perquè Bruna Nikolaidis no era tan sols una dama bella, fina i elegant. Era també, i això la feia única, una dona sagaç i impertorbable. I quina sang freda, Déu meu! Mai no s'alterava davant la dificultat. Ni una broma admetia Daniel que es referís a la seva mare! Ni un acudit innocent que la pogués tan sols esquitxar! L'admirava en el fons i en la forma, i això perquè, en el fons, s'hi sentia inferior. Perquè si en Clark s'havia casat pel civil, Bruna Nikolaidis havia anat encara més enllà en defugir el matrimoni, conscient que amb això desafiava la “bona socie-

tat". Reptava, per tant, els conservadors, però també els que es deien liberals i no ho eren; una gent, cregui'm, que podia esdevenir molt cruel amb els qui s'atrevien a trencar les normes convencionals.

Res no tenien en comú Bruna Nikolaidis i Maria Carbonell de Monpalau, la dolça Marieta, la dona que sempre va viure a l'ombra d'un personatge que no l'estimava, però que ella, en canvi, sempre va admirar. Fins dubto que en Clark hagués tornat de París si no hagués estat per sa mare! Sí, ho dic bé, dubto que hagués tornat d'aquella metròpoli on deixà rere seu una experiència vital que jo desconec, perquè mai no me'n va fer ni cinc cèntims, però que vostè haurà d'investigar si és que vol conèixer a fons Daniel Clark. Quantes coses devia deixar a París! Amigues, balls, models, artistes... Tot ho va deixar. Bé, tot menys la febre de l'or. Perquè ha de saber, senyor Codina, que, a París, la febre de l'or va empeltar l'ànima de Daniel Clark.

És com si el veiés, el dia que va tornar: un jaqué estirat amb els pantalons de ratlles, els colls i els punys blancs emmidonats, els botins llunts com una patena, una barba florida a la cara i el capell de copa folrat de seda al cap. Ah, i el bastó!, perquè mai no deixava el bastó quan passejava. I com el feia voleiar! Amb prou feines havia complert trenta-set anys quan això succeïa, però res no en quedava ja, d'aquell jove que havia arribat a la política l'any 1868 amb la Gloriosa, que la República havia encimbellat i que, als peus del cavall de Pavia, va descobrir com n'era, de fràgil, el triomf en la política. Em sembla que va ser en aquell moment quan va aprendre d'una vegada per totes que el més important no era ostentar el poder polític, sinó tenir l'econòmic al sac i ben lligat.

La boda civil de Daniel Clark amb Maria Carbonell de Monpalau, baronessa de Monpalau, natural de Ciutadella i filla de Miquel Carbonell i Dolça de Monpalau, va sorprendre

tothom i magnificà, de quina manera!, la fama de gran conquistador que Daniel havia acumulat. Tenia trenta-dos anys aleshores i era, potser, l'exponent més remarcable de la nova burgesia de Maó. Ric, jove, intel·ligent, poderós i ben plantat, fill d'una dona respectada i alhora temuda, Daniel havia viscut totes les històries d'amor imaginables, i les seves aventures, algunes callades i d'altres sonores, eren en boca de tothom. Potser per això va sorprendre encara més que el jove periodista escollís per casar-se una noia discreta i recatada, hereva d'una fortuna mitjana, que duia, però, annex al cognom el títol de baronessa, que feia poc havia heretat.

Sola i sense germans, Maria Carbonell de Monpalau va ser aviat seduïda per un jove les idees del qual no compartia, però que, des del primer dia, va trobar bell i atractiu.

L'escàndol que va aixecar aquell matrimoni va ser enorme, perquè es feia incomprendible que un home com Daniel Clark, director d'un dels diaris amb més incidència en la societat menorquina, republicà de soca-rel i hereu d'una saga de comerciants i banquers extraordinàriament pròspers, aconseguís d'aquella aristòcrata senzilla i bondadosa el sí per casar-se amb ell civilment, d'acord amb la Llei de 1870 sobre el matrimoni.

Com es posaren els diaris conservadors! Quantes pàgines s'ompliren amb aquell casament! I quina història més fascinant, la del jove republicà que es casava amb una baronessa!

El matrimoni es va celebrar a la sala de vistes dels jutjats de Maó plena de gom a gom, després que Daniel hagués obtingut prèviament l'aprovació de Bruna Nikolaidis, a qui va captivar molt més el caràcter provocatiu d'aquelles noces que les virtuts d'una dona l'origen de la qual menyspreava, tot i que li va tenir afecte ben aviat.

També a mi em va sorprendre que una dona com Maria Carbonell hagués acceptat aquell matrimoni, si ens ateníem a

la formació catòlica a ultrança que deuria haver rebut dels seus pares. Per això, en una de les meves visites professionals al jutjat de Maó, vaig entrar a les dependències del Registre civil per consultar les bodes corresponents al 1872. Ho havia de fer i, en efecte, el 22 de desembre d'aquell any s'havia inscrit el matrimoni civil de Daniel i Maria. També vaig comprovar que, dos anys abans, tot just instaurat el registre civil, Bruna Nikolaidis havia fet inscriure en el full de naixement del seu fill el nom complet de Daniel, que hi apareixia com a fill de Bruna Nikolaidis Font, natural i veïna de Maó, i de Daniel Clark, natural i veí de Nova York. Ho acreditava un Acte de reconeixement de paternitat signat en aquella capital el 12 de juny de 1856.

No vaig donar més voltes a la qüestió fins que, en una de les converses amb Enric Borràs, aquest m'obrí un interrogant que no tancaria fins després de parlar amb mossèn Ginard, un home discret, ben informat i de mentalitat oberta (cosa ben rara en els capellans d'aquell temps), que era vicari a la parròquia de Santa Maria.

En un moment de la conversa, Enric Borràs va semblar que no s'atrevis a seguir amb la matèria de què tractava.

—I doncs? —vaig fer intrigat.

—A Maó va córrer un rumor que...

—Quina mena de rumor?

—Doncs el que va provocar el funeral que, per a Daniel Clark, es va celebrar a l'església de Santa Maria. Una missa discreta que va dir, per cert, mossèn Ginard.

—Què té d'estrany un funeral?

—En principi no res, però no deixa de sorprendre que es fes un funeral catòlic a una persona casada pel civil que no havia posat mai els peus en una església.

—Potser sí que és estrany —vaig rectificar.

—A més, i què jo sàpiga, Daniel Clark no havia estat batejat, i l'Església no sol ser generosa amb els seus adversaris. Això vostè ho sap.

Aquella conversa em va intrigar i em dugué fins a mossèn Ginard que, després d'insistir-hi molt, em va fer el relat d'una història que adverà amb el seu testimoni, amb el benentès que jo en guardaria silenci fins després de la mort de Maria Carbonell. No l'obligava cap secret de confessió, però sí el lligam que havia tingut amb un dels principals protagonistes: el canonge Camilo Mojón, de qui havia estat alumne al seminari.

Daniel havia planificat la conquesta de Maria Carbonell de manera estratègica. Conquerir aquella dona integrada en l'aristocràcia de Ciutadella i mostrar-la després a Maó com un trofeu davant la burgesia republicana era massa temptador per deixar-ho anar. A més, Maria era atractiva i, sobretot, innocent. Sabia que ell li agradava i que, desapareguts els seus pares, seria una presa fàcil de conquerir.

Començà enviant-li cartes d'amor enceses de passió i seguides de rams de flors que Maria rebia torbada. Acudí atent als solemnes funerals que es feren a la mort dels seus pares, i en veure-la de lluny la mirava amb la força d'uns ulls electritzats. Res no era innocent en la manera d'actuar de Daniel, que ben aviat aconseguí que Maria se sentís commoguda pel seu poderós atractiu, el d'un home ric, intel·ligent i ben plantat. És cert que dirigia un diari que els seus pares abominaven, però... vés a saber!, potser no era tan nefast com tot això.

I mentre Maria lluitava amb ella mateixa maldant per evitar la temptació, es va veure reflectida al mirall de l'alcova i es trobà bella i atractiva; capaç d'enamorar qualsevol home. De sobte va imaginar que Daniel era al seu costat, compartint amb ella el silenci de la cambra, i sentí com un desig poderós la torbava i, cada cop més, l'anava posseint. I quin plaer, Déu meu! Quin goig li donava pensar en Daniel mentre, de manera inconscient, s'acariciava el cos! Però aquella joia inconneguda fins aleshores es va transformar en turment tot seguit, quan va témer que havia creuat la fràgil barrera que separa

el bé del mal i el pecat la tenallava. Confosa i atemorida, es vestí ràpidament, sortí de casa seva i, a pas decidit, entrà a la catedral quan els canonges entonaven matines... O potser eren laudes, perquè ella no ho va saber destriar. Avançà decidida fins a la capella del Santíssim i es posà de genolls davant del sagrari suplicant a Déu misericòrdia. S'acostà llavors al confessor i, després d'invocar la Verge Santíssima, abocà al confessor el pes de la seva ànima confosa i va implorar-ne el perdó.

No! Mai no havia d'acostar-se a aquell home! Fins pensar en ell era ja una ofensa al bon Déu! I Maria notà un cert alleujament després d'escoltar les paraules del confessor, però va sortir atordida i pertorbada, perquè la voluntat era dèbil i fort el desig que ella sentia de conèixer Daniel.

Així i tot s'hi va negar, i amb llàgrimes als ulls li va escriure dient que no el podria rebre... privadament. Però Daniel no estava acostumat a perdre i amb aquella negativa va témer que s'hagués ensorrat tot un pla que havia madurat feia temps. No, ell no es rendiria.

Un matí en què els dirigents insulars del Partit Republicà s'havien reunit a Ciutadella, Daniel envià una carta a Maria amb un missatger. “Et vull veure —li deia—. Necessito veure't, perquè ja no puc viure sense tu.” Ell sabia que eren buides aquelles paraules, però responien de manera directa a l'interès que el movia a actuar. “Li digui... que no puc..., que això no és possible”, Maria va respondre; però el mateix missatger, que era un home de confiança, advertí a Daniel que la resposta no era sincera. Maria no havia parlat amb el cor.

La reunió acabà amb un àpat dels que s'allargassen entre el fum dels cigars, els cafès i les copes de brandi, i ja era fosc quan, força atuït per l'alcohol, Daniel es va dirigir a l'hostal on havia de passar la nit. I entre les quatre parets d'aquella petita cambra, va sentir com el desig de posseir Maria l'acuitava implacablement.

Fora de si, deixà l'hostal rere seu i es va dirigir a camal·lades al vell casalot dels barons de Monpalau. S'hi acostà pel carrer de darrere i no trigà ni un moment a forçar la porta que donava al jardí. El travessà com un esperitat i, ebrí de passió i d'alcohol, penetrà tot seguit dins la casa. Ho va fer, però, llençant un "ai!" cridaner en vestir-se amb una consola, que no li va impedir, però, d'enfil·lar l'escala que duia cap dalt a les habitacions. Esverada pels sorolls, Maria sortí de l'estudi amb una espelma encesa a la mà, i veié entre les ombres la cara desfeta d'aquell home enfollit que se li acostava amb decisió. Maria va tenir por. Una por immensa, però ja no hi havia res a fer perquè Daniel havia perdut el domini d'ell mateix i l'abordà amb violència. Abusant de la força, va empènyer Maria fins a l'habitació, li va estripar la roba i, després de fer-la caure sobre la gran catifa de llana que era als peus del llit, va posseir-la ebrí de ràbia i de passió.

Nua, Maria jeia estirada sobre l'estora i plorava a raig fet. I en veure-la allí vençuda i humiliada, Daniel notà, trontollant, com el cos el sacsejava i, marejat, vomità sobre el terra. Conscient a mitges del desastre, s'excusà avergonyit, però Maria no es va sentir prou forta per respondre les seves paraules. Li pregà només que sortís i la deixés sola amb el seu dolor.

Havien passat dos mesos de la violació quan Maria va saber que esperava un fill. Sola i conscient de la indignitat que això suposava als ulls de tothom, sentí la necessitat de trobar algú que la pogués ajudar a viure. I girant-se a l'Església, li va semblar que només el canonge Mojón, aquell home bandejat pels seus, la podria comprendre.

El canonge era un home alt i fort com un sant Pau, que si hagués tingut Daniel davant seu en conèixer la desgràcia de Maria l'hauria escanyat allí mateix. Però Daniel no hi era i el canonge va poder reflexionar fredament la manera de comportar-se. Perquè Camilo Mojón no era tan sols un liberal

que estimava el progrés, era també, i per damunt de tot, un prevere. Incomprens, però prevere, i va veure de seguida que la desgràcia de Maria comportava per a ella gravíssims problemes morals... i socials.

Quan uns dies més tard Mojón es va dirigir a Maó per parlar amb el pare d'aquella criatura que Maria gestava, sabia que era difícil guanyar la batalla que anava a emprendre, perquè no podia provar legalment la paternitat de Daniel. Només l'animava l'esperança que aquest se sentís colpit pel sofriment de Maria i acabés reaccionant. Sabia, però, com pensava Daniel, i era conscient de la distància que els separava a tots dos. Tanmateix, intuïa les seves debilitats, i va ser apel·lant a aquestes com el va convèncer.

És segur que la proposta del canonge no hauria obtingut el *nihil obstat* del bisbe, però ell estava decidit a fer alguna renúncia per protegir una dona que no podia confessar públicament la seva violació, ni assumir tampoc la vergonya de tenir un fill fora del matrimoni. D'altra banda, el canonge havia d'actuar en benefici de la criatura, a la qual calia estalviar la taca immarcescible d'una filiació il·legítima o natural. Per això, després d'explicar a Daniel que Maria tindria un fill seu al cap de set mesos, li va fer una proposta que aquest trobà avantatjosa per a ell, a més de ridícula i impròpia d'un prevere intel·ligent: Maria accedia a contreure matrimoni civil amb Daniel d'acord amb les lleis de l'Estat, l'únic a què es donaria publicitat; però alhora exigia casar-se per l'Església, encara que acceptava que el matrimoni canònic es mantingués en secret. I el canonge Mojón es prestava a ser l'artífex d'aquella irregularitat canònica. Daniel va veure satisfets els seus objectius i acceptà.

El dia de la boda civil, única que tothom va conèixer, els contraents serviren un àpat esplèndid a més de cent convidats a Son Cardassar, la finca que, feia un segle, Iorgos Nikolaidis havia adquirit a Bartomeu Montcada. Teodoro Làdico i la cúpula del Partit Republicà hi eren presents. També els amics de

la família, els comerciants maonesos de més volada i tots els membres del consell d'administració de La Industria Lanera S. A., la fàbrica de teixits que havia esdevingut el símbol visible dels nous temps. Només els aristòcrates de Ciutadella van declinar la invitació.

Ningú no va saber que, uns dies abans, el canonge Mojón havia administrat privadament el sagrament del baptisme a Daniel Clark dins una sala contigua a aquella on havia violat Maria. Ni tampoc que, sense necessitat d'oïr-lo en confessió, ja que el baptisme neteja *ex opere operato* l'ànima del neòfit, va presidir i beneir el seu matrimoni canònic amb Maria Carbonell a la capella privada d'una de les finques de la baronia de Monpalau. Només dos testimonis de confiança van ser-hi presents. Mossèn Ginard, aleshores encara seminarista, era un d'ells.

Poques setmanes més tard, Teodoro Làdico guanyava, gairebé plebiscitàriament, les eleccions constituents de la Primera República. I l'endemà, Daniel Clark felicitava efusivament el guanyador per la gran victòria obtinguda amb un article, a cinc columnes, que publicava a la primera pàgina *El Constitucional*:

...els temps de penúria han passat ja a la història amb la proclamació de la República a Espanya, que ha de significar per a tota la gent d'aquest país un canvi radical en les seves vides. S'han acabat les monarquies i el poble ha pres les regnes del seu propi destí. Imperarà, doncs, la democràcia, s'implantarà el sufragi universal, es reconeixerà la llibertat d'impremta, de cultes, d'ensenyament i de reunió, i, d'una vegada per totes, es durà a terme la descentralització administrativa que retornarà als municipis i províncies l'autonomia que mereixen i que havien perdut.

Visca la República Federal!

Enric Borràs el recordava molt bé. Era un article que s'havia requadrat i imprès en un tipus de lletra més gran del

que usava habitualment el diari. Amb aquest, Daniel acabava de llençar-se de ple a una carrera política que coronà en el curt mandat de Pi i Margall.

Incapaç de copsar l'abast de la seva conducta, atordit per l'èxit de dur al Registre Civil el seu matrimoni amb la jove baronessa de Monpalau i ofuscat per la magna victòria republicana, Daniel va creure que tocava el cel amb els dits quan, a primers de setembre de 1873, va sortir cap a París amb el mandat rebut del govern de la República de preparar amb l'ambaixador d'Espanya la intervenció espanyola a la conferència internacional que deuria tractar sobre la crisi financera que havia esclatat a Europa. El crac bancari produït a Viena i el greu col·lapse borsari que el va seguir, amenaçava de contaminar els mercats financers d'Alemanya i d'altres països.

Uns mesos abans havia nascut Víctor, el fill primogènit de Daniel Clark, el cridat a seguir la saga de la família. I Daniel va convidar els seus amics per celebrar-ho. Aquest cop, la festa es va fer a Son Fraulí, on el xampany va córrer a raig entre els convidats, que no sols celebraven el naixement de l'hereu d'aquella casa, sinó també els nous temps que acabaven d'encetar. Eren dies de glòria per als republicans i Daniel, immers plenament en l'onada voraginosa de política, mai no va calibrar les conseqüències d'aquell matrimoni amb Maria Carbonell que, després d'haver-la exposat com un trofeu davant tothom, de seguida va trobar avorrida i insípida. Talment una taronja sense suc. Havia aportat, és cert, algunes finques rústiques al seu patrimoni, i fins un títol i un fill li havia dat. Però ella ja no el satisfecia. Havia deixat de ser el fruit prohibit. A més, s'havia engreixat amb l'embaràs i havia perdut la frescor que tant havia admirat tres anys enrere, aquell dia del ball a la casa dels Soler.

Per què serà que les conquestes s'esvaneixen tan aviat? Per què el fervor dels trofeus, un cop s'han aconseguit, es dissipa tan de pressa? Daniel ja no trobava cap plaer al costat

d'una esposa que, a pesar de les vexacions que li havia infligit, l'estimava amb tendresa. Però Maria formava part d'un món radicalment distint del que Daniel havia viscut al costat de Bruna Nikolaidis. No havia sentit parlar mai de negocis, ni de diners, ni de política, ni de crisis, ni de navegació, ni de comerç... Maria era, tan sols, una bona dona; i seria, sens dubte, una mare exemplar, però mai no podria satisfer els deliris d'un home per naturalesa insaciable.

Quan el mes de setembre de 1873 Daniel partí cap a París, Maria estava novament embarassada, encara que no l'hi va fer saber fins que tornà a Maó per passar el Nadal amb la família. Però aleshores Daniel ja era un altre home. Dos mesos llargs a París havien estat suficients per transformar-lo: s'havia aprimat, es vestia de manera més simple i refinada, i parlava d'un món que no tenia res en comú amb el que havia deixat a Menorca. Fins es va interessar ben poc pels negocis de la família, que dirigia encara Bruna Nikolaidis amb el suport fidel de Josep Tudurí. La gran política l'havia seduït. O potser no era això i el que l'havia fascinat era París.

—Pensa, fill meu, que el teu lloc és aquí —li va recordar Bruna Nikolaidis quan, passades les festes de Nadal, era a punt de pujar al vapor correu de Barcelona, d'on s'havia de dirigir a Madrid per despatxar amb el ministre d'Afers Exteriors abans de tornar a França.

—Ho sé, mare —va respondre Daniel—, però deixa'm culminar aquesta experiència. Si em vaig comprometre amb la política és perquè tu ho vas voler. Suposo que n'ets conscient. Deixa, per tant, que m'hi quedi uns anys més. Hem de consolidar la República.

—La República..., la República... —es va lamentar, escèptica, la seva mare—. Creus de veritat que la consolidareu?

Aquells dubtes, aquell deseiximent que mostrava Bruna Nikolaidis en utilitzar la segona persona del plural, com si allò ja no anés amb ella, van torbar Daniel.

—Tan pessimista ets, mare?

—Daniel, si us plau, baixa del burro! És que no te n'adones, que la República no se'n sortirà?

—No diguis això, que no està bé, mare —la va renyar tendrament en besar-la.

Després va besar també Maria i el petit Víctor, que era encara dins el bressol.

—Fes bondat —va dir a la seva dona—, i tingues cura del teu fill. També del que estàs gestant. Guarda'm bé tots els Clark, Maria.

Quinze dies més tard, tot s'havia ensorrat. Deu anys de lluita política, de descobriment d'una passió i, de sobte, no quedava res d'aquell projecte.

El tren havia sortit de Madrid a les nou del vespre, poques hores després que les forces del general Pavía haguessin desallotjat el Congrés dels Diputats. Aquella nit del 4 de gener de 1874 feia un vent que s'escolava per les enclotxes de les finestres i la seva remor es mesclava amb el *traca-trac* de les rodes de ferro que lliscaven sobre els rails fent un soroll infernal. Havia plogut molt durant el dia i, en passar la frontera, Daniel va observar que la neu havia cobert bona part de les contrades que el comboi anava travessant, encara que la foscor li impedia de veure-hi prou clar. Es notava trist i confós perquè tot havia anat molt ràpid, massa ràpid. Havia acudit a Madrid per evacuar consultes amb el ministre d'Afers Exteriors i ni tan sols l'havia pogut veure. L'entrevista s'havia fixat per a l'endemà d'aquelles votacions, decisives per a una República que trontollava, i Daniel la volgué secundar amb la seva presència a la llotja de convidats del Parlament. Era, doncs, allí quan entraren els homes del general Pavía. I en veure la desfeta, no ho va dubtar: el seu lloc era a París. I sense recollir tan sols les seves pertinences, marxà cap dret a l'estació d'Atocha. La mateixa on, uns mesos abans, Amadeu

de Savoia havia agafat el tren cap a l'exili sense dir-ho a ningú. Una simple coincidència.

El viatge era llarg i Daniel no podia aclucar els ulls comogut per les experiències viscudes. Eren tantes i en tan poc temps! Li semblava d'ahir —de fet, encara no havia transcorregut un any— el memorable discurs de Castelar al parlament: “...amb Ferran VII va morir la monarquia tradicional, amb la fugida d'Isabel II, la monarquia parlamentària, amb la renúncia d'Amadeu de Savoia, la monarquia democràtica; ningú no ha acabat amb ella, ha mort per si mateixa. Ningú no du la República, la duen les circumstàncies; la du una conjuració de la societat, de la naturalesa i de la història. Senyors, saludem-la com al sol que s'aixeca per la seva pròpia força en el cel de la nostra pàtria”.

Que meravelloses havien estat aquelles paraules! Tant, que es van expandir com una benedicció per l'hemicicle i foren aplaudides per gairebé tots els qui eren al parlament. Però de cop i volta la República s'havia ensorrat; i amb aquesta, les il·lusions, les esperances, les ganes de construir un món nou, democràtic i respectuós amb les idees de tots.

Potser el més curt era afirmar que Espanya no estava preparada per a tants canvis, però una anàlisi més acurada l'obligava a reconèixer que tampoc els polítics estaven prou preparats. Però Daniel preferia culpar de la desfeta la dura realitat d'un país primitiu i fonamentalment agrari, una societat que, de sobte, s'havia acovardit per la deriva política que Espanya havia pres, i enyorava novament grans dosis de seguretat i ordre.

Devien ser gairebé les tres de la matinada quan, després d'haver intentat debades prendre el son, Daniel es va aixecar de la llitera que ocupava al compartiment individual de primera classe i s'assegué a la tauleta que hi havia davant mateix de la finestra. Obrí la petita escriptoria portant que sempre duia quan viatjava, i va escriure una carta que dipositaria a la Poste un cop arribés a París:

Estimada Maria i respectada mare: Ahir capvespre, a Madrid, on havia d'evacuar consultes amb el ministre d'Afers Exteriors, vaig ser al Congrés dels Diputats com a convidat. Després d'un debat estèril i abans de començar les votacions per elegir un nou president de l'executiu, Nicolás Salmerón, que presidia el parlament, anuncià que acabava de rebre una "ordre" del capità general de Madrid, Manuel Pavía, perquè desallotgés la cambra. Li feia saber que acabava d'enviar al Congrés dues companyies d'infanteria, una de muntanya i dues de la Guàrdia Civil. En escoltar aquesta notícia, els parlamentaris s'exaltaren i, enfurits, cridaren "vives!" a la República i a la sobirania nacional. Però els guàrdies van entrar tot seguit a l'edifici mentre els diputats i els qui, com jo, érem allí casualment i contemplàvem l'escena asseguts al balcó dels convidats, els increpàvem. Aleshores es van sentir els primers trets que deixaren la cambra en silenci. No hi va haver res a fer. La força pública era molt superior a nosaltres. Com sempre, les armes van poder més que les paraules. Els diputats abandonaren els escons i, finalment, la cambra. *L'hemicicle quedà buit i la sobirania nacional segrestada. Amb això, avui, tot un món ha desaparegut.* I un cop al carrer, vaig decidir que havia de tornar a París per reincorporar-me (suposo que per molt poc temps) al càrrec que ostento. Un cop hi hagi arribat, us escriuré novament per dir-vos quina decisió he pres.

Us recorda i estima,
Daniel

Daniel va posar molt d'èmfasi en aquesta darrera frase, que subratllà a la carta; una frase que, per ella sola, ho deia tot: "L'hemicicle quedà buit i la sobirania nacional segrestada. Amb això, avui, tot un món ha desaparegut." Daniel es referia al món pel qual havien lluitat els republicans, però també al seu món particular, perquè era indubtable que el nou govern el destituïria del càrrec. Però ell no esperaria la destitució, dimetiria abans per pròpia iniciativa. Ho faria després de reincorporar-se al seu lloc i allí esperaria que li arribés el relleu, si

és que el nou règim designava algú per substituir-lo. Per tant, era inevitable tornar a París. Un cop allí, es dirigiria tot seguit a l'ambaixada, signaria la carta de dimissió i esperaria.

Era ja de matinada i Daniel, que no havia aclucat l'ull, se sentia abatut davant un fracàs que posava en evidència el naufragi d'una burgesia que, incapaç de superar les actituds radicalment conservadores, havia decidit pactar de nou amb les classes més privilegiades del país per garantir els seus interessos i l'hegemonia econòmica i social. Eren ells, doncs —els de la seva pròpia classe—, els qui no havien sabut estar a l'alçada dels temps. I des d'aquell convenciment que l'avergonyia, va decidir l'actitud que havia de prendre tot seguit: es proclamaria republicà de soca-rel i s'exiliaria a París. Amb aquesta decisió demostraria el seu compromís radical amb la República.

Però Daniel s'enganyava novament, perquè no era tan sols la decepció i el compromís que el duia a exiliar-se. No era tan sols aquell “tot un món ha desaparegut” que tants cops va repetir al llarg de la seva vida, el que el va empènyer a pujar a aquell tren. Perquè París era també per a ell l'objecte d'un desig tan obscur com insuperable. La manera més còmoda i atractiva de poder defugir la pressió d'una mare forta i absorbent que, republicana i menjacapellans, havia estat, però, una de les primeres a recelar de la República en témer que aquesta posés en perill els guanys i la seguretat, dos principis que eren per a ella irrenunciables. De fet, als ulls d'aquella societat de privilegiats i poderosos de què formava part Bruna Nikolaidis, la República havia estat una invitació perquè els obrers i els revolucionaris fessin sentir la seva veu. O el que és encara pitjor, perquè acabessin imposant els seus criteris. Per això, un gran sector de la burgesia menorquina i espanyola que havia donat suport a la Revolució i, anys més tard, a la República —Bruna Nikolaidis entre ells—, acabà definint-se ben aviat a favor d'una solució política que tornés a deixar les coses *en el lloc que els pertoca*. És a dir, com abans del setembre de 1868.

Eren ja les deu del matí quan Daniel reflexionava sobre tot això mentre el tren entrava lentament a la Gare d'Austerlitz, punt final del viatge. La boira encara no s'havia aixecat del tot en aquella hora i formava amb el vapor de la locomotora un núvol que enfosquia l'andana. En sortir al carrer, Daniel sentí un fred terrible, que l'obligà a apujar-se el coll de l'abric. Era novament a París, la ciutat que s'havia posat als seus peus quan, amb prou feines havien passat tres mesos, hi va arribar emparat per unes credencials diplomàtiques del govern espanyol. Però el seu càrrec era una lletra de canvi a punt de vèncer, i un cop hagués vençut, no tindria ja cap excusa per seguir en aquella meravellosa ciutat. I això el destorbava, l'amargava profundament. Però no l'ennuegava la pèrdua del càrrec, ni el previsible abandó de París, ni tampoc el fet d'acceptar forçosament les tràgiques conseqüències d'aquell "tot un món ha desaparegut" que havia escrit feia tan sols unes hores a la carta dirigida a la seva família, sinó la vaga consciència de saber que, en la seva pròpia vida, res no era prou com semblava. Tot estava tocat d'engany.

QUI EM PODIA DONAR ALGUNA NOTÍCIA de l'època de París, que havia d'investigar tot seguit? Jo em sentia impotent perquè l'única referència que en tenia me l'havia donada Diego Albertí, i em semblava inútil intentar una aproximació a Maria Carbonell, perquè el més probable és que no en tingués dades de primera mà ni tampoc estigués gaire interessada a parlar-ne. Això no obstant, intuïa que havia estat una època rica en experiències per a Daniel Clark, perquè era impensable que, al llarg dels tres anys que va residir a París, no hagués viscut episodis d'interès per a la seva biografia. A més, a París havia abdicat de la seva vocació política, ja que, en tornar a Maó —i a diferència de Teodoro Làdico—, no va seguir militant activament en el Partit Republicà. No cal dir que també m'hauria agradat parlar amb aquest, però Làdico havia mort l'any 1912 i no em podia servir de testimoni.

Suposo que a causa de l'exercici de la meva professió, vaig creure que potser el Registre de la Propietat em podia oferir alguna dada significativa, si més no respecte de la seva herència, perquè de vegades els testaments revelen secrets importants. Però no em va proporcionar cap mena de sorpresa perquè, en consultar els llibres d'inscripcions, vaig saber que s'havia deferit a favor dels fills del difunt, Víctor i Jordi, amb reserva

de l'usdefruit per a la vídua, Maria Carbonell. Només em va sobtar la reduïda dimensió del cabal hereditari, que s'havia concretat tan sols en la setena part d'un petit solar que Daniel tenia proindivís amb uns parents llunyans. Per tant, l'herència comprenia tan sols una titularitat pràcticament sense valor. Així i tot, els hereus l'havien acceptat i constava inscrita.

Què se n'havia fet, doncs, de Son Fraulí, de Son Cardassar, de la casa del carrer d'Anuncivay, dels solars encara no urbanitzats procedents de les tanques del Carme i de tots els altres béns de què havia estat titular Daniel Clark? Els havia perdut tots amb el crac de la banca?

Em costava de creure-ho. Clark era massa hàbil perquè l'enganxés aquella crisi tan globalment. Em calia, doncs, seguir investigant i, per fer-ho, vaig demanar al Registre de la Propietat de Maó un certificat de títol i càrregues dels béns que jo sabia del cert que pertanyien (o havien pertangut) a Daniel Clark, i amb aquest document vaig descobrir que, en efecte, la fallida de la banca no havia afectat cap dels seus béns, tret d'aquella setena part indivisa inscrita, perquè tots els immobles propietat de Daniel Clark havien estat venuts prèviament, el 10 de gener de 1910, a una societat anònima, Corfú S. A., per un valor global de cent mil pessetes. Una xifra prou considerable, però inferior sens dubte al preu de mercat. Era, doncs, evident que Daniel Clark s'havia tret del damunt tot el patrimoni immoble abans de la desfeta, llevat de la minsa participació indivisa que posseïa d'un solar que no tenia pràcticament cap valor. El perquè era fàcil d'endevinar. Però qui s'amagava darrere aquella enigmàtica Corfú S. A.?

Decidit a esbrinar l'enigma, dos dies més tard vaig viatjar a Palma de Mallorca en el vaixell correu i, un cop allí, em vaig dirigir al Registre Mercantil de les Illes Balears per consultar la fulla registral de la societat. La consulta no va ser determinant, però sí molt aclaridora, perquè em va permetre intuir què s'amagava darrere aquella transmissió onerosa: Corfú S. A.

era una societat constituïda davant notari a Barcelona, amb un capital de cent mil pessetes, dividit en cent accions de mil pessetes cada una. Les havien subscrit dos accionistes que no vaig conèixer, els quals, una setmana més tard, les havien transmès, íntegrament i al comptat, per un preu de cent mil cent vint-i-quatre pessetes a una altra societat anònima, domiciliada a Gibraltar, de la qual era conseller delegat un tal Nicolas Bennet, amb passaport britànic. Em trobava, doncs, i sense cap mena de dubte, davant un entramat jurídic construït hàbilment per perdre la pista dels vertaders propietaris, que —avui n'estic segur— continuaven essent els Clark, ja que la família seguia vivint al carrer d'Anuncivay i administrant les finques com a pròpies.

Això significava que Daniel, en preveure que la Banca Clark era en perill imminent de fallida, havia dut a terme un indubtable aixecament de béns per evitar que la crisi econòmica d'aquella societat arrossegues també el seu patrimoni privat. La venda, per tant, a Corfú S. A. no havia estat sinó una estratagema per deixar-los fora de perill. Es tractava d'una venda feta en frau dels creditors, encara que de prova difícil. L'enginyeria financera de Daniel Clark havia estat, doncs, més que notable.

Aquella troballa era, sens dubte, important de cara a la idea que jo m'anava formant del personatge, però encara resultava insuficient per respondre la pregunta que, prèviament, m'havia formulat. Tanmateix, la sort es va aliar amb mi gràcies a aquella setena part indivisa del solar que no s'havia incorporat a la venda feta a Corfú S. A., perquè, com a mínim, em revelava l'existència d'un testament que constava transcrit a la inscripció de l'herència. Datava de 1892 i això em va sorprendre moltíssim, perquè trastocava el meu plantejament inicial de trobar-hi alguna deixa ordenada recentment a favor de la persona que, a París, havia contactat amb Legrand per fer la investigació que jo duia a terme. Per tant, alguna cosa no en-

caixava. I a la fi vaig comprendre que era lògic que no encaixés, perquè si Daniel Clark volia afavorir alguna persona de París, mai no ho hauria fet mitjançant la transmissió *mortis causa*, sinó donant-li la cosa en vida, personalment. I això explicava sens dubte el seu darrer viatge a París en el qual, però, no degué culminar el seu propòsit en sorprendre'l la mort en una habitació del Ritz. Ara que, si la hipòtesi era la bona (i tots els indicis m'ho indicaven), aleshores l'enigma se'm feia pràcticament irresoluble, perquè mai no arribaria a saber el nom de la persona destinatària de l'obsequi ni en què consistia.

Aquelles conclusions em van desanimar perquè, de sobte, m'adonava que l'objecte inicial de les meves indagacions s'havia esfumat, o potser hauria de dir que ja s'havia resolt, encara que no de la millor manera. Però havia de seguir, perquè no tenia sentit abandonar la investigació d'un personatge com Daniel Clark que, tant com més l'anava coneixent, més atractiu se'm feia.

Un cop vaig arribar a la conclusió que no tenia cap interès seguir insistint en la via testamentària, vaig pensar que potser havia arribat el moment de parlar amb la família. Però ni l'estranya mort de Daniel Clark ni la sonora fallida de la banca que duia el seu nom afavorien una conversa serena amb una vídua que devia sentir-se afligida i pertorbada per tots aquests esdeveniments. També era difícil intentar una aproximació a Víctor Clark, el fill gran de Daniel, sobre el qual van recaure les principals responsabilitats derivades de la fallida, ja que, en el moment del crac, ell era el conseller delegat del banc. I més encara si teníem en compte un rumor que, a Maó, passava de boca a orella: que Víctor era a París quan es va produir la mort del seu pare. Un fet que, si era cert, el podia comprometre greument.

Teníem, doncs, que només Jordi Clark semblava abordable. En primer lloc, perquè ens coneixíem i era segur que ell recordava la darrera conversa que havíem tingut dins el vapor

correu; i a més, perquè feia anys que residia a Barcelona i no tenia (ni havia tingut mai) cap relació amb els negocis de la família. Finalment, perquè era una persona culta i sensible que em podia parlar del seu pare obertament.

Així i tot, vaig creure que una petita dosi de prudència no em faria cap mal. Per això, a la carta que vaig escriure per explicar-li el meu interès per conèixer a fons la persona de Daniel Clark, especificava la meva voluntat d'aprofundir en els aspectes relacionats més directament amb la seva activitat política i periodística; una decisió que m'empenyia a investigar la curta experiència de la Primera República i, més concretament, el seu paper com a diplomàtic a París.

La resposta no va trigar. Jordi Clark acceptava de parlar amb mi del seu pare. Només que, per fer-ho, m'havia de traslladar a Barcelona; i me n'hi vaig anar.

Jordi Clark no tocava el piano en un club de reputació dubtosa, com les males llengües havien escampat per Maó; es guanyava la vida com a professor al Conservatori del Liceu. A més, també ofería recitals quan algú el contractava. En canvi, era certa la seva homosexualitat, que no em va amagar. D'altra banda, Jordi Clark era un personatge discret, amable i francament encantador, que vivia sol en un pis de l'Eixample.

El vaig anar a veure un divendres a la tarda després d'haver viatjat a Barcelona a bord del *Jaime I*. I un cop vaig pujar a casa seva, em va fer entrar en una sala que rebia força llum de ponent, on un piano de mitja cua ocupava tot l'angle dret. Era un Steinway negre, de 1910. Encuriòsit, li vaig demanar si procedia de la seva família.

—No —va respondre—. El vaig comprar fa un any. En canvi, procedeixen de casa meua les partitures que hi ha en aquesta part de la biblioteca. —Aleshores, Jordi em va indicar els prestatges on guardava el llegat musical de la família.

—Ningú més que vostè toca el piano?

—No. Al meu germà no li va agradar mai. Jo, en canvi, era dòcil i la música m'entrava sense esforçar-m'hi gaire. L'àvia Bruna m'hi va iniciar, i sé que li hauria agradat treballar més amb mi, però no va tenir temps. El pare va fer la resta, encara que sense esmerçar-s'hi gaire. Diguem que ell tenia altres prioritats, a pesar que era... bé, que hauria pogut ser un bon pianista. No ho he de negar.

—Pel que sé del seu pare, em fa l'efecte que era un home molt dotat. I no sols per a la música. M'equivoco?

Jordi Clark era un home de gestos moderats, lent, introvertit i força circumspecte. Meditava les respostes i no deixava res a la improvisació.

—Mai no vaig tenir una relació molt cordial amb el pare —va dir—. En coses, ens assemblàvem; per exemple, en l'afició per la música. Però érem radicalment diferents en gairebé tot.

—Quan jo he apuntat que el seu pare tenia molts dots estava pensant en la política, no debades la República li va donar un important càrrec diplomàtic a París.

—Potser seria més exacte dir que l'hi va dar Teodoro Làdico.

—És probable. Però sigui com vulgui, ell havia de representar Espanya en aquella conferència internacional al Quai d'Orsay.

—Sí, és cert, encara que la cosa es va espatllar abans d'hora. Pensa que, a la República, tot va ser molt efímer.

—Té raó, però això no treu que el seu pare fos un polític de raça.

Aquest cop la resposta va trigar.

—Més aviat diria que el meu pare era un home ambiciós i amb moltes qualitats. Si s'ho proposava, podia fer qualsevol cosa: també política. Però no crec que fos un polític de raça, com dius. D'altra manera, no n'hauria abdicat tan prest.

—Potser les circumstàncies...

—Sí, potser les circumstàncies. Però no em sembla suficient.

—D'acord, però París...

—París... —Jordi em va interrompre—, París va ser la gran oportunitat perduda del pare.

Aquests mots em van sorprendre.

—Em sembla que m'ho haurà d'explicar.

—És molt simple. A París el meu pare hauria pogut ser feliç. Però la seva ambició, sempre l'ambició, l'hi va impedir. És clar que ho hauria estat a costa de nosaltres, vull dir de la seva família. Això indubtablement.

—Si no s'explica més...

Jordi va fer una pausa.

—Daniel Clark, el meu pare... —de sobte es va parar novament—. Comprendràs que em costi una mica parlar amb sinceritat del meu pare, que és, segurament, un dels homes amb més capacitats que he conegut. Encara que..., diguem-ho ras i curt, també en la d'enganyar-se.

No vaig saber què havia de respondre davant aquella afirmació.

—Comprenc que no diguis res —va fer—. I en el fons em sap greu si amb això et trenco els esquemes, perquè em sembla que tu has mitificat no sols el meu pare, sinó també la República. Què vols que et digui, Roger! Des del meu punt de vista, i no em facis cas perquè és molt probable que no estigui prou informat, sempre he cregut que els republicans d'aquest país van construir una entelèquia, segurament perfecta des del punt de vista teòric, però que no es corresponia gens amb la realitat.

—Tot i això, el seu pare...

—No, desenganya't una vegada més. El meu pare no es movia per ideals. Ell, empès per la meva àvia i per Teodoro Làdico, va construir, en primer lloc, un edifici propagandístic (em refereixo a *El Constitucional*), perquè sabia que, exercint el periodisme, es forjaria una personalitat. I així va ser. Ja t'he dit que era un home molt dotat, podia dur a terme qualsevol projecte. Però mai no feia res que no fos en benefici propi.

—No es mostra massa dur amb ell?

—No, em sembla que sóc objectiu. Res més.

—Vaja! No sé, però... algun interès devia tenir en la defensa de la constitucionalitat republicana quan va decidir que s'exiliava voluntàriament a París.

Jordi va somriure.

—Això és el que deia l'àvia. També el que va creure la mare. Bé, de fet és el que sempre se'ns ha dit.

—Així doncs...

—Doncs que la cosa no és tan simple. A mi em sembla que, amb la decisió d'exiliar-se, el pare no pretenia tant ser fidel a la República com quedar-se a París.

Aquestes paraules, que em van deixar una mica perplex, haurien exigit que jo li demanés per què havia arribat a aquella conclusió, però la pregunta va ser innecessària, perquè Jordi va prosseguir de seguida el seu raonament:

—Mai no he criticat al pare la decisió que va prendre de seguir a París. Precisament, aquesta és una decisió que li alabo, perquè va ser un intent, tal vegada l'únic en la seva vida, d'esdevenir ell mateix i de ser feliç. I això no obstant...

—Què?

—Doncs que també acabà vençut per les seves ambicions. Per això tornà a Maó. Però tornant, un cop més s'enganyava; ahora que també ens enganyava a tots.

—Etic molt sorprès —vaig dir, perquè realment em trobava perplex després d'escoltar les seves paraules—. I em confon que vostè parli tan descarnadament del seu pare.

—El primer a confondre'm vaig ser jo quan, després de molts anys de no tenir-hi pràcticament cap contacte, em va venir a veure unes setmanes abans del crac. I encara em vaig confondre més en llegir el quadern de notes que va deixar escrit d'aquella època.

Em vaig esglaiar.

—Quadern de notes? És que va deixar escrit un diari el seu pare?

—No, no és exactament un diari, però sí un valuós quadern de notes. Clares com l'aigua, encara que desordenades i esparses. Sovint també poc elaborades. I em fa l'efecte que mai rellegides. Per això crec que són sinceres. Un testimoni de primera mà.

—I el conserva... vostè... aquest quadern?

—Sí, i em sembla que tu l'has de veure si vols escriure sobre el meu pare. T'avanço que et decebràs pel que fa a la teva mitificada República (de la qual ell no en parla gens), però t'ajudarà a descobrir el rerefons del personatge. El que era i el que hauria pogut arribar a ser.

Aquell descobriment em tenia absort i emocionat alhora.

—I... digui'm: abracen aquestes notes altres èpoques de la vida del seu pare?

—No, el quadern que jo tinc —el que ell em va donar en aquella visita inesperada— només abraça l'època de París. De fet, és l'única interessant de la seva vida. Tornar a Maó va ser... No sé com t'ho hauria de dir. Bé, va ser una covardia, encara que, probablement... inevitable.

—Així doncs...

—Sí, el quadern és a la teva disposició. Et demano només dues coses: la primera, que el llegeixis aquí. Per tant, en podràs prendre les notes que vulguis, però el document no sortirà d'aquesta casa. Agafa't els dies que calgui, però em sembla que, treballant-hi sistemàticament, amb una setmana en tindràs prou. La segona cosa que et demano és que no publicquis res fins que hagi mort la meva mare. Em doldria per ella. Em sembla que, entre tots, ja li hem fet prou mal.

Llegint els textos d'aquell gruixut quadern vaig saber que Daniel admirava la capacitat que sempre havien tingut els francesos de treure's els monàrquics de sobre. Ho havien fet el 1789 amb la Revolució, que foragità la dinastia dels Borbó amb la mort de Lluís XVI, i ho havien tornat a fer el 1871,

aquest cop, però, a costa de la severa derrota que Napoleó III va sofrir contra els prussians.

Daniel i els seus companys republicans havien celebrat la caiguda de Napoleó III i, amb aquesta, la d'aquell imperi d'opereta que es creia capaç fins i tot d'imposar un emperador als mexicans i es movia al dictat d'una emperadriu tan bella com ambiciosa. Però, si bé havia lloat la caiguda de l'emperador, va témer (encara que mai no ho va dir en veu alta) l'experiència de la Comuna, aquella torba republicana incontrollable que havia escrit *Propriété du peuple* al frontó de les Tuileries; perquè una cosa era demanar l'abdicació del monarca pels bulevards de París i una altra molt diferent posar en perill, al crit de *Vive la Commune!*, la propietat privada, que era, sens dubte, per a Daniel la més preciosa conquesta de la revolució. I el que són les coses, també els francesos havien tingut la mateixa por, i per això substituïren Adolph Thiers pel mariscal Mac-Mahon al capdavant de la Tercera República, per l'home, doncs, que havia dirigit la gran repressió contra la Comuna de París i provocat trenta mil morts civils, encarcerat trenta-vuit mil persones i deportat unes altres set mil.

“Que intensos i curts han estat els dies que he viscut a París! —va escriure Daniel Clark com a colofó a aquell quadern de notes—. Que dolorós ha estat per a mi el retorn a la *normalitat!*”, i subratllava el darrer mot. Un lament amb el qual no es referia tan sols (o no es referia especialment) a la seva vivència política, perquè ell amb prou feines es va estrenar com a diplomàtic, sinó a tota la seva experiència vital. El cert és que Daniel va descobrir ben aviat a París que la política no li interessava, per bé que no dubtà de repenjar-s'hi en una carta que envià a Maó i es publicà al darrer número d'*El Constitucional*.

Generós amb els amics i mordaç amb els enemics, Daniel no devia deixar ningú indiferent amb aquell escrit que, en un dels paràgrafs més emotius, deia:

Nosaltres, els republicans de Menorca, dúiem treballant per aquesta idea molts anys, però les forces retrògrades del nostre país, secundades incomprensiblement per polítics que es diuen liberals i demòcrates, han fet que el somni de llibertat no fos possible. Un militar, un home que s'havia de mantenir fidel, per jurament, a la bandera i al govern que el poble havia elegit, ha segrestat la sobirania nacional per la força, i amb aquesta ha segrestat també l'esperança de la gran majoria d'espanyols. Tot un món ha desaparegut, però jo no em resigno i, fidel als principis que un dia vaig assumir i sempre he defensat, he decidit que no em mouré de París, on he de viure un exili voluntari. És la meva protesta contra aquell acte inqualificable i volgudament il·legal.

I mentre els republicans menorquins, amb llàgrimes als ulls, llegien aquest testimoni heroic d'un dels seus, el governador militar ordenava el tancament del diari. Va ser una fi gloriosa per a *El Constitucional*.

Amb aquest darrer número del diari a les mans, Bruna Nikolaidis ordenà a Josep Tudurí que fes preparar el cotxe de cavalls per pujar a casa seva. Era més prest de l'habitual, però en aquell dia de gener gèlid i trist des de tots els punts de vista, se sentia tan afectada que no podia seguir treballant com si res no hagués succeït. Tanmateix, els sentiments que experimentava eren una mescla estranya de joia i de dolor. S'affligia en veure que la primera experiència democràtica seriosa del país havia fracassat de manera estrepitosa, no sols per la deixadesa d'una ciutadania inculta i endarrerida que es deixava manipular per les forces de la reacció, sinó també per la pròpia incompetència dels republicans, que havien estat incapaços de consolidar l'únic projecte polític que podia treure el país d'un monarquisme irredempt i caduc. Però alhora la feia feliç que, en aquells moments tan difícils, el seu fill no es volgués doblegar ni tampoc acceptés el que tothom considerava inevitable.

Ell, amb la seva actitud valenta, donava a la ciutadania un testimoni tan singular com valuós.

—Creieu, mare, que li pot passar res dolent? —va demanar inquieta Maria Carbonell a Bruna Nikolaidis, quan aquesta va entrar a casa seva.

—No, no li passarà res, estigues tranquil·la. Si un lloc avui és segur per a Daniel, aquest és París. A França, Maria, la república està consolidada.

Semblava que Maria s'assossegues amb les paraules de Bruna Nikolaidis, amb qui vivia a la casa del carrer d'Anunciavay des que s'havia casat amb Daniel. D'altra banda, Bruna ja sentia una devoció sincera per la seva nora, una dona discreta que havia renunciat a tots els seus principis per amor, i això mereixia la seva consideració.

A punt de fer seixanta-sis anys, Bruna Nikolaidis s'enorgullia del seu fill, que no sols havia creat una família sinó que, en uns moments tan difícils com aquells, havia sabut mantenir la dignitat. I tanmateix... Sí, tanmateix temia aquell exili, aquella separació. Perquè Bruna coneixia Daniel tant com l'estimava, i sabia que, més prest o més tard, París li robaria el cor.

—Daniel ens farà molta falta; sí, molta falta —es lamentava Maria amb llàgrimes als ulls mentre vestia el seu petit Víctor—. I ell, allí, tan sol...

—No passis ànsia —Bruna la va interrompre—, perquè nosaltres ens en sortirem. De moment jo puc seguir al capdavant dels negocis i tu, tan aviat com deixis d'alletar l'infant que esperes, l'aniràs a veure. Que no és a les Amèriques, Maria! Daniel és a París, i París és, com aquell que diu, a la cantonada.

Però Bruna sabia que allò no era cert, o que no ho era del tot, perquè Maria no aniria a París a cercar el seu marit. Mai no havia sortit de Menorca i no en sortiria mai. Que diferent era d'ella mateixa, que no havia dubtat d'anar fins a Nova York!

Quinze dies més tard, al carrer d'Anuncivay arribava una carta de Daniel. Deia que es trobava “molt bé”, i que havia fet tants amics a París que no deixaven que se sentís tot sol ni un moment. Demanava pel petit Víctor (“és dolorós per a mi no poder besar aquest fillet que, com em dieu vosaltres, està tan i tan bé de salut”) i es referia de passada al fill que havia de néixer. Finalment, enviava una besada molt forta “a les dues dones que més estimo en aquest món”. I amb la carta adjuntava un retall de *Le Figaro*. Era d'una gasetilla publicada pocs dies després de caiguda la República on es deia textualment:

Derrocada la República Espanyola pel cop d'estat del general governador de Madrid, el diplomàtic espanyol Daniel Clark, que presidia la delegació del seu país a la conferència internacional que s'està celebrant al Quai d'Orsay, ha presentat la dimissió al nou govern provisional i ha anunciat que s'exiliarà voluntàriament com a protesta per una acció que denigra l'Exèrcit i viola tots els principis democràtics.

Des d'aquest diari, els demòcrates francesos saludem el gest del diplomàtic espanyol, li oferim el nostre suport i li donem la més cordial enhorabona.

Poques hores després d'haver iniciat la lectura del quadern que m'havia mostrat Jordi Clark, vaig comprovar que, en efecte, Daniel no era un polític de raça. No hi vaig saber trobar cap referència important a la tasca política que l'havia dut a París, però ja en el primer apunt, que era de l'endemà mateix que la *Gaceta de Madrid* hagués publicat el seu cessament, parlava de les vetllades a què havia assistit durant la tardor de 1873 celebrades a diversos salons de l'alta burgesia de París; “una gent —anotava— convençuda que el més *chic* és viure en un d'aquests pisos, cars i espaiosos, del bulevard Haussmann”, una de les noves grans artèries de la ciutat.

Devia ser en una d'aquelles vetllades que va conèixer Charles Charpentier, un jove empresari, afable i elegant, que

havia heretat del seu pare una editorial i publicava l'obra de Zola. Home de món, Charpentier coneixia tota mena de gent, estimava la pintura i s'havia apropiat a una sèrie de pintors que el gran públic no sols no entenia, sinó que rebutjava, i dels quals Albert Wolf, el crític més afamat de l'època, havia dit càusticament que "fan l'efecte d'un moix que s'esllavissa per les teclades d'un piano, o el d'una mona amb una caixa de pintures". Charpentier, en canvi, pensava que eren molt bons. I d'algun d'ells afirmava que era excepcional. Daniel no en tenia una opinió formada aquells primers dies, perquè estimava més la música que la pintura, de la qual recordava tan sols les imatges dels sostres pintats a la casa del carrer d'Anuncivay. Però gràcies a Charpentier la va descobrir, i amb aquesta, tot un món artístic que li era desconegut fins aleshores.

Ben aviat Charpentier va voler que Daniel conegués Marguerite, la seva dona, i el va convidar a una *soirée* de casa seva, on acostumava a reunir figures rellevants de la societat: escriptors, polítics i, sobretot, pintors, com Zacharie Astruc, Alfred Stevens o Édouard Manet, sens dubte el més reconegut de tots ells, i l'únic acceptat per exposar al Salon des Beaux-Arts.

Daniel va ser ben rebut de seguida en aquests cercles i obtingué aviat el reconeixement dels polítics, artistes i intel·lectuals que els freqüentaven. I poc temps després era ja un personatge habitual a les *soirées*.

El maig de 1875, Édouard Manet, que era francmaçó, republicà i antibonapartista, va voler presentar als seus amics aquell personatge espanyol de qui tan bé havien parlat els diaris, i el convidà a la *soirée* que organitzava en el taller que havia llogat en una planta baixa de la Rue de Saint-Pétersbourg. Entre els convidats hi havia Tiburce Morisot, un funcionari d'alt rang que era conseller en cap del Tribunal de Comptes, i dues filles d'aquest: Berthe i Edma Morisot.

Berthe era una dona bella i enigmàtica, tenia un any menys que Daniel i es presentà a la *soirée* vestida de negre. Però el ne-

gre dels seus vestits era lluminós i no tenia res en comú amb aquell altre negre de dol que, sever, indica de manera pura l'absència de llum. No, Berthe havia elegit el negre com una provocació perquè era, deia, el color que més concordava amb els seus ulls.

Berthe, Edma i totes les dones que s'havien reunit aquell vespre al taller dels Manet, duien falde amb mirinyacs brodades de seda i ornades amb perles; mostraven generosament l'esquena, s'havien empolvorat els braços, es protegien les mans amb uns guants que els arribaven gairebé fins al colze i els seus pentinats eren fruit d'una acurada elaboració. A més, Berthe fumava i ho feia molt delicadament.

Daniel s'havia vestit d'etiqueta, amb el capell de copa i el bastó. I duia sota el jaqué la camisa emmidonada amb un llaçet negre al coll, encara que la sala on celebraven aquell vespre la vetllada no era un saló ornat amb aranyes sumptuoses, sinó un espai molt ampli, diàfan i de sostres alts, on la llum del carrer lliscava suau a través de quatre finestres. Manet l'havia moblat amb un piano, una mena de banc de jardí, un munt de cadires, totes diferents les unes de les altres, una consola de l'època Lluís XV i un mirall que reposava sobre dos peus. Ben poca cosa. Però l'estudi tenia les parets abarrotades amb els seus quadres, algun dels quals havia provocat un gran enrenou i concitat les crítiques més dures al Salon des Beaux-Arts. En un racó de la sala hi havia un sofà carmesí cobert per una tela de color verd decorada amb aus i flors.

Drets o asseguts, els convidats bevien un xampany rosat molt fred i conversaven els uns amb els altres quan, de sobte, l'amfitrió va demanar una mica de silenci perquè Madame Manet es disposava a interpretar Chopin al piano. Suzanne no era una gran pianista, però tocava el piano amb sensibilitat. Tots l'aplaudiren i algú va suggerir que Daniel també interpretés alguna partitura. Ell no s'hauria atrevit mai a oferir-se, però frissava que el convidessin, perquè res no el satisfesia tant

com exhibir-se davant una gent com aquella que d'alguna manera considerava superior. Però es va fer pregar, convençut que un artista conscient de les seves habilitats —com una dona que coneix el seu atractiu— ha de fer-se l'estret, per més que la gana el mortifiqui.

Durand-Ruel, un marxant que comerciava a dues galeries, una al barri dels artistes de Pigalle i l'altra a la londinenca New Bond Street, li pregà que s'assegués al piano que acabava de deixar Suzanne, un Pleyel amb la caixa de caoba vermellosa semioberta, que reposava sobre tres peus tornejats. Daniel hi va accedir finalment i optà per Beethoven. Pensà en la Sonata número 11, la seva preferida; però va acabar decantant-se pel primer moviment, gairebé tot *pianissimo*, de la Sonata número 14, en do sostingut menor; una obra de no gaire exigències tècniques que havia assolit, però, una gran popularitat, encara que Beethoven, una mica sorprès per l'èxit, tingué dit i repetit que havia escrit coses millors.

Daniel els va sorprendre, doncs, amb el “Claire de lune”, una melodia que tothom coneixia però ningú no gosava taral·lejar, segurament per no malmetre la màgia d'uns sons que s'escampaven per tota la sala i emocionaven els assistents. En acabar, Suzanne Manet i les germanes Morisot li van demanar que seguís tocant, i aleshores va interpretar fragments de peces que exigien més dificultat, però que eren alhora conegudes, perquè sabia que un piano ben tocat satisfia l'oïda i era, a més, un potentíssim focus d'atracció. Manet, que contemplava aquelles dones fascinades, va dir a Daniel: “Amic, amb quatre compassos vostè ha aconseguit més del que jo he obtingut mai amb els pinzells.” Una sentència que el va fer somriure i que, en el fons, el va afalagar molt.

Aquells mesos, Daniel acompanyà sovint Berthe Morisot a l'estudi de Manet, a qui feia de model. Ell l'anava a cercar amb un cupè i junts travessaven Passy, Clichy i les arborades i amples avingudes del bulevard Haussmann. Un cop havien creuat

l'Étoile, enfilaven l'avinguda Victor Hugo i seguien fins la Rue de Saint-Pétersbourg, on baixaven del carruatge per entrar en el taller del pintor. Allí, Daniel s'asseia en un sofà o bé tocava el piano mentre Manet retratava Berthe Morisot. Alguns vespres, acudien plegats als cafès concert, sempre abarrotats de gent, i contemplaven l'espectacle que es produïa sobre els seus petits escenaris, plens de cantants i de ballarines vestides amb tons cridaners, que entretenien els clients un cop s'aixecava el teló.

Daniel havia llogat un piset a Montmartre perquè era el bocí de París que més l'atreïa. El 1876, aquell indret ja no era el conjunt de cases amb horts, cabanes i petits bars que havia estat vint anys enrere, però era encara un lloc amb carrers estrets i agrests, habitualment plens d'obrers, modistes i bugaderes que treballaven a Pigalle, just al peu del turó. Però no era això el que més agradava a Daniel, perquè Montmartre era també un barri ple de bars, de restaurants, de cabarets i de cafès concert on se citaven els artistes; un aspecte que ell trobava deliciós. D'aquests, Daniel preferia el Café de Bade, on solia reunir-se amb Manet, el germans Goncourt i d'altres escriptors i periodistes. També el Café Gerbois, un establiment de taules apinyades, sempre curulles de pintors que cercaven l'èxit i conversaven entorn d'uns vasos d'absenta. En aquest darrer hi havia sempre un bell conjunt de dones vistoses, amb els llavis pintats de vermell i les galtes rosades, que maldaven per guanyar-se la vida venent als homes moments de felicitat.

Un matí d'hivern, el cel clar i un tel de neu sobre els empedrats de París, Charpentier i Daniel passejaven per Montmartre quan aquell es va deturar davant un mostrador. A través del vidre es podien veure exposades diverses pintures, una de les quals li havia cridat l'atenció. Era un oli de petites dimensions, signat per un pintor desconegut, que representava una estampa campestre d'allò més subtil: la d'un remer a la vora d'un riu i la d'una jove vestida de blanc que llegia el diari asse-

guda als seus peus. Una visió de la vida quotidiana que mai no hauria estat admesa al Salon des Beaux-Arts, i fins és probable que no hagués acceptat el Salon des Refusés, que era el lloc on, en el millor dels casos, acabaven els olis de Cézanne, Pissarro o Whistler, plens també d'escenes campestres aparentment inacabades, amb enquadraments incorrectes des del punt de vista acadèmic i amb imatges que s'imposaven a la vista sense distingir molt bé entre els primers i els segons plans.

Charpentier quedà seduït a l'instant per aquelles imatges senzilles, fetes amb pinzellades gruixudes, que calia observar des d'una certa distància. No s'ho pensà gens i entrà a la galeria per demanar-ne el preu. Però el quadre no era a la venda; es guardava per a la subhasta que, uns mesos més tard, es faria a la galeria de l'hotel Drouot.

Charpentier va tenir paciència i, un matí de març, acudí a la subhasta. Daniel l'acompanyà perquè no havia assistit mai a aquella mena de mercat on, ben a la vora de pintures d'autors reconeguts, també se subhastaven obres de pintors contemporanis que ningú no coneixia, calaixeres de palissandre, taules de caoba, rellotges antics i tota casta d'obres d'art.

Assegut dins la sala, Daniel observava com el director de la subhasta ordenava a un dels seus ajudants que mostrés l'obra en qüestió i com tot seguit s'iniciava la licitació. Mentrestant, repassava amb la vista aquella gent adinerada: els homes vestits amb jaqué i les dones amb falces de seda, els pits generosament a la vista i les mànigues ajustades amb un volant que deixava al descobert el braó. Daniel tenia, sens dubte, davant seu el més granat de la burgesia ascendent de París, la que, com a signe de modernitat, havia comprat aquells pisos dels nous bulevards amb espais i parets immensos, que havien d'omplir amb quadres, mobles i objectes à la mode. Per això es llençaven vertiginosament a la compra de tota mena d'estris, com si estiguessin convençuts que l'avui era etern i que el demà no tenia per a ells cap importància.

En arribar el torn d'aquell oli que sortia per un preu modest, Charpentier va creure que no el faria seu perquè va veure a la sala banquers poderosos com Hoschédé o Duval, amb els quals la competència era impossible. Però el quadre, que signava un desconegut Pierre-Auguste Renoir, no va tenir pretendents i Charpentier el va adquirir pel preu de sortida. Se sentia l'home més feliç del món i, allí mateix, va demanar per conèixer i saludar l'autor. Aviat la trobada va ser feta i Charpentier convidà Renoir i Daniel a sopar plegats a casa seva el dissabte següent.

Aquella nit, un Daniel il·lusionat va entrar per segon cop al pis dels Charpentier, on estava segur que es trobaria amb personatges rellevants de la vida a París. Poques coses l'atreïen tant. Havia sortit de casa seva una hora abans, i amb el coll emmidonat, el llaç negre i la pitrera falsa dessota el jaqué, havia baixat les escales de Montmartre i creuat aquell conjunt de carrers mal empedrats que duïen fins a la plaça de Clichy. Havia continuat després fins a la de Grenelle i entrat finalment al saló de Madame Charpentier, tot ple de tapissos japonesos i de taules xineses decorades amb pintures de roses i de lliris. L'il·luminaven espelmes de cera que reposaven en uns brunyits canelobres d'argent.

Monsieur i Madame Charpentier presidien una taula que compartien amb Daniel Clark, Pierre-Auguste Renoir, Edmond de Goncourt, Émile Zola i dues actrius, amigues de Marguerite: Yvette Guilbert, que tenia una veu molt bella i solia cantar balades populars, i Jeanne Hubert, que actuava a la Comédie-Française.

Charpentier desitjava agrair la generositat de Renoir, a qui volia mostrar la seva simpatia per haver-se distanciat esportivament de la crítica que Albert Wolf acabava de publicar de l'exposició que Durand-Ruel havia organitzat a la seva galeria del carrer Le Peletier. Wolf havia estat càustic en parlar d'aquella mostra "on cinc o sis alienats mentals s'han citat per exposar les seves obres". Aquests, deia, "agafen un llenç, una

caixa de pintures i un pinzell, estenen unes quantes pinzellades aquí i allà i signen el resultat. Els interns del manicomi de Ville-Ecrard es comporten de manera semblant. Convindria, doncs, que algú digués a Monsieur Pissarro que els arbres no són color porpra ni el cel color de mantega, o que les coses que pinta no es poden veure a la naturalesa. També que algú fes entrar en raó Monsieur Degas; que li parlés de dibuix, del color, de l'execució i de l'objectiu; que tractés d'explicar a Monsieur Renoir que el tors d'una dona no és una massa de carn en descomposició amb taques verd-violeta, com un cadàver en les fases finals de la putrefacció”.

Marguerite Charpentier estava indignada amb aquella crítica injusta, feta per un home incapaç d'abandonar els patrons antics.

—A mi, en canvi, no em preocupa, Madame —va fer Renoir traient-li importància—, perquè nosaltres pintem per divertir-nos. Tan sols volem copsar el món en què vivim.

Émile Zola es va mostrar més comprensiu que Wolf, però també se sentia decebut per l'exposició.

—Vostè, Monsieur Zola, defensa un tipus de novel·la que ha definit com a naturalista —li digué Renoir—, una novel·la acostada a la realitat que vol explicar el món tal com és. Una novel·la, per tant, veraç i, si cal, descarnada. És així, oi? Doncs nosaltres pretenem el mateix. S'han acabat les composicions clàssiques, Monsieur Zola, nosaltres només volem captar la vida quotidiana amb els nostres pinzells.

Daniel escoltava sense intervenir a penes en el diàleg d'aquells homes que coneixien l'art força millor que ell, bresolat precisament entre composicions clàssiques. Però aviat va deixar d'escoltar el que deien perquè, per més que s'hi esforçava, se sentia incapaç d'entendre els matisos i les precisions artístiques d'aquella gent. També perquè, d'entre els assistents, aviat Daniel només veia Jeanne Hubert, aquella actriu dels ulls negres i brillants, la boca petita, les dents blanques, la

barbeta una mica sortida, el nas lleugerament recte, els cabells llargs, la cara pàl·lida i uns pits que guaitaven discretament per l'escot d'un vestit de vellut violeta. Aquella dona era una amalgama de vivesa i alhora de fragilitat. Ella sí que era art!

Daniel havia desitjat Berthe Morisot, però no s'havia atrevit mai a insinuar-s'hi. Com ho havia de fer ell, l'home virtuós, el símbol de la integritat! L'home que havia renunciat a tot per mantenir-se fidel a unes idees! I això que Berthe l'atreia —i com l'atreia!— quan, dins el cupè, notava el frec dels seus vestits o odorava la flaire del perfum que sempre l'acompanyava. I també quan la veia que posava, distesa o plena de vivacitat, per a Manet a l'*atelier* de la Rue de Saint-Pétersbourg.

Però ja n'estava fart, de tanta continència, i cansat encara més d'haver de trobar consol entre les meques que s'oferien a Montmartre. Havien passat només cinc anys del seu matrimoni amb Maria Carbonell i cap vincle sentimental semblava que lligués ja Daniel amb aquella dona que l'esperava a Maó, teixint i desteixint com una Penèlope qualsevol. I això que temps enrere l'havia desitjat, i fins es podria dir que li havia venut l'ànima. Però el foc que Berthe li provocava era molt diferent, o potser no ho era tant i era Berthe la qui marcava la diferència, encara que l'opció per mantenir les aparences sempre l'havia frenat. Però la passió per Berthe semblava que s'hagués dissolt sobtadament aquella nit davant la força i l'atractiu que irradiava Jeanne Hubert, que el mirava distesa i amb una gran desimboltura.

Després de sopar, Marguerite demanà a Yvette que els cantés alguna cosa i convidà Daniel perquè s'oferís d'acompanyar-la al piano, un Gaveau de mitja cua que ocupava un angle de la sala.

—És molt probable que desconegui el repertori de Mademoiselle Guilbert —va fer Daniel—, però si ens canta melodies conegudes... doncs... no ho sé... per ventura la podré acompanyar.

Yvette era dolça i molt tendra. La cara rosada, els cabells daurats, els llavis vermells i els ulls delicadament verds. Més alta que Jeanne, duia un vestit blau i es cobria les espatlles amb una brusa decorada amb llaços de color porpra.

—Canteu, canteu, que jo intentaré seguir-vos —va fer Daniel, i Mademoiselle Guilbert va entonar una balada. La seva veu era clara, neta, es recolzava molt bé en el diafragma i mostrava el mateix color en els aguts que en les notes més baixes. Daniel, que coneixia la cançó d'oïda, cercà sobre les tecles del piano el to d'aquella melodia, simple com la de totes les balades, però carregada de sentiment i de tristor. Aviat el piano completamentà la veu d'aquella jove i l'habilitat del pianista va ser lloada per tothom. També per la cantant que, recolzant-se en les notes del piano, es va sentir protegida pels sons de l'instrument.

—No us heu de preocupar per haver deixat la diplomàcia —va dir aleshores Zola—, perquè us asseguro que sempre tindreu un piano a la vostra disposició al Folies-Bergère.

Tots van riure, i Daniel se sentí novament protagonista de la vetllada. Però a aquelles hores, Renoir, Zola, Madame Charpentier i Mademoiselle Guilbert havien passat ja a un segon pla, perquè els seus ulls contemplaven exclusivament Jeanne Hubert. Tanmateix, seguí acompanyant Yvette, que va cantar algunes cançons més. Finalment, ell improvisà unes variacions a partir de partitures molt conegudes que tots van acabar taral·larejant.

—És —va dir Daniel entre aplaudiments— una mostra del que hauré de fer si, com apunta Monsieur Zola, un dia m'he de guanyar les garroves tocant el piano en un cabaret.

Aquella mateixa nit, Jeanne Hubert es va llençar als seus braços. Sense cap mena de recança, li demanà si podia acompanyar-la en el cupè. Daniel no ho dubtà i, en sortir al bulevard, parà un cotxe.

—M'hauràs d'indicar on vius —va fer Daniel.

Jeanne li va somriure.

—És que no em convides a casa teva?

Daniel no s'havia preparat per rebre una pregunta en lloc d'obtenir una resposta i es va torbar. Li semblava incompreensible en una noia que acabava de conèixer, però va dir que sí, naturalment, encara que amb una certa indecisió.

Com que el vespre havia refrescat, el cotxer els va deixar una manta, que ella va estendre sobre les cames de tots dos. “Agafa'm amb el teu braç”, li va dir tot seguit, i ell l'agafà per l'esquena. Aviat les cares es fregaren i els llavis es van ajuntar. Oh, com la desitjava! Però alhora sentia una certa recança de no poder dominar la situació. I de sobte va recordar que, també Maria Carbonell, una dona que considerava inferior a ell, l'havia dut al seu terreny i d'alguna manera el va vèncer. Merda! Aquell record el pertorbava. Però el magnetisme de Jeanne era massa intens perquè els records del passat li malmetessin la nit i minvessin el foc de la passió, que se li anà avivant a mesura que el cupè avançava pels carrers de París.

Montmartre era encara una festa quan hi van arribar cap a les dues de la matinada. Ella suggerí aleshores que entressin en un cafè concert, però Daniel no estava per músiques i l'únic que volia era posseir aquella dona, perquè sabia que només el coit apaivagaria la seva ansietat.

Jeanne no podia captar plenament el desig que acuitava Daniel, perquè ningú no pot entrar dins l'ànima d'un altre, però sí que notava l'excitació d'aquell home i accedí a pujar al seu pis sense fer més preguntes. Al cap i a la fi, també ella se sentia excitada i desitjava fer l'amor amb Daniel, però el que més l'exaltava no era el desig, sinó el fet de constatar el seu poder, la seva capacitat de seducció.

Eren les nou del matí quan Daniel es va despertar. La llum entrava a dolls dins l'habitació i, dret vora el llit, contemplava Jeanne com s'estirava nua entre els llençols encara tebis.

Semblava una deessa. Aleshores es va asseure a l'espona i la va besar. En tocar aquells llavis notà que el desig retornava, però ella va ser prou hàbil per apagar la guspira que era a punt d'encendre el foc.

—Oh! —va fer—, tinc fred i ara m'adono que no tinc cap mena de bata. Però no importa —digué, i s'embolcallà com va poder amb una manta de les que cobrien el llit.

—Ho sento —va respondre Daniel—, no sé què podria deixar-te.

—No et preocupis, amb això ja estic bé.

Tots dos es van vestir, baixaren al carrer i van entrar en un cafè. Allí, després que el cambrer els hagués servit un desdjuní a base de te i de brioixos, Daniel va passar la mà per la cara de Jeanne i, fent-li una carícia, va dir:

—No sé res de tu.

Ella va trigar una mica a respondre.

—Tampoc jo, de tu. I què?

Aquell “i què?” el va descol·locar, no tant perquè volgués saber qui era realment aquella noia que, en el fons, li importava ben poc, sinó per com havia estat formulada la pregunta. Novament el deixava en una posició d'inferioritat.

—És que...

Jeanne li posà un dit sobre els llavis.

—Ssst —va fer—. Per què vols complicar les coses? No està bé així? Tu em vas desitjar i jo et vaig desitjar. Ens hem satisfet mútuament sense escatimar-nos res. Què més vols? Tu tens la teva vida i jo la meva, i qualsevol pas que donéssim en el sentit que ara tu apuntes seria equivocat... i perillós. Per tant, deixem les coses així. Si no ho féssim, t'asseguro que tu o jo, i fins potser tots dos ens en penediríem.

Daniel no va saber respondre i Jeanne s'aixecà tot seguit de la taula, es posà la capa sobre les espatlles i el capell al cap. Després es va mirar en un dels miralls que hi havia a les parets del cafè, s'acostà a Daniel i el va besar al front.

—Gràcies —va dir—. No cal que m'acompanyis.

Va obrir la porta i sortí al carrer. A cinquanta metres hi havia una parada de cotxes i Jeanne pujà a un tílburí. Digué unes paraules al cotxer i aquest, després d'agafar-ne les regnes, féu un crit al cavall i el cotxe va partir.

“Merda, merda i merda!”, s'escriu Daniel interiorment. La fredor amb què aquella amant havia conduït la relació l'exasperava. Per quins set sous una dona, per alliberada que fos, li podia prendre el pèl d'aquesta manera? Encara més, per què s'havia deixat humiliar? És cert que tots dos es van sentir atrets i feren l'amor. Però després... Au! S'ha acabat! Com si hagués anat amb una puta de les que, cada nit, aborden els clients a les cantonades de la plaça Pigalle. Ell les havia contractat més d'un cop, aquelles dones, perquè sovint li agradava comportar-se amb aquesta indiferència. Però amb Jeanne les tornes havien canviat. No era ell sinó ella la qui havia pilotat la nau en tot moment. I Daniel havia actuat com ho faria un subaltern, i això l'irritava. En realitat no se sentia ferit per haver perdut una conquesta que li importava ben poc, perquè ell no s'estimava aquella dona que havia conegut sopant amb els Charpentier, però si bé l'havia desitjat i tingut, encara no en tenia prou. Per això no acceptava el seu comportament. Jeanne, a més, l'havia humiliat, l'havia tractat com una eina d'usar i tirar, com un instrument efímer.

Per això, aquell mateix vespre Daniel es va dirigir a la Comédie-Française, mirà les cartelleres que hi havia a l'exterior del teatre i comprovà que, a les sis, es posava en escena *Les femmes savants*, de Molière. Mirà el repartiment i de seguida va veure que Jeanne Hubert era Armande. Hi entrà tot seguit i contemplà dalt l'escenari el saló d'una casa burgesa on vivien uns éssers humans amb totes les contradiccions pròpies de la seva classe, a més de les personals. I aviat va descobrir Armande, bella, atractiva i cega en els sentiments. Però Daniel no

pretenia aprofundir en la realitat d'aquells personatges pretensiosos i febles, que rebutjaven la veu de la natura i creien que la filosofia i la ciència eren una manera de defugir l'instint i les passions. No, ell no volia defugir la passió, ni tampoc la ràbia que sentia contra la dona que, tan fredament, l'havia manejat.

Daniel l'esperà a la sortida d'actors en acabar la representació i, en veure-la que pujava a un cupè, n'agafà un altre i ordenà al cotxer que el seguís. Els dos carruatges van travessar els carrers de París sota una pluja intensa, fins que el primer es va detenir davant un portal, en un carrer estret pels volts de Clichy. Daniel pagà el cotxer i seguí Jeanne fins a la porta. I quan ella va obrir, la va empènyer per sorpresa i aprofità per entrar dins la casa. Era un vestíbul més aviat petit i poc il·luminat d'on partia l'escala que pujava als pisos de la casa. Jeanne es va espantar en veure'l allí, amb aquells ulls sortints i la tensió a flor de pell.

—Daniel! —crijà—. Què hi fas, aquí?

—Vinc de veure un munt de dones sàvies.

—Has estat... a la funció?

Jeanne tremolava.

—Sí.

—No sabia... no sabia... que t'agradava el teatre.

—És que no m'agrada. Només et volia veure a tu.

Ella va fer un riure forçat.

—Doncs ja m'has vist. I ara fes el favor de sortir. Deixa'm!
—crijà.

Però Daniel l'agafà per les espatlles i la va empènyer amb força fins a la paret d'aquella entrada fosca, que només una llum tènue de gas il·luminava.

—No, encara no t'he vist com s'ha de veure una dona. Com et volia veure aquest matí. Dalt l'escenari no eres una dona, eres una caricatura, un ésser irreal.

—Una de les dones sàvies... —va respondre tremolosa.

—Sí, massa sàvies.

—No sé què vols dir amb això.

—Simplement, que les relacions no es poden donar per acabades pel sol fet que ho decideixes tu.

—Deixa'm, si us plau! —va fer Jeanne, que se sentia acorralada, l'esquena contra la paret—. Ja et vaig dir que no ens interessava a cap dels dos perllongar la nostra relació.

—Potser no t'interessava a tu, però el meu interès és cosa meva. És que tens un marit que t'espera? Sí? És això? Vols que el visitem plegats?

—Daniel, em fas mal! Au, deixa'm!

Però Daniel havia embogit, abrasat pel desig i la ràbia.

—Et deixaré després que hakis estat meva... novament.

Jeanne va provar de resistir-se i féu un crit, però Daniel l'ofegà tapant-li la boca. Després la va estrènyer encara més amb la força del seu cos. Finalment, l'obligà a pujar i entrà amb ella a l'interior del pis.

En sortir al carrer, Daniel tenia la sensació de no saber on era, ni qui era, ni per què s'havia comportat amb Jeanne amb aquella violència. Però no va ser capaç de donar-se cap resposta. Notà tan sols que feia fred i s'apujà mecànicament el coll del redingot. Després va partir i vagà sense rumb envoltat pel silenci aspre de la nit.

L'endemà se sentia confós i desorientat. Era la seva manera de percebre els remordiments, sempre incapaç de sentir cap mena de culpa. Però no havia d'amoïnar-se més, perquè seguia essent a París, en aquella ciutat on havia viscut uns bells moments de glòria. Tanmateix... que fugaç era tot! Que efímer! Havia creat un diari i aquest ja no existia. Havia assolit el cel amb la política i de sobte aquell món s'havia ensorrat. Havia vist com la premsa exaltava el seu nom, i com ben aviat la seva fama desapareixia entre les denses aigües de l'oblit i del silenci.

Potser, doncs, era el moment de tornar a Maó, però el retorn li feia pànic. Tenia la mateixa sensació que té el jugador

de pòquer que ha apostat fort, que ha començat guanyant i, finalment, ho està perdent tot. Sí, ho tenia clar: la política era una carta que no jugaria mai més. Què podia fer, doncs, a Maó? Allí l'esperava una dona que ell ja no estimava, uns fills que li feia mandra haver d'educar i una mare possessiva que no se sentia capaç de treure's de sobre. Justificaven els negocis el seu retorn? És possible, però Daniel havia descobert a París un món nou i el plaer d'una vida social intensa i cosmopolita; un univers artístic fins aleshores desconegut. I havia descobert també una cosa encara més seductora: l'èxit fulminant del capitalisme, d'una manera d'entendre la vida i els negocis que l'havia fascinat. Sí! L'atreïa aquell món marcat i definit per l'abundància de diners, pel gust per l'especulació, pel fenomen de la concentració bancària, per l'hegemonia dels homes de negocis i dels cavallers de la indústria enmig d'una societat que se sentia capaç de conquerir-ho tot. Una amalgama de valors que se li servia embolcallada pels inquietants i atractius moviments de la borsa. I allò era nou. Encara més, era embruixador.

No podia renunciar, doncs, a l'immens ventall de possibilitats que s'obria davant seu, a tot aquell univers que acabava de descobrir i al qual havia decidit enfrontar-se amb la mateixa fredor que Jeanne Hubert l'havia tractat a ell aquell matí. Sí, la fredor..., la fredor era el camí; no ho era pas la rauxa. I aquesta seria l'actitud que ell adoptaria a partir d'aleshores... si és que el mal geni no el traïa. Per tant, ni que algú l'hi donés tot, ell no tenia per què donar-li res a canvi. Tanmateix, havia d'arriscar-se i jugar de valent. Per tant, apostaria fort, però ho faria amb el cap fred i sempre amb els peus a terra.

Enteses així les coses, què coi li importava Jeanne Hubert? A més, la seva capacitat d'estimar, si és que mai n'havia tingut, s'havia exhaurit d'una vegada per sempre a Maó, amb aquella baronessa que li havia aportat unes finques i donat dos fills, un dels quals encara no coneixia. La seva capacitat d'estimar s'ha-

via consumit amb aquella dona que l'havia obligat a renunciar a unes conviccions que, si per a Bruna Nikolaidis havien estat fermes i molt íntimes, per a ell, en canvi, no significaven res.

Va ser aleshores quan Éveline Royal va aparèixer. Sorgí entre músiques de ball, danses de coristes i copes de xampany després que Daniel hagués decidit que es quedava a París. Però Éveline no era una corista, ni ell la va conèixer en un cabaret. Temps enrere ho havia estat, és cert, però Stanislas Messmer, patró de les finances i propietari de *L'Écho de Paris*, un diari molt influent en els fràgils governs de la República, l'havia tret del fang i posada entre coixins de seda en un pis a la Rue de Rivoli. Messmer tenia vint anys més que Éveline i estava feliçment casat amb la seva dona-de-tota-la-vida, que no sabia o que, més probablement, es negava a saber quina era la relació que tenia el seu marit amb aquella *demi-mondaine* que, de sobte, s'havia convertit en una de les dones més admirades de París. Més extravagant que bella, però terriblement seductora; més intuïtiva que intel·ligent, però distingida.

Amant del *savoir vivre*, amiga de la bona taula i tenaç a l'hora d'obtenir el que li demanava el cos, Éveline havia aconseguit, gràcies a Messmer, l'admiració oculta de tots els homes influents de París, que feien com si no la coneguessin quan es creuaven amb ella a l'Opéra, però intentaven de seguida aproximar-s'hi *en cachette*, seguint una mena de pràctica força corrent entre les classes més acomodades.

Daniel va conèixer Éveline sopant una nit a la casa d'Ernest Duval, un capitost de la banca. En realitat, Messmer no s'amagava de dur-la amb ell a aquells sopars d'amics en què, després de l'àpat, les dones passaven al saló i els homes es retiraven al *fumoir*, on encenien els havans i parlaven de política i de negocis.

Aquell vespre d'hivern comentaven amb interès les eleccions parlamentàries de febrer de 1876, que havien donat una

clara victòria als republicans, tot i la censura del govern contra la premsa antimonàrquica. I parlaren també del govern de centreesquerra que Mac-Mahon acabava de formar amb Jules Dufaure com a president del Consell.

Però a Duval i Messmer no els preocupava la República sinó els seus negocis, i si a nivell dels principis temien la feblesa del poder, tant l'un com l'altre compartien aquella nit un temor encara més gran: el que els inspirava Jules Dufaure, un republicà conservador i catòlic que consideraven incorruptible i del tot impermeable als seus plantejaments.

Daniel se sentia feliç de compartir aquella vetllada amb persones tan eminents, que havien arribat on ell un dia també pretenia arribar. A més, tenia alguna cosa en comú amb Stanislas Messmer, el gran patró de la premsa, encara que *El Constitucional*, ja desaparegut, no es podia comparar amb *L'Écho de Paris*. Certament, havia influït en la societat menorquina, però el diari de Messmer podia manipular l'opinió de París i fins podia fer trontollar el govern de la República. Daniel els va veure preocupats i pensà que potser coartava la llibertat d'aquells dos capitans de l'economia i gerents de l'opinió pública; per això els va dir que, si no hi tenien inconvenient, ell aniria a prendre el cafè amb les senyores.

—Com vulgui, senyor Clark —va respondre Messmer—. Però preferiríem que es quedés. Voldríem parlar amb vostè de negocis, perquè és probable que ens pugui rendir un servei que, dit sigui de passada, també pot ser profitós per a la República.

Daniel es va sorprendre amb aquelles paraules.

—Si els puc ser útil, em quedaré.

—Senyor Clark —va dir aleshores Duval—, vostè sap perfectament que el Marroc ha esdevingut una cruïlla dels interessos europeus —el banquer parlava calmadament, amb la copa de conyac a la mà, com destil·lant les paraules—. El Regne Unit, molt sensible a qualsevol amenaça a la ruta imperial cap a l'Índia, recela de la presència francesa al nord d'Àfrica;

i França, propietària d'Algèria, té un interès gens amagat per Tunísia i per consolidar d'aquesta manera el seu domini sobre el Magrib, alhora que vetlla per la seguretat d'Algèria. Espanya, per la seva banda, busca assegurar els seus enclavaments nord-africans, alhora que té por de sentir-se ofegada per altres països, per França especialment. En el fons, intenta trobar una alternativa als imperis colonials perduts a Amèrica. —Aleshores s'aturà, mirà Daniel als ulls i digué—: Està d'acord amb el meu raonament?

—Sí —va respondre Daniel—, em sembla impecable.

—Doncs bé, nosaltres, senyor Clark, tenim interessos econòmics al Marroc i a Algèria, especialment a Tànger i a Orà; interessos que avui s'enfronten a un problema greu, que potser vostè ens pot ajudar a resoldre.

—Continuï, si us plau.

—Nosaltres, senyor Clark, durant el Segon Imperi vam invertir un gran capital en terrenys, conscients que, amb la colonització, ben aviat tindrien un valor incalculable. Thiers, però, ens va bloquejar de fet el negoci quan el govern francès decidí que havia d'expropiar-los, una decisió que no va poder dur a terme i que ara vol executar Dufaure. No cal que li digui que, si ho fa, ens enfonsa. En canvi, si es decideix per l'opció contrària i accepta que sigui la iniciativa privada la que dugui a terme la urbanització de les ciutats, aleshores els nostres diners es multiplicaran. Messmer ho ha intentat tot des de *L'Écho de Paris*, però Dufaure no s'ha deixat influir. Aleshores hem pensat que potser vostè, que ja no representa Espanya però que té bona premsa en el govern de París i que ningú no pot dubtar que coneix bé els interessos de la seva pàtria, podria fer alguna cosa per nosaltres.

—Jo? —va demanar Daniel.

—Sí, senyor Clark. Nosaltres li voldríem demanar que acceptés de posar-se al seu nom una gran part d'aquests terrenys, és clar que de manera fiduciària i amb un compromís formal

de tornar-nos-els un cop el govern s'hagi decidit per la nostra opció. Essent-ne propietari, vostè estaria en òptimes condicions per fer veure al govern francès que una part dels solars ha passat a mans d'estrangers, i que una decisió com la d'expropiar no seria compresa per una monarquia conservadora com la que s'acaba d'instaurar al seu país. No hi ha dubte que el Regne d'Espanya la podria interpretar fàcilment com un atac directe als interessos dels seus súbdits i, per tant, als seus interessos nacionals. Si vostè actua com jo li acabo de dir, és probable que Dufaure desbloquegi la qüestió. Li estem parlant de molts milions de francs, senyor Clark, i li asseguro que, si ens aplanam el camí, nosaltres serem generosos amb vostè, com no podria ser d'altra manera.

Havien passat més de tres anys d'ençà la caiguda de la Primera República, però Daniel Clark no va tenir cap problema per accedir al Quai d'Orsay, que havia visitat ben sovint quan tenia passaport diplomàtic. Alguns dels funcionaris que havia conegut aleshores servien encara al mateix lloc i el van rebre cordialment. També el secretari d'estat, Monsieur Ponsin, que el va felicitar per la seva actitud en favor de la democràcia.

Daniel li explicà per damunt la qüestió que volia exposar al ministre, i Monsieur Ponsin li va dir que, en tot cas, es tractava d'una decisió del Consell, però que no veia cap inconvenient per concertar-li una visita amb Monsieur Renard, el ministre d'afers exteriors del govern Dufaure.

La trobada es va produir un matí en els despatxos barrocs del Quai d'Orsay. Informat prèviament pel secretari d'Estat, el ministre va rebre Daniel Clark com un campió de la democràcia.

—El seu gest va ser esplèndid, senyor.

—Era el que havia de fer si volia estar en pau amb la meua consciència.

—Això és fàcil de dir, però difícil de fer. No es tregui mèrits, senyor Clark.

—Gràcies, Monsieur Renard.

—I ara digui'm què puc fer per vostè.

—La cosa és ben simple, Monsieur le Ministre. Represento una societat que fa temps va invertir en uns terrenys a Tànger i a Orà. Teníem uns diners amb els quals volíem especular, i aconsellats per un banquer francès de reputació inatacable, vam creure que, si més endavant s'urbanitzaven, podíem obtenir unes plusvàlues que m'ajudarien a resoldre la difícil situació en què em trobo. Però no és només això. La inversió era tan atractiva, que la vaig aconsellar a amics meus de Madrid que també van invertir-hi diners. Fins aquí res d'anormal, perquè els venedors eren empresaris de solvència provada i tots estàvem convençuts que, amb el temps, els preus s'apujarien naturalment. Però fa poc he sabut que el govern de Monsieur Dufaure els volia expropiar i no m'ho podia creure, perquè si ho feia, seria trencant les legítimes expectatives dels qui vam comprar confiant de bona fe en les lleis del mercat. Podria dir-me vostè, Monsieur Renan, si la cosa és així?

—Fa pocs dies me'n parlà Monsieur Ponsin. Ell creu, en efecte, que aquests terrenys s'haurien d'expropiar perquè, d'altra manera, l'especulació els encarirà desorbitadament i acabarà perjudicant les actuacions que pensa dur el Govern de França en aquella zona.

—El comprenc, Monsieur Renan, però si vostès canvien ara les regles del joc, els qui hem comprat confiant en les normes que regien al mercat ens sentirem perjudicats i em sembla que amb raó. Les regles no es poden canviar a mig partit, suposo que vostè hi estarà d'acord.

—Sí, ho sé, però no sé si està en la meua mà...

—Em sembla, Monsieur Renan, que hauria d'incitar el president del Consell a la reflexió. Recordi que no perjudicarà tan sols els francesos que, de bona fe, van invertir els seus diners pensant en una respectable previsió de negoci, també perjudicarà els estrangers que hem adquirit terrenys. El prin-

cipi de seguretat jurídica, del qual sempre ha presumit la República francesa, quedarà fet miques, i això no em sembla que els convingui gens.

—No tenia notícia que molts estrangers haguessin fet inversions al nord d'Àfrica.

—Doncs és així.

Al ministre d'Afers Exteriors li va semblar raonable el plantejament que acabava de fer Daniel Clark i li va prometre que traslladaria la seva pretensió al Consell de Ministres, amb la idea d'influir sobre Monsieur Dufaure. Vint dies més tard era cridat al Quai d'Orsay i Monsieur Renard li donava la bona notícia que el Consell havia decidit mantenir l'*statu quo* de les propietats privades al Marroc i a Algèria.

Feliç com un gínjol, Daniel comunicà la notícia als seus amics i no va dubtar de complir el compromís contret: retornà a Messmer i a Duval els seus béns, i aquests, en contrapartida, dipositaren en un compte corrent obert a nom de Daniel Clark cinc milions de francs.

Daniel tenia la impressió d'haver entrat de sobte en un núvol, perquè aquell era el primer gran paquet de diners que havia guanyat per ell mateix. I no ho havia fet comerciant ni consignant vaixells, com els seus antecessors. Tampoc amb petites operacions de préstec, sinó amb una actuació de les que es duen a terme movent-se tan sols pels despatxos. I si, com deien les males llengües, el seu besavi, el grec Iorgos Nikolaidis, havia fet fortuna amb el cors per la Mediterrània, aleshores no hi havia dubte que la manera com ell havia aconseguit aquells cinc milions de francs era menys cruel i, sobretot, força menys arriscada. A més, sense necessitat de fer mal a ningú. Potser, doncs, la política no era tan poc interessant com havia cregut, encara que, pel que estava descobrint, el més productiu no era fer-la de manera directa, amb els enfrontaments i les tensions que l'exercici del poder comporta, sinó essent capaç

d'incidir-hi movent els fils des de l'ombra, sense necessitat de sortir a la palestra o d'ocupar un primer pla.

És evident que això implicava saber prescindir dels honors i privilegis inherents als alts càrrecs, però Daniel ja havia assumit completament que no era amb els càrrecs que es construïen els grans patrimonis, sinó amb els diners.

Immensament feliç, Daniel pensava celebrar aquell èxit personal convidant a sopar Berthe Morisot i alguns dels seus amics pintors, que volia reunir en un dels restaurants de moda a París, però aquell mateix dia, quan es disposava a escriure les invitacions, va rebre una nota d'Éveline Royal, la jove i atractiva amant de Stanislas Messmer. I quina sorpresa! Li explicava amb poques paraules que el seu amic era al Marroc i que el convidava a casa seva. “L'espero —deia la nota— a les set en punt.”

Quan Daniel va conèixer Éveline en aquell sopar amb Messmer i Duval la trobà molt atractiva i seductora, però no va pensar de fer-hi cap aproximació. Era l'amant d'un home que podia rendir-li favors i això l'obligava a comportar-se. A més, no havia oblidat el fracàs amb Jeanne Hubert, després del qual s'havia promès que no iniciaria cap mena de relació sense estar segur de poder controlar-la.

Tenia aleshores trenta-sis anys. Ja no era, doncs, un adolescent que s'inicia en la vida amorosa, però era encara prou jove per sentir el desig d'una dona, un anhel que anava creixent d'ençà que s'havia obert a tot aquell ventall de possibilitats que li oferia París. Mai no s'havia sentit tan pletòric de forces, tan decidit a guanyar-se un lloc en aquella ciutat que semblava feta només per triomfar. I si partíem, doncs, d'aquest posicionament, és clar que la invitació d'Éveline comportava un repte indefugible.

Però Éveline no estava sola aquella nit i això l'agafà per sorpresa. Al menjador de casa seva, amb les parets entapissades

de color verd pàl·lid amb dibuixos d'escenes florals, hi havia també un grup d'amics convidats al sopar. En veure'ls, Daniel es va sentir molest, perquè no esperava trobar ningú més que Éveline. A més, li va semblar massa carregada la decoració, amb unes teles de vellut que protegien les finestres i les portes ornades amb penjolls i brodats de seda. Les butaques eren també ampul·loses i reposaven sobre unes estores de llana amb dibuixos molt bigarrats.

L'ambient d'aquell menjador era pesant i a Daniel li semblà de mal gust, si el comparava amb la casa dels Charpentier o la d'Ernest Duval. També si ho feia amb la sala de la seva casa de Maó, amb els sostres decorats i les parets netes i blanques. L'univers, doncs, més privat d'Éveline li semblà horros, com fet expressament per distreure els barons de París de la monotonia eixorca dels seus matrimonis.

En aquell ambient inesperat, Daniel observava els convidats i els mirava sense gaire interès. Només Éveline absorbia tota la seva atenció abillada amb un vestit de caixmir rosat, amb la cintura estreta que li ressaltava el pit i unes mànigues curtes que deixaven els colzes a la vista. Éveline no duia gairebé cap joia, només unes perles blanques per arracades i lluïa el coll ben net, com si amb això volgués ressaltar encara més els contorns ondulats de les sinés. Els cabells, aixecats lleugerament a la part alta del cap, s'arriassaven força al clatell i ressaltaven sobre la seva pell blanca.

Era el primer cop que observava Éveline amb aquella precisió, amb la meticulositat de qui contempla una Venus al Louvre. També li escoltava el to de la veu, clara i agradable, el xerric dels vestits a cada moviment del cos i la cadència d'una respiració silent i pausada.

Se sentia estrany i una mica decebut, perquè havia previst que es trobaria sol amb ella i, ben al contrari, sopava envoltat d'una gent certament agradable i distreta, però que no li aportava res. A més, tenia la impressió que Éveline no li feia

prou cas, perquè el tractava amb la mateixa deferència que professava als altres convidats a taula. Si no li havia de fer cas, per què, doncs, el convidava?

Després de les postres vingueren els cafès i els licors, asseguts a les butaques desordenades d'aquell saló. Tot resultava previsible, però no era el que ell esperava trobar aquella nit, per bé que, a cada minut que passava, creixia el desig d'acostar-se a Éveline, a qui li hauria agradat demanar per què li posava les coses tan difícils. Però si d'una cosa ja no dubtava era del desig que sentia de tastar el cos d'aquella jove que l'atreia tant com l'inquietava. Així doncs, si Éveline havia pretès confondre'l en convidar-lo a sopar, era evident que ho havia aconseguit.

Les converses alegres i desenfadades havien provocat un cert aldarull dins la sala quan Daniel aprofità per anar a la toaleta. Demanà on era i Éveline l'hi va indicar amb un gest. Aleshores Daniel s'aixecà, creuà el passadís i entrà en una habitació on hi havia una banyera amb peus, la tassa, una gibrella blanca i unes gerres amb aigua.

Abans de sortir, es rentà les mans, que eixugà amb una tovallola de lli, i s'observà al mirall. Tenia una cabellera plena, on ja hi ressaltava algun cabell blanc, però res no delatava encara cap símptoma d'envelliment. Es retocà el llacet, s'ajustà l'armilla i es va convèncer un cop més del seu perfil seductor. Després va sortir i, quan menys ho esperava, trobà Éveline dreta al passadís.

—Entra, si us plau —ella li va dir mentre obria amb la mà la porta que donava a una saleta.

Sorprès, Daniel va entrar en aquella estança de dimensions reduïdes, que estava decorada en el mateix estil pesant de la sala. Hi havia dues butaques i una tauleta envoltada de quatre cadires. Un tapís exòtic penjava de la paret.

Daniel no sabia per què Éveline l'havia fet entrar, però ho descobrí aviat quan ella l'agafà per la cintura i li acostà els seus

llavis. Una descàrrega de passió li sacsejà tot el cos i, amb els ulls fixos en els d'ella, la besà.

—Oh, com ho desitjava! —va dir finalment Éveline—. Però aquests amics s'han presentat de sobte i no els podia despatxar. A més, et veia tan fred, tan llunyà, que dubtava que tu sentissis res per mi.

—Com és possible que ho dubtessis? —va fer Daniel.

—Doncs sí, ho dubtava, per això he vingut fins aquí. Però he de tornar al saló, que és ple de gent. Vine'm a veure demà i estaré sola amb tu. Espero que no t'enfadaràs. Oi que no, Daniel?

—Aquí? A casa teva? —demanà sorprès—. No et fa por que ho sàpiga el teu...?

Daniel no va saber com havia de qualificar Messmer i això li va impedir de formular íntegrament la pregunta. Éveline ho va notar i es posà a riure.

—Tems que ho sàpiga el meu amant? És això que vols dir? No, no passis ànsia. Stanislas és a Tànger. No hi ha cap perill.

Nus damunt un llit de caoba vestit amb llençols de seda, dins un dormitori entapissat de domàs vermell, moblat amb una calaixera d'estil Lluís XVI i amb una gran cornucòpia que penjava a la paret, Daniel i Éveline acabaven de fer l'amor. Els seus cossos eren xops i reposaven.

Despullada, Éveline era una noia sens màcula ni engany. Blanca de pell, els cabells lleugerament arrissats, el pubis cobert per un discret borrissol ros, els pits suaus i rodons, semblava tot el contrari del que, pels ambients de París, es deia d'aquella dona que, en realitat, era tendra i afectuosa. Fins li semblà insegura d'ella mateixa, una cosa que hauria resultat impensable la nit anterior.

Daniel l'havia anat a veure a mitja tarda amb els nervis a flor de pell. Pel matí havia comprat dues dotzenes de roses vermelles en una floristeria de la Rue de l'Opéra i ordenat que

les enviessin immediatament a Éveline. I a mitja tarda, després de posar-se un vestit de xeviot gris, agafà l'abric, el capell i el bastó, pujà a un tílburí i ordenà al cotxer que el dugués a la Rue de Rivoli.

Li obrí la porta una donzella de mitjana edat, de cara rodona i mirada simpàtica, que li va recollir l'abric, el bastó i el capell, i el va acompanyar fins aquella saleta on, encara no feia vint-i-quatre hores, havia besat Éveline.

—Gràcies, Méry —va fer Éveline, que s'havia posat un vestit molt simple, duia els cabells desfets i la cara neta—, pots retirar-te.

L'assistenta va sortir i Daniel féu un gest com de desconcert. Prou clar per fer veure a Éveline que trobava estranya la presència d'aquella dona a la casa.

—Oh! —s'exclamà—, no et preocupis gens per Méry, és de la més estricta confiança.

Nus, doncs, els cossos lassats, els nervis serens i la passió apaivagada, Daniel mirava Éveline com feia temps que no havia mirat una dona: amb tendresa. Li hauria volgut demanar per què era allí i per què duia aquella vida, ja que era impensable que sentís cap mena d'amor per un home com Messmer. Però no es va atrevir. Qui era ell per fer aquella mena de preguntes? Aleshores Éveline s'arraulí al costat de Daniel i li digué:

—Abraça'm, si us plau, abraça'm ben fort. Necessito creure que m'estimes encara que no sigui veritat.

Aquells mots li van semblar molt cruels. Potser fins i tot horribles, perquè traspuaven una gran soledat i deixaven entreveure una pobresa d'afecte que va impactar Daniel. Era, doncs, evident que ni els afalacs dels amics, ni els oripells d'aquell pis de mantinguda, ni tampoc els cinquanta mil francs d'assignació anual que li havia fixat Stanislas Messmer, feien prou feliç Éveline.

Corprès i emocionat, Daniel l'abraçà, l'envoltà amb els seus braços i aviat els seus cossos es van fer un bolic. La passió,

doncs, semblava renéixer, però ella demanà dolçament a Daniel que no seguís.

—Abraça'm i besa'm, si us plau, omple'm d'amor, però ara sense posseir-me. Dóna'm... o fes, si més no, com si em donessis tot el millor de tu. Perquè no és sexe el que vull, és amor, és amor... N'estic tan mancada!

Daniel l'abraçà encara més fort un cop s'arraulí novament al costat seu. L'acaronava, li passava després el palmell de la mà pels cabells i la besava dolçament al front, als ulls i a les galtes, quan observà que les llàgrimes inundaven la cara d'aquella noia que, de sobte, semblava que s'hagués transformat.

—No estimes Messmer, oi? —li va demanar.

Ella va fer per somriure, però no ho aconseguí. Tampoc no va respondre, i mai un silenci havia estat tan eloqüent.

—Doncs... per què no el deixes?

Un gest forçat inundà novament la cara d'Éveline, però aquest cop va parlar:

—Tinc vint-i-nou anys —va dir— i aviat en faré trenta. L'edat en què una dona comença a perdre tot allò que la natura li ha dat. I això és l'únic que jo puc oferir a un home. És el que faig amb Messmer, que, a canvi, em cuida i em manté de manera generosa. L'alternativa, Daniel, és el carrer, el no-res, la vergonya...

—Però...

—Si us plau, Daniel, no malmets aquests moments tan joiosos, aquests moments que... com ho diria?... són tan excepcionalment rars per a mi.

Dit això, Éveline s'anà recuperant. Lentament, s'assecà les llàgrimes amb un mocador i, a la fi, va somriure.

—Com m'agrades, Déu meu, com m'agrades! —va fer Éveline—. Que bell és sentir-se estimada i respectada quan un home et fa l'amor! I ara escolta'm, Daniel —Éveline s'aixecà per dir això i semblava que ja estigués més alegre, perquè el gest de la cara se li havia endolcit—: fem una cosa que enyoro

de fa temps. Arrangem-nos i sortim de passeig. Sí! Anem a sopar en un lloc bell, molt bell, i portà'm després a ballar. Oi que m'hi duràs? Déu meu, quines ganes en tinc!

Daniel vivia entre núvols de cotó fluix al costat d'aquella dona que li donava molt més que el simple plaer de rebolcar-se entre llençols de seda. Era alegre, distesa, simpàtica, plena de vida i ansiosa de ser alguna cosa més que l'amant d'un home poderós i vell. Daniel tenia, per a ella, l'edat perfecta. Era alt, ben plantat, atent, i sempre estava disposat a donar-li gust, a escoltar-la, a acollir-la tendrament quan necessitava afecte.

Aquella primera nit van passejar pel Bois de Boulogne i després van sopar en un dels millors restaurants de París. En acabar, Daniel li va oferir de dur-la al Folies-Bergère, però Éveline, després d'arrauir-se en els braços del seu amant, li va dir:

—Si us plau, portà'm a La Reine Blanche.

Ell la mirà una mica sorprès, perquè coneixia aquell cabaret, un lloc... Vaja! Un lloc on les senyores de bona casa mai no havien d'entrar.

—Però...

—Jo no sóc una senyora de bona casa, Daniel.

Ell va riure i, després d'aturar un cotxe, pujaren al vehicle. Aleshores Daniel va ordenar:

—A La Reine Blanche!

Éveline no hi havia entrat des que, feia ja sis anys, Messmer l'havia vist actuar en aquell mateix cabaret. L'ambient era semblant, no havia canviat gaire. A l'espectacle, que ja s'havia iniciat aquella nit, una noia sortia nua dins d'una mena de copinya gegant que s'anava obrint lentament mentre l'orquestra sonava melodies de moda. Els espectadors, que eren homes en la seva gran majoria, cridaven i siulaven a pler. Hi havia un gran rebombori dins aquella sala amb l'ambient carregat pel fum dels cigars i pels vapors etílics. En entrar-hi, els passadissos estaven atapeïts de noies vestides provocativament i amb les cares pin-

tades, els llavis vermells i els ulls enfosquits per diverses capes de maquillatge. El soroll era ensordidor i el tràfec d'un lloc a l'altre continu. Els homes, que hi entraven sols o en grup, aviat cercaven la companyia d'aquelles dones alegres que els oferien la glòria per un grapat de francs. Les llotges eren plenes. N'hi havia amb parelles que, segurament, venien de celebrar alguna festa. D'altres on es veien homes sols, gairebé tots amb cara de funcionari avorrit, d'empleat de banca o, simplement, de burges insatisfet que necessita una injecció de moral per suportar la seva trista vida. En una de propera a l'escenari hi feien tabo-la un grup d'homes i de dones que tenien prou bon aspecte. Probablement, havien acabat de sopar en algun restaurant o bé sortien de l'òpera i aprofitaven per allargar la nit. Però a La Reine Blanche dominaven les prostitutes, aquelles que demanaven cinc llüisos per una nit d'amor inoblidable i que, després de regatejar, acabaven acceptant dos llüisos per una habitació més aviat rònega, de parets desconxades i amb olor de resclosit.

Ningú no semblava que es recordés ja d'Éveline a La Reine Blanche, d'aquella jove vedet que tant prometia però que un home de diners que reclamava moralitat i ordre des de les pàgines del seu diari, un dia s'endugué i li muntà un pis decorat i farcit d'objectes de mal gust, però ample i ric, a la Rue de Rivoli. Ella, en canvi, va reconèixer de lluny la dona del guarda-roba. Segurament devia treballar a la casa des de feia més de vint anys i era, potser, la qui més bé podria explicar, si hagués sabut escriure, la història del cabaret.

Éveline s'hi acostà i va dir:

—Colette, és que ja no em reconeixes?

La dona del guarda-roba la mirà amb uns ulls incrèduls.

—Éveline? Ets l'Éveline?

—Ssst! —va fer ella, posant-se l'índex davant els llavis—.

No em descobreixis, si us plau, no diguis res a ningú, que no vull que se sàpiga que he tornat. Però a tu, Colette, a tu sí que et volia veure.

—Et va bé a la vida? Ets feliç?

Respondre aquelles preguntes amb una mica de sinceritat era massa complex aquella nit, i simplement va dir que sí, que la vida li anava de meravella.

—Ja ho veig, ja ho veig, si és que m'he de guiar pel cavaller que t'acompanya...

Éveline besà Colette, li va dir adéu amb la mà i després es va dirigir a la llotja que Daniel havia reservat.

Damunt la pista, uns equilibristes caminaven sobre un fil d'acer suspès a l'aire, mentre una dona coberta tan sols amb una malla es dirigia als espectadors per fer-los veure la dificultat de l'espectacle. Després sortí un home forçut que pujava uns pesos enormes i també un malabarista que jugava amb un conjunt de boles lleugeres que impulsava amb les mans i feia volar pels aires sense que cap no li caigués.

Van beure xampany i sortiren a ballar a la fi de l'espectacle. Éveline flotava sobre la pista. Els efluis de l'alcohol, la retrobada d'aquell ambient més aviat caspós que tant havia odiat però que, en retornar-hi per voluntat pròpia, trobava deliciosament íntim, la feia sentir una dona. Sí, era el primer cop en sis anys que ballava follament amb un home amb qui es trobava a gust.

Ja de matinada, Éveline i Daniel abandonaren La Reine Blanche. El cel de París començava a rebre la primera llum d'un sol que encara no havia guaitat a l'horitzó i ella, profundament esgotada de tant de ballar i una mica èbria, s'endormiscava damunt l'espatlla de Daniel, asseguda a la part posterior del tílburí que els duia a casa. Amb prou feines podia parlar, però si ho hagués fet, és clar que hauria dit a Daniel que era la dona més feliç del món. Si més no aquella nit, perquè l'endemà... Això no ho sabia. O potser sí, perquè l'endemà retornaria a la normalitat de sempre: a una vida lligada absolutament a la titularitat d'aquell pis que era propietat de Stanislas Messmer.

Daniel la deixà a casa seva i prosseguí la ruta tot sol fins a Montmartre pels carrers d'aquella ciutat on el dia clarejava. També ell se sentia feliç, però terriblement cansat, i en entrar al seu pis, es va estirar sobre el llit i agafà el son. Però l'excés de xampany, o potser les ostres que havia pres en aquell restaurant que badava sobre el Sena, li van jugar una mala passada i es passà les hores vomitant. Era ja gairebé migdia quan, amb el ventre buit i el cap que li rodava com una baldufa, es va adormir. Maleïda hora!, perquè en somnis retornà a Maó, a aquella casa del carrer d'Anuncivay amb els sostres decorats; un d'ells, per cert, amb una al·legoria del Somni que, amb les imatges distorsionades i en unes situacions del tot inversemblants, li evocà la seva mare i també Maria Carbonell. Res no era prou recognoscible i tot esdevenia irreal, però les dues dones eren presents en aquell viatge per l'imaginari que acabà despertant-lo excitat i ple de suor. Estava xop, segurament per la febre, i se sentia terriblement sol. Per què, coi!, havia somiat tot allò? Per què l'acuitaven sempre aquelles imatges?

S'aixecà com va poder, però les cames amb prou feines el sostenien. S'acostà després ranquejant fins la calaixera i va treure un paper en blanc del primer calaix. Allí mateix va escriure una nota, es vestí de mala manera, baixà fins al carrer i parà un cotxe. Va indicar al cotxer on havia de dur aquell bitllet i li va donar cinc francs per l'encàrrec. Al sobre hi constava l'adreça: Madame Éveline Royal, Rue de Rivoli... Després pujà novament a casa seva i, tremolant, es va ficar al llit.

L'endemà, a mig matí, algú va picar a la porta i els cops van despertar Daniel. Havia dormit dotze hores seguides i no endevinava què era aquell soroll. Els cops, però, es van repetir i Daniel va saber que algú era al replà i volia entrar a la casa. Es va cobrir amb una bata i obrí. Era Éveline, que, de seguida, es va llançar als seus braços.

—Oh, Déu meu, quina fila que fas!

Daniel tenia la cara blanca i demacrada i a penes es podia sostenir dempeus.

—Si us plau, Éveline —va fer, deseixint-se dels seus braços—. Em trobo molt malament.

—Au! Fica't novament al llit, que jo tindrè cura de tu.

Daniel s'adonà que l'acompanyava Méry, la serventa, que duïa una cistella a la mà.

—Passa Méry i vés a la cuina —ordenà Éveline—, perquè... en aquest antre hi deu haver una cuina, oi? —va demanar a Daniel—. Prepara-li de seguida un brou molt calent i fes-li també uns pits de pollastre. —I dirigint-se a Daniel afegí—: Veuràs com aviat et sentiràs bé.

Éveline va acompanyar Daniel fins al dormitori, però no deixà que es fiqués al llit.

—Oh, quin desastre! —es va exclamar en veure els llençols arrugats i xops de suor—. On tens la roba de llit neta?

Daniel l'hi va indicar amb la mirada i s'assegué en una butaca.

—Espera que primer et faci el llit.

Éveline el va desfer i amuntegà els llençols bruts en un racó del dormitori, picà amb les mans el matalàs de llana i el vestí amb llençols nets. Mai no s'havia fet el llit a casa seva, però en aquell antre, com ella havia denominat el pis de Daniel, era una altra cosa; allí se sentia feliç fent de mestressa de casa, tenint cura d'aquella mena de marit que estava malalt. Finalment, obrí la finestra perquè entrés l'aire fresc, però abans digué a Daniel:

—Vés al bany i canvia't la camisa de dormir. La que portes està suada. Rentat una mica la cara i torna. Seré al costat teu fins que et trobis bé.

Passaven els mesos i Daniel tenia la impressió que vivia en un món irreal. Éveline havia enviat un decorador perquè li arrangés aquell antre que, de sobte, es va transformar en

un petit niu d'amor; buscà una dona de mitjana edat que no fos gaire atractiva perquè li servís de majordoma i acordà que allí viurien junts la seva passió quan Messmer fos a París, aprofitant les hores que aquest anava al diari. A Éveline li va semblar que era una solució perfecta i Daniel no digué res, perquè ell seguia profundament captivat per la dolcesa d'aquella dona a la qual l'unia un sentiment que no havia experimentat mai.

També Messmer nedava en aigües dolces, perquè un dels ministres del nou govern designat per Mac-Mahon era Jean Duhamel, un home de la seva confiança, i aprofitava aquesta influència política per incrementar el seu patrimoni amb inversions a la borsa de París. Ningú com ell disposava d'una informació tan privilegiada.

Ferit per la febre d'or, també Daniel es va convertir en un client habitual del parquet borsari, convençut que aquell era un camí força més dolç que el de la indústria, on calia lluitar diàriament amb uns obrers cada cop més reivindicatius. La borsa, en canvi, era una nova i ràpida manera de fer diners, on les plusvàlues no es produïen pel treball, ni per la transformació de la matèria primera amb l'ajut de la tècnica. No, els guanys més substanciosos es feien especulant, comprant els valors que Daniel sabia que s'apujarien i venent els que perdrien posicions al mercat. Messmer tenia contacte directe amb el govern, sabia les decisions d'aquest abans que es produïssin i, en molts casos, era fàcil elegir la carta que li calia jugar.

Amb Messmer al diari, Duhamel al ministeri d'Obres Públiques i Duval al capdavant de la banca, els tres mosqueters havien format un equip fantàstic, una mena de societat d'interessos encoberta que es nodria amb les plusvàlues obtingudes en el mercat immobiliari, i també amb la compra d'accions d'empreses que, de sobte, es veien afavorides per les decisions del govern que només els membres del Consell Messmer i Duval coneixien.

Quan aquella tarda Éveline va anar a veure Daniel —haviem quedat de trobar-se a la casa d'aquest a les tres, perquè Messmer era a París i la controlava— li va dir que no podia quedar-s'hi gaire estona perquè havia de dur una carta al banquer Duval.

Daniel va veure el sobre que Éveline havia deixat damunt la calaixera del dormitori i es va encuriosir.

—És que ara li fas de missatgera? —va demanar a Éveline.

—Oh, no! Només que, en dir a Stanislas que sortia a fer una volta, ell, que acabava d'escriure una carta, m'ha demanat si la podia dur a la casa d'Ernest Duval. “Vés amb cura —m'ha dit—, que és important.” “No passis ànsia —he respost—, que jo l'hi duré sens falta.” Era una manera ben dolça d'allargar el temps del meu passeig.

Daniel va somriure i la va besar.

—Que bella ets, *ma chérie*.

Després s'aixecà del llit, es cobrí amb una bata i agafà la carta de damunt la calaixera.

—Però què fas?

—No res. Però tinc curiositat per saber el que diu.

—Això no està bé, Daniel —el va renyar Éveline, que seguia estirada al llit.

—Què no està bé? —ell li va demanar amb ironia—. Per ventura està bé el que tu i jo fem d'esquena al teu amant?

—Oh! No és el mateix.

—No?

—No, Daniel, no és el mateix.

—És pitjor.

—No —va fer—. És una altra cosa.

—Sí, tens raó, és una altra cosa.

La salamandra era encesa i va posar-hi al damunt una olla de zinc amb aigua, que va trigar poc a escalfar-se. Després, acostà la carta al vapor que l'aigua feia en evaporar-se i, lentament, aquesta es va obrir.

—Ho deixaràs tot com estava, oi? —li va demanar Éveline mentre es vestia.

—Estigues tranquil·la, que Duval no ha de notar res.

Daniel va extreure la carta del sobre i, en llegir-la, s'esglaià. El que s'hi deia era francament interessant. Una notícia de primera mà que havia arribat a Messmer via Duhamel.

—T'interessa el que diu la nota? —va demanar Éveline.

—Oh, no! —va fer Daniel—. Per què m'ho demanes?

—Per la cara que has posat en llegir-la.

—Doncs no —va insistir—, la carta no té cap interès. Au, doncs! Posem-la novament dins el sobre i porta-la al seu destinatari.

—Negocis, suposo, oi?

—De què vols que parlin Messmer i Duval? De negocis, evidentment!

D'ençà que Daniel havia iniciat el camí que el duria a ser algun dia un dels grans capitans de la borsa, se sentia més bé. I fins els somnis semblava que el deixaven reposar tranquil, potser perquè les cartes dirigides a Maó s'espaiaven cada cop més i això el distanciava de la seva família. Tot i així, Daniel no havia trencat amb els seus i escrivia, molt de tant en tant, a la mare i a la dona unes cartes que no tenien res a veure amb el món parisenc en què vivia, però que eren tranquil·litzadores; prou perquè Maria no fes cas a les pressions de Bruna Nikolaidis, que li suplicava intensament que anés a París per trobar-se amb un marit que no havia vist des de feia ja tres anys. “Això no és bo, Maria, no pot ser bo de cap manera”, la mare li anava repetint. Però Maria temia els vaixells i mai no havia pujat a un tren. Per això se n'excusava. O potser temia haver d'enfrontar-se a una realitat que preferia desconèixer. Per això acabava dient: “Ja tornarà, mare. Estic segura que un dia tornarà.” Bruna no hi estava d'acord, però no hi podia fer res, perquè havia envellit i la salut no

l'acompanyava. Tot i així, estava segura que Daniel no els explicava la veritat.

Ella havia consentit aquell exili, però veia molt clarament que ja era hora de posar-hi fi. Des del 1874, Espanya tenia en la persona d'Alfons XII un monarca catòlic, espanyol, constitucionalista i liberal. Era, almenys, el que ell havia expressat en aquell Manifest de Sandhurst, anterior a la Constitució de 1876, que establia una monarquia parlamentària. La guerra carlina havia acabat i la Pau de Zanjón semblava que posés punt final a les hostilitats amb Cuba. Res, doncs, no es podia fer en el camp polític, que semblava del tot consolidat per als monàrquics. D'altra banda, no hi havia cap ordre governamental que obligués Daniel a seguir exiliat a París. Per què, doncs —deia Bruna Nikolaidis—, havia de prorrogar aquell exili que no duia enlloc? Per què no retornava? Però Daniel no pensava en el retorn. Li abellia París com un amant en zel vol prendre entre els seus braços la dona que estima.

Al nord-est de Bougival, el riu Sena es bifurca i crea com una mena d'illot. És l'illa de Croisy, poblada de pollancre i de salzes. Era en aquells dies un lloc dels que permeten sens dubte el qualificatiu d'encantador, perquè allí només es respirava pau i tranquil·litat. Dins el riu, que avançava serè, s'hi reflectien arbres immensos i tot es ribetejava dels colors que projectaven les voreres verdes. I a la bifurcació, hi havia un bar flotant que es deia La Grenouillère, que s'omplia de visitants els caps de setmana.

Hi anava gent de tota mena: obrers, parelles acomodades, dones casades i fadrines, i fins hi abundaven les joves desvinculades, una espècie de noies força corrent a l'escena parisenca, que passaven d'uns braços a uns altres molt fàcilment. La Grenouillère era un indret francament deliciós on Daniel i Éveline van anar molts cops, sobretot durant aquells dies de primavera en què Messmer es va haver de desplaçar a Tànger

per enllestir les vendes milionàries dels terrenys que posseïa conjuntament amb el seu amic, el banquer Duval.

S'arribava a l'illa de Croisy en un tren de vapor que travessava camps sembrats i boscos d'arbres que, a primers de maig, despuntaven ja el fullam de color verd, i s'aturava finalment a l'estació de Chatou-Chailly. Allí, l'andana s'omplia de dones amb capells decorats amb plomes i flors, i d'homes amb bastó i capell primaveral, amb ganes de passar un dia de sol vora el riu. Quan s'acostaven a la vorera, obrien els cistells a l'ombra d'un pollancre, estenien les tovalles sobre el terra i berenaven en un clima festiu, contemplant les barcasses que navegaven d'un cap a l'altre, conduïdes per barquers amb canotier que solien cantar balades conegudes mentre ajudaven els passatgers a baixar a terra.

Cap al migdia d'un dimarts, Daniel i Éveline arribaren a La Grenouillère. Feia un sol gairebé estival i es van asseure vora el riu, a redós d'una tàpia perfumada amb olor de mare-selva i de lilàs. Havien dinat alegrement quan van observar que dos pintors arribaven a aquell indret beneït de Déu i començaven a muntar els seus cavallets. Daniel, que va conèixer de seguida Pierre-Auguste Renoir, s'aixecà per saludar-lo, i aquest s'alegrà de veure novament aquell jove pianista que havia conegut sopant a la casa dels Charpentier. Tot seguit li presentà el seu company:

—Claude Monet —va dir—. És un més de la colla.

Daniel va correspondre a aquella presentació i els va explicar que era allí amb una amiga. Tots tres s'acostaren fins on seia Éveline i els pintors es van sentir captivats per l'atractiu d'aquella dona.

—Posaria per a mi? —li va demanar Claude Monet sense pensar-ho gens.

En escoltar la proposta, Éveline s'emocionà tant, que va accedir-hi de seguida. Quina il·lusió! Que bell era el món que, amb Daniel, descobria!

—On m'he de situar?

—Doncs aquí mateix..., però posi's dreta, si us plau... sí, aquí, sobre l'herba.

Éveline duia un vestit blanc, la cintura estreta i les faldes amb volants que el vent feia aletejar. També el cabell, que duia solt i voleiava amb l'oratge.

De sobte es va inclinar per recollir el capell que reposava a l'herba. I en veure aquell gest Monet va dir:

—Sí, molt bé! Posi-se'l, Éveline, i deixi el fulard vaporós a mercè del vent. M'agrada molt així, deixant que el mogui l'oratge. I ara obri l'ombrel·la i mantingui-la oberta... Sí, tal com la té... Així, fent que la protegeixi del sol. Oh! —va fer tot seguit—. Que n'és de bella!

—Sí, és fantàstica! —exclamà també Renoir que, al seu costat, havia decidit seguir pintant un quadre on es veia un esquif amb dues noies que remaven. Llavors, Monet es va dirigir a Éveline i li digué:

—Ara procuri no moure's, si us plau.

Daniel no deia res i contemplava extasiat com aquell pintor es deixava endur pel gran atractiu d'Éveline, que somreia feliç mentre Monet la pintava. Atent, doncs, i en silenci, observava darrere els cavallets dels pintors com Renoir anava experimentant amb petites taques sobre la tela blanca, i com amb pinzellades indiferents i ondulades que deixaven una marca al costat de l'altra, creava unes subtils vibracions de color. També observava com Monet, assegut al costat seu, fascinat per la bellesa d'Éveline i pel reflex vibràtil dels colors dins l'aigua, pintava aquella noia amb unes pinzellades enormes i espesses de blau, marró i blanc.

Interessat vivament pel retrat que Monet feia d'Éveline, Daniel hi observava els núvols que penjaven d'un cel que ocupava una gran part del llenç, com si fos un decorat. També la imatge d'Éveline vestida de blanc, dreta sobre l'herba, amb una ombrel·la a la mà i el cabell i la falda a mercè del vent.

El cel, va pensar Daniel, si és que existia, s'havia d'assemblar per força a aquella paradisiàca vorera del riu a Croisy, ben al costat del bar flotant de La Grenouillère.

Daniel va pensar que el seu avi Jordi Nikolaidis tenia raó en professar una fe absoluta en els diners i en afirmar que és amb aquests que s'obren les portes i es tracen els camins. Ho podia comprovar cada dia en aquell banc de proves que era el París de la segona meitat del segle XIX, on tot es transformava i, en el fons, continuava essent el mateix. Perquè la noblesa havia sotsobrat, és cert, però els burgesos nou-rics s'havien fet ràpidament amb les restes del naufragi. No hi havia, doncs, cap barrera que pogués parar l'impuls dels diners, que feien possible el pas d'una classe a una altra sense solució de continuïtat. La febre d'or ho transformava tot: permetia que famílies jueves dominessin la borsa, que burgesos protestants controlessin la banca, que rics nouvinguts s'infiltrassin àvidament als salons rococó d'antigues famílies amb llinatge, i que una nova classe dominant ocupés decididament el poder.

Daniel, que observava aquell món amb atenció, descobria com el poder de la indústria, de la premsa i de la banca havia fet del govern de l'Estat un mer executor dels seus interessos, i com el Consell de Ministres actuava com ho fan els titelles d'un guinyol. I això succeïa a París, en aquella ciutat devoradora de talents, implacable amb els dèbils i comprensiva amb els truans; una ciutat que, perduda la consciència social, havia decidit posar-se inequívocament en mans dels hàbils i dels poderosos.

Embolcallat en aquesta espiral vertiginosa, Daniel recollia la seva amant cap al tard i amb ella creuava el riu per passar la vetllada a la vorera esquerra del Sena. El seu cafè preferit era la terrassa tancada i enjardinada de La Closerie des Lilas, a la confluència entre el bulevard Saint-Michel i el bulevard Montparnasse. Com li agradava aquell carrer! Allí, les dones

de la nit es mesclaven amb els estudiants i sempre es ballava cantant al so de la banda de música.

Alhora, Éveline se sentia una dona lliure al costat d'aquell nou amant que, de sobte, havia entrat a la seva vida com el lladre que s'esslavisca per la porta del darrere i accedeix finalment a un palau amb la idea de robar-hi un objecte preciós. I Éveline era aquest objecte, la joia que, durant el llarg viatge de Messmer a Tànger, Daniel havia sostret d'aquell pis de la Rue de Rivoli.

A primers de febrer de 1878, Éveline li va escriure una nota dient que Messmer acabava de tornar d'un dels seus viatges de negocis. Per tant, havia d'interrompre les visites a casa seva. Però li assegurava que ella acudiria al pis de Montmartre. Aquella nota exasperà Daniel i d'alguna manera el va fer baixar del núvol on havia viscut els darrers mesos. I en trepitjar la terra s'adonà que no li seria gens fàcil tenir Éveline en exclusiva. I tanmateix ho desitjava, conscient que el desig d'Éveline era un sentiment molt nou, un desig que no li havia provocat mai cap altra dona. Havia tingut relacions esporàdiques amb moltes, i fins s'havia casat amb una que li havia donat dos fills, però mai no havia sentit aquell guspireig que l'acuitava a cercar i trobar Éveline, aquella joia pacífica i serena que el feia feliç tan sols contemplant-la. I com li agradava passejar amb ella pel Bois de Boulogne o sopar a la Brasserie des Martyrs, a Montmartre! La passió i el sexe eren importants, no en tenia cap dubte, però hi havia alguna cosa més que l'unia a Éveline, un sentiment que Daniel no hauria sabut definir perquè no havia estimat mai ningú, tret, potser, de la seva mare, encara que l'amor que sentia per Éveline se situava en un altre nivell que no admetia comparances. Però ella no era lliure i Messmer seguia essent un home poderós. D'alguna manera l'exemple a imitar, perquè era l'home que, amb vint anys més que Daniel, marcava el pas entre el món de l'Imperi i el de la Tercera República, aquest que havia posat París en braços dels banquers.

Un d'aquells dies, Daniel va rebre una altra nota d'Éveline que el va fer content: “Amor meu —deia—: t'espero demà. Vine a casa a buscar-me a l'hora de sempre. Stanislas acaba de sortir novament de viatge i això em permet ser tota teva. Com et desitjo, Daniel! Que llargs se'm fan els dies sense tu!”

Llegint aquests mots, Daniel se sentí novament l'amo del món. Acabava de negociar una transacció econòmica que, si es tancava com ell intuïa, el deixaria en una situació que li permetria afrontar des d'una posició de força la previsiblement irada reacció de Messmer en adonar-se que la seva colometa havia volat de la gàbia d'or on la tenia reclosa. Però havia de ser caut i pensar-ho tot molt bé, perquè un error davant d'un home com aquell li podia ser fatal. D'altra banda, Daniel no volia tancar la possibilitat que Messmer fos una persona raonable i entengués que, a un home de seixanta anys, no li era fàcil retenir forçada una noia que encara no n'havia fet trenta. I fins era probable que compregués que aquella situació s'havia d'acabar un dia o altre, perquè també ella tenia dret a l'amor. Sí, Messmer ho entendria si ell l'hi sabia explicar. D'home a home, cara a cara, com ho fa la gent amb personalitat.

L'endemà al matí, Daniel envià sis dotzenes de roses a Éveline amb una nota de resposta: “Amor: et passaré a recollir a les sis per anar a la representació de *La Prise de Troie*, de Berlioz, al Théâtre Lyrique. Per a després de la funció, he reservat una taula a la Closerie des Lilas. I en havent sopat... bé, el que ha de succeir en havent sopat només depèn de tu, Éveline. Si en tens ganes, podem anar a prendre una copa a algun cafè o bé retirar-nos a casa teva per estimar-nos follament tota la nit. Teu, Daniel.”

Daniel va anar a la perruqueria per tallar-se els cabells i afaitar-se la barba. Repassà la seva roba i elegí el millor vestit. Aquella òpera, que no havia vist mai representada, i la llotja

que havia adquirit, exigien l'etiqueta, perquè no hi havia cap dubte que, al teatre, trobaria el més granat de París.

Dempeus davant el mirall del vestidor, Daniel va tenir dubtes que hagués estat una bona pensada convidar Éveline a l'òpera, perquè era probable que els veiés algun conegut que, més tard, potser explicaria a Messmer la relació que s'endevinava entre ambdós. Però desestimà, finalment, la idea perquè li feia il·lusió d'anar a l'òpera amb la seva amant. A més, no era probable que ningú digués res si és que els veia junts, perquè a París tothom tenia algun embolic. I si Messmer se n'assabentava, doncs millor! Hauria arribat el moment d'afrontar el problema amb el seu contrincant. Algun dia ho havia de fer.

Daniel es posà els pantalons, es calçà les sabates de xarol, s'ajustà la camisa i el llacet i, finalment, la levita. Després d'enfundar-se els guants, va prendre el capell de copa i el bastó i sortí al carrer. El sol era prou alt encara i la gent anava i venia apressada, però a Daniel no li calia córrer perquè havia sortit amb prou temps. Creuà el carrer fins a l'altra vorera, pujà a un tílbur i ordenà al cotxer que el dugués fins a la Rue de Rivoli.

En arribar-hi, el porter de la casa l'ajudà a baixar del carruatge i Daniel li donà una propina. Era feliç com un gínjol i res no li podia fer perdre aquell ànim que el va empènyer a pujar els escalons de dos en dos. Ell esperava trobar Méry a la porta, però va ser Éveline que li va obrir. Daniel es va sorprendre.

—I Méry?

—Méry... no..., avui... avui no és a casa. Li he donat festa —va respondre Éveline en un to de veu que a Daniel li va semblar molt fred. A més trontollava, balbucejava per dir aquelles paraules tan simples, mentre li recollia el capell i el bastó.

—Acompanya'm —va dir.

—Què passa Éveline? Que està succeint aquí?

—No res, amic meu. Només que volem parlar amb vostè —va dir Messmer, que, de sobte, va aparèixer a la porta de la sala.

Pàl·lid, Daniel va saber de seguida que no se sentia prou fort per afrontar aquell encontre. Si més no així, tan improvisadament. Li calia més temps per preparar una estratègia. La que fos, però una estratègia. A més, això significava que Éveline l'havia traït, perquè era impensable que, en enviar-li la nota convidant-lo, desconequés que Messmer seria a la casa.

Les cames li tremolaven i el cor li batia com mai a l'interior del pit quan entrà en aquell saló bigarrat tot ple de butaques. De sobte, s'adonà que suava copiosament, però no hi podia fer res per evitar-ho. El desbordava aquella situació que no havia previst. Stanislas Messmer i Ernest Duval eren allí, drets davant seu i el miraven. I Éveline? On era Éveline? No, Éveline no havia desaparegut. També era allí, en un racó al costat de la porta. Ell la va observar d'una rampillada i, en veure-la, s'adonà que, en aquella hora del capvespre, Éveline era una mala còpia de la dona que estimava, la que havia retratat Claude Monet. Anava vestida com una reina, però tenia la cara desfeta pels plors. No deia res i, asseguda a una cadira, amb el cap baix sanglotava.

Daniel la va mirar astorat, però no s'atreví a parlar.

—Deixi de mirar Éveline! —cridà de sobte Duval.

Daniel va entendre aquells mots, però novament va mirar-la.

—Senyor Clark! —cridà aleshores Stanislas Messmer—.

Li hem dit que s'acosti. I obeeixi'm, si us plau, si no vol que la situació se li compliqui encara més.

Éveline aixecà una mica el cap, com per fer veure a Daniel que havia d'obeir les ordres que rebia. I aquest va saber tot d'una que el més assenyat era fer-li cas. S'acostà, doncs, a aquells homes i es va asseure a la cadira que Messmer li indicava.

—Que vostè era un jove espavilat ho vam veure de seguida, senyor Clark. Ens pensàvem, però, que era un home intel·ligent. Per això nosaltres li vam confiar una gestió que, per cert, va dur a terme amb una gran professionalitat. Una gestió que ens va produir a tots un quantiós benefici. Li estem,

doncs, agràits, i cregui'm si li dic que nosaltres entenem que vostè també es vulgui dedicar als negocis. El món és gran i el sol surt cada dia per a tothom. Però el que no permetrem és que un estranger que viu a París per la generositat del govern de la República sigui l'herba d'uns camps que nosaltres havíem prèviament plantat i adobat. I ara parlo estrictament de negocis. Després, si vol, li parlaré d'altres assumptes que són, potser, encara més greus —i en dir això indicà amb el cap el racó de la sala on era Éveline.

Daniel no va respondre. Era evident que la cita havia estat una trampa i se sentia incapaç de reaccionar davant aquells homes crescuts i poderosos que l'havien acorralat.

—M'entén, oi, senyor Clark?

Daniel no va tenir més remei que assentir amb el cap.

—Sí o no? Parli! Que li vull sentir la veu! —cridà Messmer.

—Sí... —va fer Daniel.

—Doncs bé, si no ho tinc mal entès, vostè acaba d'escrip-turar a la notaria de Monsieur Dupond l'opció de compra dels terrenys on el govern de la República ha decidit que construirà una nova estació de ferrocarrils als afores de París. Els venedors, que desconeixien la decisió del Consell, han acceptat de vendre-li els terrenys per deu milions de francs, i li han concedit el dret d'executar l'opció dins els propers quatre anys. De moment, vostè ha pagat per aquest un milió de francs. És així o m'equivoco, senyor Clark?

Daniel assentí entresuat i tremolós.

—Vostè sap molt bé que, quan el ministre l'Obres Públiques hagi fet pública la decisió del Consell, el valor d'aquests terrenys es multiplicarà per deu. El felicito, doncs, per haver-se avançat a nosaltres en una operació molt esperada, que Monsieur Duval i jo havíem preparat acuradament; una operació que vostè no hauria pogut conèixer, ni tan sols intuir, si no fos per Éveline, a qui vaig confiar una carta que havia de dur a Monsieur Duval. Ella ha traït la meva confiança i vostè

també, senyor Clark, perquè ha creuat la barrera d'un jardí on mai no havia d'entrar. Menys encara si els propietaris d'aquest són poderosos i el qui la creua és... com ho diria? Diguem que un principiant.

”Les seves ànsies de fer diners i de fer-los aviat, senyor Clark, són comprensibles i res no hi hem d'objectar. També nosaltres en tenim. Però en el món dels negocis cal que tots respectem unes normes, uns codis de conducta que no podem violar. I menys encara vostè, un jove, un estranger; per tant, un home amb molts punts dèbils. No sé si m'entén, senyor Clark. A més, vostè ha creuat també la barrera d'un altre camp encara més perillós: el de l'honor. I això és imperdonable.

—Jo... jo... —Daniel anava a justificar-se, però Messmer ho impedí.

—Vol fer el favor de callar i comportar-se, senyor Clark? —L'admonició de Messmer era tan dura que Daniel va tenir por—. Deia —proseguí de seguida Messmer— que vostè ha violat el camp de l'honor i això, a París, es resol normalment designant uns padrins i trobant-se després amb l'ofès en una clariana del Bois de Boulogne. Per cert —va fer—, maneja bé les pistoles?

—Si us plau... Monsieur Messmer, si... us... plau... Monsieur Duval... deixin-me que m'expliqui...

—No, senyor Clark, no tenim cap interès a escoltar les seves excuses i ens importa molt poc la seva versió dels fets. Però sigui com vulgui, li exigim dues coses: la primera, que signi una escriptura de cessió gratuïta de l'opció en favor de Monsieur Duval i de mi. Ara, doncs, ens acompanyarà a la notaria de Monsieur Laplace per documentar la cessió. I la segona cosa, que abandoni París immediatament. Torni a Espanya, senyor Clark, i oblidaré les imperdonables qüestions d'honor a què abans he fet referència.

En escoltar aquell enfilall d'imperatius, Daniel va saber que es trobava davant una situació límit, la pitjor a què mai

s'havia enfrontat. Però també que, si cedia, estava vençut. Aquells homes l'aixafarien com a un cuc. Per això, traient forces de la mateixa flaquesa, s'encarà a Messmer:

—I si no ho accepto?

Duval i Messmer no esperaven la pregunta, però aquest va saber respondre de manera contundent.

—Doncs... demà mateix, *L'Écho de Paris* publicarà un article a la primera pàgina on denunciarà l'operació immobiliària que vostè ha dut a terme i l'acusarà davant el Ministeri Fiscal d'haver actuat després d'obtenir informació privilegiada. La qüestió es durà als tribunals i aquests resoldran d'acord amb les lleis franceses. I li asseguro, senyor Clark, que vostè, un estranger, no se'n sortirà.

En aquell moment, Daniel es va sentir acorralat del tot. Havia estat massa càndid en creure que ell sol es bastava per treure el cap en una selva poblada de hienes com Messmer i Duval. D'altra banda, fos certa o no l'amenaça d'acudir a *L'Écho de Paris* per acusar-lo, era segur que, si Messmer s'ho proposava, el destruiria. Però ni l'un ni l'altre eren millors ni més intel·ligents que ell. Eren tan sols més rics i poderosos. La seva força radicava exclusivament en això. Però claudicar davant seu implicava rebaixar-se, aniquilar-se ell mateix, i Daniel no estava disposat a fer-ho. Per això es llençà d'una revolada sobre Duval i el va tombar d'un cop de puny. Messmer s'espantà, perquè no havia previst aquella situació de violència. O potser sí, perquè, amb els ulls esfereïts, entaforà la mà en una butxaca del jaqué i va treure un petita pistola.

—I ara què pensa fer? —li va demanar convençut que tornava a dominar la situació.

Però Messmer no va preveure que, per darrere, Éveline el colpejaria amb un dels canelobres que hi havia damunt una consola de la sala. Messmer va caure de cop i, en fer-ho, se li va disparar la pistola amb tan mala fortuna que la bala s'incrustà al pit de Duval, que en aquells moments s'aixecava. Ferit de

mort, el banquer trontollà uns segons i caigué a terra com un plom. I sense perdre un instant, Daniel es va llençar a matadegolla contra Messmer i el colpejà fins deixar-lo sense sentit.

Éveline seguia dreta i aterrorida davant el cos mort de Duval i el de Messmer que, ajagut també en terra, rajava sang per la cara dels cops de puny que havia rebut. De sobte, s'ajupi per agafar la pistola i donar-la a Daniel, però aquest va fer un crit que la va espantar encara més:

—No! No la toquis! Deixa-la a terra!

Éveline el va obeir i es llançà després als seus braços. Daniel tenia la levita estripada i el nas li degotava sang.

—Estic bé, estic bé —anava dient per tranquil·litzar-la, però ella sanglotava excitada i fora de si.

—Calma't, calma't, si us plau!, que hem de prendre decisions ràpides.

Ella intentava fer-li cas però seguia sanglotant.

—Prou! —cridà Daniel, que la va sacsejar agafant-la per les dues espatlles. Aquell crit va semblar que l'assenava una mica.

—Escolta'm bé, Éveline. Ara faràs el que et diré i ho faràs com jo et diré. D'acord?

—Sí, sí, faré el que tu em diguis.

—Doncs escolta'm. Ara mateix jo sortiré d'aquí i desapareixeré. No em veuràs en molts dies perquè ningú no m'ha de relacionar amb aquesta mort, ja que si ho feien, estaria perdut. Ningú tampoc m'ha de relacionar amb tu, i si algú ho fa, tu diràs que em coneixes tan sols d'haver coincidit en algun sopar d'amics. Mai no he estat el teu amant, Éveline. Ho has entès bé? I no et preocupis pel que pugui dir Messmer, perquè serà la teva paraula contra la seva, que no tindrà cap valor, ja que ell, i ningú més que ell, serà condemnat per l'homicidi d'Ernest Duval, amb qui tu, quan t'ho demanin —que t'ho demanaran— diràs que t'entenies d'amagat de Messmer. Tens algun dubte?

—No —va respondre tremolosa.

—I no et preocupis per res, perquè la Policia tindrà l'assassí, el mòbil i el cadàver. Ni tu, doncs, ni jo, hem de témer res si fas el que et dic.

—Però què serà de mi? —va demanar encara plorosa.

—D'això en parlarem més endavant. Ara només hem de decidir què cal fer tot seguit.

—I què cal fer tot seguit, Daniel?

—Éveline, et recordo que tot anirà bé si fem les coses ordenadament. Em creus, oi?

—Sí, et crec —va respondre entre sanglots.

—En primer lloc deixa de plorar, perquè ara sortirem tots dos d'aquí. Jo partiré cap a un costat del carrer i tu cap a l'altre. Però tu faràs de trobar un guàrdia de seguida i li diràs —aleshores podràs plorar tant com vulguis— que Stanislas Messmer, el teu amant, ha mort el banquer Duval a casa teva. I procura trobar-lo aviat, aquest guàrdia, si és possible abans que Messmer recobri el coneixement i desaparegui. Li contaràs que tu havies citat Duval pensant que Messmer era fora de París, però que, pel que veus, t'havies equivocat, perquè ell ha entrat sobtadament i, en trobar el seu amic amb tu, s'han batut tots dos a cops de puny. Finalment, li diràs que Messmer ha tret la pistola i ha disparat. Res més. És l'únic que has de dir quan la Policia o els jutges t'empaitin. I no et preocupis més, perquè no t'ha de passar res.

—I tu, Daniel?

—Jo he de desaparèixer. És perillós que segueixi aquí. Però no pateixis, perquè, quan cregui que el perill ha passat, tornaré, i aleshores tu vindràs amb mi.

Quasi tot va sortir com havia previst Daniel, perquè deu minuts més tard, Éveline i dos guàrdies entraven al pis de la Rue de Rivoli i detenien Messmer en el moment que aquest, mig trontollant, anava a baixar l'escala. I l'endemà, tots els

diaris de París duïen la notícia de la mort a tret de pistola del banquer Ernest Duval. També informaven que el jutge d'ins-trucció, després d'ordenar l'aixecament del cadàver, havia fet detenir Monsieur Messmer i també Mademoiselle Royal de manera preventiva.

Llegir aquella notícia a les pàgines del diari va colpir Daniel perquè no esperava la detenció d'Éveline, a la qual sot-metrien probablement a durs interrogatoris. Com també a Messmer, que no dubtaria d'involucrar-lo en els fets. A més, en el procediment judicial que s'obriria, Messmer tindria, sens dubte, el millor advocat de París, mentre que Éveline, abando-nada a la mà de Déu, s'hauria de conformar amb un defensor d'ofici. Seria capaç, en aquestes circumstàncies, de guardar si-lenci i negar la presència de Daniel a l'escenari del crim?

Daniel començà a témer per ell i a veure que tots els pro-jectes de futur eren a punt d'ensorrar-se. Havia compromès una gran part dels seus estalvis en la compra dels terrenys amb què Messmer i Duval volien especular, però era conscient que li seria impossible exercir l'opció que preveia el contracte si no volia que el relacionessin amb els negocis del mort i del pre-sumpte homicida. En no exercitar-la, perdria els diners, però només els diners, ja que el més probable és que els titulars de les finques guardessin silenci davant un negoci, tan rodó com inesperat per a ells, que es quedaven amb els terrenys i amb els diners pagats per l'opció.

Però què succeiria si a causa de les pressions de l'advocat de la defensa Éveline parlava? Què succeiria si l'instructor arribava a saber que Éveline enganyava Messmer amb Daniel i no amb Ernest Duval? Si això succeïa estava perdut, perquè el jurat creuria Messmer si l'acusava de cometre l'homicidi. Per tant, no podia seguir a París. Havia d'escampar la boira d'una mane-rra immediata. Perdre els diners de l'opció però ell se salvaria.

Daniel deixà l'apartament de Montmartre després de re-collir les seves coses i comprà un bitllet per al tren que sortia

a les nou de la nit. Però havia d'actuar de manera intel·ligent. Per això, a primera hora de la tarda es va dirigir al bulevard Haussmann. Es volia acomiadar dels Charpentier.

Charles i Marguerite van lamentar aquella partida tan precipitada, que Daniel va justificar per una sobtada malaltia de la mare, que li impedia seguir al capdavant dels negocis familiars. I amb ells va comentar molt sorprès la notícia que havia llegit als diaris sobre la detenció de Stanislas Messmer i de la seva amant. Finalment, va demanar a Charpentier si li podia guardar un quadre que havia adquirit, però que no podia endur-se amb les presses. Tenia massa equipatge i li era impossible encabir-lo en els baguls. “El vindré a buscar més endavant —va dir—, quan torni a París.”

Poques setmanes més tard, la Cort penal iniciava el judici per la mort a tret de pistola del banquer Ernest Duval. El procés, que es va desplegar en llargues sessions, va atraure l'atenció de la gent, que el seguia als diaris. “Un crim passional —deia l'última crònica que va publicar *Le Figaro* el 25 de juny de 1878— que ha acabat tràgicament per a dos personatges del gran món parisenc: el banquer Ernest Duval, que va morir d'un tret de pistola, i el propietari i editor de *L'Écho de Paris*, Stanislas Messmer, que ha estat condemnat a trenta anys de presó per assassinat. El mòbil, una amant compartida per tots dos de nom Éveline Royal. El lloc, el pis on aquesta vivia a la Rue de Rivoli.”

Però la crònica no acabava aquí i explicava també la condemna de Mademoiselle Éveline Royal a cinc anys de presó “per còmplice necessària en l'assassinat del banquer”. La pena de deu anys que demanava el ministeri fiscal s'havia reduït a cinc perquè “penedida, l'amant va confessar a la Cort penal que havia ajudat Stanislas Messmer en la planificació del crim”. “Éveline Royal —acabava dient la gasetilla— ha ingressat a la presó de Saint-Lazare.”

La lectura d'aquesta notícia publicada als diaris, que Daniel havia deixat anotada al quadern que Jordi Clark m'havia donat, anava acompanyada d'un retall de *Le Figaro* que em va deixar molt tocat. No només pel que significava, sinó també perquè em costava de creure que Daniel no hagués destruït aquelles notes, d'altra banda tan valuoses, que m'han permès conèixer el que acabo d'escriure sobre els seus anys a París.

Però jo havia de seguir investigant, i el que venia tot seguit ja no succeïa a París, sinó a Maó, on Daniel va arribar amb el vaixell correu de Barcelona el 30 d'abril de 1878. Era, doncs, evident que havia abandonat París abans de dictar-se la sentència, que ell devia conèixer per la premsa, si ens atenim al retall que havia encartat en el quadern. On adquirí el diari? Qui l'hi va enviar? Això no ho he pogut saber.

Desconec també com va anar aquell procés i no sé què degué al·legar Messmer en la seva defensa, però és evident que no va convèncer el Tribunal de la seva innocència. Com l'havia de convèncer si Éveline, que era l'únic testimoni dels fets, en acusar-lo de cometre l'assassinat també s'autoacusava de còmplice i encobridora? D'altra banda, les proves aportades eren evidents: Messmer era l'amant traït, el propietari de la pistola amb què s'havia comès el crim i l'únic que hi havia deixat empremtes. Només Daniel i Éveline sabien que les coses no havien anat exactament així.

Conscient de l'engany de què havia estat víctima el jurat, Daniel va deixar escrit el següent al seu quadern: "Éveline m'ho va donar tot i jo, a canvi, la vaig abandonar. Sóc un canalla i ho sé. He actuat encara pitjor que el meu pare, que es va limitar a fugir." Era una freda i alhora terrible sentència. Mai no havia llegit res tan desolador.

Després d'acomiar-me de Jordi Clark i d'agrair-li el seu valuós ajut, vaig tornar a Maó força corprès per tot el que havia llegit al quadern i parlat amb el fill menor de Daniel.

I tot seguit vaig redactar el text que ara, cinquanta anys més tard, he transcrit amb ben poques modificacions. Llavors, en vista de tot el que havia descobert em vaig demanar si no era possible que, rere la proposta que m'havia fet Legrand, s'hi amagués Éveline Royal. Necessitava, doncs, saber què va ser d'Éveline en sortir de la presó. Vivia encara?

Jordi Clark m'havia assegurat que ni ell ni el seu germà, ni ningú de la seva família, havia sentit parlar mai d'aquesta dona. També que ell va conèixer la seva existència i la importància que havia tingut en la vida del seu pare en llegir el quadern que aquest li va confiar; però en cap moment es va preocupar per saber si encara existia, ni va creure que hagués de fer cap esforç per indagar-ho. Però si ens ateníem a l'edat —aleshores Éveline deuria tenir com a molt setanta anys—, la possibilitat que encara visqués s'havia de tenir en compte. Tot i així, Jordi estava convençut que el seu pare no s'havia trobat mai més amb ella i que, amb la tornada a Maó el 1878, havia trencat per sempre més amb aquella dona. Trencament, però, que no disminuïa gens la importància de la relació que hi havia tingut. “Per què, si no, havia conservat —i em va donar!— aquest quadern on parla d'Éveline d'una manera tan intensa, completa i descarnada?”, Jordi es demanava. Per tant, ell no tenia cap dubte que Éveline havia estat alguna cosa més que una amant accidental en la vida de Daniel Clark. “Fins és probable que el seu record el perseguís sempre, encara que nosaltres no ho vam saber mai. Tanmateix —afegí Jordi Clark—, em costa de creure que el pare s'interessés per ella després que va tornar a Maó, llevat... llevat... —i aquí va sorgir el dubte— que Éveline Royal fos la dona que va motivar el seu darrer viatge a París. Cosa que no sabrem mai, perquè ell es va endur el secret a la tomba.”

Sigui com vulgui, no em podia treure del cap l'amarg destí d'Éveline, que, amb la mort accidental de Duval, ho havia perdut tot: l'amant que la protegia des de feia molts anys, el

pis abarrocat i ple d'objectes de mal gust a la Rue de Rivoli, la renda anual de cinquanta mil francs que Messmer li passava i la llibertat per un crim que no havia comès. I el que era encara més cruel: havia perdut Daniel, l'home per qui ho va sacrificar tot mentre que ell fugia i l'abandonava.

Tot i l'opinió de Jordi Clark, la possibilitat que Éveline encara existís i que fos la persona que hagués motivat l'encàrrec de Legrand em va excitar tant que vaig pensar que havia de tornar a París de seguida, però havia perdut molts dies a Barcelona i no podia abandonar els clients que començaven a confiar en mi. Aleshores vaig creure que només em quedava la possibilitat de demanar ajut a Stéphanie. Ho podia fer? Vaig tenir els meus dubtes, però l'ocasió era propícia per contactar amb ella novament, i ho vaig fer amb una llarga carta en la qual li explicava el que havia descobert de la vida de Daniel Clark durant els anys que va ser a París. També li parlava d'Éveline Royal, com de la dona que ell va estimar i abandonar en ser acusada de complicitat en l'assassinat d'Ernest Duval; un crim —afegia— que ningú havia planificat i que es va produir accidentalment. “Podries tu, estimada Stéphanie, investigar què va ser d'Éveline Royal a partir de les dades que forçosament han de constar als arxius de la presó de Saint-Lazare?”

Dubtava que Stéphanie em respongués, però a primers d'agost de 1913 vaig rebre una carta que resolva tots els meus interrogants.

Mon petit ami: M'he emocionat amb la teva carta i també amb els descobriments que has fet sobre Daniel Clark, el teu personatge, especialment en la seva etapa de París. No m'ha sorprès, doncs, que volguessis saber què va ser d'Éveline en sortir de la presó i que hagis pensat que potser jo et podia oferir el meu ajut. I has fet bé, perquè encara que no podia investigar personalment el que em demanaves, perquè he passat tot l'hivern a Londres, no em podia negar a ajudar-te en aquest treball de recerca, del qual em sento una mica responsable, ja que t'hi

vaig empènyer aquella nit en què ens vam estimar —*c'était notre nuit de folie*—, que mai no oblidaré.

De seguida vaig escriure a un advocat amic de la família i li vaig demanar que investigués discretament què se n'havia fet, d'aquesta dona, que, com tu m'expliques, va tenir un paper determinant en la vida de Daniel Clark. Tres setmanes després, el meu amic ha pogut respondre satisfactòriament la teva pregunta. Mademoiselle Éveline Royal, que havia estat condemnada com a còmplice de Stanislas Messmer per l'assassinat d'Ernest Duval, va passar cinc anys a la *prison des femmes* de Saint-Lazare, un centre penitenciari que continua encara actiu a la Rue du Faubourg-Saint-Denis, a l'antic recinte de Saint-Lazare. Gràcies als arxius de la presó sabem que havia nascut a París el dia 20 de gener de 1847, filla de Géraldine Royal i de pare desconegut. Constava com a *célibataire* quan el 15 d'abril de 1878 va ingressar a la presó, de la qual va sortir el 16 d'abril de 1883. Consultat el registre públic de *l'État civil* pel nostre advocat, em diu que la seva mort es va produir a París el 20 de febrer de 1911. Tènia aleshores seixanta-quatre anys.

Espero que aquestes dades et siguin útils i puguis seguir fermant caps en la recerca que dus a terme.

Et recorda amb afecte,
Stéphanie.

Enllà de la sotragada que em va provocar la carta de Stéphanie, havia d'agrair-li profundament aquella informació sobre Éveline, que em revelava una data decisiva per descartar la hipòtesi d'una possible trobada amb Daniel Clark el gener de 1913; perquè, si com deia el certificat del registre de l'Estat civil, Éveline havia mort el 20 de febrer del 1911, era impossible que Daniel hagués planificat un viatge a París per trobar-se amb ella dos anys més tard. Tancàvem, doncs, una hipòtesi i deixàvem obert un nou interrogant: per què Daniel Clark va anar a París en aquella data? Què hi cercava? Qui volia trobar?

Abans, però, de respondre aquestes preguntes, convé que tornem uns anys enrere per centrar-nos novament en la vida

de Daniel, que havíem deixat quan aquest abandonà París en saber que la Justícia havia detingut Éveline, acusant-la de còmplice de Stanislas Messmer en la mort d'Ernest Duval.

Quan el matí del 30 d'abril de 1878 Bruna Nikolaidis abraçà Daniel a l'andana del port de Maó, tremolava. L'esperava acompanyada de la seva nora, Maria Carbonell, i de Víctor i Jordi, els seus dos fills, el petit dels quals Daniel encara no coneixia. En aquest grup més pròxim hi havia també Josep Tudurí i algunes persones que servien als magatzems de la família Nikolaidis. Fora del grup familiar, l'esperava la plana major del Partit Republicà, aleshores a l'oposició, amb Teodoro Làdico al seu davant. Tots volien professar a Daniel Clark la seva admiració per haver esdevingut un símbol de la resistència republicana. L'home, en definitiva, que havia desafiat la monarquia de la Restauració.

Quan el vapor correu atracà al moll i Daniel s'acostà fins a la borda, observà aquella gent que l'esperava delerosa d'abraçar-lo i de fer-li costat. En veure'ls s'emocionà, perquè era impossible que no experimentés cap mena de sentiment agraït davant un grup tan nombrós que el rebia amb delectació, però sentia alhora un dolor insuportable, conscient que, a París, la seva ànima s'havia partit en dues meitats, una de les quals li semblava absolutament dilapidada. En canvi, tots els que s'havien aplegat al moll veien el retorn de Daniel amb uns altres ulls. Però ell sabia que res no era el que semblava, perquè tornar a Maó comportava una clara renúncia a esdevenir un ésser lliure i capaç de volar per ell mateix. Un cop més, Daniel va decidir que donava l'esquena a la veritat i va preferir enganyar-se.

Daniel abraçà Maria, que, en veure's envoltada pels seus braços, plorava a raig fet, mentre que Víctor, que anava vestit de mariner i estrenava unes sabates de xarol, intentava, gojós, mostrar-les al seu pare. Daniel també el va abraçar i,

després, bressolà el petit Jordi, a qui va besar tendrament. En veure aquells dos fills es va estremir. Per tant, alguna cosa el lligava encara a aquella gent. Però el que més va impressionar Daniel en aquell retrobament festiu i multitudinari va ser el tremolor de la seva mare en abraçar-lo. Com tremolava aquella dona, que ell sempre havia comparat a una roca indestructible, en estrènyer-la amb els braços. Li va semblar que era a punt de trencar-se i fer-se bocins. Sí, això és el que més va impactar Daniel aquell matí calitjós d'estiu, després que el vapor correu de Barcelona hagués travessat el port de Maó; el mateix que havia solcat el seu besavi i també el seu avi; el que havia generat la fama i la fortuna de la família i havia contribuït a crear el valuós patrimoni que la seva mare havia conservat i incrementat treballant de valent als magatzems que els Nikolaidis havien construït dins la segona meitat del segle XVIII.

El tremolor d'aquella mare ja vella va ser per a ell com una fuetada, l'avis que tot un món s'estava esfondrant. Daniel la va mirar directament als ulls i observà que eren els de sempre, encara que una mica més tristos i apagats; uns ulls, però, que mostraven una gran joia davant l'arribada del fill destinat a prosseguir la saga familiar.

—Estàs bé, mare?

—Oh, sí! Sóc la dona més feliç del món.

Era, sens dubte, una resposta que li sortia del cor, però insuficient per tranquil·litzar Daniel que, només en veure-la, va saber que Bruna Nikolaidis ja no era el baluard que havia deixat a Maó feia uns anys; era més aviat una dona malalta que semblava que l'esperés per poder abandonar-ho tot i, després, abandonar-se.

Les abraçades es van allargassar durant l'estona que Daniel va fer saludant vells amics i antics camarades de la política. Després, en una calessa va pujar amb els seus fins a la casa del carrer d'Anuncivay.

Aquella mateixa tarda, Bruna Nikolaidis s'enllità i, poques hores més tard, rebia la visita del doctor Victory, que va tractar d'animar-la.

—Es referà —va dir a Daniel—, però és forçós que la teva mare es retiri ja de tantes responsabilitats. La feina que fa no és per a una dona de setanta-cinc anys.

—Per això he tornat —va respondre Daniel.

—És el que havies de fer. Ella et necessita.

Bruna Nikolaidis es va anar recuperant al llarg de les setmanes següents, que aprofità per parlar amb el seu fill dels negocis de la família: de com ella els havia conduït amb l'ajut dels seus homes fidels, i de com creia que els havia de seguir duent Daniel, encara que donà llibertat al seu fill per dirigir-los de la manera que cregués oportuna.

—Tu ets jove i jo som vella —va sentenciar—. Ets tu el qui, des d'ara, ha de decidir.

Aquell abandonament, aquell traspàs de responsabilitats tan ràpid i tan generós, no semblava natural ni propi d'una dona com Bruna Nikolaidis. No era tampoc el que esperava Daniel, que es va veure constret a posar-se, d'avui per demà, al capdavant dels negocis.

De fet, Bruna Nikolaidis ho va abandonar tot, i l'únic plaer que mantenia era d'entrar a la sala de davant, al primer pis, on, alguns matins, passava una estona asseguda al piano, encara que aquelles mans primes i arrugades que transparentaven les venes ja no eren les que, anys enrere, havien interpretat Mozart i Beethoven tan esplèndidament. En veure-la, Daniel va sentir de sobte una tendresa nova i estranya envers aquell ésser a qui ho devia tot, el que havia fet de pont en el traspàs que duia dels Nikolaidis als Clark. Déu meu, que forta havia estat aquella dona que a penes es podia sostenir ja dempeus!

Maria Carbonell tenia cura de la seva sogra com si d'una mare es tractés, i ella li agraïa aquella dedicació tan plena i exclusiva, però el que realment va plaure a Bruna Nikolaidis

durant els mesos en què el seu cos s'anà decandint, va ser escoltar com Daniel, en tornar dels magatzems cada capvespre, interpretava al piano alguna de les sonates que ella havia descobert a Viena, en aquella petita sala de concerts.

Tot era nou i tot era vell alhora. Daniel havia tornat a Maó i la ciutat era la de sempre, però li semblava absolutament desconeguda. No perquè hagués canviat substancialment des del punt de vista arquitectònic, ni perquè els carrers empedrats i les cases d'estil anglès i una mica colonial, amb finestres de guillotina i persianes de llibret a l'exterior, mostressin un nou aspecte. No, el canvi no radicava en això, perquè les cases eren les mateixes i els terres de fusta de les llars burgeses més adinerades —els *floors*, com seguien dient per influència anglesa— cruixien amb la mateixa parsimònia de quan ell va partir. Però tot allò tan igual li semblava diferent, fins al punt que Daniel es va sentir com tancat en una presó. I sentir-se pres en una terra que l'acollia i fins i tot l'admirava era un contrasentit. Però l'abandó de París havia provocat un buit tan gran en el seu cor, que l'enyorança del paradís perdut embrutia tot el seu entorn vital, fins al punt que un Daniel revoltat contra ell mateix trobà que Maó era una ciutat petita, pobra, endarrerida i francament hostil.

Atenta i servicial, Maria havia fet planxar aquella tarda la levita del seu marit i li havia preparat una camisa blanca impol·luta, les sabates negres de xarol i els botons de puny perquè Daniel ho tingués tot a punt a l'hora d'acudir a la recepció. L'havia organitzat Teodoro Làdico, que va triar per dur-la a terme la sala de ball del Casino Mahonés, aquella entitat recreativa que s'havia ubicat a la magnífica casa que, seixanta anys després que Jordi Nikolaidis hagués construït la seva, havia aixecat el cònsol Pere Soler.

Però Daniel recelava de la festa que un home com Làdico, republicà, empresari i propietari rural, havia organitzat precisa-

ment al “casino dels senyors”, com tothom denominava ja aquella casa, que representava el sùmmum de l’elegància i el prestigi de la classe social més elevada. Aquella a la qual pertanyien sens dubte Daniel i la seva esposa Maria, la baronessa de Monpalau.

El casino era el bo i millor d’aquella gent poderosa que s’hi reunia per jugar a les cartes o al dòmino, o per fer els balls més esperats i selectes de l’any; una gent que, empesa per la dinàmica de l’època, anava abandonant la seva llengua pròpia, oblidava l’esplendorosa literatura que s’havia creat a finals del set-cents i donava l’esquena al Segle de les Llums. Una gent, en definitiva, que havia decidit adoptar el castellà com a llengua de cultura perquè era la llengua de les autoritats: la del general governador, la dels coronels que comandaven els regiments i la dels funcionaris de l’administració perifèrica d’un Estat liberal que, en arribar a l’illa, la imposaven amb la suficiència dels colonitzadors. Daniel, per tant, desconfiava d’aquell home-natge, perquè aquell edifici tan bell, de tall neoclàssic, al qual s’accedia per una porta sorprenent d’estil modernista, ja no era la casa d’un comerciant il·lustrat que obria les seves sales a la música i a la cultura, sinó la seu d’una societat recreativa que pensava només en el lleure i en les relacions socials.

Tot i el recel que sentia, Daniel s’entaforà la levita, creuà amb la seva esposa la porta de l’entrada i enfilà tot seguit l’escala elegant i majestuosa que pujava al primer pis. Allí, les dues grans sales amb finestres i balcó sobre la plaça eren plenes de gent que l’aplaudí en entrar-hi. Però Daniel se sentia estrany entre aquelles parets sumptuoses, d’on penjaven belles *vedute* del port de Maó que recordaven els quadres venecians, obra de Joan Font, el pintor maonès *à la mode*.

Allí se serviren unes copes de xampany, i per un moment Daniel va pensar que aquell podia ser també un saló com els que havia visitat tants cops a París; però els quadres de Font, que tanmateix aprecià, no tenien res a veure amb les teles que, aquells mateixos dies, pintaven els seus amics impressionistes.

Ni tampoc la gent que l'acompanyava tenia res en comú amb la que ell acabava de deixar a París.

Finalment, entraren a la sala de ball, aquell ample saló neoclàssic de sostres molt alts i motlures daurades, amb quatre finestres obertes sobre el carrer d'Anuncivay, que era ple de cadires que algú havia disposat ordenadament en semicercle, entorn d'una petita estrada on hi havia un piano vertical. Va ser des d'allí que Teodoro Làdico va fer un petit discurs. I mentre el líder republicà perorava, Daniel anava observant les persones que s'havien aplegat entorn seu i el va sorprendre la barreja tan singular que formaven; una combinació que, vint anys abans, no s'hauria pogut tan sols imaginar. Hi havia industrials, comerciants, propietaris rurals, professionals universitaris i militars de carrera. I el que era encara més estrany: liberals de nou encuny i conservadors de tota la vida mesclats amb republicans. Hi havia, per tant, homes i dones que, teòricament, podien discrepar en el camp ideològic, però que —i aquest n'era el secret— tenien en comú una cosa extraordinàriament important: la solidesa dels seus comptes corrents i el fet de pertànyer a una burgesia cada cop més uniformitzada i provinciana.

Contemplant aquella gent, Daniel va deduir la versemblança d'un acudit que circulava per Maó: “Els liberals —deia— van a missa a les nou, els conservadors hi van a les deu i els republicans no van a missa, però a les onze es troben tots junts a Es Dineret per fer l'aperitiu i muntar després els seus negocis.” “Es Dineret —va pensar Daniel—, quin encert de nom per definir el que era realment el Casino de la Unión!”, un lloc on persones rivals políticament convergien de manera amistosa per fer tabola i endegar de comú acord empreses comercials, industrials i financeres, on el color polític dels accionistes importava ben poc. Diversos, per tant, eren els homes i diverses les idees, però la burgesia maonesa era una gran família que havia convingut a un sol amor.

Làdico, que va ser curt i moderat en l'ús de la paraula, defugí en tot moment la confrontació política —“deixem —va dir— a un costat allò que ens separa”— i parlà tan sols del progrés i de la necessitat de crear riquesa i benestar per a tots, “que és, de veritat, el que ens uneix”; paraules que foren acollides amb grans aplaudiments. A la fi, va fer una magra referència a la cultura i acabà dient que, “encara que jo no entengui de música, he cregut que a tu, Daniel, el que més et plauria era escoltar un petit concert”.

Daniel es va mostrar sorprès i desorientat en sentir aquelles paraules que Làdico havia dit, naturalment, en castellà; paraules que tothom aplaudí, fins i tot els militars —alfonsins i monàrquics— enfundats en els seus uniformes de gala. I estava confós perquè no podia endevinar quina mena de concert li havien preparat els seus amics. Però el dubte s'esvaní ràpidament en aparèixer per una porta les dues sopranos maoneses que havien convidat per a aquell recital, que un pianista de la casa acompanyaria al piano.

Aquella mateixa nit Daniel confirmà els seus temors en prendre consciència que, en efecte, gairebé tot havia canviat a Maó amb la restauració borbònica. Daniel no esperava, certament, que les sopranos interpretessin partitures de Mozart o Beethoven, però sí que cantessin àries de Bellini, de Donizetti o de Verdi, com haurien fet, segurament, vint anys abans. Però Daniel s'equivocava, perquè la novetat del moment ja no era l'òpera, ni tampoc els autors italians, sinó una música que triomfava als teatres de Madrid, la ciutat que els maonesos havien triat com a nou punt de referència. Era evident que Madrid havia desbancat Milà i Venècia en les seves preferències musicals, i era el mirall on volia contemplar-se aquella gent que es delia escoltant una música que a Daniel li semblà allunyada de la seva sensibilitat.

Fet el silenci, una de les dues sopranos, *la Menegilda*, vestida amb roba de criada madrilenya, inicià el tango de *La*

Gran Vía, del mestre Federico Chueca, una obra que s'havia estrenat amb gran èxit, feia un any, a Madrid:

*¡Pobre chica, la que tiene que servir!
Más valiera que se llegase a morir;
porque si es que no sabe por las mañanas brujulear,
aunque mil años viva,
su paradero es el hospital.*

(...)

*Cuando yo vine aquí
lo primero que al pelo aprendí,
fue a fregar, a barrer,
a guisar, a planchar y a coser;
pero viendo que estas cosas
no me hacían prosperar,
consulté con mi conciencia
y al punto me dijo “Aprende a sisar”.
“Aprende a sisar, aprende a sisar.”*

Que sonors van ser els aplaudiments d'aquella gent que reia feliç i s'ho passava d'allò més bé escoltant la música *que estava de moda!*

I a *la Menegilda* va respondre de seguida una *doña Virtudes* contudent:

*Pobres amas
las que tienen que sufrir
a esas truchas
de criadas de servir;
porque si una no tiene
por las mañanas mucho de acá,
crea usted, caballero, [en dir això es va dirigir a Daniel amb
la mirada]
que la dividen por la mitad.*

Aquí les rialles van pujar de to i fins ofegaven la cantant, que no per això es va deixar interrompre:

*Tuve una de Valladolid,
que tenía unos bigotes así.
Y mi señor marido,
que es peluquero... por afición,
me dijo: “A ésta la pago
con la navaja y el jabón”.
Pues, al mes no cabal
me faltó un cucharón de metal
y una falda de tul
que hallé registrando un baúl.
Me faltaron dos pendientes de azabache superior,
y, por fin de tantas faltas,
faltóme mi esposo, que fue lo peor.*

*Después tuve una que a poco me pega;
después tuve otra que sí me pegó,
y, en fin, tuve una tan buena persona,
que friega, que barre,
que lava, que cose,
que plancha, que guisa,
porque esa soy yo.*

Quan tornaven a casa era ja de nit i Maria Carbonell se sentia plenament feliç. Després de molts anys, Daniel la duia novament agafada pel braç caminant pels carrers de Maó. Què més podia desitjar? La directiva del Casino Mahonés havia acceptat el seu marit com a “soci d’honor” de la casa i Teodoro Làdico —l’exministre Teodoro Làdico!— li havia dedicat unes paraules molt belles abans del concert. Era l’inici d’una època nova per a aquella família que presidia Daniel Clark.

Que poc li importava el que Daniel hagués fet durant aquells anys a París! I no tenia cap necessitat de creure les xafarderies de la gent ni les maledicències que es divulgaven a la seva esquena. A més, Maria sabia molt bé que els homes són homes, i que de vegades fan coses que una dona no faria mai. I encara que dolguin, l’important és que l’home retorni,

que descobreixi que, a la fi, el que sempre queda és la família, aquest nucli ferm que ho supera tot si es manté unit.

—Sóc una dona feliç —va dir Maria a Daniel quan entraven a casa després d’haver deixat el casino i travessat a peu el carrer d’Anuncivay—. Has tornat i això em basta. M’he sentit tan sola... tant de temps...

Ell li va estrènyer el braç com si amb el gest volgués confirmar aquella impressió tan sincera i espontània, però en el fons no l’escoltava, atordit encara per l’espectacle que havia presenciat al casino, aquella vetllada musical que Teodoro Làdico havia preparat en honor seu.

Què se n’havia fet, dels Soler, dels Ramis, dels Albertí, dels Febrer o dels Vidal!? Què se n’havia fet, d’aquella gent que llegia i escrivia teatre neoclàssic, que escoltava Albinoni i Scarlatti, que adaptava obres com *La Creació* de Haydn, que s’emocionava escoltant la *Lucrècia Borgia* de Donizetti, adorava *Gli Ugonotti* de Meyerbeer i plorava a l’ària final de Violeta, a *La Traviata* de Verdi? Déu meu, que lluny se sentia de tot i de tothom! Quina distància més gran el separava de la seva gent!

Aleshores va comprendre la soledat en què havia viscut sempre Bruna Nikolaidis, la seva mare, la dona que l’havia agombolat, educat i —diguem-ho clarament— l’havia protegit *de tot allò!*

Bruna Nikolaidis es va apagar com s’apaga un llum de parafina el 3 de febrer de 1879 i Daniel experimentà amb la seva desaparició la buidor d’una soledat que mai no ompliria la seva pròpia família.

Aquell matí d’hivern, la ciutat sencera comentava la mort de la dona que havia desafiat tothom; la que, després d’enfrontar-se amb l’Església catòlica, s’havia comportat com un home i prosseguit la saga de mariners i comerciants que havia encetat el seu avi, Iorgos Nikolaidis, després que va arribar a Maó per mar un matí de novembre del 1753. D’això feia ja cent vint-

i-cinc anys. Bruna era, doncs, la darrera Nikolaidis, la darrera persona que duria el cognom en primer lloc, perquè Daniel, el seu fill, ja era un Clark i amb ell s'encetava una nova època.

Aquell matí, doncs, a la casa del carrer d'Anuncivay, un seguit de gent entrava i sortia després de passar davant el taüt que només una estora separava del terra al bell mig de la sala amb els sostres decorats. Ininterrompudament, la desfilada va durar fins que el rellotge de l'escala tocà les dotze campanades al migdia. En aquell moment, amb la casa plena de gom a gom, Teodoro Làdico va llegir un text que havia escrit per glosar la dona que acomiadaven. Va ser un adéu solemne que tots els que eren allí van escoltar en silenci: els homes, drets a un costat del fèretre, vestits de jaqué i amb el capell de copa a la mà; les dones, de negre rigorós, assegudes en una renglera de cadires a l'altre costat del taüt.

Després de les paraules de Teodoro Làdico, Daniel va agrair amb llàgrimes als ulls aquells mots en un discurs molt breu, perquè ell no era un home dotat per a l'oratòria, i va acabar dient que volia acomiadar la seva mare morta amb l'única cosa que, fos on fos, ella voldria escoltar. Llavors es va dirigir al piano, obrí el teclat, es decantà la cua del jaqué, es va asseure al tamboret i, enmig d'un silenci sepulcral, interpretà el tercer moviment de la Sonata en Si bemoll menor de Chopin, i aquella marxa fúnebre, que gairebé ningú dels que eren allí havia escoltat mai, congelà el cor dels assistents que, minuts després que Daniel s'hagués aixecat del piano, seguien immòbils i en silenci, com posseïts per una música que no van entendre però que els havia calat fins al moll de l'os i s'havia apoderat dels seus esperits.

Dels advocats que vaig conèixer en tornar a Maó el 1913, Pere Ballester era l'únic que tenia un veritable interès per la història, la llengua i els costums del país. No és, doncs, estrany que fos ell qui, aquells dies, em va encaminar en la recerca del

meu objectiu. “Jo et puc explicar aspectes rellevants de la vida de Daniel Clark com a empresari —em va dir—. I en fer-ho entendràs com va reflotar La Industrial Lanera, com transformà aquella casa d’emprestits que havia fundat el seu avi en un banc, com va actuar al capdavant d’aquest, quines relacions va tenir amb La Naval de Motores i fins per què, de cop sobte, tot es va esfondrar. Però hi ha aspectes de la seva vida privada que no conec. D’aquests només te’n pot parlar, si és que ho vol fer, una persona: Maria Carbonell. I ho has d’intentar, Roger. Ho has d’intentar.”

No va ser fàcil abordar Maria Carbonell de Monpalau, que només va accedir a rebre’m després que mossèn Ginard li aconsellà que ho fes. I em va rebre amb la condició que, a les nostres converses, ell hi fos present.

Va ser cap al final de l’estiu de 1913 quan em va rebre en aquella casa de què tant he parlat, on vaig entrar per primer cop un dia de mitjan setembre acompanyat de mossèn Ginard, amb qui havia acordat prèviament que, en parlar de Daniel, abordariem tan sols els anys posteriors a la seva tornada de París, però no els de l’exili a França.

Li vaig fer dues visites, sempre al capvespre. I com que encara era estiu, vam conversar asseguts al pati interior de la casa, a l’ombra del fasser. Escoltant-la, em va entendre la seva capacitat de veure les coses des del costat bo i de guardar silenci sobre la resta. També de sublimar el que havia estat una vida difícil amb un marit que no l’estimava però que ella sempre va adorar. Ni un retret, ni una queixa va sortir dels seus llavis. Només va tenir elogis per a Daniel, de qui ens va explicar anècdotes curioses i moments de felicitat, com quan se li va retre un gran homenatge al Casino Mahonés, on tota la ciutat —“els uns i els altres”, recalrava— li va demostrar la seva estima.

També em parlà de moments entranyables de caire familiar: “Hauria d’haver vist, senyor Codina, l’alegria que va tenir

quan el meu Jordi, que deuria tenir sis o set anys, li demanà que l'escoltés al piano. «Au, petit —li vaig dir—, demostra-li el que has après», i Jordi agafà una partitura i l'obrí davant el teclat. Després va posar un coixí al tamboret, s'hi assegua i va començar a interpretar-la. Daniel el mirava encuriolit, i de sobte va veure com Jordi tocava el piano amb uns dits encara fràgils, però ja deixava entreveure el talent del bon músic que havia de ser. Que feliç el va fer veure's encarnat en aquell fill petit! També m'hi hauria fet a mi, si no fos perquè ja aquell dia va començar el que sempre va ser una relació tensa i difícil amb el meu fill gran. «I tu, Víctor —li va demanar—, per què no aprens també a tocar el piano?». «Oh, no! —aquest li va respondre—, a mi no m'agrada». «Quina llàstima!» —va fer, queixant-se—. I dit això, potser va pensar que s'havia expressat massa bruscamment i va afegir: «No t'amoïnis, perquè segur que seràs bo per als negocis.» Sí, bo per als negocis —va repetir Maria Carbonell—. De fet, era el que més desitjava en aquell moment.”

Daniel havia decidit que tots els seus fills valdrien per als negocis. No podien no valdre. Eren uns Clark! I ben aviat es va despertar en ell un corrent de simpatia envers Jordi, que tocava el piano, era llest, estudiós i molt capaç per dur a terme el que es proposava. Víctor, en canvi, no va sentir mai cap mena d'afecte per la música ni per l'art d'estudiar. Qualsevol activitat de l'intel·lecte l'avorria notablement.

—Des que va tornar de París —em va dir Maria Carbonell, que a la segona de les nostres converses ja em va parlar més obertament—, Daniel s'havia tornat irritable, però jo ho comprenia, perquè sempre tenia moltes coses al cap, i sovint s'enutjava quan els fills no mostraven prou interès per les coses que ell els proposava. Sobretot quan aquests ja eren uns joves i ell volia que l'ajudessin més. Des del primer moment, Daniel va captar els valors i la intel·ligència d'en Jordi, el més petit, i va decidir (més aviat hauria de dir que li va imposar)

que, arribada l'hora, es fes advocat, perquè els negocis eren cada cop més complexos i exigien una bona preparació. No és que no estimés Víctor —va puntualitzar—, però era evident que aquest no tenia les qualitats del seu germà menor, i això el treia de polleguera. Tot i així, se'l va endur al banc perquè treballés al costat seu, i Víctor va aprendre l'ofici amb ell. Però que feliç va ser quan Jordi tornà de Barcelona amb el títol d'advocat sota el braç! Daniel ho havia previst tot i, pocs dies més tard, li va exposar il·lusionat el seu programa d'acció per al futur. “Tu —li va dir— seràs el meu adjunt. Treballaràs amb mi colze a colze i un dia em substituiràs al capdavant de totes les nostres empreses.” Jordi li va agrair aquelles paraules tan generoses, però de seguida li va fer saber que el projecte que li acabava de traçar el seu pare no li interessava. I li va exposar el seu: ell es volia dedicar exclusivament a la música i havia decidit tornar a Barcelona per continuar els estudis de piano. Era l'única cosa que el podia fer feliç.

Maria Carbonell em contava amb llàgrimes als ulls la dura reacció de Daniel i el xoc frontal que es va produir amb el seu fill. Però ella tractava d'endolcir-ho tot i va guardar silenci sobre l'altre gran problema —el definitiu— que enfrontà pare i fill: la seva homosexualitat. Tampoc jo vaig tenir la indelicadesa de treure'l, encara que tots dos sabíem de què estàvem parlant. “Vostè m'ha de creure si li dic —puntualitzà amb èmfasi Maria Carbonell— que jo li vaig fer saber que s'equivocava. Jordi tenia els seus defectes, és cert, però era una bona persona i sempre ha estat un bon fill.” I per reblar aquella afirmació, em va dir que pensava anar a viure amb ell a Barcelona “ara que Daniel és mort, tot s'ha perdut i em sento molt vella, molt trista i molt sola”.

I fent gala d'una sinceritat que jo no esperava, aquell capvespre em va parlar obertament d'una qüestió que jo no hauria gosat treure mai: el seu matrimoni civil amb Daniel. “Del meu gran pecat” —em va dir excitada—. “No digui això,

Marieta —la va interrompre mossèn Ginard—, perquè vostè no va pecar. I si ho va fer, Déu ja l’ha perdonada.” El mossèn la volia tranquil·litzar i va pregar-li que no insistís en aquesta qüestió tan espinosa. Però Maria Carbonell no li va fer cas, i va voler que jo sabés l’angoixa en què va viure tots aquells anys, quan havia de confessar-se, combregar i anar a missa d’amagat, incapaç d’explicar el que feia i el que sentia a Bruna Nikolaidis.

La mort de Daniel l’havia afectat, però sobretot li havia dolgut la condemna que Víctor havia sofert després del crac de la banca. “Això ha estat terrible per a ell i per a tots nosaltres. I més encara la presó. Déu meu, que dur que ha estat tot!”

Després d’aquestes paraules, Maria es va descompondre, i mossèn Ginard la va interrompre definitivament. “Deixi-ho anar, Marieta, deixi-ho anar, que ja n’hi ha prou. A més, tot ja ha passat i Víctor és a casa.”

He de dir que em va fer llàstima aquella dona, perquè es feia estimar. Essent tan diferent al seu marit i després d’una vida tan amarga, seguia respectant Daniel i maldant per parlar bé de tothom. Fins em va semblar que se sentia una mica responsable del fracàs de la seva família, de l’ensorrament dels Clark.

A mig matí d’un diumenge de 1890, Diego Albertí va tocar a la porta del carrer d’Anuncivay. Volia parlar urgentment amb Daniel.

—Sé que potser no és el dia més indicat —d’entrada va dir—, però havia de parlar amb tu per força. Hem arribat al límit i cal que actuem.

—Però de què em parles? —Daniel li va demanar.

—De què vols que et parli, de La Industrial!

—I què passa a La Industrial?

—Doncs que s’enfonsa, Daniel. Ens estem enfonsant!

—A veure, Diego, calma't una mica i explica't. I no cridis, si us plau.

—Com vols que no cridi si no ens en sortim, Daniel! Si no hi posem remei, la fallida de l'empresa és ja a la cantonada!

Diego estava nerviós i, a pesar del fred que feia a Maó aquell hivern, suava.

—Com així esteu a punt de fer fallida?

—Tu saps l'interès que jo vaig posar en la fàbrica mentre feies carrera política. Ves per què tan d'esforç! —s'exclamà—, encara que no serveix de res lamentar-se'n. Però anem al gra. La teva mare..., tu ho saps tan bé com jo, hi havia invertit un petit capital, perquè ella mai confià del tot en aquella inversió que *tu* li vas aconsellar. Suposo que t'én recordes —i en dir aquests darrers mots, Diego va recalcar el *tu* descaradament—. No és un capital important el que vosaltres hi vau invertir, però sí el que hi té posat la meva família. Els Albertí tenim ficats a l'empresa tots els nostres estalvis, perquè *jo* com *tu* —novament va recalcar els pronoms—, creia... i crec encara en el futur de la indústria. Però la cosa ha anat a mal borràs. Les vagues ens han fet perdre unes comandes que eren imprescindibles per remuntar el vol. I per si això fóra poc, l'encariment dels preus ha repercutit en el cost del producte final i en la reducció de la demanda. Si no hi injectem capital, Daniel, suspendrem pagaments i haurem de tancar. Serà la ruïna, Daniel, la ruïna! I no ho serà només dels accionistes, sinó també dels més de dos-cents obrers, *sí, dos-cents!* —recalcà— que treballen a l'empresa. Tots aniran cap dret al carrer. Daniel, recorda't de Manchester! Recorda't dels nostres anhels!

Daniel va fer de calmar Diego Albertí, encara que això no era possible, perquè aquell home anava tret de botador i tenia els nervis destrossats davant la previsible ruïna de l'empresa. Ell, en canvi, es mantenia serè, no sols perquè el capital que Bruna Nikolaidis hi havia arriscat era petit, sinó també perquè va veure que aquell era un bon moment per canviar d'estratègia.

Morta Bruna Nikolaidis, Daniel va liquidar ben aviat el negoci de la naviliera, que va vendre molt bé a una entitat més poderosa que tenia la seu comercial a Barcelona. Sabia que era un moment òptim per liquidar una empresa que, si volia ser realment competitiva en el mercat, havia d'ampliar el capital. Ell podria haver-ho fet, però no se sentia atret per seguir al capdavant d'una activitat comercial que, més prest o més tard, es faria petita i seria fagocitada per navilieres més poderoses, nascudes a l'ombra de societats de capital que tenien la seu a ports força més grans, com el de València o Barcelona. Perquè el port de Maó, per molt que el disgustés constatar-ho, no era ja, ni de prop, el que un dia (molts anys enrere) havia estat. Continuava essent un port meravellós, això sens dubte, però era també un port que anava perdent l'atractiu comercial a mesura que l'illa de Menorca perdia el valor estratègic que havia tingut altres temps.

Tot, doncs, havia canviat, i Daniel ja no sentia cap atracció per aquell mar que havia posseït l'ànima dels seus avantpassats, i sabia que era amb la indústria i, encara més, amb el tràfec del diner, que es forjaven les noves fortunes. Com enyorava els parquets de la Borsa! Com trobava a faltar els mercats financers de París! Però evocar París i la borsa implicava també recordar Éveline, i aquella simple evocació l'irritava. Per això ofegava els seus records amb ginebra i fent-se addicte a l'alcohol.

—He repassat a fons els balanços i l'únic camí que ens queda —va dir a Diego Albertí tres dies després d'aquella inesperada visita— és el d'intentar el reflotament del negoci.

—Ja em diràs com ho puc fer, això!

—Diego, jo també crec en l'empresa i considero que la fàbrica té futur, però necessita una injecció de capital. El camí més curt és liquidar la societat i crear-ne una de nova, que es quedi amb els actius materials i els clients, però no amb els deutes. Veuràs com així aconseguirem reflotar-la!

Seguint els consells de Daniel Clark, Diego Albertí va reunir els accionistes en junta general, que va autoritzar els directius a cercar un comprador de La Industrial Lanera. Pocs setmanes més tard, l'adquirí un inversor de Barcelona, que s'adjudicà el remat per cent vuitanta-dos mil set-centes cinquanta pessetes. Tot seguit, aquest constituïa una nova societat anònima amb el nom de La Textil Mahonesa S. A., amb un capital de quatre-centes mil pessetes, dividit en quatre mil accions. D'aquestes, l'inversor barceloní n'adquirí el vint-i-cinc per cent i Daniel Clark el cinquanta. Llavors els dos socis majoritaris van oferir la resta del capital als antics accionistes d'acord amb una clàusula de l'escriptura de constitució que recollia la possibilitat de canvi de les antigues accions per les noves a cent pessetes cada una. O el que és el mateix, amb una minusvàlua del valor nominal d'un setanta-cinc per cent.

Daniel es va fer, doncs, amb el control de la nova empresa i va perdre un amic de tota la vida amb aquella operació, perquè Diego Albertí es va sentir estafat i li va retirar per sempre més el saluda. I es creà molts enemics entre els antics accionistes, però La Textil Mahonesa S. A. va reprendre la tasca i, aquell any, la producció de la fàbrica va proporcionar grans beneficis a causa del mercat colonial i dels efectes positius que l'aranzel proteccionista de 1891 havia tingut sobre la producció industrial espanyola.

S'havia entrat de ple en la darrera dècada del segle i Daniel era conscient que la vida econòmica de l'illa havia de fer front a dos grans reptes: la manca de matèries primeres i una excessiva dependència del mercat antillà. Menorca, doncs, s'havia d'obrir a mercats alternatius, millorar la competitivitat i diversificar la producció amb indústries sòlides que oferissin gèneres atractius a un cost relativament baix. I això implicava seguir una política de contenció de salaris i d'injecció de capital a les empreses.

Daniel va fer aquest raonament en decidir que invertiria molts diners en La Naval de Motores S. A., una fàbrica dedicada a la reparació i construcció de maquinària que impulsaven els germans González Pons, els quals havien subscrit un quaranta per cent de les accions. Daniel Clark se'n va quedar el cinquanta per cent i la resta va quedar en mans de petits empresaris. Era una fàbrica que comportava una gran aposta per la industrialització i donaria feina a més d'un centenar d'obrers. Però Daniel era conscient que ni La Textil ni La Naval podrien desplegar les seves potencialitats de negoci sense noves injeccions de capital que permetessin dur a terme les inversions necessàries per fer-les competitives en el mercat nacional. I aquesta expansió només es podia dur a terme si obtenien el suport inqüestionable d'un banc.

Un capvespre del mes de setembre del 1894, Daniel va sortir de casa seva a pas decidit, creuà la plaça Reial, enfilà el carrer Nou i entrà a Es Dineret.

—Han arribat ja? —va demanar al conserge.

—Sí, senyor Clark, l'esperen al reservat del primer pis.

Daniel pujà cap dalt sense perdre un instant. Ho tenia tot apamat i exposà el seu projecte als socis. L'essencial era fer-los entendre que només un banc, el Banco de Mahón, havia obert les portes en aquella ciutat fins aleshores —d'això feia ja tretze anys—, i que el mercat era prou gran per introduir-hi una entitat bancària nova i poderosa “que serveixi bàsicament els interessos empresarials dels qui ens hem reunit aquí. Hi ha força capital atresorat que no es posa en circulació —va seguir dient—, o que s'ha refugiat en productes de baix risc. El deute públic, en efecte, sedueix els inversors que no troben un lloc més atractiu per dipositar uns diners que nosaltres podríem fer més rendible, alhora que donaríem liquiditat a les nostres empreses. Tots sabeu que la meva família, des que Jordi Nikolaidis obrí la casa d'emprèstits, s'ha dedicat a aquest negoci amb prou bons resultats. Coneixem, doncs, l'ofici i

estic convençut que, si entre tots som capaços de transformar aquella empresa modesta en una banca forta i sòlida, el futur dels nostres estalvis estarà garantit i la marxa de les nostres indústries consolidada”.

Dins aquell reservat d'Es Dineret hi havia persones de diversa trajectòria política, a les quals unia la defensa dels seus capitals. Daniel Clark era republicà; Joan Mirambell, un liberal fusionista proper al partit de Sagasta; Antoni Vinent, monàrquic conservador. També n'hi havia d'altres que no havien abraçat públicament cap ideologia política. Però aquells homes no havien anat allí per debatre qüestions ideològiques sinó per lluitar pels seus interessos econòmics, industrials i comercials.

—Quin capital penses que serà necessari per a la banca que patrocines? —va demanar Mirambell.

—Cinc milions de pessetes —va respondre Daniel Clark—, de les quals en desemborsarem només un vint-i-cinc per cent, ja que la llei ens ho permet.

—La proposta és atractiva —assegurà Mirambell, i també ho va semblar als altres assistents, que coincidiren en aquesta valoració, convençuts que la nova societat de crèdit, no sols donaria suport al comerç i a la indústria, sinó que, emparada en la credibilitat i la solvència dels seus promotors, atrauria força capitals que, refugiats a les caixes fortes de molts particulars, es mantenien inactius.

En veure que el seu projecte era acceptat, Daniel va demanar als futurs accionistes que proposessin un nom per a la nova entitat de crèdit i tots van creure que mereixia dur el nom del seu promotor. Mig any més tard, en una notaria de Maó naixia la Banca Clark, les accions de la qual van ser subscrietes per cinquanta accionistes. Joan Mirambell va ser designat president del consell d'administració; Daniel Clark, conseller delegat, i el jove Víctor Clark, secretari.

Una nova aventura econòmica es posava, doncs, en marxa a la ciutat de Maó, que aviat es va veure coronada per l'èxit.

Havent optat per una política conservadora que no volia mai comprometre el capital social i per una estratègia bancària que pretenia uns resultats més aviat modestos per als accionistes a canvi d'operacions sòlides que atraguessin els capitals, la nova banca anà consolidant la seva posició fins situar-se en primera línia, no sols en el descompte de lletres i de pagarés, sinó també en l'acumulació de dipòsits.

L'eufòria que van despertar aquelles pròspères indústries que donaven feina (mal pagada, és cert, però feina al cap i a la fi) a centenars d'obers, així com l'aparent riquesa d'uns bancs que prosperaven de manera exponencial, va conduir aviat al naixement de noves i petites entitats bancàries en una illa que entrava al segle xx amb tots els símptomes de la febre d'or.

Però quan més satisfet estava de la seva banca, Daniel es va sentir malament. Eren a mitja sessió d'una junta amb el consell quan notà que un fort dolor al pit l'ofegava. S'aixecà com va poder i, de sobte, va caure a terra. Dos consellers el van estirar en un canapè mentre un altre anava corrent a buscar un metge. Daniel, però, es va recuperar d'aquell avís que el cor li havia fet. Una recuperació sorprenent, segons li va dir el doctor Victory, que li ordenà que deixés la direcció dels negocis. Daniel tenia un cor fatigat i vell, i el fetge malferit per la ginebra.

—Beus massa, Daniel —l'amonestà el doctor—, i això no és bo.

—Què dius! —ell se'n va riure.

—Estic parlant seriosament, Daniel. Estàs malalt, molt malalt, i no pots seguir al capdavant dels negocis. És massa tràfec el que duus i et convé deixar llast. Per què no et recolzes en el teu fill? Víctor ja és un home, i és segur que tu l'has format bé. Deixa que sigui ell el qui dugui el timó de la nau, i quedat tu, si tant vols, a la torre de guaita. Sempre li podràs dir el que calgui. Però de lluny.

Maria Carbonell va agrair les paraules d'aquell bon amic, però Daniel no pensava fer-li cas. Tanmateix no va tenir més

remei que escoltar el doctor quan, dos mesos més tard, una altra crisi el va ensorrar.

—Prou! —ordenà el metge—. La teva vida d'empresari s'ha acabat... si és que encara vols viure.

Daniel no va tenir més remei que sotmetre's a la voluntat del doctor i també a la de la seva dona. I encara que poc convençut, situà Víctor al capdavant de la Banca Clark, el qual recomanà Antoni Verd per dur la complexa comptabilitat de La Naval, mentre els germans González Pons seguien assumint-ne la direcció tècnica.

Víctor era jove i havia decidit ser més valent i llançat que el seu pare, a qui havia de demostrar l'error d'haver-lo menystingut tant. Com a home d'empresa, coneixia sens dubte el Decret del Govern que, el 19 de març del 1874, havia imposat un sistema de circulació fiduciària únic a tot el país i atorgava el monopoli d'emissió de bitllets al Banc d'Espanya, però aquella disposició legal no va ser obstacle perquè decidís emetre obligacions hipotecàries, amortitzables als vint anys, per un valor nominal de dos-cents cinquanta mil pessetes i a un rèdit anual del tres per cent, amb les quals injectava capital a l'empresa. El més remarcable de l'operació no era, però, aquesta injecció de capital, sinó el fet que les obligacions circulaven per Maó com si fossin paper moneda i donaven alhora una gran liquiditat al banc. Víctor va afrontar també els greus problemes que afectaven La Naval de Motores, els resultats de la qual no eren com s'esperava. I per recapitalitzar-la va aconseguir que l'empresa Perkinson Motors, de Newcastle, subscriuís un bon grapat d'accions.

Tot, doncs, semblava resolt amb aquelles operacions: el banc va adquirir liquiditat i La Naval va poder treballar a bon ritme, mentre Clark i Verd feien i desfeien sense cap oposició en aquelles dues empreses que repartien bons dividends als accionistes mentre encetaven el segle xx convençuts que

aquella seria una dècada prodigiosa per a tothom que volgués fer-se ric.

La Banca Clark tenia compte obert a La Naval, una empresa que pagava sous molt elevats als seus directius, no mirava prim en les despeses i anava ampliant cada cop més les seves naus de producció. Tan gran era el deliri d'Antoni Verd per assolir nous contractes, que no li importava gens negociar lletres a llarg termini, algunes de les quals no vencien fins a quinze o vint anys més tard. Tampoc mostrava cap mena de recança a l'hora d'afrontar les considerables despeses que implicava la negociació d'aquests efectes bancaris, sobretot quan alguna de les lletres no era atesa, cosa que succeïa ben sovint. Però Verd sabia que sempre el cobria la banca que dirigia Víctor Clark, que admetia les lletres i, a més, facilitava a La Naval el líquid necessari per pagar els seus obrers i atendre les necessitats més peremptòries. Tot, doncs, anava vent en popa, i Víctor, després d'haver-se fet amb un gran paquet d'accions de l'empresa, destacava ja davant l'opinió pública com l'inevitable successor de Daniel Clark que, retirat a casa seva, seguia ofegant les penes en ginebra, l'única medicina que li permetia treure's del cap el fantasma sempre present d'Éveline Royal.

Tot va ser molt bell fins que un capvespre de finals de novembre del 1909, Víctor va visitar el seu pare. Estava nerviós i li volia parlar amb urgència.

Daniel l'escoltà amb un got de ginebra sobre la taula.

—No hauries de beure tant, pare —Víctor el va renyar.

—T'equivoques, fill meu, jo prenc ginebra des que tenia vint anys i saps que m'agrada com l'aigua.

—Sí, ja sé que t'agrada, però el teu fetge se'n ressent.

—Potser sí, fill, però no crec que m'hagis vingut a veure per dir-me només que deixi de beure. O és que m'equivoco, Víctor?

—No, no t'equivoques. Tu no t'equivoques mai. Vinc a demanar-te consell.

Daniel es va posar en guàrdia. Sabia que aquell dia havia d'arribar.

—Quin és el problema? Perquè és evident que tens un problema, i molt em temo que és greu.

—Sí, és greu —va respondre el seu fill mentre posava damunt la taula els darrers balanços de La Naval—. Verd ha maquillat els nombres i hem hagut de cedir a Perkinson Motors un paquet molt important d'obligacions. Abans, ho hem intentat tot sense èxit. I per acabar-ho d'arrodonir, les darreres vagues han impedit que féssim front a les comandes. De poc ha servit que la cavalleria carregués contra els vaguistes. El mal ja estava fet i Antoni Verd s'ha vist forçat a negociar noves lletres amb el banc.

—I tu li has fet costat sense límit.

—Sí, sempre l'he ajudat. Hi estava compromès i ho havia de fer.

—I no ha estat suficient.

—No, pare, no ho ha estat.

Daniel se sentia bullir la sang davant aquella confessió d'impotència. Però es va mantenir serè.

—I què penses fer?

—No ho sé, pare, perquè ja no podem seguir maquillant més els nombres. Ho he fet aquests darrers temps de comú acord amb Antoni Verd pensant que podríem redreçar l'empresa, però els deutes de La Naval amb els proveïdors són tan grans que la Perkinson Motors ha decidit rompre amb nosaltres. I si ells no ens subministren les peces per construir els motors, La Naval anirà a la ruïna. Tret... —Víctor va puntualitzar—, tret que la Banca Clark deturi el cop.

Daniel va mirar el seu fill i, sense dir res, va revisar cautelosament els nombres que tenia davant seu. Deu minuts més tard sabia que la fallida de La Naval era inevitable. Verd havia enganyat Víctor i la política del banc en relació amb l'empresa havia estat d'una gran imprudència. Però Daniel va seguir fred com un gel. Finalment, va sorprendre el seu fill dient:

—Si tu tornes a convèncer els dirigents de la Perkinson perquè col·laborin amb La Naval, avançarem els diners del crèdit que tenen contra nosaltres. Tindràs la meva autorització.

—Gràcies, pare, sabia que podria comptar amb tu —va dir Víctor, que abraçà Daniel. No podia creure que el vell Clark cedís tan fàcilment—. I si us plau, no beguis, que no t'és bo.

—Sí, ja sé que em fa mal, i que ho hauria de deixar —va dir aquest excitat—, però no et penso fer cas! Ni a tu ni a la teva mare. Ho he dit prou clar?

Víctor va sortir de la casa del carrer d'Anuncivay content com un gínjol, convençut que el seu pare no era tan feroç com sempre havia cregut. Ordenaria, per tant, a Antoni Verd que pagués els deutes als britànics amb un nou crèdit que asseguraria la continuïtat de l'empresa. Després faria reunir el consell d'administració perquè substituís Verd per un gerent més aplicat i seguiria la mateixa política bancària amb La Naval fins que aquesta aconseguís remuntar el vol.

Daniel, en canvi, es va asseure a la butaca del seu gabinet privat i, amb el posat seriós, mirà a través de la finestra els arbres que el seu avi havia plantat al pati interior de la casa. Necessitava seure i reflexionar una mica respecte de com havia d'actuar, conscient de la magnitud de la tragèdia. Era evident que Verd havia enganyat Víctor durant molt de temps disfressant els nombres de l'empresa, i que aquest no se n'havia adonat. Però tampoc ell ho havia intuït des de la seva torre de guaita. No s'ho perdonaria mai, com tampoc no perdonaria al seu fill la política creditícia suïcida que havia dut des del banc en favor d'una empresa mal gestionada. La Naval, doncs, anava cap dret al precipici, i això comportava que els Clark perdrien el seu gran paquet d'accions. Però el problema més greu no era la pèrdua inevitable d'aquestes accions, ni tampoc la catàstrofe que la fallida d'aquella gran empresa representaria per a més de quatre-centes famílies que, de sobte, es quedarien

sense feina. No, el problema més greu afectava la banca, perquè si La Naval s'estimava —que s'estimaria amb tota seguretat—, Daniel no tenia cap dubte que, amb la seva caiguda, arrossegaria la Banca Clark pel penya-segat.

Daniel havia deduït tot això durant l'interval que va trigar a respondre al seu fill mentre repassava els comptes. En tancar el llibre major, li hauria volgut donar dues bufetades per haver-lo enganyat, i el que és encara pitjor, per ser un inútil que s'ha deixat enganyar. Però... què hauria arranjat fent-ho? No res. Per això optà per aquella estranya decisió d'encoratjar el seu fill perquè seguís endavant.

L'endemà, mentre Víctor obria una nova línia de crèdit a La Naval, Daniel Clark va partir cap a Barcelona. Sabia que deixava el seu fill a mercè d'uns lleons encara adormits, però que aviat es desvetllarien furiosos. Per tant, el més crucial era salvar els *seus* diners.

Després d'haver contactat amb uns corredors que actuaven a Gibraltar, va constituir amb uns homes de palla la societat Corfú S. A., a la qual va vendre davant un notari de Barcelona totes les propietats immobles de què era titular, menys la petita part indivisa d'un terreny que no tenia a penes valor. També va constituir dues societats més perquè, encavalcades l'una dins l'altra en els càrrecs del consell d'administració, fessin de pantalla protectora i evitessin que una futura *actio pauliana* pogués destorbar aquella estructura que perseguia tan sols, i per damunt de tot, obtenir per als seus béns la protecció inatacable del registre de la propietat.

Daniel Clark s'allotjava al Ritz, però aquella tarda, després d'haver tancat totes aquestes operacions, va anar a veure el seu fill Jordi, que vivia una mica més amunt de l'Eixample. Daniel Clark no havia tingut cap relació amb ell des que el va treure de casa en confessar-li que era homosexual i temia que no el volgués rebre. Però Jordi el va acollir amb cordialitat i

discreció. I quan el seu pare el va mirar als ulls, va veure els de Bruna Nikolaidis.

—Ahir vaig ser al Palau de la Música —va confessar Daniel després que Jordi l’hagués convidat a asseure’s en una butaca.

El fill el va mirar amb incredulitat.

—Vas anar al meu concert?

—Sí, era assegut al pati de butaques.

—Per què no em vas venir a veure?

—No ho sé —va respondre Daniel—. Sé només que em va emocionar la Sonata número 17 en Do menor, de Beethoven, que vas interpretar. La seguia amb els dits damunt les meves cuixes. Era com si veiés la meva mare corregint-me a la sala del piano del carrer d’Anuncivay.

Jordi va somriure. Ara la seva mirada era càlida.

—Quin gran pianista, pare, hauries pogut ser!

—Sí, tu ho has dit bé. Ho hauria pogut ser.

—Però vas preferir...

—Sí —Daniel el va interrompre—, vaig preferir fer altres coses que em semblaven més substancioses... coses que... al final..., ja ho veus, al final han acabat en no res.

—En no res?

—Sí, en no res.

—Vaja! —va fer Jordi Clark, però sense mostrar una excessiva sorpresa.

—És trist haver de reconèixer... al final... que l’art és superior als negocis... Per cert, no és això el que tu sempre has cregut?

Jordi va riure.

—No em diguis que també tu, com el meu rebesavi, Iorgos Nikolaidis, has acaronat els cabells rebulls d’un infant als molls del port de Maó i t’has adonat que aquell gest valia més que tots els teus estalvis...

—Potser sí que he fet el mateix, no ho sé.

—No, pare, no em diguis que no ho saps, perquè tu ets capaç de pensar.

Però Daniel va donar un gir a la conversa.

—Jordi —va dir, i el to de la seva veu volia ser tan honest com sincer—, t'he avorrit, t'he criticat i... potser fins i tot t'he proscrit per la teva manera de ser. Digues-ho com vulguis. Però m'adono que ets l'únic dels nostres que ha estat capaç de fer bé el que es va proposar.

Jordi no va tenir en compte la primera part del discurs del seu pare i va respondre a les paraules que només es referien a ell.

—Sí, sempre he intentat ser fidel a la meva consciència. Per això m'he dedicat a estudiar el piano i a estimar la música. I ho he fet sense deixar de ser jo mateix. Una cosa que tu no has intentat mai.

—Potser sóc més complicat que tu —li va deixar anar—. Perquè el meu jo no és fet únicament de música. No sé si m'entens.

—Probablement no t'entenc, però si t'he de dir la veritat, tampoc no m'importa gaire. Però ara explica'm què vols de mi... quan sembla que ho hakis abandonat tot i tornis al més genuí que hi ha en tu.

—Només et demano una cosa: vull que guardis aquest quadern. Em diràs que és una bestiesa —va fer— i probablement tindràs raó. Perquè si no és una bestiesa és una ingenuïtat. Però no, això darrer no seria cert, perquè jo no he estat mai ingenu. A més, és probable que en aquest quadern hi hagi, com tu has dit amb ironia, una part, potser la més essencial, del meu jo.

—Continuo sense entendre't, pare.

—Comprenc que no m'entenguis. Tampoc jo no m'entenc a vegades. Sé, en canvi, que durant una curta etapa de la meva vida vaig intentar viure aquest jo del qual tu m'has parlat fa un moment. És el que deixo reflectit al quadern. Ho veuràs quan et decideixis a llegir-lo.

—I què vols que en faci?

—Només vull que el guardis. Hi he anotat molt poques coses des que vaig tornar de París, però allí vaig passar moltes

hores escrivint. I també durant els mesos següents a la meua tornada. Fes-ne el que vulguis quan jo sigui mort.

—Au! No diguis bestieses.

—No, no són bestieses, perquè jo sé que la meua mort és a prop.

L'endemà, Daniel Clark sortí del Ritz cap a les deu del matí, avançà per la Gran Via i pujà després pel Passeig de Gràcia. Feia un dia esplèndid encara que molt fred. Duia un abric de llana i el capell posat mentre caminava lentament per aquella avinguda on, cap al migdia, la gent sortia a passejar i a prendre el sol. A l'alçada del carrer del Consell de Cent entrà en una casa i pujà per l'escala fins al primer pis. Era el despatx d'un corredor de comerç on havia citat un joier barceloní d'origen francès, de nom Gerard Crouzet.

Daniel Clark havia conegut Crouzet feia anys i el solia visitar quan es trobava a Barcelona. Més d'un cop li havia comprat joies i aconsellat sobre inversions, mentre Crouzet plaguesava sobre la sort que tenia Daniel de ser amo d'un banc. Feia uns parell de mesos, el joier li havia escrit demanant si no sabia de cap inversió que fos segura i rendible. Tenia diners i els volia invertir bé.

Daniel li havia escrit per comentar-li que tenia una cosa que potser li interessava, i li demanava per veure'l a Barcelona "com més aviat millor".

Crouzet el va rebre amb els braços oberts i es va alegrar molt quan Daniel li va parlar d'una oportunitat que no havia de deixar perdre.

—Tan bona és la inversió que m'acaba d'exposar?

Daniel va somriure.

—No cregui, senyor Crouzet, que li ofereixo la compra del meu banc —va fer en un to de broma—. Es tracta només de les accions d'una família que ha tingut problemes i m'ha encarregat de vendre-les discretament.

—I el preu... és assequible?

—El preu no és baix, perquè el banc es troba en un moment esplèndid, com vostè mateix podrà comprovar si es repassa aquests balanços —i posà damunt la taula uns llibres escrits a mà que Crouzet era incapaç d'entendre—, però la compra és una bona inversió. L'hi puc assegurar. Les accions es cotitzen ara a nou-centes cinquanta pessetes, aproximadament, però els seus titulars les vendrien per vuit-centes. En tenen necessitat.

—I quantes accions volen vendre?

—Ha de ser el paquet sencer. Es tracta de dues-centes cinquanta accions que, a vuit-centes pessetes, fan un total de dues-centes mil.

—És una fortuna! —va fer el joier.

—Que li rendirà el vuit per cent anual. És a dir setze mil pessetes l'any. Això sí que és una fortuna.

—I com faríem la compra?

—Jo tinc poders dels titulars. Per tant, podem fer la transacció de seguida, si és que vostè es decideix. Repassi, doncs, els balanços i deixi's aconsellar pels seus assessors. Però decideixi's aviat, perquè jo he vingut a Barcelona amb la missió de vendre-les. I tinc altres visites per fer. Tot i així, les ajornaré una setmana perquè vostè s'ho pensi i pugui madurar la seva decisió tranquil·lament.

Havien passat deu dies d'aquesta conversa i, aquell matí, Clark i Crouzet documentaren davant el corredor de comerç la compravenda de les accions que Daniel posseïa de la banca. Pocs mesos després es produiria el crac.

És dubtós que Víctor Clark, ebri per la injecció de moral que li havia donat el seu pare, s'adonés de la magnitud de la catàstrofe fins que aquesta es va produir. Va ser el 12 d'abril de 1910, quan un client que havia de fer una transacció a la sucursal madrilenya del Banco Alemán Transatlántico va

voler cobrar en efectiu metàl·lic un crèdit que tenia amb un client de la Banca Clark per valor de vint-i-cinc mil pessetes, i al banc no hi havia prou diners. Víctor Clark li va oferir el mateix valor en obligacions de les que el banc feia circular, però el client es va negar a acceptar-les. La xifra era molt gran i, amb el front ple de suor, Víctor Clark li va dir que s'hauria d'esperar uns dies.

—Jo el vaig advertir d'aquesta operació en fa tres, senyor Clark —va respondre el client—. Per tant, li dono només un altre dia per arreplegar els diners.

—Doncs... doncs torni demà.

Víctor s'adonà de sobte que li era impossible recollir aquell capital i acudí a un col·lega del Banco de Fomento i li demanà que li deixés aquella quantitat de diners per a una emergència, amb la promesa que li els tornaria en un parell de dies. Aquest li va deixar els diners i Víctor se'n sortí, però el seu col·lega no va quedar prou tranquil, i aquell desassossec va esdevenir sospita quan va veure que el jove Clark no aconseguia reunir les vint-i-cinc mil pessetes fins una setmana més tard.

Els rumors aviat van córrer i el consell d'administració exigí una reunió extraordinària: volia conèixer l'exacta situació del banc i, especialment, la seva relació amb La Naval. Víctor Clark, que durant uns mesos havia pretextat que no tenia la informació a punt, es va veure obligat a facilitar-la i tots van veure que La Naval estava en una situació absolutament crítica, que contagiaria inevitablement el banc.

Res no hi ha més covard que el diner i, una vegada els rumors es van fer evidents, es formaren llargues cues de gent que exigia la retirada dels seus dipòsits i el canvi de les obligacions que circulaven per moneda de plata o bitllets de curs legal.

Dos dies més tard, el pànic s'havia estès per tota la ciutat i contaminà de seguida les altres entitats que també havien emès obligacions. Totes les oficines van ser pràcticament assaltades pels tenidors, que reclamaven la devolució dels seus

estalvis. Però la plata havia desaparegut de la circulació i les obligacions que havien circulat tan alegrement durant aquells anys van deixar de tenir cap valor. Eren paper mullat. En menys d'una setmana es va produir el col·lapse i el jutjat de Maó decretà la fallida de la Banca Clark, preludi inevitable d'una sèrie de fallides en cadena que afectaren també la majoria dels bancs.

El crac implicava una desfeta total i absoluta de la banca i el tancament definitiu de La Naval de Motores. També de La Textil Mahonesa, que va caure ferida de mort. Tot, doncs, es va ensorrar aquell estiu de 1911. La bombolla econòmica havia punxat i l'epidèmia provocada per la febre d'or deixava el país assolat i en plena fallida.

MAÓ HAVIA QUEDAT COMMOSA per la gran ensulsiada de la banca i de la principal indústria de la ciutat. El vendaval financer havia destruït un munt de fortunes privades i enrunat edificis econòmics que la gent tenia per sòlids i poderosos. Tot s'havia esfondrat com un castell de cartes quan es treu la de sota, i poques famílies van sortir indemnes de la catàstrofe. No sols d'entre els rics, perquè també els petits accionistes, com el germà de la mare, van perdre els seus estalvis.

Víctor, que era el gerent de la Banca Clark, va passar uns dies a la presó provincial de Palma per estafa, d'on va sortir arrossegant els càrrecs penals que el jutge li imputava i el menyspreu dels dipositants i accionistes que havien cregut en la solvència dels Clark. Però si totes les acusacions formals requeien sobre el jove Víctor, que va ser el cap de turc de la desgràcia, les mirades inquisitorials i les protestes aïrades dels perjudicats apuntaven directament Daniel Clark, el seu pare, l'home que ho havia estat tot en aquell negoci però sobre el qual ja no podia recaure cap mena de responsabilitat, civil o penal.

Tenia setanta-un anys i greus problemes de salut, però ni el seu cor envellit ni tampoc el seu maltractat fetge eren la causa del dolor que sentia. Tampoc el viacrucis que passava

l'inepte del seu fill, en qui s'havia vist forçat a delegar, sinó la consciència que un món construït amb tenacitat i afany per quatre generacions s'havia escolat per la claveguera, encara que els béns de la família s'haguessin salvat. Però aquest salvament *in extremis* no el deslliurava de la ràbia que sentia en veure com, en un tres i no res, s'havia destruït el prestigi dels Nikolaidis i dels Clark.

Client habitual d'Es Dineret, Daniel havia deixat de trepitjar aquell club tan acollidor que, de sobte, s'havia convertit en una mena de Vall de Josafat, ple d'ànimes en pena que imploraven el judici de Déu, conscients que ja no l'obtindrien del jutge de Maó, que no havia pogut subjectar als resultats de la fallida cap dels immobles dels Clark.

Reclòs, doncs, a casa seva, Daniel sortia només per anar a Son Cardassar, on va passar tot l'estiu amb la seva dona i un reduït personal de servei. Allí es confortava passejant en solitari, tocant el piano i ingerint grans dosis d'alcohol. Víctor, en canvi, va passar aquells mesos visitant constantment el jutjat, que acabà per condemnar-lo a la pena d'un any de presó, que no va complir per manca d'antecedents. I acabat el judici, ell i la seva dona es van traslladar a Son Fraulí, esperant que la boira escampés de Maó, una ciutat que, en ple desconcert, no sabia com refer-se de la gran sotragada.

Va ser durant la tardor de 1913 quan, després d'haver tancat les meves converses amb Maria Carbonell, em vaig qüestionar si no era arribat el moment de deixar anar la recerca que estava duent a terme, però eren tantes les incògnites que encara no havia resolt, que abandonar-la en aquell estat em va semblar una covardia. Em sentia decebut per no haver descobert qui, a París, m'havia incitat a fer-la, desconeixia també per què Daniel Clark havia emprès aquell darrer viatge i seguien essent molt confuses les estranyes circumstàncies que envoltaven la seva mort. A més, no havia pogut confirmar si Víctor era o no a París quan va morir el seu pare, ni si havia

tingut res a veure amb la seva mort; una qüestió que se'm feia cada cop més intrigant si teníem en compte que, quan havia intentat parlar amb ell, sempre se m'havia tancat en banda.

Va ser aquest joc d'incerteses que em va empènyer a forçar un diàleg amb ell. Era, recordo, un dia d'hivern molt fred i bonic, d'aquells que sota un cel ras i estirat permeten una visió esplèndida, quan, després d'haver deixat l'òmnibus a Ferrerries, vaig pujar a Son Fraulí en un carruatge de lloguer que estirava una mula vella. Allí vaig demanar a un jornalero si podia avisar el senyor Clark.

Víctor va sortir de seguida i, en veure'm, s'indignà.

—Fora! Fora d'aquí! —em va cridar amb ràbia.

Però jo no em vaig moure i, dret a la clastra, li vaig replicar:

—No, senyor Clark, no me n'aniré fins que vostè i jo hàgim tingut una conversa. Perquè sé —i en dir això m'ho vaig jugar tot a una carta— que va seguir el seu pare a París i era al seu costat quan ell va trobar la mort. I si no m'explica què va passar al Ritz de manera que jo ho pugui entendre, aniré cap dret a la comissaria i el denunciaré.

La ira de Víctor es va glaçar amb les meves paraules i el seu rostre empal·lidí.

—Men... men... teixes! —s'atreví a respondre'm, però la seva veu es trencava i jo vaig saber que no deia la veritat.

—No, senyor Clark, jo no menteixo —vaig fer com si em sentís molt segur de mi mateix, encara que fingia—. Però m'ha de creure si li dic que no he vingut aquí per retreure-li res. L'únic que jo vull saber és què anava a fer el seu pare a París i per què vostè l'hi volia impedir. Només això. Res més. I si m'ho aclareix, li dono la meva paraula que tot el que em digui no sortirà d'aquí.

Que jo hagués pres confiança un cop el vaig agafar en fals no salvava del tot la meva posició, que era també força incòmoda, ja que ell es podia adonar fàcilment que feia afirmacions de les quals jo no estava segur. Però Víctor va semblar

que es plegava al meu requeriment i em va demanar que entrés amb ell a la casa, i aquella invitació em va tranquil·litzar. Hi entràrem tot seguit i vam seure l'un davant l'altre.

—És cert —va confessar— que jo era a París. I també que volia impedir que el meu pare fes un darrer disbarat en perjudici de la seva pròpia família. Ja n'havia fet prou. Però jo no el vaig matar, si és el que et penses. Ni jo ni ningú, perquè el meu pare va morir d'una hemorràgia interna. En aquest punt l'autòpsia és contundent. Per tant, Daniel Clark va morir de mort natural, encara que les circumstàncies poguessin induir a una interpretació diferent, que t'asseguro que és errònia.

—Jo no l'acuso de res, senyor Clark. Menys encara d'haver mort el seu pare. Només vull saber què l'inquietava, d'aquell viatge del seu pare a París.

Tinc la impressió que Víctor va dubtar de seguir la conversa que havia iniciat amb mi, però a la fi em va parlar obertament.

—Tu saps que el meu pare va viure uns anys a París, però mai no hi havia tornat. O així ho pensàvem nosaltres fins que vam descobrir que potser anàvem errats i hi anava amb una certa assiduitat.

—N'està segur?

—Mai no ho sabrem del cert perquè ell no ens explicava els seus viatges. Però jo ho vaig intuir.

—Quan ho va intuir?

—En saber que hi tenia una amant.

—Com diu?

—Sí, tenia una amant a París.

—I com ho va saber?

—Doncs... perquè li vaig interceptar una carta. Era d'una tal... Dominique Gauthier.

Si la confiança que potser tenia una amant a París no em va sorprendre del tot, perquè entrava dins el joc dels possibles, el nom que m'acabava de dir em va deixar perplex.

—Dominique Gauthier? N'està segur?

—Sí, n'estic segur —va respondre. I sobtat per la meua reacció, em va demanar excitat—: La coneixes?

—No —vaig fer—, no en tinc ni idea, de qui pugui ser.

—Doncs sí, t'asseguro que tenia una amant a París, però això no em va inquietar fins que vaig descobrir que era a punt de fer-li un obsequi que, molt probablement, disminuiria encara més el ja castigat patrimoni familiar.

—De quin obsequi em parla?

—De què vol que li parli? De diners, home, de diners!

—Li demanava diners a la carta que vostè va interceptar?

Abans de respondre aquesta pregunta, Víctor va fer un gest estrany.

—No, no en demanava obertament, però no em va costar gens deduir-ho, encara que a la carta hi hagués frases que em semblessin incomprendibles, com aquella que deia que estava emocionada de conèixer el pare personalment i que...

—Està segur que deia això? —el vaig interrompre—. Com és possible que digués que estava emocionada conèixer el seu pare si vostè m'assegura que era la seva amant?

—És clar que era la seva amant! Per força havia de ser la seva amant! —em va respondre irritat i sense reflexionar-hi gens—. Encara que digués això! Per quins set sous, si no, una dona li diu a un home que acceptarà de gust el regal que li ha promès i s'acomiada pregant-li que li indiqui el dia i l'hora que s'han de trobar al Ritz? Ves si no era una amant aquella dona!

—I diu vostè que es deia Dominique Gauthier?

—Sí, ja t'ho he dit —va deixar anar una mica molest—; no en tinguis cap dubte.

Escoltant Víctor s'ampliava, doncs, la llista de coses que desconeixia, i això m'excitava, perquè si ell em deia la veritat, no hi havia dubte que el seu pare havia citat aquella dona al Ritz per donar-li un regal. Una decisió que no m'hauria sorprès si estiguéssim parlant d'Éveline, però Éveline havia

mort l'any 1911, segons m'havia assegurat Stéphanie. Qui era, doncs, Dominique Gauthier?

Jo no volia dubtar d'aquell relat, que em semblava sincer, però alguna cosa no quadrava en l'explicació de Víctor Clark, perquè quan una dona parla de trobar-se novament amb un amant, no li diu que el vol *conèixer*, perquè és evident que ja l'ha conegut. Em calia, per tant, prosseguir el diàleg amb ell.

—I vostè què va fer? Com volia impedir que el seu pare dugués a terme aquella *coneixença*?

—La coneixença m'importava un carall! Jo només volia saber en què consistia el regal que el pare havia promès a aquella dona, perquè no m'hauria sorprès que ell disposés d'algun compte corrent a l'estranger que nosaltres desconeixíem. I només de pensar-ho em vaig indignar. Mira, Roger, que tractés amb putes no em feia res, però no podia acceptar que donés a una bagassa els diners de la família.

—D'acord, però encara no ha respost la meva pregunta: què va fer vostè?

—En saber que el pare anava a París, vaig pensar que l'havia de seguir. Ho vaig fer en el següent vaixell correu de Barcelona, i allí vaig pujar al tren de París. Tenia por d'arribar-hi tard, però comprendràs que no em podia embarcar en el mateix vaixell del pare. Tan aviat com vaig ser a París, em vaig dirigir a la Place Vendôme per demanar a la recepció del Ritz si Daniel Clark s'allotjava a l'hotel. “Sí, en efecte —em van confirmar—, però deu haver sortit, perquè veig que la clau... sí, aquesta, la 212 —va dir el recepcionista mentre repassava l'encasellat del clauer—, la clau és aquí.”

—I què va fer aleshores?

—Potser et riuràs de mi, però de seguida em vaig comprar unes ulleres fosques de sol i un barret per camuflar-me una mica, perquè jo no duc ulleres ni porto barret habitualment. I em vaig mantenir a l'aguait. Era el 2 de gener i al carrer feia un fred que pelava, però no vaig perdre de vista la porta del

Ritz on, finalment, va entrar el meu pare. L'acompanyava una jove que...

—Com era la jove? —el vaig interrompre intrigat.

—Era... com t'ho diria? Devia tenir entre trenta i quaranta anys. Perquè... no, no era ja cap filleta. Em va semblar bella, molt bella, i força serena... Bé, no sé què més et puc dir. Ah, sí! Et diré que duia el cabell recollit i es vestia d'una manera molt normal, gens sofisticada, i això em va sorprendre.

—Per què el va sorprendre?

—Doncs perquè jo m'esperava una dona de bandera i ben empolainada. Vaja! Una meuca de les cares, no sé si m'entens.

—Així, doncs, no li va semblar que fos...

—No, no em va semblar que fos una meuca. Però era una dona! Sí, una dona, aquella Dominique Gauthier! I això em bastava.

—A quina hora succeïa el que m'està contant?

—Era gairebé la una del migdia quan van entrar al Ritz i jo els vaig seguir. Has estat mai al Ritz, tu?

—Oh, no! Com vol que jo hagi estat al Ritz!

—Bé, no cal que et digui que és un hotel molt luxós, amb un menjador prou gran perquè em camuflés en una taula llunyana, d'on els podia veure. No els vaig treure l'ull de damunt en tot el dinar, encara que no sentia res del que deien. Al meu pare se'l veia satisfet, se li havia transformat la cara, perquè d'uns mesos ençà, no sols estava deprimit per la desgràcia econòmica que ens havia afectat, sinó també pels greus problemes de salut que tenia. El seu cor era vell i el fetge no li rutllava, suposo que a causa dels litres de ginebra que havia begut. A Maó semblava un home acabat, però davant aquella dona s'havia refet. I això que ella no tenia l'aspecte d'una puta, com ja t'he dit. I si t'he de ser franc, he d'afegir que tampoc el meu pare semblava que estigués absorbit pels seus encants. Era una altra cosa el que l'embadalia.

—I què van fer?

—Doncs en havent dinat vaig veure que el pare s'aixecava. Devia dir-li que s'esperés, i jo vaig intuir que anava al servei, o potser a la seva habitació. Vaig dubtar si seguir-lo o no, però no ho vaig fer. Em vaig quedar assegut a la taula, d'on, de reüll, em seguia fixant en aquella dona que l'esperava sense moure's. Tranquil·la i discreta, com si tot fos d'allò més normal.

—I què va succeir?

—Havien passat uns quinze minuts i el pare no tornava, però ella no es va moure. L'esperava pacientment. Jo, en canvi, deixant el barret i l'abric a la taula, perquè si algú m'observava pensés que anava al servei, vaig sortir del menjador i, discretament, vaig pujar fins al segon pis. Sabia que el pare s'estava a la 212, perquè m'ho havia dit el recepcionista unes hores abans. Doncs bé, quan hi vaig arribar, la porta estava mig oberta. La vaig empènyer suaument i ai!, el pare era allí, de bocaterrosa, sobre un bassal de sang.

—I vostè va fugir.

—Sí, és clar. Què podia fer si no? Quedar-me dempeus al costat del cadàver del meu pare? Qui m'hauria cregut si jo hagués dit que hi era per casualitat? No, home, no! Havia de fugir ràpidament d'aquell hotel. Per això vaig baixar de seguida i, amb la por al cos, vaig tornar al menjador per recollir el meu abric i veure si encara hi havia aquella dona. I ella seguia allí. Llavors vaig cridar el *maitre* i, després de pagar el compte, vaig abandonar escopetejat el Ritz. També vaig deixar el meu hotel. I dues hores més tard sortia de la Gare d'Austerlitz en un tren que anava a Narbonne. D'allí vaig anar a Barcelona per Portbou. El 5 de gener arribava a Maó en el vaixell correu, on ningú no sabia encara que el pare era mort. Ho vam saber l'endemà, quan ens ho va dir la Policia. Em creus, Roger?

Jo no sabia què li havia de respondre. Acceptar com a bo aquell relat no era fàcil, però no tenia arguments per dir que m'enganyava. Tanmateix, li vaig demanar com s'explicava que,

després del que havia vist, l'autòpsia concloués que la mort havia estat natural

—No ho sé —va respondre—. Això no és cosa meva, encara que he de reconèixer que el resultat de l'autòpsia ens ha afavorit a tots.

—Però... i el regal? Què va succeir amb el regal? Creu vostè que, quan el seu pare va pujar a l'habitació, anava a cercar el regal?

—És probable, però no ho sé. De tota manera, la Policia no va trobar res dins l'habitació. Només la seva roba. Cap document, cap objecte de valor... Per tant, aquella amiga o el que fos, si és que esperava un regal, es va quedar sense. I no et puc explicar res més perquè, com ja t'he dit, vaig sortir escopetejat de l'hotel... i de París.

Cada passa que donava em confonia més, per això vaig tornar a casa decidit a posar ordre al meu cap, que es revelava incapaç de resoldre tants enigmes. A més, no havia de creure forçosament Víctor Clark, perquè em podia haver enganyat o amagat informació respecte del que va succeir dins aquell habitacle 212 del Ritz. Tanmateix, m'havia semblat sincer quan em va confessar que la dona no tenia aspecte de meuca ni es comportava com a tal. Però seguia ignorant qui era Dominique Gauthier.

La carta que havia escrit a Stéphanie demanant-li ajuda, l'havia dirigit a l'apartat de correus de París de l'oficina de la Poste ubicada al número 52 de la Rue du Louvre, que ella m'havia indicat, ja que no era prudent dirigit-la al *petit palais* de la Rue de Varenne. Res, doncs, no m'havia semblat anormal fins aleshores, però de sobte, no sé molt bé per què, vaig témer que Stéphanie m'hagués enganyat. O que no hagués estat prou sincera amb mi. I aquell dubte em pertorbà fins al punt que vaig veure clarament que només si tornava a París podia intentar resoldre els meus dubtes. Havia de parlar forçosament amb Stéphanie.

Aquell mateix dia vaig demanar a Pere Ballester que s'ocupés temporalment dels meus assumptes i, amb un petit crèdit que el banc m'avançà, vaig sortir cap a París. Aquell cop m'allotjaria a prop de la Rue de Varenne i faria el mateix que va fer Víctor Clark: si ell havia controlat l'entrada del Ritz, jo controlaria les bústies de l'apartat de correus a l'oficina de la Poste situada a la Rue du Louvre. Especialment la número 23, on ella devia recollir habitualment la correspondència privada. I a aquella adreça vaig enviar una nova carta a Stéphanie. En aquesta li deia que sempre la tenia present i li explicava algunes novetats de la meva recerca, però no li contava que era a punt de sortir cap a París.

Quan hi vaig arribar uns dies més tard, vaig passar quatre llarguíssimes jornades assegut en un racó d'on veia perfectament les bústies de l'apartat de correus i no hi va comparèixer ningú, però el dia que feia cinc, una dona s'acostà a la bústia 23, l'obrí i en va treure la meva darrera carta. Només calia seguir-la per saber on era Stéphanie.

La jove, que tenia aspecte de ser una criada, sortí de la Poste per la Rue du Louvre, girà a la Rue de Rivoli, agafà després el Quai du Louvre, travessà el pont Royal i entrà a la Rue du Bac, d'on accedí finalment a la Rue de Varenne. No hi havia, doncs, cap dubte que es dirigia al *petit palais*, on va entrar per una porta de servei. Seguint-la, vaig fer, doncs, una bella passejada per aquella ciutat que ja m'atreia tant com, trenta anys enrere, havia atret Daniel Clark. I em va tranquil·litzar veure que el passeig em conduïa al *petit palais*, perquè això significava que el destinatari de la carta era sens dubte la meva Stéphanie.

Vaig suposar aleshores que el més prudent era citar-la en un lloc discret, i em va semblar que el més adequat era el meu hotel, on, si és que ella acceptava la invitació, fins i tot podríem fer l'amor sense que ningú se n'adonés. Però era tant el foc que m'acuitava per veure-la i per desfer d'una vegada per

sempre el munt d'incògnites que m'havien tenallat durant tots aquells mesos, que vaig decidir agafar el bou per les banyes i em vaig presentar, ras i curt, al *petit palais* de la Rue de Varenne. No podia esperar més.

Eren les 11 del matí quan hi vaig arribar, però el cos em fiblava com la nit que hi vaig estimar Stéphanie. Com en aquella ocasió, també vaig estirar la corda de la campana, que provocà el mateix dring que aleshores, i tot seguit vaig sentir els passos d'una persona que es dirigia a la porta. Finalment em va obrir una noia, la mateixa que havia recollit la carta i que jo havia seguit discretament pels carrers de París.

Li vaig demanar per Madame Lambert.

—Per ventura la senyora li ha donat *rendez-vous*?

—No, Mademoiselle, no estic citat, però la qüestió que em du fins aquí és d'importància i penso que ella em voldrà rebre.

—Em diu el seu nom?

—Sí, Mademoiselle, és clar.

Pocs minuts després la noia tornava.

—Segueixi'm, si us plau —va dir.

L'emoció m'embargava en pujar per l'escala, i encara més en entrar dins aquella sala que donava a la Rue de Varenne i escalfava un foc encès a la xemeneia.

De seguida vaig escoltar uns passos i aviat entrà la comtessa. En veure-la, el meu cor va fer un salt, se'm posaren uns ulls com dos gots i vaig quedar mut. No podia articular cap paraula.

—Monsieur...

Tenia davant meu una senyora que deuria fregar els cinquanta anys. Era esvelta, elegant i duia el cabell recollit en un monyo. No l'havia vist mai.

—Madame Lambert? —li vaig demanar molt confós—. És vostè Madame Lambert?

—Sí, és clar!

—Madame... Madame... Stéphanie Lambert? —vaig repetir com un estúpid, perquè alguna cosa havia de dir encara que em sentia carregat de vergonya.

—Sí, naturalment! Sóc Madame Lambert, Stéphanie Lambert, la comtessa de Plessis. No és per mi que vostè demanava?

—No sé què dir-li, senyora, ni sé tampoc com em podria excusar. Però no, no era vostè que jo cercava. Em dec... em dec haver confós. Sí... confós. No sé què m'ha passat, senyora. Perdoni'm, si us plau, i deixi'm sortir. El meu error és imperdonable.

Tot jo suava davant aquella dona que em mirava hieràtica. Suposo que també molt confosa, però infinitament sencera. No sé què devia pensar de mi.

—Monsieur, no sé què ha pretès amb aquesta visita ni m'importa. Li demano, però, que surti de casa immediatament.

Entre excuses i perdons vaig baixar l'escala cap dret a la porta, i només el fred del carrer em va evitar de caure estès allí mateix. Em trobava fet una pellerina i em sentia incapaç d'entendre res. Tanmateix, una hora més tard, després que hagués menjat en un *bistrot* i begut una mica de vi blanc per veure si em sobreposava, vaig pensar que si no m'hagués sentit tan confós, hauria d'haver demanat a Madame Lambert si havia conegut mai cap dona que es fes dir Dominique Gauthier, però no ho vaig fer.

Perdut a París, em va semblar que només Nicolas Legrand em podia ajudar a resoldre aquell nou enigma. Al cap i a la fi, era ell qui m'havia engrescat en la investigació. Per això em vaig dirigir al seu gabinet —Legrand & Legrand, agence de detectives—, vaig picar a la porta i... *le-voilà!*, el mateix posat i el somriure de sempre.

—Carai, mestre! —va dir molt sorprès.

—Monsieur Legrand, necessito que em doneu un cop de mà.

—Vaja! Necessiteu que us ajudi —va dir.

—Sí, vull que em digueu qui és Madame Lambert.

—Qui? —va fer en un to entre irònic i sorprès.

—Madame Lambert —vaig repetir—, l'esposa d'un diplomàtic.

—Doncs... si sabeu que és l'esposa d'un diplomàtic, per què em demaneu que us ajudi a saber qui és Madame Lambert?

—No, no és l'esposa de cap diplomàtic... O sí... però aquesta no és la meva Madame Lambert.

—No o sí? Com quedem?

—No... i sí... Monsieur Legrand.

—Doncs vaja! Us veig, com aquell que diu, molt confós, mestre!

—Sí, Monsieur Legrand, estic molt confós. Però digueu-me: de veritat no sabeu qui és Madame Lambert?

Ell va fer el posat de no saber de qui li parlava.

—I Dominique Gauthier? Sabeu qui és Dominique Gauthier?

—No sé de qui em parleu, mestre.

—Si us plau, Monsieur Legrand.

—Si us plau, senyor Codina, deixeu-me tranquil i prosseguiu vós mateix les indagacions. És com vam quedar el darrer cop que ens vam veure. No és així, mestre? O potser no ho recordeu?

Era evident que no trauria res de Monsieur Legrand, que d'aquesta manera es venjava de mi. Per tant, calia acceptar-ho. Va ser aleshores quan vaig veure que havia de jugar una darrera carta per intentar veure'm amb Madame Lambert... o potser amb Dominique Gauthier. Perquè en aquells moments no podia saber qui era la dona que havia conegut a l'Opéra Comique, que havia besat dins un cupè i amb qui havia fet l'amor al *petit palais* de la Rue de Varenne. I si ella m'havia enganyat amb una identitat falsa, per què l'havia de creure quan em va dir que no sabia qui era Daniel Clark?

Consumit pels dubtes vaig escriure una darrera carta a Stéphanie:

Estimada Stephanie: Acabo d'arribar a París i em moro de ganes de veure't. Tinc gairebé enllestida la investigació sobre Daniel Clark i m'agradaria explicar-te el que he descobert. Sé fins i tot per què va venir a París i amb qui es va trobar abans de morir sobtadament al Ritz.

Quan rebis la carta, envia'm si us plau un telegrama a l'hotel on estic hostatjat per dir-me on i quan ens podem veure. Tanmateix, em permeto suggerir-te que ens trobem al meu hotel. És molt discret i ningú no fa preguntes.

Estic ansiós per abraçar-te, Stéphanie, i els dies d'espera se'm faran llargs. Si us plau, no em diguis que no. Necessito veure't!

T'estima,

Roger.

Em calia paciència perquè la seva resposta havia de trigar forçosament uns dies, però m'era impossible assaborir París si no deixava enrere la meva agitació. Per això vaig decidir d'apropar-me al Ritz. Només havia passat un any d'ençà la mort de Daniel Clark i era probable que el personal recordés encara molt bé tot el que envoltà aquell succés. Potser allí descobriria alguna cosa.

Una mica aclapat pel luxe del *hall*, vaig demanar pel director. M'havia vestit correctament, gairebé com per anar a una recepció oficial, i duia unes targetes que, a sota del nom, hi constava la meva professió d'advocat.

El director em va fer passar al seu despatx de seguida, però es va mostrar reticent a respondre les meves preguntes. Aleshores li vaig dir que, com a advocat, representava la família Clark, i aleshores Monsieur Dumas, que així es deia el director, va donar per bona la meva justificació.

—Comprend el seu interès —va dir—, però no sé en què el puc ser útil.

—Monsieur Dumas, la família sap que estem davant d'un cas tancat, un cas molt trist que, a més, els va complicar a vostès la vida. Els estem, doncs, agraïts, ja que van actuar amb discreció i professionalitat. Però dit això, he d'afegir també que la família ha quedat sense resoldre algunes incògnites que, si bé no tenen res a veure amb la causa de la mort del senyor Clark, que va resoldre *definitivament* l'autòpsia —i en dir això vaig remarcar aquest darrer adverbí—, afecten, però, o podrien afectar el seu patrimoni. Aquesta és la raó per la qual jo sóc aquí. M'explico, Monsieur Dumas?

—Sí, però no sé molt bé on vol arribar.

—L'hi diré amb poques paraules. Nosaltres sabem que, el dia de la seva mort, el senyor Clark va dinar a l'hotel amb una senyora que voldríem identificar. Podria vostè ajudar-nos, Monsieur Dumas?

Ell em va mirar amb més prevenció encara.

—Nosaltres no podem saber qui era la senyora que, segons diu vostè, acompanyava el senyor Clark. I si ho sabéssim, tampoc no l'hi diríem. Són informacions que afecten el secret professional. Espero que ho compregui.

—Ho comprenc i ho alabo, però no crec que la discreció hagi d'arribar fins al punt de perjudicar els drets legítims d'aquesta senyora, a la qual el senyor Clark va deixar un llegat de certa importància. Per això hem acudit a vostè.

Aquella sortida el va sorprendre i va canviar d'actitud.

—Jo no el puc ajudar —va dir—, i dubto que cap dels nostres empleats ho pugui fer, però si vostè m'ho permet, cridaré Monsieur Aubri, el cap de recepció, per veure si ell li pot ser més útil. La mort del senyor Clark va ser un cas sonat, i segurament recordarà els fets.

—Gràcies una vegada més, Monsieur Dumas.

El director del Ritz va cridar el cap de recepció i li va demanar si es recordava de la mort del senyor Clark.

—Oh, sí! —va fer aquest—. És difícil oblidar un cas tan excepcional i desagradable.

Vaig començar per demanar-li si recordava el senyor Clark d'alguna estada anterior i ell ho va negar, però tenia molt present el dia de la seva mort.

—Sap vostè si s'allotjava sol a l'hotel?

—Sí, el senyor Clark s'hi allotjava sol. L'habitació 212 és doble o d'ús individual, i ens consta que ell va utilitzar únicament un llit les tres nits que va dormir-hi. La Policia ens va demanar això mateix.

—Però el dia de la seva mort dinava a l'hotel amb una senyora, si no ho tinc mal entès.

—Sí, ho sé perquè aquesta és la senyora que es va acostar a la recepció per dir-nos que el senyor Clark, amb qui acabava de dinar al restaurant, havia pujat a l'habitació per recollir uns papers i no havia tornat a baixar. Va ser a causa d'aquest advertiment que jo vaig anar fins a la 212 amb un dels mossos i vaig trobar el senyor Clark estirat a terra damunt un bassal de sang. Ni ell ni jo ens vam atrevir a tocar-lo perquè es veia clarament que era mort.

—I què van fer després?

—Doncs vam baixar a la recepció on m'esperava aquella senyora. Però jo no li podia explicar el que acabava de veure sense parlar prèviament amb el director. Era un cas massa important per actuar sense la seva aprovació prèvia. “Si us plau, senyora —li vaig dir—, esperi'm un moment que de seguida l'atendré.”

—I què va succeir?

—Doncs que jo vaig venir corrent fins aquest despatx per dir a Monsieur Dumas el que acabàvem de veure. I ell m'ordenà que expliqués a la senyora el que havíem vist de la manera més suau que em fos possible, mentre ell avisava la Policia. I així ho vaig fer. O més ben dit, així ho anava a fer, perquè quan vaig arribar a la recepció aquella senyora ja no hi era. Havia desaparegut. “Però on ha anat?”, vaig demanar al mosso. “No l'hi puc dir, Monsieur Aubri. Madame s'ha girat, ha recollit l'abric al guarda-roba i ha sortit de l'hotel.”

—Sense dir res?

—Sí, va sortir sense dir res. És molt probable que intuís pel meu comportament que alguna cosa greu havia succeït, i potser va tenir por de veure's involucrada en un afer desagradable. És el que se m'acut, senyor.

—I no sap qui era aquella senyora?

—No, a l'hotel ningú no l'havia vist mai.

—Tot i així, me la podria descriure?

—Uff! —va fer—, això és molt difícil. Recordo que era una dona molt més jove que el senyor Clark, encara que ja no era una nena. Posem que tinguéis entre trenta i quaranta anys. Educada i correcta, vestia molt discretament. Vull dir amb això que no era una d'aquestes senyores elegants i vistoses que tan sovint ens visiten. No sé si m'entén.

Li vaig somriure.

—És clar que l'entenc. I és curiós, perquè nosaltres —parlo en nom de la família— creiem que aquella senyora era l'amant del senyor Clark.

Monsieur Aubri va respirar fondo.

—En això nosaltres no hi podem entrar. Però... Vaja! Fa molts anys que treballo en aquest ofici i, tot i la discreció total i absoluta que hem de guardar en aquests casos, li diré una cosa que, per descomptat, no té cap valor: em sorprendria molt que aquella senyora fos l'amant del senyor Clark. No en tenia l'aspecte.

Després d'acomiar-me de Monsieur Dumas i de Monsieur Aubri, vaig sortir de l'hotel més torbat encara. Perquè si aquella senyora que l'acompanyava, que ningú no va saber identificar, era la meva Stéphanie Lambert, la descripció que n'havia fet Monsieur Aubri no concordava amb la que n'hauria fet jo, que sempre l'havia vist molt ben vestida. Encara més, se'm feia incomprendible que Stéphanie hagués anat al Ritz amb una roba que, per dir-ho clarament, desdeïa del decorat de la casa.

Era a París i em sentia com un ninot de fira, perquè res del que jo havia suposat o previst se sostenia ja dempeus. L'única evidència era que Stéphanie (podia dir-li encara Stéphanie?) m'havia mentit descaradament; però la confusió s'estenia a molts altres interrogants. Alhora, augmentaven els meus dubtes respecte de la versió detectivesca de Víctor Clark. Ja no em creia que Víctor hagués dinat al menjador del Ritz, pujat després al segon pis i entrat a l'habitació del seu pare, on el va trobar mort. Encara que... en la descripció del cadàver havia coincidit amb Monsieur Aubri.

Només em quedava l'esperança que “ella” respongués la darrera carta que li havia enviat i concertés amb mi una trobada, cosa que anhelava enormement, encara que molt decebut i fins amb un sentiment de culpa per haver-me deixat enganyar. Mentrestant, seguiria en la pell de fals advocat de la família Clark i aniria a veure el forense.

Amb ganes de conèixer la seva opinió de primera mà, em vaig dirigir a l'Institut Médico-légal de París on, després d'acreditar-me, vaig aconseguir parlar amb el doctor Eric Clément, que havia signat l'autòpsia de Daniel Clark. Ell, en efecte, recordava el cas, però no va voler parlar-me'n fins que trobà l'expedient als arxius de l'Institut. El va repassar amb un cert deteniment, i després que jo li vaig exposar els meus dubtes, va respondre:

—Doncs no n'ha de tenir cap, perquè és un cas de llibre.

—Vostè em pot assegurar que no hi va haver cap mena d'agressió si el cadàver reposava sobre un bassal de sang, com han dit tots els testimonis?

—Senyor Codina, el decés de Daniel Clark, a qui jo vaig practicar l'autòpsia per ordre judicial, es va produir *amb tota seguretat* —i va ressaltar netament aquesta darrera expressió— a conseqüència d'una “mort súbita per una intensa hemorràgia, deguda a la ruptura de les varius esofàgiques”. És el que vaig deixar escrit a l'informe. I per espectacular que sigui

aquest tipus de mort, no deixa de ser una mort que hem de qualificar de natural. Si vol, l'hi puc explicar més bé.

—Si us plau, doctor.

—Quan es produeix la mort pel trencament de les varius esofàgiques i aquest trencament és massiu, la sang surt per la boca i deixa un bassal entorn de la cara. Si el cadàver es troba decúbit pron —i aquesta era la posició en què vam trobar el senyor Clark—, la impressió que forçosament ha de tenir el qui descobreix el cadàver és que ha estat ferit en el tòrax o en el coll, llocs àmpliament vascularitzats on les ferides, tot i que no siguin profundes, poden produir una hemorràgia mortal força espectacular pel seu aspecte. M'explico?

—Sí, molt clarament, però... és corrent aquest tipus de mort?

—No puc dir que sigui corrent, però tampoc no és rara des del punt de vista de l'experiència forense. La formació de varius a l'esòfag se sol produir bàsicament per la hipertensió de la vena porta, quan el fetge es troba cirròtic a causa d'una proliferació del teixit conjuntiu, que és la carcassa que sosté les cèl·lules hepàtiques, que són les verament funcionals i, també, les que s'alteren. Aquestes alteracions provoquen una dificultat a la circulació de la sang per aquesta víscera, per això mateix la vena porta veu augmentada la pressió, que fa aparèixer dilatacions, que no són sinó les varius que poden sagnar. De vegades, les sagnies són petites i quasi indetectables, perquè provoquen tan sols unes petites taques negres a la femta, però en ocasions, el trencament pot ser important i aleshores l'hemorràgia massiva és mortal.

—I es donaven les causes que poden produir aquest tipus de mort en la persona del senyor Clark?

—Jo no coneixia el senyor Clark. Només n'he fet l'autòpsia. Però li diré que les causes de la malaltia crònica del fetge són l'alcoholisme, que produeix el que nosaltres en diem la "cirrosi de Laennec" o la infecció produïda per processos in-

fecciosos del fetge, com l'hepatitis B, causada per un virus. En el cas que ens ocupa, penso que es tractava de la primera causa que he esmentat.

—Sap vostè si el senyor Clark tenia coneixement de la malaltia que, segons sembla, estava patint?

—Ho desconec, però no necessàriament, perquè la lesió hepàtica inicial, tant si ha estat produïda per l'alcohol com a conseqüència d'una hepatitis, pot avançar sense una simptomatologia clara, i pot assolir fins i tot la cronicitat de manera silenciosa, fent tan sols que el malalt noti, al final del procés, un cansament generalitzat i molèsties digestives. Resumint, senyor Codina: una persona d'edat avançada, com la del senyor Clark, pot tenir com a simptomatologia dominant un cansament físic, atribuïble fàcilment a l'edat; i de sobte pot aparèixer morta. I si cau decúbit pron, és inevitable que aparenti una mort violenta. Per això, en tots aquests casos sempre es demana la intervenció de la Policia i del metge legal. Tanmateix, el diagnòstic de mort natural no és difícil per a un expert, ja que, en girar el cadàver, comprova a l'instant l'absència de ferides externes i pot observar fàcilment la procedència digestiva de l'hemorràgia. L'hauria pogut provocar una úlcera d'estómac, és cert, però jo havia de descartar aquesta hipòtesi perquè hauria cursat una simptomatologia més cridanera. Per tant, havia de trobar la causa en el trencament de les varius esofàgiques. En aquest darrer supòsit, una simple observació de l'esòfag i del fetge era suficient per resoldre l'autòpsia d'una manera clara i indiscutible. Aquest va ser el cas del senyor Clark.

En sortir de l'Institut Médico-légal de París tenia la impressió d'haver resolt definitivament una incògnita. Sabia que Daniel Clark havia traspasat de mort natural. No hi havia cap dubte. Amb això, el doctor Clément m'havia tret de sobre el pes de les sospites que havia covat respecte de Víctor Clark i també d'*aquella dona*. Però no m'aclaria res més.

Assegut en un cafè, davant mateix de l'Institut Médico-légal de París, vaig intentar recapitular per recompondre les complicades peces del puzzle. Tenim —em vaig dir a mi mateix— un home vell que, sentint-se malalt i abatut per un dur revés econòmic, decideix anar a París per trobar-se amb una dona jove que, segons l'opinió dels qui els van veure plegats, no semblava, però, la seva amant; un fill que, coneixent que el seu pare ha decidit anar a París per trobar-se amb una dona que desconeix, ensuma que aquest és a punt de dur a terme una donació que pot perjudicar la família i decideix actuar per evitar-la; i una dona (que no té aspecte de ser l'amant del mort, però que, segons Víctor Clark, per força ho havia de ser) que no dubta d'acudir a la cita del Ritz per rebre un obsequi, la naturalesa del qual desconeixem. A més, sabem que el fill, en trobar mort el pare dins l'habitació de l'hotel, fuig per no ser involucrat en el que ell creu que ha estat un crim; i també que la dona, en témer que a Daniel Clark li hagi succeït alguna cosa greu i tal volta irreparable, desapareix del Ritz sense deixar rastre. Però desconeixem encara en què consisteix aquest obsequi entorn del qual gira tota la trama i es despleguen tantes incògnites.

Pocs dies després vaig rebre un telegrama de Stéphanie, que em confirmava la cita a l'hotel. Era el que jo havia previst i esperava, però la trobada ja no em produïa el joc de sensacions que hauria sentit un any abans, perquè tot s'havia enrarit entorn d'aquella dona. No podia negar el desig de trobar-m'hi novament, perquè ella m'atreia i em provocava una forta passió. Però en desconfiava.

I l'hora va arribar, i amb aquesta, la cita amb *Madame la comtesse*, encara que jo ja sabia que ni era comtessa ni, probablement, mereixia el qualificatiu respectuós de *madame*. Però la trobada va ser espectacular, no sols perquè ella es va llençar decidida als meus braços, sinó també perquè jo estava tan fascinat que no vaig dubtar de plegar-me al seu joc; si és que aquell era un joc, cosa que jo ignorava.

Stéphanie, si és que es deia Stéphanie, anava vestida discretament. No duia, per tant, els vestits cars i sumptuosos que jo li havia vist, però això no tenia gaire importància perquè aviat es va desfer de la roba i el seu cos va aparèixer esplendorós davant meu. La vaig posseir amb acalorament, i potser fins i tot amb tota la meva ràbia, perquè era ràbia el que em provocava el fet de sentir-me atret i alhora enganyat per aquella dona.

Nus, doncs, sobre el llit de l'hotel i lassats d'haver fet l'amor apassionadament, em sentia incapaç de demanar-li el que, per força, li havia de demanar. Però finalment ho vaig fer:

—Qui ets? —vaig dir—. Qui ets realment? Digues-m'ho, si us plau, i aquest cop no m'enganyis.

Ajaguda al meu costat, ella no esperava la pregunta i la seva cara es va transformar.

—Què vols dir?

Suposo que rebre aquella pregunta per resposta era inevitable, però el to i la manera de fer-la traspuaven un enorme desconcert.

—Per què m'has dit que eres Madame Lambert si no ets Madame Lambert? Per què m'has mentit tan reiteradament i amb tanta contumàcia?

Eren massa preguntes alhora per rebre una bona resposta, potser per això ella no em va dir res.

—Si us plau, no m'enganyis més. No crec que m'ho mereixi. Però digue'm qui ets i què has pretès amb tot aquest enfilall de mentides.

Les meves paraules, que vaig voler dir des del dolor i no des de l'odi, encara que no sé si ho vaig aconseguir, la van ferir tan durament que, amb les mans davant la cara, es va posar a plorar.

—Si us plau, *dona-com-et-diguis*, no facis ara que et planyi. I no juguis més amb els meus sentiments.

Com a tota resposta, ella em va fer d'abraçar, però jo vaig rebutjar-la.

—No! —vaig dir— Prou de jugar! Ja està bé!

—No són juguesques, Roger, encara que puc comprendre el teu desconcert —va respondre ofegada per les llàgrimes.

—Què coi no són juguesques! Au, prou de comèdia i digues d'una vegada qui ets!

Ella es va aixecar amb el cap cot, però després em va mirar a la cara fixament. Tenia les galtes vermelles i els ulls brillants.

—Sóc... em dic... Dominique Gauthier.

—Així doncs no ets...

—No! —em va interrompre—, no sóc Madame Lambert, si és això que vols saber. Sóc la majordoma de la comtessa, i estic al seu servei al *petit palais* de la Rue de Varenne.

En dir aquells mots semblava sincera, però jo ja no la volia creure.

—Bé —vaig dir—, ja hem aclarit una primera incògnita: no ets Stéphanie Lambert sinó la seva majordoma. Per tant, una persona de confiança de la comtessa. Vaja! Una dona de confiança és una manera de dir...

Quan, després d'aquesta ironia, em vaig adonar que seguïem nus, em va semblar que aquell era un espectacle irreverent i li vaig demanar que es vestís abans de prosseguir la conversa. També jo ho vaig fer.

Mentre ens vestíem un a cada costat del llit, ella s'asserenà una mica. I també jo em vaig calmar, decidit com estava a mantenir el cap ben fred, encara que no m'era gens fàcil servir el capteniment en aquelles circumstàncies. Després, vam seure a les dues úniques cadires que hi havia a l'habitació.

—I qui és Dominique Gauthier?

—Una persona sense importància.

—Això ja ho sé —vaig dir càusticament—, i sé també que és una persona que mantenia algun tipus de relació amb Daniel Clark, i això m'interessa. Explica'm, doncs, i no em menteixis, quina era aquesta relació. Havies estat la seva amant? N'eres l'amant encara?

—No, mai en vaig ser l'amant.

—Vaja!

—No —va repetir amb contundència—, no era la seva amant ni tampoc sóc una meuca, si és això el que penses de mi.

—Bé et vas enllitar amb mi.

Aquest va ser un cop baix que Dominique, si és que realment es deixa així, va saber encaixar.

—Tu també et vas enllitar amb mi, Roger, i no per això has de ser forçosament un gigoló...

—Jo et desitjava —vaig fer per defensar-me—. Fins tenia la impressió que et començava a estimar.

—També jo et desitjava i, a més, *sabia* que et començava a estimar.

—No siguis hipòcrita!

—Per què em tractes d'hipòcrita si et dic la veritat?

Dominique s'havia asserenat tant, que vaig tenir la impressió que ella acabaria dominant la conversa i això no ho podia acceptar.

—Prou de xerrameca inútil! —vaig dir per tallar la conversa—. I ara digue'm: si no ets, ni mai vas ser l'amant de Daniel Clark, quina relació hi tenies? Perquè és evident que tu hi tenies algun lligam.

Dominique em va mirar directament als ulls, amb un esguard que volia ser fred, però que aviat es va trencar, perquè les llàgrimes solcaren novament les seves galtes.

—Jo n'era... n'era la filla, Roger.

Vaig quedar desconcertat.

—La filla!?

—Sí, jo, Dominique Gauthier, sóc filla de Daniel Clark i d'Éveline Royal.

—No! —vaig dir—, això no és cert. No pot ser veritat. Altre cop m'enganyes.

—No, no t'estic enganyant, encara que no ho vaig saber fins una mica abans de morir la mare que, ella sí!, havia man-

tingut una relació íntima amb Daniel Clark, quan era l'amant de Stanislas Messmer. Però el meu pare abandonà Éveline en ser condemnada com a còmplice de la mort d'aquell home. Estava encinta quan va ingressar a la presó, encara que ell no ho va saber mai. Ningú li va comunicar tampoc el meu naixement, que va tenir lloc a la infermeria de Saint-Lazare. Perquè vaig néixer allí, a la presó, encara que, pocs mesos després, em van dur a un orfenat, on em van imposar el cognom Gauthier, perquè ningú no conegués la meva filiació vertadera. Tot i així, no vaig perdre el contacte amb la mare, encara que sempre vaig viure a l'orfenat. Allí em van educar i instruir fins que vaig començar a servir a cases de gent acomodada. I puc dir que he tingut sort, perquè mai no em van maltractar. Ara fa deu anys que treballo per als comtes de Plessis. En sóc la majordoma i, com tu has dit irònicament, tinc la seva confiança.

—Però... —vaig fer una mica titubejant— si la teva mare no va dir mai a Daniel Clark que havia tingut una filla d'ell, com va néixer la vostra relació?

—Gairebé al final de la seva vida, la mare va escriure una carta a Daniel Clark i m'ordenà que la diposités a la Poste un cop ella hagués mort. Li explicava que era el meu pare i li donava també la meva adreça a París. Jo dubtava que la carta arribés mai al seu destinatari perquè al sobre que vaig deixar a la bústia hi havia escrit tan sols el nom d'aquest, Daniel Clark Nikolaidis, i també el de la ciutat on era probable que visqués, si és que encara vivia: Maó. També hi constava una referència a l'illa de Menorca i una darrera a Espanya. Res més. Tot i així, la carta va arribar al seu destí i aquella notícia va commoure Daniel Clark, que es va posar en contacte amb mi. La resta, ja la saps.

—Per què no em vas contar la veritat el primer dia?

—Perquè no ho podia fer.

—Per què no ho podies fer?

—Perquè sempre vaig témer que se m'involucrés en la seva mort.

—Comprenc que t'escapolissis de l'hotel quan vas intuir que a Daniel Clark li havia succeït una desgràcia, però no haves d'enganyar-me la nit que em vas seduir.

—Jo no et vaig seduir, Roger. Simplement, em vaig sentir atreta per tu, com també tu t'hi vas sentir per mi. Trobar-te va ser una gran sorpresa. Tu m'apropaves a un món que, incomprendiblement, havia aparegut a la meua vida i que, de sobte, havia tornat a desaparèixer. I... si volguessis fer un esforç per no trobar ridícula la veritat, et diria que ja a aquella llotja em vaig començar a enamorar de tu.

—No diguis bestieses, si us plau, i no insultis la intel·ligència, que les arts amatòries ara no t'han de servir de res.

A Dominique li van caure novament les llàgrimes. Semblava realment ferida i mortificada per les meves paraules, però jo no volia cedir.

—Sabia que no em creuries, per tant, és inútil que seguim.

—No, Stéphanie... vull dir Dominique, no! Hem de seguir. Perquè... com vols que em cregui el que ara em dius si, a l'òpera, quan encara no sabies qui era jo, et vas presentar com a Madame Lambert!

Ella va abaixar el cap.

—Ho comprenc. Comprend que dubtis de tot amb aquest començament, encara que també això et podria explicar si tu em volguessis creure. Però no val la pena que ho intenti, perquè sé que no em creuràs.

—Intenta-ho! —vaig cridar.

—Monsieur i Madame Lambert disposen d'una llotja a l'Opéra Comique, que em cedeixen quan són fora de París. Ja t'he dit que sóc una persona de la seva més estricta confiança, i en aquest cas, ho reconec, me'n vaig aprofitar.

—Com te'n vas aprofitar?

—En primer lloc, posant-me els vestits de Madame Lambert, i en segon terme, fent-me passar per ella a l'Opéra Comique. Mira, Roger, jo sóc amiga de Nicolas Legrand des que

ens vam conèixer a l'orfenat. Ell té una petita agència on no sé molt bé què hi fa. Suposo que recerques administratives, investigacions comercials... Doncs bé, va ser ell qui em va dir que t'havia conegut accidentalment en sortir del cinema i que s'havia fet amic teu. I d'ell va ser la idea d'involucrar-te en una recerca que fos capaç d'esbrinar en què consistia el regal que el pare m'havia de donar aquell dia al Ritz. De fet, jo no esperava un regal, sinó un document que m'acredités per recollir un regal, un objecte... No ho sé molt bé.

—Així doncs, la trobada a l'Opéra... el guant que de sobte cau d'una llotja... tot era premeditat.

—Sí, ho va idear Nicolas Legrand. Ell va comprar les entrades dessota la llotja dels comtes de Plessis... on jo aniria amb la meva amiga. Després ell va dir que no es trobava bé i que no et podria acompanyar. La resta ja la saps.

—Així doncs, tot era fals, tot era mentida...

Dominique, però, que havia anat agafant força, em va tallar en sec en aquell punt de la conversa.

—No, Roger, no tot era mentida!

—Au, prou! Deixa ja d'enganyar-me!

—No, no penso callar, i m'escoltaràs fins al final —em va replicar Dominique—. I et dic ja d'entrada que m'importa molt poc que em creguis o no, però m'escoltaràs. Perquè aquella nit, el que jo no esperava és que tu em parlessis com em vas parlar de Maó, una ciutat el nom de la qual no havia sentit mai fins escoltar-lo per primer cop a la mare uns dies abans de morir, però que havia irromput a la meva vida amb la força d'un llamp, encara que fos un llamp dels que ho fereixen i ho destrossen tot. —Dit això va fer un somriure cínic i em va demanar—: Pots entendre tu, Roger, què comporta descobrir que tens un pare als trenta-vuit anys? I encara més: pots entendre què devia significar per a ell, als setanta-dos, descobrir que tenia una filla, absolutament desconeguda, de l'única dona que havia estimat? Sí, ja sé que l'havia estimat a la seva

manera, però al cap i a la fi estimat. Ets capaç tu d'entendre com es devia sentir aquell home en adonar-se, tard, és cert!, que, també ell, com el seu pare, havia deixat prenyada una dona i l'havia abandonat? No, Roger, tu no ho pots entendre perquè ets un fill de bona casa consentit i capriciós, que no sap què és la misèria ni, encara menys, el sofriment. Però el que tampoc esperava de tu és que, aquella nit, les teves paraules em trabsalassin quan em vas explicar, esbalaït i garratibat davant meu, què volies, què pensaves, quins eren els teus anhels, com t'agradava la història, i també la gran il·lusió que tenies d'investigar i escriure sobre les coses del teu entorn. No, tu no ets capaç d'entendre que volgués allargar la meva relació amb tu, i et demanés que et quedessis a la llotja; i, potser no aquella nit, però sí que l'endemà pensés que tu em podries ajudar a resoldre l'enigma d'aquell home que era el meu pare i que m'havia vingut a conèixer abans de morir per donar-me un bocí del seu jo. I sé que no em creuràs si et dic que, després de dinar amb ell al Ritz, va pujar a l'habitació per recollir un document que m'acreditava per recollir el regal que em volia fer. Un regal que mai no he pogut saber què era perquè m'ho havia d'explicar tot seguit. Ni sé tampoc si tenia cap valor material, encara que sí sé que, si més no per a ell, el tenia moral. També sé que el pare estava enutjat perquè, aquell mateix matí, havia sabut que no em podria fer l'obsequi personalment, ja que la persona que l'hi havia de proporcionar es va veure forçada a sortir de París impensadament. Per això havia redactat un document que m'acreditava per recollir-lo quan això fos possible. I aquest era el document que anava a cercar quan va morir abans de poder explicar-se. Et pot semblar ridícul, però és la veritat. I m'importa ben poc que em creguis.

Els mots de Dominique eren durs i em van fer molt de mal. A més, m'incomodava fortament la seva manera de parlar, amb aquella mena de discurs a tomba oberta on es buidava ella mateixa, maldant per explicar-me una veritat davant la

qual jo em mostrava impermeable. Em sentia tan ferit que no la podia creure. O no la volia creure, potser per fugir del magnetisme amb què Dominique em seguia electritzant.

M'havia sentit enganyat i utilitzat, i havia decidit trencar amb ella. També el meu orgull estava ferit, i no hi ha res més irracional que un home amb l'orgull ferit. Per això vaig trencar la meva relació amb Dominique d'una manera molt cruel; tant, que mai no em perdonaré d'haver-li fet mal tan gratuïtament.

—Em sento —vaig dir— utilitzat i enganyat, i no et puc creure, Dominique. No et puc creure. Queda't, doncs, amb les teves fantasies perquè no et vull seguir escoltant. No, no vull que em tornis a manipular.

I dit això, vaig fer el gest més vil que mai havia fet a la vida. Em vaig posar la mà a la cartera per treure un bitllet de cent francs i el vaig llençar sobre el llit.

—Au, pren-lo! Suposo que és el preu que es paga a París per fer l'amor amb una bagassa.

I vaig sortir d'aquella cambra deixant-hi un gavadal de dolor. Dominique s'havia corbat sobre ella mateixa i plorava copiosament. Sanglotava. Però jo vaig ser incapaç d'acostar-m'hi, encara que en aquell moment ja sabia que era injust el que acabava de dir i de fer.

Un any més tard, tot Europa se sentia commocionada per l'inici d'una guerra que no sabíem quant de temps havia de durar. El 28 de juny de 1914, un jove serbi lligat al grup nacionalista Mà Negra havia mort a Sarajevo l'hereu de la Corona austrohongaresa i el conflicte es va estendre aviat. Àustria-Hongria va envair Sèrbia i l'Imperi alemany féu el mateix amb Bèlgica, Luxemburg i França. La “Pau Armada” havia saltat pels aires i Europa entrava en el que va ser el primer gran conflicte global.

També jo havia fet saltar pels aires la meva relació amb Dominique i em sentia decebut amb mi mateix per com l'ha-

via resolt. Però vaig ser incapaç de reaccionar. I avui, quan han passat ja tants anys d'aquells fets, els contemplo amb dolor i amb un gran sentiment de culpa. Després de trencar definitivament amb ella, la consciència d'haver actuat malament va fer que interrompés la meva investigació, encara que vaig deixar recollits els textos i les notes que havia escrit mentre la duia a terme. Tots els meus esforços havien girat fins aleshores entorn de la figura central de Daniel, la persona en qui es concentrava l'essència dels Clark, ja que ni el pare d'aquest ni tampoc els seus fills aportaven res d'interessant a la saga. Però la figura de Daniel Clark m'era indestruïble d'una altra: de la dona que me la va descobrir i m'incità a investigar-la. Parlo, és clar, de Dominique Gauthier. I el trencament amb ella em va empènyer a deixar inacabada la feina.

Però un dia de tardor del 1914, el carter va deixar al meu despatx una carta que, només de veure-la, em va torbar. Es tractava d'un sobre amb segells francesos que duia l'adreça escrita a mà en lletra molt clara: Roger Codina, Maó, Illa de Menorca. Espanya. "Suposo que deu ser per a vostè", em va dir, molt professional, el carter; i jo li vaig respondre que sí després de mirar l'anvers, on vaig llegir el nom del remitent: Dominique Gauthier.

Pensava treballar encara un parell d'hores més aquell matí, però em va ser impossible; com també se m'hi feia obrir aquell sobre que —és el que vaig témer de seguida— m'involucionaria novament en una peripècia vital que jo donava per closa, encara que mal closa, i que m'obligaria a enfrontar-me a una situació difícil quan ja no em sentia amb forces per fer-ho.

Navegant, doncs, entre el dubte i l'error, vaig llençar el sobre a la paperera sense obrir-lo i me'n vaig anar a casa sumit en el més absolut desconcert. Però aquella decisió era absurda, i no havia menjat encara les postres quan vaig deixar el tovalló sobre la taula per tornar de seguida al despatx. Tant era el desassossec que sentia.

Obert el sobre, vaig treure de dins una nota i dos sobres més de format petit. Un, que ja era obert, anava dirigit a Dominique Gauthier; l'altre, que romania tancat, m'anava dirigit a mi.

La nota deia:

Cher ami,

Et prego que llegeixis la carta que vaig rebre fa uns dies de Mr Charles Charpentier. Després, si ho creus convenient, pots llegir la que jo t'adreço, que és dins el sobre que du el teu nom.

Dominique.

Amb les mans insegures, vaig extreure del sobre ja obert la carta a què Dominique feia referència.

París, 2 de setembre de 1913

Mme Dominique Gauthier

París

Chère Madame,

He de començar per excusar-me que un viatge sobtat m'obligués a sortir de París la nit de cap d'any per dirigir-me a Le Havre, i d'allí a Londres, on una filla meva, Danielle, casada amb un súbdit britànic, acabava de perdre el marit en un accident. Tinc gairebé vuitanta anys i aquesta desgràcia em va trasbalsar fins al punt que, un cop a Anglaterra, no em vaig trobar bé. I ja refet, la meva esposa i jo vam creure que havíem de donar suport a la nostra filla, quedant-nos al seu costat fins a finals d'estiu.

Atordit per la pèrdua del meu gendre i pel trastorn inevitable que segueix a tota mort, no vaig tenir en compte que havia quedat de rebre, el 2 de gener, a casa meva, Daniel Clark, una persona que vaig conèixer quan, el 1874, va ser a París, al capdavant d'una delegació diplomàtica espanyola que havia de participar en una conferència internacional.

Mr Clark es va exiliar a França per raons polítiques i va trar amb la meva esposa Marguerite i amb mi una gran amistat.

Atret fortament per la pintura i per un conjunt de pintors que jo admirava, va adquirir un oli que, quan va retornar a Espanya, no es va poder endur. Tanmateix, em va demanar que el conservés fins que ell tornés a recollir-lo o bé m'indiqués a qui l'havia de donar. Mai no ho va fer i jo he conservat aquesta petita obra mestra que m'ha fet molt feliç, conscient, però, que no em pertanyia i que arribaria el dia en què me n'hauria de desprendre.

Aïllat a Londres, no em vaig poder adreçar a Daniel Clark, ni tampoc en vaig tenir cap notícia fins que he tornat a París, on el porter de casa meva m'ha donat la carta que ell li va deixar per a mi, amb el prec explícit de donar-me-la a mans. L'havia escrit aquell mateix matí en saber que jo havia sortit de París sobtadament i que, per això mateix, no el podria rebre.

A la carta m'ordenava que donés el quadre de referència a Mme Dominique Gauthier, és a dir a vostè; si bé un petit error en l'adreça ha endarrerit que jo la pogués trobar de seguida. A la fi, però, he sabut que vostè treballava al servei del comte de Plessis a la Rue de Varenne, i és allí on li envio aquesta.

El porter em va assabentar també de la sobtada mort de Mr Clark, succeïda l'endemà mateix de la seva visita; mort que ell va conèixer per la premsa, que se'n va fer ressò. Així i tot, no va fer res amb la carta, ja que tenia una ordre expressa de lliurar-me-la a mans.

Com vostè ja haurà endevinat, tinc a la seva disposició el quadre que em va confiar Mr Clark, que és d'un pintor encara viu que representa per a mi el més valuós de la pintura francesa dels nostres dies. No sap com em dol haver-me'n de desprendre, però sé que només el tenia sota custòdia i, per tant, he d'agrair a la Providència que m'hagi permès fruit-ne tants anys.

He sentit la mort de Mr Clark, el qual suposo que devia tenir raons molt poderoses per llegar-li aquest oli que, com em deïa a la carta que em va deixar, era per a ell una joia, el seu "bé més preuat".

Amb la meva consideració i esperant la seva visita, quedo a disposició de vostè.

Seu,

Charles Charpentier.

Desconcertat i avergonyit, vaig depositar novament aquella carta en el sobre i vaig treure la que era dins l'altre, encara tancat.

París, 1 de desembre de 1914

Mr Roger Codina

Maó

Cher ami,

Fa uns mesos que, sola, em debato si t'havia d'escriure o no aquesta carta, perquè aquell comiat entre tu i jo va ser tan dolorós, tan extremadament cruel, que fa impossible que reconstruïm els ponts que vam derruir aleshores. Sé que mai no em vas creure i que sempre has pensat que jo havia jugat amb tu. I és probable, no ho nego, que tinguessis arguments per arribar a aquesta conclusió, però vull que sàpigues que és absolutament falsa.

Res no podia provar aleshores, ja que només disposava de la meua paraula per convènce't de tot el que m'havia succeït, i també per expressar-te el que jo sentia per tu, a pesar del teu rebuig.

Sé, a més, que tinc tretze anys més que tu i que qualsevol esperança que encara pogués tenir de recobrar-te és vana. Tanmateix, t'he de dir que et vaig estimar i espero que aquest cop em creguis.

Aquell dia em vas demanar... bé, no sé si m'ho vas dir expressament, però sé que volies saber què era el que jo esperava rebre de Daniel Clark, d'aquell desconegut que, un dia, vaig saber que era el meu pare; un pare, és cert, vell i malalt, però que em volia conèixer i que, encara que tard, desitjava regalar-me alguna cosa que era per a ell molt preuada. Jo no podia saber en què consistia, sabia tan sols que ell havia pujat a l'habitació de l'hotel per recollir un document on detallava i descrivia l'obsequi que no em podria donar personalment perquè un fet imprevist (n'hi ha hagut tants a la nostra relació!) l'hi impedia. "Deixa'm que baixi el document —em va dir— i t'explicaré què s'amaga darrere aquest objecte que representa el millor que m'ha succeït a la vida. També, el que jo més indeli-

cadament vaig tractar.” Però el meu pare no va baixar d’aquella habitació, on no sé, ni vull saber, què hi va succeir realment. Sé tan sols que hi va trobar la mort i que el document mai no em va arribar. El va sostreure algú d’aquella habitació? No ho sé ni m’importa.

Però avui, passats ja molts mesos del dia que tu vas trencar amb mi de la manera més miserable, sé què es deia al document que el pare em volia donar, i ho sé gràcies a aquesta carta de Mr Charpentier que acabes de llegir.

Uns dies després de rebre-la, vaig visitar Mr Charpentier al seu pis del bulevard Haussmann, on em va rebre amb un somriure delicat i la mirada serena; la pròpia d’un home que ho ha viscut tot i que sap que el final és ja a la vora. En veure’m, es va emocionar. “Oh, Déu meu, com s’hi assembla! —va exclamar molt corprès—. Com me la recorda vostè!”

Em va fer passar després a un saló molt carregat: les parets plenes de quadres i de tapissos japonesos, i el terra cobert d’estores de llana, de butaques folrades de seda i de taules xineses decorades amb pintures de roses i de lliris, transsumpte d’uns temps i d’una moda que ja han passat. I en un racó de la sala, majestuós i silent, un piano de cua amb la caixa tancada, sobre el qual Mr Charpentier havia recolzat un oli on es representava una dama. Era una dona jove vestida de blanc, dreta sobre l’herba, amb una ombrel·la a la mà. De seguida vaig fer d’acostar-m’hi per veure millor aquella pintura, però Mr Charpentier m’ho va impedir. “No! —s’exclamà—. No s’hi acosti més, Mademoiselle, i observi el quadre des d’aquí. És des d’aquesta distància que s’ha de contemplar.” Així ho vaig fer, i no vaig trigar ni un moment a saber qui era la dona que el pintor havia sublimat amb els pinzells. Era la meva mare, Éveline Royal.

Et recorda,
Dominique.

Avui, quaranta anys més tard, penso que vaig ser tan covard i egoista com Daniel Clark; com l’home de qui volia escriure la biografia. Perquè jo també ho hauria d’haver deixat

tot per tornar a París i llençar-me als braços de Dominique. Però no ho vaig fer i ara me'n dolc, encara que els penediments a deshora no serveixen de res.

Aquest matí, quan estava a punt de cloure el relat de l'experiència viscuda aquells dies de 1913 i de 1914, he decidit acostar-me al carrer d'Anuncivay per veure la casa que, el 1808, havien aixecat Jordi Nikolaidis i Caterina Font. Tanca-da d'ençà la mort de Maria Carbonell, succeïda el 1915, acaba de ser venuda a un comerciant que, amablement, me n'ha obert les portes. Era buida. Absolutament buida. I no hi he pogut trobar cap vestigi material dels Nikolaidis ni dels Clark.

Morta la mare, Víctor Clark traslladà la seva residència a Palma, i Jordi va seguir vivint a Barcelona, on residia de feia ja molts anys. Cap dels dos va tornar a Menorca mai més, i amb el pas del temps van anar liquidant el patrimoni immoble de la seva família. Tampoc van tenir descendència i avui el seu llinatge s'ha perdut. Ningú a Maó duu ja els cognoms Nikolaidis o Clark.

I torno a la casa que, com deia, he anat a veure aquest matí. Observada des del carrer, preserva encara la seva bellesa, sòbria i altiva alhora, i és per a l'espectador el testimoni mut d'un temps i d'un món que han desaparegut. Ja no acull, certament, vetllades musicals, ni *soirées* dedicades als clàssics. No allotja tampoc entre els seus murs hàbils mercaders, navegants arriscats o rics industrials amb les seves acomodades famílies. Entre les seves escrostonades parets no hi ha res que sigui originari de l'època, i ningú no sap què s'ha fet del piano que Otter i Kyburz van construir per a Caterina Font. Tanmateix, els sostres mantenen encara prou nets els frescos que pintà Giuseppe Tubucchi sota les regles estrictes d'un contracte d'exclusivitat.

En enfilat la gran escala que arrenca de l'entrada per pujar al primer pis, m'ha semblat, ai!, que m'havia de topar forçosament amb la jove consolessa Caterina que, riallera i enjogassada, sortia de l'alcova i quedava drete al replà; d'on, aixecant

només els ulls, contemplava gojosa el sostre que cobria la caixa de l'escala amb una representació de dos genis alats, la Fama i el Comerç, situats en un medalló circular vorejat de palma i de branques de llorer. Jo també he mirat cap dalt, com la jove consolessa, i mentre ho feia m'ha semblat escoltar una sonata que algú interpretava al piano, però tot era fruit de la meua fantasia. Després he observat el medalló i he vist que, al bell mig, hi seguia figurant una àncora, envoltada per una llegenda escrita en llatí, extreta del Llibre IV de l'*Eneida*, encara que amb el text lleugerament alterat: *Mobilitate viget viresque adquirit navigando*, proclamava contundent en una clara al·lusió a l'ofici del propietari que va construir la casa. I ha estat en contemplar l'al·legoria del Somni a l'habitació on van néixer Bruna Nikolaidis, el 1809, i Daniel Clark, el 1840, quan he pres consciència de com ens havíem allunyat d'aquell petit univers que estava orgullós d'ell mateix i era conscient que assumia un paper en la Història.

En sortir, he seguit caminant pel carrer d'Anuncivay, ple de sòbries façanes amb un clar regust anglès —les persianes verdes de llibret a l'exterior i, dedins, les vidrieres blanques de guillotina—, fins arribar a la plaça del Príncep, dedicada avui a José Antonio Primo de Rivera, on he contemplat la superba estructura de la casa Soler.

“Mais où sont les neiges d'antan!”, he dit en veure també despullada de la seva esplendor l'antiga llar del cònsol d'Espanya a Trípoli. Que trist i humiliant ha estat constatar l'empobridora dinàmica del meu temps!

He de reconèixer, però, que jo no he fet res per trencar aquest procés degeneratiu, al qual —com Daniel Clark— m'he anat emmotllant en negar-me a afrontar el risc de ser lliure. Única manera com els homes i els pobles poden fer front a una inevitable degradació moral.

Ens acostem al Nadal de 1954 i amb prou feines fa una setmana que he retornat de París, on em vaig veure forçat a

viatjar després que un notari amb despatx al bulevard Raspail requerís la meua presència. Em comunicava en una carta la mort de Dominique Gauthier, que —segons em deia— havia ordenat un llegat al meu nom. Desplaçar-me a París per acceptar aquella deïxa testamentària em semblava immoral i profundament injust, però ho vaig fer. I avui, dins aquest despatx del carrer de Ses Moreres que, des que m'he jubilat, he convertit en reserva espiritual de la meua solitud, contemplo amb llàgrimes als ulls l'oli que Monet va pintar a La Grenouillère el 1877. És Éveline Royal la dona del retrat que he dut de París: l'ombrel·la oberta i el fulard vaporós a mercè del vent. Sí, Éveline!, encara que a mi em sembli entreveure en aquelles pinzellades els trets inoblidables de Dominique Gauthier.

Port de Maó, tardor 2010 - estiu 2012

NOTA DE L'AUTOR

Per escriure aquesta novel·la he tingut en compte els treballs d'alguns historiadors menorquins, i, especialment, els de Miquel Àngel Casanovas, de qui vull destacar *Història Econòmica de Menorca* (Moll, 2006), la seva tesi doctoral inèdita “El Sexenni Revolucionari a Menorca (1868-1874)” i *El crac de 1911* (S'Auba, 2012). També el llibre de Sue Roe *La vida privada de los impresionistas* (Turner, 2006) així com d'altres obres més generals sobre art (en especial sobre els impressionistes) o referents a la política francesa de la segona meitat del segle XIX. Pel que fa a l'assessorament sobre qüestions mèdiques, he d'agrair la col·laboració del doctor Antonio Laje, psiquiatra i expert en medicina legal. També agraeixo al diplomàtic Javier Puig els seus consells en allò que fa referència a la diplomàcia espanyola durant la Primera República.

ÍNDICE

1. Stéphanie Lambert	9
2. Bruna Nikolaidis	63
3. Maria Carbonell	129
4. Éveline Royal	167
5. Dominique Gauthier	267
Nota de l'autor	305

